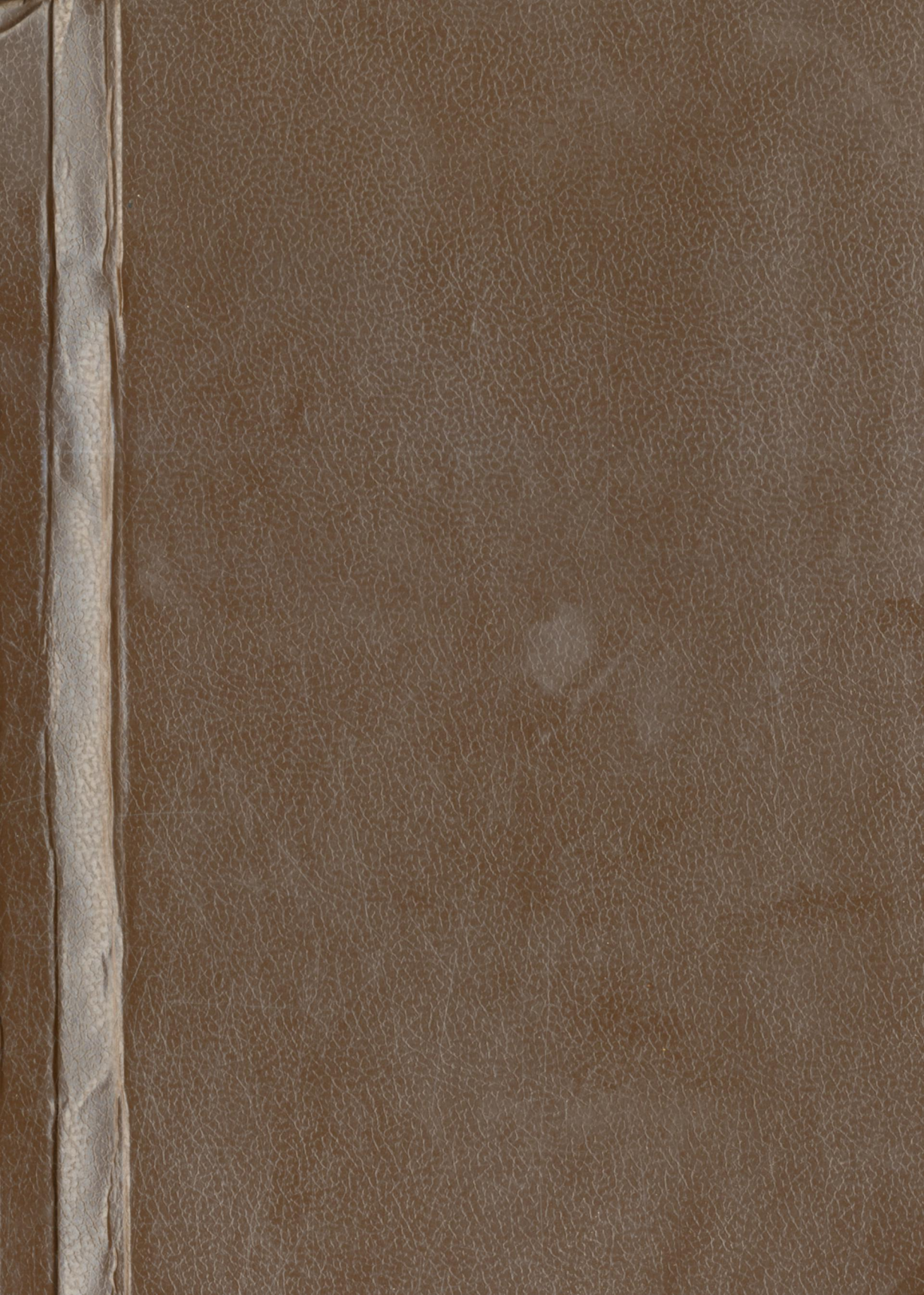

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00630428 (N)

2012

ЗБІРНИК ФІЛЬОЛЬОГІЧНОЇ СЕКЦІЇ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

Т. XVI.

До історії культурного й політичного життя в Га- личині у 60-тих рр. XIX в.

НАПИСАВ

ЯРОСЛАВ ГОРДИНСЬКИЙ.

ЛЬВІВ, 1917.

НАКЛАДОМ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

В КНИГАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

у Львові, Ринок, ч. 10,

можна набути ось які видання, що доторкають ся етнографії:

Антонович В. , Чари на Україні	0 45	К.
Бодянский О. , Українські казки	0 50	"
Верхратський Іван , Знадоби для пізнання угро-руських говорів, т. 1—2, по	2 00	"
— Про говор галицьких Лемків	6 00	"
— Говір Батюків	4 00	"
Вовк Хведір , Кавказ і Карпати. Деякі проби етнольоґічних зближень	0 15	"
— Українське рибальство у Добруджі	0 40	"
— Антропометричні досліді укр. населеня Галичини, Буковини й Угорщини	1 50	"
Гнатюк Володимир , Словацький опришок Яношік в народній поезії	0 50	"
— Русини Пряшівської епархії і їх говори	0 70	"
— Словаки чи Русини	0 80	"
— Пісенні новотвори в укр. рускій нар. словесности	8 50	"
— Угороруські духовні вірші	2 50	"
— Народня пожива на Бойківщині	0 40	"
— Весіле в Керестурі	1 00	"
— Бойківське весіле в Мшанци	0 60	"
— Віршована легенда про рицаря і смерть	0 40	"
— Хоценський співаник Левицьких	0 60	"
— Легенда про три жіночі вдачі	0 25	"
— Купанє й паленє відьм у Галичині	0 50	"
— Народні казки. З образками В. Кобринського	1 50	"
— Ein erotisches ukrainisches Lied aus dem XVII Jahrh.	1 00	"
— Polnische erotische Lieder aus dem XVIII Jahrh.	1 00	"
— Die Brautkammer	3 00	"
— Запрошачена збірка угорорусь. казок	0 20	"
— Народні оповідання про тютюнарів	1 00	"
— Українська народня словесність (В справі записів укр. етногр. матеріялу)	1 00	"
Грушевський М. , Історія України-Руси, т. I (містить огляд староруського побуту)	7 50	"
— Розвідки й матеріяли до історії України-Руси, т. II, містить між иншим пісні з поч. XVIII в.	2 00	"
— Етнографічні категорії й культурно-археолоґічні типи в сучасних студіях східньої Європи	0 30	"
— Спирні питання староруської етнографії	0 50	"
Доманицький В. , Піонер української етнографії (Зоріан Доленга-Ходаковский)	0 80	"
Етнографічний Збірник , т. I. Містить: М. Крамаренко, Різдвині святики на Чорномор'ї. — О. Роздольський, Галицькі народні казки в Берліні, пов. Бродського. — О. Шимченко, Українські людські вигадки. — Програма до збирання відомостей про українсько-руський край і нарід, уложена членами Наук. Тов. ім. Шевченка	3 00	"
— т. II. Містить: В. Гнатюк, Ліричні, ліричні пісні, молитви, слова і т. п. з пов. Бучацького. — Ю. Жаткович, Замітки етнографічні з Угорської Руси. — Митрофан Дикарів, Чорноморські народні казки й анекдоти	3 00	"
— т. III і IV. В. Гнатюк, Етногр. мат. з Угорської Руси, т. I—II. (Легенди, Новелі, Казки, Байки, Оповідання про історичні особи, Анекдоти), том по	3 00	"
— т. V. Містить: М. Дикарів, Народня гутірка з поводу коронації. — М. Єндик, Із народньої памяти про панщину. — Гуцульські примівки (ріжних записувачів). — Ф. Колесса, Людові вірування на Підгір'ю в с. Ходовичах, Стрийського пов. — І. Франко, Людові вірування на Підгір'ю (доповнене до попередньої статі). — Р. Кайндль, Фольклорні матеріяли і інші дрібніші статі	4 00	"

ЗБІРНИК ФІЛЬОЛЬОГІЧНОЇ СЕКЦІЇ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

Т. XVI.

До історії культурного й політичного життя в Га- личині у 60-тих рр. XIX в.

НАПИСАВ

ЯРОСЛАВ ГОРДИНСЬКИЙ.

ЛЬВІВ, 1917.

НАКЛАДОМ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И 37918

ЗМІСТ.

	стор.
Передне слово	1
I. Амвросій Шанковський	3
II. Короткий погляд на жите питомців львівської гр. кат. духовної семінарії в 50-тих рр. XIX в.	12
III. Народоуецька громада львівських питомців у 60-тих рр. . . .	20
IV. Москвофільський і наредоуецький рух між галицькими гімназі- ястами 60-тих рр. 1. Михайло Качковський і гімназійна мо- лодіж	45
2. Народоуецький рух між гімназійною молодіжю 60-тих рр. . .	54
V. Обрядова боротьба в 1861—63 рр.	63
VI. Галичина й Холмщина в 60-тих рр. 1. Галичина й Холм- щина в 1863 і 64 рр.	89
2. Переселене Галичан у Холмщину від 1865 р.	109
VII. Із переписки Антоуа Могилянського в 1861—1871 рр. . .	131
Матеріали. Із переписки А. Шанковського в 1849—1889 рр. . .	137

Спис листів.

стор.

1849 р.	
1. Лист Теодосія Шанковського до брата Амвросія в 29 VII 1849 р.	137
1853 р.	
2. Лист Амвросія Шанковського до Івана Гушалевича з 19 IV 1853 р.	138
1854 р.	
3. Лист Теодосія Шанковського до брата Амвросія з 15 IV 1854 р.	139
1855 р.	
4. Лист Антона Петрашовича по Амвросія Шанковського з 4 III 1855 р.	140
1856 р.	
5. Лист Петра Шанковського до сина Амвросія з 1856 р.	141
1857 р.	
6. Лист Єроніма до Амвросія Шанковського з 11 VI 1857 р.	142
1858 р.	
7. Лист Михайла Осадці до Амвросія Шанковського з 7 XII 1858 р.	144
1859 р.	
8. Лист Іляріона Шанковського до брата Амвросія з 1859 р.	146
1860 р.	
9. Лист Василя Ільницького до Амвросія Шанковського з 5 XII 1860 р.	148
10. Лист Костя Могильницького до Амвросія Шанковського з 31 XII 1860 р.	148
1861 р.	
11. Лист Антона Могильницького до Амвросія Шанковського з 4 II 1861 р.	149
12. Лист Костя Могильницького до Амвросія Шанковського з 21 II 1861 р.	150
13. Лист Йосифа Могильницького до Амвросія Шанковського з 6 X 1861 р.	150
14. Лист Йосифа Могильницького до Амвросія Шанковського з 10 XI 1861 р.	152
15. Лист Іляріона Шанковського до брата Амвросія з 24 XII 1861 р.	154
1862 р.	
16. Лист Йосифа Могильницького до Амвросія Шанковського з 24 I 1862 р.	155
17. Лист Г. Шмідта до Амвросія Шанковського з 3 II 1862 р.	156
18. Лист Богдана Дідицького до Амвросія Шанковського з 9 III 1862 р.	157
19. Лист Йосифа Могильницького до Амвросія Шанковського з 13 IV 1862 р.	158
20. Лист Йосифа Могильницького до Амвросія Шанковського з 1 V 1862 р.	159
21. Лист Богдана Дідицького до Амвросія Шанковського з 11 V 1862 р.	161
22. Лист Михайла Качковського до Амвросія Шанковського з 24 V 1862 р.	162

23. Лист Михайла Качковського до Амвросія Шанковського з 21 V 1862 р.	164
24. Лист Михайла Качковського до Амвросія Шанковського з мая 1862 р.	167
25. Лист Йосифа Могильницького до Амвросія Шанковського з 17 VI 1862 р.	169
26. Лист Івана Могильницького jun. до Амвросія Шанковського з 17 XII 1862 р.	170
27. Лист Івана Могильницького sen. до Амвросія Шанковського з 1862 р.	171
1863 р.	
28. Лист Анастасія Мих. Шанковського до Амвросія Шанковського з 27 II 1863 р.	172
29. Лист Івана Могильницького sen. до Амвросія Шанковського з 27 III 1863 р.	175
30. Лист Івана Могильницького sen. до Амвросія Шанковського з 29 IV 1863 р.	175
31. Лист Антона Могильницького до Амвросія Шанковського з 9 VII 1863 р.	177
32. Лист Івана Могильницького sen. до Амвросія Шанковського з 8 XI 1863 р.	177
1864 р.	
33. Лист Климентія Сарницького до Амвросія Шанковського з 4 XII 1864 р.	178
34. Лист Івана Могильницького sen. до Амвросія Шанковського з 1864 р.	180
35. Лист Теодора Білоуса до Амвросія Шанковського з 1864 р. . .	182
1865 р.	
36. Лист Юліяна Вислобоцького до Амвросія Шанковського з 6 II 1865 р.	183
37. Лист Клима Сінкевича до Амвросія Шанковського з 18 V 1865 р.	183
38. Лист Теодора Білоуса до Амвросія Шанковського з 26 V 1865 р.	186
39. Лист Омеляна Гороцького до Амвросія Шанковського з 1865 р.	186
40. Лист Теодора Білоуса до Амвросія Шанковського з 1865 р. .	187
41. Лист Клима Сінкевича до Амвросія Шанковського з 1865 р. .	187
42. Лист Теодора Білоуса до Амвросія Шанковського з 1865 р. .	189
43. Лист Теодора Білоуса до Амвросія Шанковського з 1865 р. .	190
1866 р.	
44. Лист Миколи Лісєкевича до Амвросія Шанковського з 23 II 1866 р.	190
45. Лист Володимира Стебельського до Амвросія Шанковського з 5 V 1866 р.	190
46. Лист Василя Ільницького до Амвросія Шанковського з 5 VI 1866 р.	192
47. Лист Сінгалевича до Амвросія Шанковського з 7 VIII 1866 р.	192
48. Лист Клима Сінкевича до Амвросія Шанковського з 1866 р. .	193
49. Лист Климентія Сарницького до Амвросія Шанковського з 1866 р.	196

50. Лист Осипа Чачковського до Амвросія Шанковського з 1866 р.	199
51. Бруліон вірша Петра Шанковського з 1866 р.	200
52. Лист Івана Могильницького jun. до Амвросія Шанковського з 18 XII 1866 р.	200
1867 р.	
53. Лист Миколи Лісікевича до Амвросія Шанковського з 27 II 1867 р.	202
54. Лист Миколи Лісікевича до Амвросія Шанковського з 1 III 1867 р.	202
55. Лист Миколи Лісікевича до Амвросія Шанковського з 3 III 1867 р.	203
56. Лист Івана Могильницького sen. до Амвросія Шанковського з 4 VI 1867 р.	203
57. Лист Миколи Лісікевича до Амвросія Шанковського з 5 XII 1867 р.	204
58. Лист Ігнатія Фединського до Амвросія Шанковського з 1867 р.	205
1868 р.	
59. Лист Якова Головацького до Амвросія Шанковського з 16 II 1868 р.	206
60. Лист Івана Браника до Амвросія Шанковського з 14 IV 1867 р.	206
61. Лист Дмитра Лойванюка до Амвросія Шанковського з 7 VII 1868 р.	207
62. Лист Миколи Сінгалеви́ча до Амвросія Шанковського з 22 IX 1868 р.	208
63. Лист Омеляна Огоновського до Амвросія Шанковського з 26 IX 1868 р.	208
64. Лист Івана Браника до Амвросія Шанковського з 6 X 1868 р.	209
65. Лист Антона Могильницького до Амвросія Шанковського з 26 X 1868 р.	209
66. Лист І. Шмериковського до Амвросія Шанковського з 12 XII 1868 р.	210
67. Лист Антона Могильницького до Амвросія Шанковського з 22 XII 1868 р.	212
68. Лист К. Селецького до Амвросія Шанковського з 1868 р. . .	213
1869 р.	
69. Лист Михайла Соневицького до Амвросія Шанковського з 24 II 1869 р.	213
70. Лист Миколи Лісікевича до Амвросія Шанковського з 14 IV 1869 р.	214
71. Лист Петра Шанковського до сина Амвросія з 29 IV 1869 р.	215
72. Лист Омеляна Огоновського до Амвросія Шанковського з 46 V 1869 р.	216
73. Лист Антона Могильницького до Амвросія Шанковського з 21 VI 1869 р.	216
74. Лист Омеляна Партицького до Амвросія Шанковського з 23 VI 1869 у.	221
75. Лист Антона Могильницького до Амвросія Шанковського з 8 VII 2869 р.	222

76. Лист Антона Могильницького до Амвросія Шанковського з 25 VIII 1869 р.	222
77. Лист Антона Могильницького до Амвросія Шанковського з 16 IX 1869 р.	224
78. Лист Миколи Лісїкевича до Амвросія Шанковського з 19 IX 1869 р.	225
79. Лист Дмитра Лойванюка до Амвросія Шанковського з 9 X 1869 р.	225
80. Лист Івана Саноцького до Амвросія Шанковського з 20 X 1869 р.	228
81. Лист Миколи Лісїкевича до Амвросія Шанковського з 1 XII 1869 р.	228
1870 р.	
82. Лист Миколи Лісїкевича до Амвросія Шанковського з 1 XI 1870 р.	228
1871 р.	
83. Лист Миколи Лісїкевича до Амвросія Шанковського з 7 II 1881 р.	229
84. Лист Антона Могильницького до Амвросія Шанковського з 26 VII 1871 р.	230
85. Лист Миколи Лісїкевича до Амвросія Шанковського з 28 XI 1871 р.	233
86. Лист Миколи Лісїкевича до Амвросія Шанковського з 28 XII 1871 р.	234
1872 р.	
87. Лист Миколи Лісїкевича до Амвросія Шанковського з 16 II 1872 р.	235
88. Лист Миколи Лісїкевича до Амвросія Шанковського з 25 IV 1872 р.	235
1873 р.	
89. Лист Миколи Лісїкевича до Амвросія Шанковського з 20 II 1873 р.	236
1874 р.	
90. Лист Миколи Лісїкевича до Амвросія Шанковського з 5 I 1874 р.	237
91. Лист Миколи Лісїкевича до Амвросія Шанковського з 1 XII 1874 р.	238
1876 р.	
92. Лист Омеляна Огоновського до Амвросія Шанковського з 31 I 1876 р.	239
1889 р.	
93. Лист Сінгалевича до Амвросія Шанковського з 28 XII 1889 р.	240
1913 р.	
94. Із споминів Теофіля Гарасовського	241
Листи без дати.	
95. Лист Атанаса до Амвросія Шанковського	244
96. Лист Гірїона Сероїчковського до Амвросія Шанковського . .	245
97. Лист Я. Гошовського до Амвросія Шанковського	246
98. Два листи Іванів до Амвросія Шанковського	247
99. Лист Івана Могильницького до Амвросія Шанковського . .	248
100. Лист Кліма Сінкевича до Амвросія Шанковського	249
101. Лист Кліма Сінкевича до Амвросія Шанковського	250
102. Лист Кліма Сінкевича до Амвросія Шанковського	250
Показник	252

Передне слово.

Від д. Остапа Світлика, професора української гімназії в Коломії, дістав я богату переписку Амвросія Кривди Шанковського. По його смерті мала вона бути спалена (дещо, здається, таки згоріло), та вратував її д. Світлик і зволив мені відступити для наукового використання.

Переписка обіймає переважно листи, писані до Шанковського різними особами (попадають ся також листи самого Шанковського) з земель: австрійських, угорських та російських у часі від 40-вих до 90-тих рр. минулого віку. Листів є кілька соток. У них міститься багато вісток про життя нашої інтелігенції у Відні, Угорщині, Галичині, Буковині та Росії.

Ідучи за ухвалою історично-філософичної Секції Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові, не буду подавати в цілості всіх письм, що представляють якусь вартість. Дещо з них використав я тільки як виписки в розвідці, опертій на сій переписці, а хіба се, що конечно, подаю при кінці в цілості.

Вступна розвідка повинна би обняти відповідно до листового матеріалу передовсім історію віденської гр. кат. духовної семінарії в першій половині 50-их рр. XIX в. Але сю історію випечатано вже як окрему статтю в CXV т. „Записок“ Н. Т. Ш., що вийшла також окремою відбиткою п. з. „Віденська гр. к. духовна семінарія в рр. 1852—1855. У Львові, 1913“. Дальшим продовженням сеї статі буде вступна розвідка до отсеї переписки.

Вона обіймає короткий огляд відносин у львівській духовній семінарії в 50-тих рр. XIX в., а далі образ духовного життя львівських питомців у першій половині 60-их рр. У звязи з тим розказано про відносини Михайла Качковського до гімназіальної молодіжи й дещо про ученицьку народовецьку громаду в Сам-

борі. Опісля йде погляд на обрядову боротьбу в рр. 1861—1863 і звязану з нею вандрівку до Росії галицької інтелігенції в 60-тих рр. XIX в. Закінчить усе коротка згадка про листи Антона Могильницького з того часу. На початку подаю житепись Амвросія Шанковського й найважнійше з його діяльності.

Ті частини повязані з собою більше зверхнім способом, але мені ходило головню про виказане того, що нового дає переписка А. Шанковського до історії нашого духового житя. Сим не вичерпуєть ся ще ціле богатство матеріялу, що містить ся в ній. Дещо подам ще як окремі статі (пр. листи про Буковину); а також у невиданих тут і невикористаних мною письмах до Шанковського знайдесть ся ще неодно цінне, але я не хотів надто збільшати обєму сеї праці й тому полишив се до иншої нагоди.

Видаючи сю працю, почуваюсь до обовязку зложити щиру подяку радн. дв. Олександрови Барвінському і проф. др. Кирилови Студинському за дуже цінні уваги до неї. Також дякую д-рови Іванови Крипакевичеви за вказанє неодного з літератури Холмщини, а оо. Северинові Шанковському й Теофілеви Гарасовському за цікаві спомини.

У Львові, в марті, 1916.

Др. Ярослав Гординський.

І. Амвросій Шанковський.

До житеписи й характеристики Амвросія Шанковського маю під рукою доволі жерел, які дозволяють зобразити досить ясно його статъ. Печатаного тут не багато — найцікавіша автобіографічна стаття Шанковського у віденськiм „Сборнику“ за 1866 р.¹⁾ і се, що надруковано у львівськiм „Галичанинi“ з нагоди смерти Шанковського.²⁾ Але рукописного матерiялу є немало. Крім численних листiв самого Шанковського і до него маємо його власний дневник, ведений від 7 XI 1852 до 10 I 1857 — він описаний у моїй розвідцi про віденську семiнарію.³⁾ З пізнішого часу маємо кілька немов проб веденя дневника в видi уриваних записок. Цікаві житеписні дані про Амвросія Шанковського зволив подати в листах до мене і до д. Осипа Горчинського, професора гімназії в Станіславові, о. Северин Шанковський, парох Чабарівки коло Гусятина, котрий прислав мені також лист доньки Амвросія Евгенії Кобилянської, писаний в Марбургу 1912 р., з біографічними даними та короткою характеристикою батька. Крім житеписи подають отсі матерiяли також дещо до діяльности Амвросія Шанковського, а її образ доповняє Бібліографія Івана Ем. Левицького.

Амвросій Кривда Шанковський походив із старої священичої родини.⁴⁾ Кривда — був се герб Шанковських, однак

¹⁾ Статя: Да прославить ся память отцевского управителя семинарии духовной (Спиридіона Литвиновича), Сборникъ, 1866 р. чч. 35—38 (стор. 137 і д.). На сю статю звернув мені увагу др. В. Шурат. У Бібліографії І. Е. Левицького (т. II, стор. 74, ч. 601) подано невірно, що ся статя находить ся в „Отечественнiм Сборнику“ за 1866 р.

²⁾ „Галичанин“, 1906 р., ч. 84, з 8 мая, в віддiлi: „Посмертны вѣсти“ (досить побіжна посмертна згадка).

³⁾ Віденська гр. к. духовна семiнарія, стор. 4.

⁴⁾ Здається, до сеї родини належав і Матій Шанковський, що викладав на університеті у Львові моральну теологію ще за часів Йосифа II.

Амвросій не уживав його сам, бо не любив ним хвалити ся; але в деяких листах до него маємо сей герб в адресі. Батько Амвросія називав ся Петро, а матерію була Маркила з Січевських. Петро Шанковський був зразу парохом у Лопатині в Брідищині, а опісля переніс ся до Станіславова, де став деканом і почесним крилошанином. Була се освічена й діяльна людина, що любила виступати з промовами передовсім на прилюдних торжествах. Знаємо, що він мав діяльну участь у творенню німецько-руської гвардії в серпні 1848 р., за що постиг його з боку „Gazet-и Powszechn-oї“ закид московських симпатій.¹⁾ Тому закидови годі відмовити частинного оправдання, хоч сих московських симпатій не посунув Петро Шанковський ніколи до переченя власної народности. Але з Росією лучили його родинні звязи, які веліли йому виїздити тудя нераз. Се й відбивало ся на мові його листів, де попадають ся московські слова, і на певного рода одушевленню Росією, яку Петро Шанковський бачив тільки крізь перспективу гостинних прийнят, що їх зазнавав підчас своїх подорожий. Але для нас важне, що се одушевлене передавав він також своїм дітям, як про се свідчить наглядно його лист до сина Амвросія, писаний в жовтні 1853 р., де розказано про 18-дневний побут у Росії Петра Шанковського з братом Яковом. Такі погляди батька не могли бути без впливу й на дітей. Знаменне, що сі симпатії до Росії виступають передовсім на релігійнім підкладі. Петро Шанковський був дуже побожною людиною й ся побожність перенесла ся також на сина; разом з нею перейшов, здаєть ся, також подив для православних обрядів, так виразно слідний у згадуванім листі.²⁾

Амвросій Шанковський родив ся в грудні 1832 р. в Лопатині. Листи згадують ще про трох його братів: Теодосія (Теодата), що був професором у Станіславові, Іляріона, професора гімназії також у Станіславові й Льва, пароха Дуліб коло Стрия. Знаємо також про одну його сестру Сальомею.³⁾ В родині панували мабуть добрі відносини, хоч батько не поблажав дітям; брата любили ся сердечно й були собі правдивими друзями.

¹⁾ Іван Кревецький: Руські національні гвардії 1848—1849 р. (З. Н. Т. Ш., т. CXIII, стор. 105).

²⁾ Зрештою цікавив ся Петро Шанковський все житєм нашого народу, як се видно хочби й з його політичного вірша 1866 р. (Гл. Матеріяли, ч. 51.)

³⁾ Вона вийшла заміж за о. Лотоцького, що був парохом Лешнева коло Бродів.

Переписка подає багато примірів тої братньої любови.¹⁾ До гімназії ходив Амвросій Шанковський у Станіславові, а на філософію (нинішню VII і VIII кл. гімназіяльну) у Львові. Замітне, що вже тоді (1849 р.) займав ся він дещо літературним рухом, розбудженням у ту пору між галицькими Русинами в народнім напрямі. Його брат Теодосій Шанковський, що був в тім часі богословом у Львові, прислав на його руки до Станіслава для розпродажі книжки, видавані питомцями, при чім повідомляв його також про важніші народні справи у Львові.²⁾ Опісля вписав ся Амвросій на богослове до Відня, де пробував від 7 падолиста 1852 р. до 31 липня 1854. Про його жите у Відні розказано вже докладно на іншому місці³⁾ — ту зазначу хиба, що Шанковський працював там досить пильно над своїм образом (се видно з його дневника, де є численні виписки з прочитаних книжок), слухав викладів Мікльошіча, а своєю ввічливістю й добротою серця зєднав собі всіх товаришів. Тому й був він осередком духового життя наших питомців у Відні. З деякими з них лучила його щира приязнь, пр. з угро-руськими питомцями (найбільше з Антоном Петрашовичем).⁴⁾ Важне, що вже тоді почали виробляти ся у него політичні переконання — і то в москвофільськім напрямі, хоч москвофілом він у Відні ще цілком певно не був.⁵⁾ Впливали на сї москвофільські симпатії А. Шанковського крім батька й русофільської агітації зпоза семінарії може найбільше своєрідні романтичні погляди на обрядові справи й славянофільство. Практичний наслідок того був поки що такий, що Шанковський став учити ся російської мови.

В часі богословських студій у Відні відбув Шанковський подорож у полудневі краї Австрійсько-угорської монархії. До того намовили його, здаєть ся, угорські питомці — Русини

1) Цікаве з того погляду зреченє спадщини по батькови в користь сестри Сальомей, підписане Амвросієм Шанковським у станіславівськім суді 15 липня 1870 р.

2) Гляди: лист ч. 1.

3) Віденська семінарія, стор. 3 і *passim*.

4) Угро-руські питомці переписували ся з А. Шанковським і пізнійше, гляди пр. лист Антона Петрашовича ч. 4.

5) Ще в першій половині 1854 р. намовляв Амвросій Шанковський свого брата Теодосія уживати в науці релігії „малоруської“ мови й брат годив ся з ним у тій справі (гляди: лист ч. 3). Порівнай супроти сего пр. пізнійший (з 1868 р.) лист Дмитра Лойванюка, де він оправдуєть ся перед А. Шанковським з того, що його представлено загорілим прихильником „южнорусского направлення“ (Гляди: лист ч. 61.)

й Хорвати. В дорогу вибирав ся він з великим одушевленням¹⁾ і справді скористав з неї багато, бо полишив обширні подорожні записки, з яких оден примірник переховано в архіві віденської гр. кат. духовної семінарії. Сї подорожні спомини заповняють майже цілу II частину його дневника. Подорож відбував Шанковський в часі ферій 1853 р. (від 23 серпня до 12 вересня). У дневнику мають сї спомини наголовок „Двадесять днѣ моего путешествія до Венеціи 23 Авг — 12 Септ:“ Докладнійше описані в сих подорожних записках: Грац, Марбург, Країна, Любляна, Приморє, Трієст і сама Венеція, а далі з поворотом: Ціллї й Баден. В днях 19—24 вересня 1853 р. відбув ще А. Шанковський прогулку до Найсідлерського озера, описану в дневнику також досить докладно. Крім того звиджував він пильно і сам Відень та його околиці, записуючи що важнійше у свій дневник, який є з того погляду цікавим культурним документом, бо показує, що могло займати галицького питомця у Відні.²⁾

Після ферій 1854 р. переніс ся А. Шанковський до львівської семінарії — здасть ся, з огляду на здоровлє, що зачало підупадати в нездорових мурах віденської семінарії. Дневник зазначає, що до львівської семінарії спровадив ся він 19 жовтня 1854 р. Житє у Львові плило йому вже спокійнійше чим у Відні. Але Відня не міг Шанковський забути, а пригадував собі його численною перепискою з віденськими товаришами. У Львові займав ся Шанковський далі читанєм (передовсїм з обсягу історії), етнографією — про се свідчить його збірка приповідок³⁾, а що найцікавійше для нас, він читав тоді російські книжки, котрі діставав від Якова Головацького.⁴⁾ Тут познакомив ся Шанковський ліпше з російською мовою (полишив ся його збірник із виписаними поезіями московських поетів), а її вплив слідний вже виразно в його листах — знак, що розвій в москвофільським напрямі йшов у него стало далі.

1) Опис своєї подорожі зачинає Шанковський ось якими словами: „дня 23 Авг: День той здає ся менѣ нѣколи въ животѣ моемъ не забуду, онъ бо есть, котрого черезъ цѣлый рѣкъ школьный зъ такъ великимъ упрагненіємъ ожедал-емъ, же всѣ розрывки котры зъ початку ферій ажъ до дня сего подѣлял-емъ, въ поровнанію зъ радостею дня того, въ котримъ пустил-емъ ся въ путь желаему — тільки предигрискомъ (Vorspiel) забавы великой назвати можна“.

2) І в пізнійшій житю відбував А. Шанковський дальші подорожі (пр. до Карльсбаду, на Горішній Шлеск і ин.).

3) Оголошу її при иншій нагоді.

4) Гл. про се низше.

В 1856 р. скінчив Амвросій Шанковський богослове й виїхав 21 липня зі Львова на вакації. Окремий уступ у його дневнику займає: „Поїздка до Грушки“, куди він виїхав 24 серпня 1856 р. У Грушці коло Товмача жив священник Іван Любич Могильницький, близький свояк відомого поета Антона Могильницького. Його доньку Вікторію знав вже А. Шанковський давнійше, а тепер завязав ся між ними тихий роман, котрого історія розказана докладно в дневнику. В 1857 р. побрали ся обоє молодята і скільки можна судити з пізнійших листів, жили з собою щасливо. Того самого (1857-ого) р. висвячено Шанковського та поставлено сотрудником при церкві св. Параскевії (зглядно при церкві св. Миколая) у Львові. Рівночасно іменовано його суплентом в академічній гімназії. Тут пробував він десь до 1860 р.; опісля в рр. 1860—62 стрічаємо його на становищі професора клясичної філльоогії в Станіславові. Відси повернув він знов на короткий час до Львова (в рр. 1863—4)¹⁾, а опісля перейшов до гімназії в Коломиї — здасть ся, 1864 р. В осени 1864 р. зложив він у Львові іспит із клясичної філльоогії та ще може з української мови (перед Омеляном Огоновським) і став дійсним професором гімназії в Коломиї 11 мая 1865 р. Тут наділено його почесним горожанством, а після уступлення Теодора Білоуса став він заступником директора гімназії, мабуть 1868 р. Молодіж без

¹⁾ Тут був А. Шанковський катехитом (а може й учив світських предметів). Тому що в 272 ч. „Діла“ висказав о. М. Зубрицький (в новинці „Хибні інформації“) — гадку, що А. Шанковський не був катехитом, наводжу як певний доказ на моє тверджене адресу з листу о. Івана Могильницького до Вікторії Шанковської (з датою: Грушка 31-о Сїчня 863.): Всечестному Господину Шанковському гр. к. Презвитеру и Катехитѣ Акад. Гимназіи въ Львовѣ“ і т. д. До того часу відносить ся і отсей цікавий з біографічного боку лист, адресований до А. Шанковського: „Самборѣ д 29 Януар 864 Достопочтенный Господине! Честь и любовь, котору для Васъ маю, поведуе мене, остеречи Васъ, же Вамъ то въ Намѣстничествѣ дуже зазло взято жесьте до заводу, до которого Васъ до Львова взято, сотрудничество при приходствѣ свят. Никол. — а затѣмъ ein Nebengeschäft приняли, и же тое дуже вредный слѣдствья — а навѣтъ и отдаленье Васъ зо Львова — мати може. Прошу Васъ убо покинути dieses Nebengeschäft — и отдавати ся только Вашому званью. Скажете ми може, же зъ доходовъ со званіемъ Вашимъ слученыхъ выжити тяжко. На то не маю иншой рады, якъ только ограничити свои выдатки, и ждати лучшихъ часовъ. Здравствуйте Вашѣ попечитель и Вашѣ другъ М. Качковскій“). Урядова літопись ц. к. академічної гімназії у Львові не згадує нічого про побут Шанковського у Львові в 60-тих рр.; вона знає тільки про його побут у сїм заведеню в рр. 1872—4. (Хроніка львівської академічної гімназії — подав Е. Харкевич — у: Звітї Дирекції ц. к. академічної гімназії у Львові 1901 р. стор. 45.)

ріжниць народности любила його, бо він займав ся нею широко і був взагалі приступний для всіх. Передовсім обходила його доля убогих селянських гімназістів — може бути, що на се мав значний вплив також його попередник Теодор Білоус, що не тільки опікував ся молодежю підчас своєї директури, але не забував про неї й після виїзду з Коломиї, а цікавив ся нею в листах до Шанковського.¹⁾ Він позволяв селянам привозити що день свої діти з села до гімназії, а на гімназіяльнім подвір'ю припинано коні родичів учеників. Крім того розвинув А. Шанковський у Коломиї досить живу діяльність передовсім на літературнім полі. Теодор Білоус писав до него раз-у-раз, аби він не давав упасти печатні його брата Михайла Білоуса, котра знайшла ся тоді видно в прикрих матеріяльних відносинах так, що ледви не попала в жидівські руки.²⁾ При тім мусів Шанковський заняти ся на просьбу Т. Білоуса виданєм, коректою й розпродажею деяких Білоусових видань.³⁾ Яків Головацький просив його о матеріяли до своїх етнографічних і археографічних праць.⁴⁾ В літературних справах переписували ся з ним Василь Ільницький⁵⁾, Володимир Стебельський⁶⁾, Іван Браник⁷⁾, Омелян Огоновський⁸⁾, Юліян Вислобоцький⁹⁾, Антін Могильницький¹⁰⁾ і ин. Переписка А. Шанковського вказує взагалі на досить широкі його звязи в тім часі з ріжними діячами не тільки старої Руси, але й народовецького табору, пр. крім що йно згаданих заховав ся лист Омеляна Партицького з візванєм до А. Шанковського вступити в члени тов. „Просвіта“¹¹⁾, лист Омеляна Гороцького з подякою за присланє „Мети“¹²⁾ і ин. Далі брав Шанковський живу участь у видаванню коломийського двотижневника „Голосъ Народный“ і календаря „Фуркало“.

¹⁾ Характеристичні з того боку листи Теодора Білоуса до А. Шанковського, поміщені в наших матеріялах, пр. лист ч. 43 (здаєть ся, з 1865 р.), де Т. Білоус стає в обороні учеників.

²⁾ Гляди: листи чч. 35 і 38.

³⁾ Гляди: листи чч. 38, 42 і 43.

⁴⁾ Гляди: листи чч. 40 і 59.

⁵⁾ Гляди: лист ч. 46.

⁶⁾ Гляди: лист ч. 45. Докладнійше про сей лист гл. низше.

⁷⁾ Гляди: листи чч. 60 і 64.

⁸⁾ Гляди: листи чч. 63 і 72.

⁹⁾ Гляди: лист ч. 36.

¹⁰⁾ Гляди: лист ч. 65.

¹¹⁾ Гляди: лист ч. 74.

¹²⁾ Гляди: лист ч. 39.

Амвросій Шанковський

фотографія — власність о. Юліяна Дзеровича.

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

Однак дійсним директором не судилось Шанковському стати ніколи. Можливе, що тут грали ролю політичні причини: неприхильність Поляків до него, але й можливе, що завинила тут ще більше інтрига, яка використала може необережний висказ Шанковського. Було се 1868 р. Недавно знесено німецьку мову як викладову по галицьких гімназіях, а почато заводити польську, підчинивши гімназії ново утворений ц. к. Раді шкільній красвій. О. Северин Шанковський оповідає, що оден із професорів Поляків мав Амвросія слідити й подав на него донос до Ради шкільної краюї у Львові, яка виточила йому дисциплінарку. Закинено йому: 1) немов то він як заступник директора держав ся засади, що Поляк не може бути в клясі першим, а Русин послідним і 2) що він мав понижати на конференції свою власть, толкуючи букви на урядових письмах з Ради шк. кр.: R. sz. kr. сатирично: Rüdig, scheckig, krätzig. Оба закиди мали бути зовсім несправедливі — та й нам не хочеть ся вірити в такий нетакт А. Шанковського.¹⁾ Тому й оправдано Шанковського, але він вже сам просив про перенесенє до Львова до академічної гімназії, де пробував від другої половини 1872 р. до 1874 р. Та довідавши ся, що його хочуть кинути „на Мазури“, переніс ся в осени 1874 р. до Чернівців на Буковину.²⁾

З часів побуту А. Шанковського у Галичині яло ся зазначити ще одну цікаву подію. В другій половині 1866 і протягом 1867 р. задумував він перенести ся в Росію.³⁾ Він хотів дістати ся до Люблина або Замостя⁴⁾, а може й надіяв ся добути посаду „управителя школи“ (певно гімназії) у Вильні.⁵⁾

Можемо догадати ся, що спонукало його до того невдо-

¹⁾ Маємо в сій справі лист Ісидора Шараневича з 30 мая 1871 р., де читаємо ось що: „Вчерашного дня былъ у мене Госп. Директоръ Ільницькій. Приказаль мнѣ написати, що въ означенномъ реченци на директора до Коломыи подавати ся можете зъ тѣмъ застереженіємъ, що еслибы Рада Школьна не хотѣла Васъ именувати директоромъ, чтобы Васъ оставила на учительской посадѣ въ Коломыи. Питавъ емъ Госп. Дир. Ільницького, що властиво Вамъ найбільше закедають, и що Вамъ властиво повредило. Сказиваль мнѣ, що распря межи учителями, надъ которою Вы немогли запанувати, а властиво гнѣвають-ся, на толковане буквъ R. S. K. которе Вы мали публично на сесіи высказати. Но рада школьна на перфомъ (sic!) фундаментъ оперла внесокъ на Ваше перенесенье; а о второмъ якбы хотѣла призабути“.

²⁾ Ст. Смаль-Стоцкий: Буковиньска Русь. Чернівці, 1897, стор. 261.

³⁾ Гляди: лист Чачковського, ч. 40.

⁴⁾ Гляди: лист ч. 58.

⁵⁾ Гляди: листи чч. 36, 44, 52.

воленє галицькими відносинами і надїя на лїпшу карієру.¹⁾ Та до Росїї він не переселив ся — не знаємо, з яких причин; незабаром бачимо його на Буковині.

На становищі професора гімназії в Чернівцях пробув він 18 лїт, аж до 1893 р. Досить значна симпатія з боку деяких Русинів, Волохів і Нїмців товаришила йому й тут. Він брав також діяльну участь у житю буковинських Русинів, звичайно по стороні „твердих“. Проф. Смаль-Стоцький називає його навіть „осередком твердого закала“ на Буковині.²⁾ Та замітно, що се не перешкодило йому взяти участь в українськїм альманаху „Руська Хата“, виданім 1877 р. Данилом Млакою і Олександром Барвінським. Тут дав Шанковський на просьбу Іс. Воробкевича під криптонїмом: Ш. А. гумореску п. з. „Споминка про недавну бувальщину“.³⁾

Сю діяльність перервало велике нещастє, що постигло його 4 цвітня 1893 р. — він дістав мозковий удар, наслідком чого наступила паралїза цілої правої сторони. Тому весною 1894 р. пішов він у відставку з повною платнею, після 40-лїтньої служби. З ложа недуги не підніс ся він уже ніколи, а пролежавши на нїм 13 лїт, умер 7 мая 1906 р. З Weltgasse в Чернівцях супроводила тлінні останки Амвросія Шанковського кількатисячна товпа його бувших учеників рїжних поколїнь, шкільної молодєжи, яку звільнено на сей день від науки, знакомих та прихильників.

Всі жерела, які маю під рукою, вказують на се, що — як вже зазначено — Амвросій Шанковський був доброю людиною. Був він нераз душею товариства, серед якого пробував, а його добре серце, скорє на поміч другим, зєднувало йому прихильність та приязнь многих. Доказом того також його обширна переписка, в якій найдемо приміри незвичайно сердечних від-

¹⁾ Ось що читаємо про се в листі Івана Могильницького з Грушки, писанім 29 л. вересня 1866 р.: „Гадка о Пересенї Вашомъ за кордонъ оживляєть мене надѣєю лучшої и отвѣтнои Вашому образованію и здобности будучности, тимъ болше чѣмъ горѣзонть нашихъ ожаданій чорною хмарою заведень ще на долгое время любящимъ правду и угнетенну нашу народность обслонень. Що буде то буде але добра намъ въ Галичинѣ покѣ — nebude — Но не могу перед Вами тоску Мами и мою глуху боязнь утаити“.

²⁾ *op. cit.*, стор. 261 і сл., де сказано дещо про сей бік діяльності А. Шанковського.

³⁾ Шанковський застеріг собі, щоби не змінювати йому мови (доволї змосковщеної) й етимологічної правописи. (Ол. Барвінський: „Спомини з мого житя. Друга часть. Львів. 1913“, стор. 47—51).

носин не тільки між близьшою й дальшою родиною і Шанковським, але й щирої приязни, якою його окружали товариші від часів богослов'я. Між листами маємо багато просьб про протекції — знак, що А. Шанковський був людиною приступною й помагав неодному по змозі. Характеристична для него ще ось яка подія з його житя. Він був радником митрополитальної консисторії у Львові. Але коли 1882 р. приневолено митрополита Йосифа Сембратовича до уступлення й спенсіоновано двох львівських крилошан (Малиновського й Жуковського), А. Шанковський уважав се безправством, сповненим на Русинах, і звернув свої номінаційні грамоти на руки нової митрополитальної консисторії та держав ся від тепер здалека від церковної сфари.

Годилоб ся ще поговорити про його москвофільство. А. Шанковський стояв все по стороні „староруських“ з виїмком віденських часів, коли то його можна уважати прихильником народної мови. Які причини зложили ся на такі його переконання, се показує ясно його переписка; він листував ся найчастійше з діячами москвофільського табору і мав між ними щирих приятелів — тому й пристав до них. В сїм напрямі пішов він так далеко, що перетикав свою письмєнну мову московськими словами, формами й звуками, а навіть задумував переселити ся в Росію. Але любови до власного народу годї йому відмовити. Як людина образована, читана, цікавив ся він також народовецьким рухом, а навіть частинно підпомагав його. Словом, був се тип „Старорусина“, який утікаючи перед польським табором, забігав у московський, остаючи на ділі Русиним, котрого покоління може й не цураєть ся польських симпатій.

Амвросій Шанковський писав також дещо, як про се згадувано. Літературну діяльність почав він ще у віденській семінарії, де під впливом листу тодішнього редактора „Зорі Галицької“ Івана Гушалеви́ча¹⁾ написав романтичне оповіданє п. з. „Остатні хвилі Плесніс'ка“.²⁾ Далі належить тут зачислити його спомини з прогульок, яких заховало ся чимало. У львівській семінарії збирав він, як згадано, приповідки як доповненє до збірника Ількевича. Також маємо у його дневнику проби перекладів із ріжних мов. Але з сих молодечих писань не печатав він нічого. Здаєть ся, найраншими його печатаними письмами були статі у львівськїм „Слові“ з 1862 р., де А. Шанковський став допису-

¹⁾ Гляди: лист ч. 2.

²⁾ Гляди: Віденська сем., стор. 41.

вати може за спонукою таки самого редактора „Слова“ Богдана Дідицького (котрого два листи до Шанковського подаємо в матеріялах).¹⁾ Від того часу печатав він неоднo під своїм іменем, під криптонімами й псевдонімами. Бібліографія І. Е. Левицького (т. II) знає 10 його криптонімів та псевдонімів, а 20 статей крім віршів та дописий до часописий. Не вдаючи ся в їх подрібне вичислене й розгляд, зазначу тільки, що маємо там спомини, наукові рецензії, подорожні записки, публіцистичні статі, дописи, вірші і т. п. Великий розголос мала його стаття: „Якіи мы бѣдныи“, напечатана в „Новім Проломі“ 1885 р. (вийшла також окремою книжечкою 1886 р.), а звернена проти Омеляна Огоновського, що пропагував тоді т. зв. фонетичну правопись.

Та найціннішою спадщиною, що остала після него, є його переписка, котра переховала неодну цікаву вістку про сучасне йому житє.

II. Короткий погляд на житє питомців львівської гр. кат. духовної семінарії в 50-тих pp. XIX в.

Рік 1852 — бо з того часу маємо перші листи львівських богословів до А. Шанковського — застає львівську духовну семінарію в стадії зміни управителя. Від 1850 р. управляв нею тимчасово Іван Слимаковський, а 1852 р. предложено на становище ректора терно з трох крилошан: Куземського, Іжака й Телиховського. Та не знати чому (може три згадані відказали ся від сеї почеси), до іменования ректора тоді не прийшло й такий тимчасовий стан тревав аж до 1856 р., коли то в падолисті іменовано дійсним управителем семінарії таки того самого Слимаковського. В 1852 р. відбувають ся й зміни інших настоятелів, бо пр. на місце Йосифа Сембратовича (якого стрічаємо опісля у Відні) приходить Лука Піпан. Пізнійші настоятелі — з 1859 р. — вичислені у „Споминах“ Анатолія Вахнянина²⁾ і в „Згадках ізь семінарского житя у Львовѣ“, списаних В. із С.³⁾ Тут подано багато до їх характеристики. Доповняє сї вістки знаменита праця проф. К. Студинського про львівську семінарію в часах Мар-

¹⁾ Гляди: листи чч. 18 і 21.

²⁾ Анатоль Вахнянин: Спомини з житя. У Львові, 1908, стор. 38.

³⁾ Згадки ізь семінарского житя у Львовѣ. Списавъ після нотатокъ В. ізь С. (Дѣло, 1888 р., ч. 85.)

кіяна Шашкевича.¹⁾ Повтяти сеї характеристики тут не будемо. В нашій переписці находимо досить часті натяки на особи настоятелів. Та сї натяки досить побіжні, а може й надто особисті. Отже вони дають небогато нового. Тому скажемо тут кілька слів тільки про Слімаковського.

Іван Слимаковський (1807—1878)²⁾ міг мати вигляди на високу сярхічну кар'єру. Уряд ректора уважано взагалі переходовою степенію до єпископського престолу. Тому після смерті єпископа Івана Бохенського добачувано в нїм кандидата на єпископську мітру, а опісля й на митрополію. В лютім 1857 р. пише про се Іван Головацький: „изъ Львова пишутъ, будто гр. Голуховскій покровительствуетъ Г. Слимаковскаго, какъ молодаго и смиреннаго челоуѣка, котораго бы въ случаѣ смерти Еминенціи (митрополїта Михайла Левицького) можно вдругъ возвыситъ на митрополію“.³⁾ Та не судилось Слимаковському стати єпископом і він умер на становищі ректора. Однак се бажане стати єпископом витворило у него боязливість (тому й називано його „заяцем“)⁴⁾; отже й справедливо говорить Іван Головацький про його смиренність. До особи Івана Слимаковського повернемо ще при обговореню відносин у семінарії в 60-тих рр.; тут зазначу тільки, що ся боязливість ректора відбивала ся, здається, некорисно на житю львівських питомців 50-тих рр. і може нею треба пояснити в часті деякі події в семінарії, про які саме хочемо говорити.

Житє питомців львівської семінарії було в порівнанню з житєм віденських богословів у тім самім часі⁵⁾ не таке різнородне, та за се значно веселїйше. Не бачимо тут того пригноблення, з яким стрічаємо ся так часто в листах з Відня, не видно й такого занепаду здоровля. Якимось теплїйшим духом віє зі Львова, ніж із похмурих віденських мурів. Певно причиняла ся до того близькість родини, бо уладжене львівської семінарії не було не то лїпше від віденської, а ще гірше.⁶⁾

¹⁾ Др. К. Студинський: Львівська духовна семінарія в часах Маркіяна Шашкевича (1829—43). Львів, 1916.

²⁾ Його характеристику подає проф. К. Студинський: Львівська духовна семінарія, стор. XXVI—XXVIII.

³⁾ Др. К. Студинський: Кореспонденция Якова Головацького в літах 1850—62. У Львові, 1905, стор. 326.

⁴⁾ Др. К. Студинський: Львівська семінарія, стор. XXVII.

⁵⁾ Гл. про се докладнїйше у згаданій розвідці: Віденська духовна семінарія в 1852—55 рр.

⁶⁾ Справді понурий образ львівської духовної семінарії до 1889 р. подає проф. Студинський, Львівська семінарія, стор. I—III.

Досить веселе жите вели львівські питомці до 1852 р., але вже з весною 1853 р. заведено ostrу клявзуру й пильніший нагляд так, що й годі було написати обширнішого листу.¹⁾ Питомців карано тоді досить остро, а упізнене (адмоніція) була ще нічим. Усе те спиняло дуже свободу питомців і не дозволяло їм займатися побічними роботами — хіба потайки. А держали питомців так остро, як їм здавалося — головно: ректор і віцеректор Ільницький (vulgo Pagat): „my tu jesteśmy tak jak maszyna, która się podług dzwónka i podług rozkazów Rektora i Pagata rechuje“ — пише оден питомець.²⁾

На ділі справжнім шефом семінарії був за часів ректорства Слимаковського віцеректор Іван Ільницький. Ректор не мав у семінарії відповідної поваги, а коли питомці згадують про його строгість, то певне тому, що він взагалі не відносився до них прихильно й мусів бути ощадний в міру фондів, які давано йому на удержане семінарії.³⁾ Що до Івана Ільницького (Пагата), то питомці справді боялися його, бо він був невмолимо строгий, хоч справедливий.⁴⁾

Замітимо, що строгість управи семінарії була більше похвальна, бо питомці ані не сповняли точно її приказів, ані не прикладалися занадто до науки.⁵⁾

Товариське жите у львівській семінарії не дуже було розвинене, бо стрічаємо тут якийсь поділ на класи: поміж Львовяками і Перемишляками можна завважати певний розділ, хоч сему годі, розуміється, придавати якогось поважнішого значіння.⁶⁾ Оттакі дитинні спори вносили оживлене в нудне й майже бездільне жите львівських питомців 50-тих рр.

Із сказаного видно, що управа семінарії не все могла дати собі раду з удержанем ладу між питомцями й тому часті вилом-

¹⁾ Лист Льва Шанковського до брата Амвросія мабуть із 1853 р. (лист заховався без кінця).

²⁾ Лист львівського питомця, підписаного: Philaret, до Амвросія Шанковського з датою: Dnia 26-go Kwietnia 853.

³⁾ Др. К. Студинський, *op. cit.*, стор. XXVII.

⁴⁾ Ближше не займаюся характеристикою о. Івана Ільницького, бо гарну його силуетку подав уже проф. Студинський, *op. cit.*, стор. XXVIII і дал.

⁵⁾ З нашої переписки довідуємося, що більшу карність у семінарії намагався завести літом 1857 р. також єпископ Спіридїон Литвинович (Гляди: лист ч. 6.)

⁶⁾ Львівські питомці називали перемиських „каштанами“, а перемиські львівських „луцаками“.

лювання спід карности є на деннім порядку, дарма, що нераз були проби заострити карність. Та й годі було надто багато вимагати від питомців, коли вже уладжене семінарії, як згадано, полишало багато до бажання й самі власти мусіли часом стверджувати се таки перед питомцями. Про оден такий випадок маємо вістку з мая 1859 р. в листі Іляріона Шанковського до брата Амвросія. Тоді прибув до семінарії намісник із владикою „на прошеніє ректорату, щобъ самі благоволили увидѣти, якій вѣктъ алюмны мають и щобъ першу коммисію изъ Лаутнера и комисаря состоящу, котрій вѣктъ за добрый узнали, уничтожити. Отже при першомъ посѣщенію узналъ Намѣстникъ вѣктъ за злый но при томъ и Настоятелѣвъ о порядокъ упомянулъ — мовлячи: якъ мають питомцѣ потомъ селянъ порядку учить, коли ту въ ректеарѣ таку нехлюйность видять — второго разу булъ предъ Великоднемъ въ Субботу — все було вымыте выбѣлене — въ ректеарѣ порцеляны — церата. Въ слѣдствіе того посѣщенія и упомяненія о порядку — постановилъ пресвѣтлый ректоратъ всякіи реформы с: р: цѣлодневное замкненіе дормитаровъ — яденіе булокъ въ ректеарѣ — було даже гоненіе за куфрами и по стѣнамъ порозвѣшаною гардеробою въ дормиторѣ — но водворило ся роптаніе і противленіе ся общее а гоненіе устало“. Сі слова дають нам найліпший образъ порядків у тодішній львівській семінарії.

Тому може надто ідеальний образъ семінарського житя представляє В. із С., коли пише, що в 1859—61 рр. був харч у семінарії добрий так, що питомці могли ще жити й світських студентів.¹⁾ А тодішне жите в семінарії характеризує В. із С. так: „Настрій був у семінарії поважний. Ніхто довгів на конто посагу не зотягав, ані не програвав гроший в карти, хоч картами бавлено ся. Ніхто не справляв на кредит коштовної одежі, бо в тім напрямі не було люксусу. Хто посідав ліпшу одежу, випозичав її в потребі другому, бо між питомцями була солідарність. При поважнім... настрою був то і щасливий період, бо ніхто в заведеню тяжко не слабував, ані не помер, у нікого не було ревізії, ані нікого не прогнано. Були поодинокі переступи семінарської дисципліни, але ті кінчились на малих карах. Найчастійше карано питомців за т. зв. „шкарти“... абстиненціями від проходу, від одної або більше страв, часом від цілого обіду, вечері“.

¹⁾ В. із С., *op. cit.*, (Дѣло, 1888 р. ч. 85). Питомці жили тоді справді світських студентів, як про се сказано низше, але чи тому, що харч у семінарії був добрий, про се можна на основі згаданого листа сумнівати ся.

Наведена характеристика семінарських відносин відповідає хіба 1859-ому рокови — та й то не зовсім, як се виходить із що йно згаданого уривка листа. В попередних роках діяло ся в семінарії зовсім не так, як се покажемо й далі. З початком 60-тих рр. сі відносини знов поправились.¹⁾

Національна свідомість львівських богословів була з початком 50-тих рр. не дуже велика. Польщина в семінарії уступала тільки поволі українській мові.

Свідчить про се наглядно й наша переписка, де маємо надто часто листи львівських питомців, писані польською мовою. А деякі з них таки просто признають ся до незнання рідної мови. „Daruji to“ — пише оден питомець 1853 р.²⁾ — *ze teraz do ciebie nie w ojczystym języku pisze; lecz spodziewam się ze mi to przebaczysz, ze tak mało z naszą literaturą i Gramatyką obznajomjony jestem*“. Сей хоч оправдував ся, а кілько їх не відчувало навіть потреби змінити ся в тім згляді! Але й що було говорити про питомців, коли ще 1855 р. міг оден з наших єпископів висказати голосно гадку, що він рад би підчас Йорданського (отже такого чисто руського!) свята, яке мало відбутися ізза реставрування Волоської церкви в латинській катедрі, виголосити проповідь по польськи.

Аж під кінець 50-тих рр. змінило ся в семінарії з того огляду на ліпше. Тоді розмовляли вже питомці з собою й з настоятелями заведення по руськи — хіба часом мішали до розмови німецькі слова.³⁾

Не дивно, що серед таких відносин подавляюча більшість львівських богословів не цікавила ся нічим своїм. Тому то запанувала тоді у семінарії тая важка атмосфера, що виховувала таке оспале покоління тих часів. Не даром то оден із живіших питомців початку 60-тих рр. говорить про „въ лѣности оспалого духа нашихъ питомцѣвъ“, яким вони жили до 1861 р.⁴⁾ Признає се по часті й згадуваний нераз В. із С., хоч він глядить на сі відносини дещо інакше. Він каже, що між питомцями не було тоді партій. Ніхто з них не чував про „твердих“ і „м'яких“ Русинів, всі почували ся Мало-Русинами.⁵⁾

¹⁾ Гл. про се низше.

²⁾ Згаданий уже Philaret.

³⁾ В. із С. *op. cit.* (Дѣло, 1888 р., ч. 84).

⁴⁾ Гляди: лист ч. 14.

⁵⁾ *op. cit.*

Лектура питомців обмежала ся *ad minimum*. Поза богословські скрипти, які до того виучувано доволі поганенько (ясним доказом того часті випадки т. зв. епслеради, себ то часового видалення з семінарії, коли питомець перепав при іспиті) — вибігало читанє тільки виїмково.

Та й про сю свободу читаня, яку бачимо у Відні, у Львові не могло бути й мови. Тут під самим боком намісництва й консисторії, де кожної хвилі могла впасти ревізія, карано читанє заборонених книжок часом дуже остро. Кілька таких фактів подає нам і наша переписка. І так 20 жовтня 1853 р. доносить питомець Гнат Тихович: „Dzisiaj czytali *exclusiją* Giliczyńskiemu za jedną polityczną książkę, wesswegen er auch politisch verdächtig geworden ist“. Сю книжку переловлено у Гелічинського ще попереднього року і слідство в тій справі перетягнуло ся довший час.

Ближші подробиці про справу Гелічинського подав мені проф. К. Студинський на основі актів львівської консисторії, а наводжу їх для ліпшої характеристики відносин у львівській семінарії. У питомця Івана Гелічинського найдено брошуру п. з. „*Kilka piosnek z poza krat Lwowa o Szpilbergu*“, за яку видалено його дня 15 XI 1853 р. з семінарії й духовного стану. Ранше був він екстерністом і мешкав у кравецького челядника Венжиковського при ул. Краківській ч. 96. Там у шуфляді мала бути ся брошура, однак чиєю власністю вона була, сего Гелічинський не знав. До семінарії міг її принести питомець Федуневич, з яким він мешкав у згаданого кравецького челядника. Коли переслухано жінку Венжиковського, яку будьто би Гелічинський мав питати, до кого належить книжка, вона сему заперечила. Тоді признав ся Гелічинський, що книжку дістав від челядника Смерковського, який разом з ним мешкав і її читав. Так представляєть ся той випадок, якому подібного не знає віденська семінарія того часу.

А коли й таке ще не всім помагало, заборонено з весною 1854 р. питомцям читати всякі книжки: „Книжокъ не вольно читати нѣ полѣтическихъ Часописей“ — пише Лев Шанковський в марті 1854 р.

Щоби перепинити заборонену лектуру й зносили з небажаними людьми, переводжено в семінарії нераз ревізії — так було 1854 р., коли то політичне положенє в державі було непевне. При таких ревізіях казали читати навіть приватні листи — жалі на непошанованє листової тайни в семінарії доволі часті.

Та усе те таки не осягало вповні своєї цілі. Питомці мали багато вільного часу й деякі виповняли його читанєм книжок. Що правда, кружок тих питомців був невеличкий. Вони збирали ся звичайно вечером у кімнаті ч. 46, призначеній на науку співу й музики. Там крадькома читали вони переважно польські повісті — з чого, очевидна річ, було небогато користи.¹⁾ Але часом довідували ся про се настоятелі, а тоді наступали нераз і кари — відповідно до лектури питомців. І ось ледви прогомніла справа з Гелічинським у 1852—3 рр., на весну 1854 р. „доставало 18 адмонїцію за пренумерацію на Nowiny“²⁾ — мабуть тому, що в сій часописи висказувано симпатії до Росії. Далі довідуємо ся, що питомці читали — певно без великої перешкоди з боку властей — „Зорю Галицку“ і „Вѣстникъ“, а з німецьких часописий „Lloyd“ і „Volksfreund“. Але про сі видавництва кажуть богослови слушно, що вони „часъ сей долгій розервати не потрафлять“. Колиж почала виходити „Семейная Библиотека“, знайшла ся й вона в семінарії. В семінарській бібліотеці були тільки богословські книжки й річники „Pfennig-Magazin“-у.³⁾

Між львівських питомців діставали ся в тім часі й московські книжки. Їх ширив Яків Головацький⁴⁾ — може при помочи свого брата Омеляна, що був у Львові питомцем. Одна з сих книжок: „Взглядъ на исторію западнои Руси. Спб. 1848“ робила на богословів глибоке вражіє. В звязи з тим стоїть певно й читанє історичних книжок, про які згадує наша кореспонденція 1855 р. Тоді й спровадили до семінарії мапи давньої Польщі та цікавили ся історією козаччини.⁵⁾ Але таке читанє належало до незначних виїмків, бо загал питомців піддавав ся без протесту вимаганю не читати нічого.

Такі обставини сприяли розвою русофільської пропаганди між львівськими питомцями. Вже згадане висше ширенє в семінарії „Семейної Библиотеки“, а по часті й „Зорі Галицкої“ вказує на звязи з „Погодінською кольонією“, бо власне „Семейная Библиотека“, видавана від 1855 р. Северином Шеховичем, мала слу-

¹⁾ В. із С., ор. cit. Дѣло, 1888 р., ч. 100.

²⁾ Лист А. Бойкевича до А. Шанковського з датою: Львівъ дня 19/4 1854.

³⁾ В. із С., ор. cit. Дѣло, 1888 р., ч. 93.

⁴⁾ Лист А. Шанковського до батька з датою: дня 7/19 Ноября 1855, де він пише: „Читаю пречудесныя книги російскія полученныя отъ Всепочт: Головацкого“.

⁵⁾ Там же.

жити ширенню москвофільських гадок у душі Д. Зубрицького, Я. Головацького і под.¹⁾ До того пробував у львівській семінарії в 50-тих рр., як згадано, брат Якова Головацького Омелян і інші його прихильники.²⁾ Так то заціплювано москвофільство в мурах семінарії. І ті москвофільські впливи слідно виразно хочби й на Амвросію Шанковським. У віденській семінарії відпекував ся він від усякого москвофільства, а у Львові склонював ся зовсім виразно до русофілів, як се бачимо з його листів. У Відні писав він їх не конче чистою, та все таки без сумніву народньою мовою, а вже в першій його листі зі Львова слідне намагане писати по великоруськи (пр. уживане букви э, gen. sing. masc. adiect. ago і т. п.). Є се вже свідоме відступлене від народньої мови. Видно з того, що заходи Я. Головацького коло введення московщини в практичне уживане знаходили у львівській семінарії податний ґрунт. Далі бачимо між питомцями у Львові виразні симпатії до православя, які можемо також — з певними застереженнями — уважати проявою москвофільства. Цікавим документом з того боку є згадуваний лист Амвросія Шанковського з 7 (19) падолиста 1855 р. Говорячи про „Взглядъ на исторію западнои Руси“, пише він: „Вотъ! что кажетъ авторъ, когда описуетъ Русь зъ временъ Ярослава, кой соединилъ подъ свою власть всѣ княжества рускія: „На всемъ этомъ пространствѣ народъ исповѣдалъ одну православную вѣру, говорилъ и славилъ Бога на одномъ своемъ природномъ языкѣ Славянскомъ“ і т. д. Опісля говорить ся там про релігійні новаторства Заходу, про заборону самих пап зміняти обряди, про се, що православна й західна церква признають одні й ті самі догми і т. д. Словом, се була лектура, яка при відповіднім поясненню розгорячувала молоді уми й мусіла в них засівати недовіре до унії, масковане поки що недовірем до латинської церкви, бо основна гадка автора книжки, яка так подобала ся Шанковському, є по словам того посліднього: „что прежде раздора церкви вост: и запад: одинъ обрядъ и вѣра была, что Греки всегда давнее сохраняли но Латиники давнее измѣнили“. Ширшого літературного руху у львівській семінарії 50-тих рр. не було. Є тільки спорадичні прояви в тім напрямі, та й то маємо про них дуже скупі вісти.

¹⁾ Про „Семейную Библиотеку“ гл. у проф. К. Студинського: Кореспонденция Я. Головацького в літах 1850—1862, стор. CVI і дал. У вступній статі до сеї кореспонденції обговорена також переміна в поглядах „Зорі Галицької“ в москвофільським напрямі від часу редакторства Івана Гушалевича.

²⁾ Гляди про се в різних листах що йно згаданої кореспонденції.

Крім принагідних віршів замітніший збірничок „Весна“, виданий львівськими питомцями 1852 р.¹⁾, де поміщено кільканайцять віршів і прозових статей — усе під криптонімами або без підпису. Видане якоїсь книжки задумували львівські богослови мабуть 1855 р., бо в листі угро-руського питомця Антона Петрашовича читаємо: „ци я дозволю мое имя черезъ Васъ (А. Шанковського) виробленну часть нашого путешествія — въ будучу черезъ Вашу славну Семѣнарію видаючу книгу — выложити?“ Петрашович хотів навіть післати на сю ціль якісь гроші²⁾, але що стало ся з сим видавництвом і яке воно мало бути, не знаємо.

Сим вичерпують ся найважніші вістки про львівську семінарію 50-тих рр.

III. Народо́вецька громада львівських питомців у 60-тих рр.

Та сей духовий упадок, що характеризує львівську семінарію й жите галицьких Русинів взагалі протягом 50-тих рр., тревав тільки до початку 60-тих рр. Народня струя не висихала на ділі ніколи між питомцями. Виразно могли ми її прослідити у віденській семінарії, а й у львівській мусіла вона знаходити часті, хоч не все свідомі симпатії. При найближшій зміні обставин на ліпше вибухла вона з елементарною силою.

З початком 60-тих рр. бачимо у львівській семінарії цікаві прояви, що вказують на знаменний зворот у поглядах питомців. Прихильники народньої мови підносять тут голову й здобувають собі рішучу перевагу. Разом із тим починаєть ся у львівській семінарії оживлений духовий, а передовсім літературний рух. Про сей рух доходили до нас тільки відірвані, глухі вістки³⁾; нині можемо пізнати його ближше. Між перепискою Амвросія Шанковського зберегло ся кільканайцять листів питомця Йосифа

¹⁾ Весна, сборникъ различныхъ сочиненій стихомъ и прозою. Львовъ, 1852.

²⁾ Гляди: лист ч. 4.

³⁾ Що більше, сучасники виражають ся нераз навіть дуже некорисно про духове жите в тодішній гр. кат. духовній семінарії у Львові. Пор. примтаку відемну характеристику питомців у листі Костя Горбала з кінця 1861 р. (Др. Осип Маковей: Матеріяли до житєписи Осипа Юрія Гординського-Федьковича. У Львові, 1910, стор. 26). З того видно, що не всі сучасники, котрі знали жите питомців того часу, були поінформовані про сей рух.

Могильницького, з яких дев'ять подає нам досить докладні вісті про літературний рух між львівськими богословами в літах 1861—1865. Гарним доповненням до сих дорожочіньних листів є письмо Гната Рожанського з 1866 р.¹⁾ Та заки перейдемо до обговорення сего руху, мусимо ще вернути ся у 50-ті рр. і згадати деякі події з того часу, бо без них не буде сей рух вповні зрозумілий.

Року 1858 прибув до Львова уперве Пантелеймон Куліш. Був се час, коли він розвинув доволі широку діяльність на російській Україні, намагаючи ся притягнути до себе й Галичан, з якими особисто познакомив ся у Львові.

Про сей його перший побут у Львові знаємо небогато. Куліш обертав ся тоді в кругах львівських польських учених і що йно через них познакомив ся з львівськими Русинами. Та й се знаомство обмежило ся, здасть ся, на однім Якові Головацьким, з яким познакомив його польський учений Август Бельовський²⁾; а крім того може бути, що Куліш пізнав у Бельовського хіба ще Дениса Зубрицького — так принайменше можна догадувати ся з його листу до Михайла Погодіна.³⁾ Куліш цікавив ся тоді „Народним Домом“, а відіжджаючи, полишив у Ставропігійській книгарні дещо з українських книжок, як ось: Граматку, Чорну Раду, Записки о Южной Руси, Проповіди Гречулевича, Народні оповідання Марка Вовчка, Літопись Самовидця, твори Гоголя.⁴⁾ Се були ластівки тіснійшого зближення Українців з Росії й Галичини.

На сїм обмежило ся поки що отсе зближене, бо Куліш, пізнавши Галичан, не мав мабуть великої охоти заходити собі з ними. Так можна думати на основі листу Якова Головацького до Куліша, писаного дня 30 червня 1859 р.⁵⁾ Тут жалуєть ся Головацький, що хоч він просив Куліша, щоби доносив йому про усе, що тикаєть ся українського руху, між ними більше вже як рік не може якось завязати ся переписка. Далі просив він Куліша про присилку деяких українських книжок і про поміч в укладанню

¹⁾ Лист Гната Рожанського видрукував я в „Руслані“ за 1914 р., ч. 53 в статті: До першого видання Шевченкових творів у Галичині.

²⁾ Др. К. Студинський, *op. cit.*, стор. 396, де поміщено лист Бельовського, яким він запрошує Я. Головацького до себе в цілі познакомлення його з Кулішем.

³⁾ Письма къ М. П. Погодину изъ славянскихъ земель. Съ предисловіемъ Нила Попова. Москва, 1879, стор. 608—9.

⁴⁾ Др. Студинський, *op. cit.*, стор. 379.

⁵⁾ Там же, стор. 463—4.

руської хрестоматії для висшої гімназії від часів Котляревського. Сей лист був, здається, початком живіших зносин Галичан з Кулішем.

Бачимо з того, що побут Куліша у Львові 1858 р. був тільки на позір без більшого значіння для Галичан. Бо все таки деяке вражінє мусів він тут викликати. Сам факт, що Куліш, відомий уже тоді письменник (Бельовський представляє його як „znakomitego literata Małorosyjskiego“), уживав у своїй переписці з Головацьким української мови, мусів декого довести до отямлення, а може й... засоромити. Може й тому Яків Головацький уживає в переписці з ним також української мови, хоч у листах з австрійськими Русинами намагає він постійно на російщину.

Також полишені Кулішем книжки — хоч їх було мало — могли мати вплив бодай на тісний кружок Галичан. Усе те були предтечі нового культурного руху в Галичині, в яким визначну роль відіграв Куліш.

Годі нам тут застановляти ся подрібнійше над причинами розбудження нового народовецького руху з початком 60-тих рр. Та відомо, що головним чинником в його повстаню були зносини Галичан з російською Україною. Тому й уважав би я свого рода епохальною подією згаданий лист Головацького до Куліша з 1859 р. Слова Головацького: „Пособіть, брате, Русинамъ Галицкимъ, засиліть ихъ плодами Малоруської братії бо наша самотна билинка засхне відъ спеки, або приглушать єи сусѣдніи буряны“ — поділяли без сумніву на амбітного Куліша й могли його спонукати до гадки: відіграти роль духового провідника в Галичині.

Як відповів Куліш на лист Якова Головацького і як вела ся між ними дальша переписка, про се нема вісток. Можна тільки догадувати ся, що Куліш пішов за покликом Головацького й почав широке листованє не лише з ним, але й з іншими Галичанами. Ся переписка у своїх початках (1859—1860) для нас невідома, але за те в осени 1861 р. застаємо Куліша вже в живих (отже, виходилоб, давнійше навязаних) зносінах із молодими Галичанами. Першу певну вістку про се подає Йосиф Могильницький у листі з дня 16 жовтня 1861 р., де він звіщає Амвросія Шанковського про живий духовий рух у львівській семінарії.¹⁾

В тім часі настали у львівській семінарії такі відносини, що уможливляли розвій живішого життя між питомцями. Настояте-

¹⁾ Гляди: лист ч. 13.

лями львівської духовної семінарії в 1861 рр. були оо.: Іван Слимаковський — ректор, др. Іван Ільницький — I віцектор, Юліян Левицький — II віцектор, др. Яків Ціпановський — духовник, префекти: Лука Піпан — I року, Антін Чайковський — II р., др. Лев Дейницький — III р., др. Франц Костек — IV р.

Ректор семінарії Іван Слимаковський займав ся житем питомців, здаєть ся, з початком 60-тих рр. не багато, а управляв семінарією, як і давнйше, на ділі віцектор Іван Ільницький, котрий — як можна догадувати ся з подій на початку 60-тих рр. — помимо своєї строгости мав деяке зрозумінє для національних змагань питомців у новім, народовецькім напрямі, хоч Титко Ревакович завважує, що тодішня „семинарська старшина... була дуже відстала і закостеніла (з виїмком префекта дра о. Франца Костика) і не інтересувала ся близше ані історією, ані літературою, ані побутом нашого народу“.¹⁾ З інших настоятелів семінарії згадує наша переписка частійше ще префекта о. Луку Піпана. Про него скажемо тільки коротко, що питомці не любили його, бо був дуже прикрий, і строїли йому різні збитки.²⁾

Та й внутрішні відносини у львівській семінарії змінили ся з початком 60-тих рр. дуже. Супроти досить строгої карности 50-тих рр. слідна значна пільга. Питомцям жило ся в семінарії — по їх власному признаню — добре, а карність значно підупала, як ще ніколи. Так пр. не замикано дормітара, можна було перед настоятелями курити, а з семінарії було легко дістати ся на світ — і за се не було ніякої кари. Питомці бояли ся хиба одного Черлюнчакевича.³⁾

Така свобода у львівській семінарії тревала довший час, бо ще 1863 р. заговорило про неї „Слово“, яке в статі „Апология исправителей обряда“ жалуєть ся („Слово“ було дуже огірчене на Слимаковського за його становище в обрядовій боротьбі, а може ще й за отсей народовецький напрям між питомцями): „Выхованье питомцевъ въ нашомъ сѣменищи Львовскомъ есть застарѣле и такъ противне духови стану священническаго, що трудно поняти, якъ могло тое доси дотриматись. Если благоговѣніе есть первою должностію священника, то осо-

¹⁾ Титко Ревакович: З переписки письменників 1860-тих років в Галичині. (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, т. CXVII і CXVIII, стор. 269—270).

²⁾ Ширшу його характеристику гл. у згаданій статі: В. із С. (Дѣло, 1888 р., ч. 87).

³⁾ Гл. згаданий лист Й. Могилянського.

бенно належало бы въ томъ упражняти питомцевъ, а тимчасомъ въ томъ взглядѣ найменше дѣся, бо ото въ Недѣлю николи тамъ Полунощница и Утрення не отправляеся; книжокъ церковныхъ належало бы принайменѣй по одной на десять питомцевъ мати, где тимчасомъ только въ хорѣ кѣлька мають, прочіи же не знають, що ся спѣває. Посты такожъ не заховуються такъ, якъ ся належить, бо въ Навечеріе Рождества І. Х. и Богоявленія, где вся Русь постить до полудня принайменѣй, тамъ заразы рано даеся тепле снѣданье, где противно въ дни непостныхъ тѣлько суху булку дають“. Тому дораджує автор статі реформу семінарії на взір німецьких та французьких семінарій, а далі каже: „певно бы Его Превосх. Князь Митрополитъ Григорій были уже по возможности зреформовали тое сѣмнище, якъ зреформовали Перемыское, але партія ворожа ультрамонтанска, которой для певныхъ видѣвъ нѣкоторыи и зъ нашихъ Русиновъ помочную подають руку, спинае своими клеветами всякіи спасительныи реформы въ томъ намѣренію, чтобы черезъ противное духови вѣры вихованье здеморализовати наше священство, ввести нашъ обрядъ въ дискредитъ и въ поруганіе, и тымъ способомъ приспѣшити его паденіе въ користь латинизма“.¹⁾ Наведений уступ є в части подтвержденєм слів нашого листу, навіть коли приємемо, що із сеї статі промовляють надто особисті погляди.

Такі свобіднійші внутрішні відносини сприяли розвоєви живійшого духового житя у львівській семінарії. Допомогли до того ще й тіснійші зносини питомців із світськими студентами університету, що приходили до семінарії „на емпірію“ й жили ся товариською ласкою богословів, які не потрібували бороти ся так із матеріальною бідною підчас університетських студій.²⁾ Не без значіння було також, що крім богословських студій займали ся питомці ще й світськими предметами³⁾, бо се причиняло ся до розширення їх світогляду.

При тім могли мати дуже легко вплив на нашу семінарію також визначні руські діячі, яким не тяжко було дістати ся в мури семінарії та внести тут нове жите.

До розширення того нового житя причинили ся зносини питомців з Кулішем. Коли вони почали ся, годі певно сказати.

¹⁾ Слово за 1863 р., ч. 7, стор. 30.

²⁾ Гл. згаданий лист. Про сю „емпірію“ згадує також Т. Ревакович, *op. cit.*, стор. 272.

³⁾ Там же.

Підчас свого побуту у Львові 1858 р. Куліш ледви заходив до семінарії. Здасть ся, що після листу Я. Головацького з 1859 р. попробував він, як згадано, навязати ширшу переписку з Галичанами, а між іншими й з богословами. Та можна напевно сказати, що властивого значіння набирають ці зносини Куліша з львівськими питомцями аж з осеню 1861 р. Ось що пише про се Йосиф Могильницький у жовтні 1861 р.: „Русь наша пресвятая, цвітеть тутъ въ якъ наибшернаѣшомъ размѣрѣ, найрозличтнѣйшиѣ дѣла, о которыхъ я еще до селѣ нѣчого незналъ, могу тутка достати, бо питомцѣ нашого богословѣя, зъ самою головою нашої лѣтератури Кулѣшомъ въ дуже стисломъ стосунку стоять, и дуже часто листи и книжкѣ отъ него достають“.¹) З того видно, що зацікавлене українськими справами виросло у питомців передовсім на основі їх підвищеного патріотичного почування й розширеної національної свідомости. Русь називають вони святою, а головою „нашої“ літератури признають Куліша — знак, що почуте єдности з російською Україною, яке пробувало ся тоді зовсім свідомо між львівськими питомцями, повело їх до ширшого погляду на значінє Руси й збільшило їх любов до неї, а що найважнѣйше, оперло сю любов на тривкійших, чим досї, основах. Тут і жерело того гарного почутя гідности, яке проявляєть ся в тім, що питомці майже соромлять ся того, що живуть у семінарії безжурно, а їх світські товариші бідують нераз гірко у боротьбі за хлѣб насущний.²) Усе те вказує на піднесене етичного й ідейного урєвня питомців, на їх ревнѣсть для народнѣх справ, ревнѣсть, що не обмежала ся пустими фразами про „святую Русь“, а вела до бажаня працювати для народу.

Та й справді могло обхопити наших питомців одушевленє, коли вони нараз дістали з рук Куліша цілий ряд творів високої часом літературної стійности, перед котрими писаня „славних“ галицьких світочів 50-тих рр. виглядали від разу як мертвеччина без нїякого значіня. Вже Анатоль Вахнянин, говорячи про ці часи у львівській семінарії, каже, що „Шевченко, Максимович і Основяненко зробили рішучий перелом, чи переворот в поглядах наших на літературу руську“.³) Йосиф Могильницький подає у згаданім листі докладнѣйший спис книжок, присланих Кулішем для питомців. Були там: Основяненка „Маруся“, „Пе-

¹) Гл. згаданий лист Й. Могильницького.

²) Там же.

³) *op. cit.*, стор. 43.

рекотиполе“, „Козир-дівка“, „Щира любов“ (драма), Шевченка „Кобзар“ 1860 р., поезії, видані в Липську й ще якісь інші його поезії¹⁾, Макаровського „Гарасько“, „Наталя“, Петренка „Думи та співи“, Александрова „Вовкулака“, Костомарова „Переяславська ніч“, Куліша „Хата“. Як бачимо, був се досить гарний вибір із української літератури.

Але примірників тих творів було небогато — деколи тільки по одному. Тому переписувано їх незвичайно старанно з великим піетизмом і ширено у таких відписах. Такі відписи мали сю добру сторону, що вбивали ліпше в пам'ять переписчика переписаний твір, який ставав йому тим самим і дорогий, бо коштував його багато праці.

Осередком нового життя між питомцями був молодий, а гарячий Данило Танячкевич. Йому треба признати головну, а може й одну (побіч Куліша і Бернатовича) заслугу в розбудженні того руху. Дякуючи своїй непосидючій вдачі, зумів він розрухати питомців та втягнути їх у круг наших національних справ, які тоді завдяки новій конституційній ері стали більше цікавити наш загаль. Танячкевич прибув уже до семінарії як щирий прихильник народовецького напрямку. На сей шлях навернув його ще 1860 р. Українець Бернатович, що саме тоді переїздив через Львів з Києва на купелі, а далі твори Котляревського й Шевченка, які дісталися якимось способом у його руки.²⁾ Та скріпив він ці свої переконання й почав на їх основі ширшу працю без сумніву що йно під впливом П. Куліша, з яким став зноситися листовно, як згадано, найпізніше від осені 1861 р., себ то від часу свого прибуття до семінарії.

Про діяльність Данила Танячкевича з початком 60-тих рр. XIX в. висловлено в нашій літературі різні розбіжні погляди. Др. Іван Франко так характеризує його: „Танячкевич писав на своїм віці дуже багато про найрізніші справи, але визначаючи ся скрізь надміром запалу і браком основного знання, не здобув собі визначного місця в письменстві, а в організаціях ученицьких громад, на які він у 60-тих роках мав дуже великий вплив, той вплив власне задля його ентузіастичної і пустої патріотичної фразеології і повної безкритичности треба признати більше шкідливим, ніж пожиточним“. І в пізнішому життю був Данило

¹⁾ Здається, був там примірник першого видання „Гайдамаків“, який опинився опісля в руках А. Шанковського.

²⁾ О. Терлецький, *op. cit.* (Літ.-Наук. Вістник, 1903 р., кн. X, стор. 5—6).

Танячкевич по гадці дра І. Франка „визначним чинником радше забогнення, ніж розвою галицького українофільства“.¹⁾ Отже др. І. Франко осуджує діяльність Д. Танячкевича, бо бачить у ній за мало реального змісту, а за багато патосу.

Зовсім не так глядять на Д. Танячкевича сучасники. Ана-толь Вахнянин признає йому визначну ролю в розбудженю духового життя між молодими народовцями й оцінює дуже корисно його заслуги²⁾; те саме й Титко Ревакович.³⁾ Найширшу й найгарнійшу характеристику діяльності Д. Танячкевича подав Остап Терлецький.⁴⁾ Не вдаючи ся в повторенє тої характеристики, зазначу тільки, що хоч О. Терлецький не належав до людей, які одушевляли ся надто скоро, він висловлюєть ся про Д. Танячкевича з ентузіазмом, а навіть говорить, що Танячкевич „був властивим посередником між Україною і галицькою молодіжю і він один не вважаючи на розчарованя і невдачі, які задля недоспілості молодіжи спадати мусіли на народню партію, потрафив у своїх руках так довго утримати її справи, поки молодіж не підросла і сама не взяла їх у свої руки“. З того виходилоб, що ентузіазм Д. Танячкевича має глибший підклад, як могло би здавати ся на перший погляд. Піддержуване зносин із російською Україною й ширенє Шевченкових ідей було таки реальним вкладом у житє Галичан, а хоч опісля виявила ся потреба поглиблення тих ідей, то се зовсім не вменшає ваги праці Д. Танячкевича. І взагалі вплив Танячкевича на молодіж був без сумніву благодатний. Тому діяльність Д. Танячкевича з початком 60-тих рр. належить рішучо уважати великим кроком наперед у національнім житю Галичан.

У львівській духовній семінарії перебував Д. Танячкевич від шкільного року 1861/2 до 1864/5.⁵⁾ Куліш зносив ся з питомцями через Танячкевича й на його руки посилав книжки, які Танячкевич ширив опісля далі. Пр. знаємо, що протягом 1861 р. (до осені) дістав він від Куліша дві пачки книжок.⁶⁾ І Танячкевич головню зробив семінарію посередницею між Галичиною

¹⁾ Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. Написав Іван Франко. У Львові, 1910, стор. 164—5.

²⁾ А. Вахнянин, *op. cit.*, стор. 43 і 46.

³⁾ *op. cit.*

⁴⁾ Остап Терлецький: Галицько-руське письменство 1848—1865 р. (Літературно-Науковий Вістник, 1903 р., кн. XII стор. 153 і сл. — VII глава).

⁵⁾ Т. Ревакович, *op. cit.*, стор. 269.

⁶⁾ Гл. згаданий лист.

і російською Україною передовсім сим способом, що стягав сюди замовлення на українські книжки в Росії, — в чім помагали йому деякі товариші, як ось Йосиф Могильницький.¹⁾

Зносили з Кулішем надали духовому життю львівських питомців-народовців поважнішої основи й певнішого ґрунту, а перш усього розбудили в них охоту до праці для свого народу. Піддержували й заохочували питомців у тім напрямі свідоміші й рухливіші одиниці споміж галицької суспільности.

А мали питомці тоді нагоду стикати ся із вибором сеї суспільности, бо по свідоцтву Вахнянина сходили ся в мурах семінарії тодішні наші соймові послы на клюбові наради. Вони то впливали на „інтензивнійше зрушенє питомців“²⁾ і особистим впливом втягали їх у народню роботу.

Найбільше робив у тім напрямі судовий радник і соймовий посол Юліян Лаврівський. Йосиф Могильницький каже про се в листі з 10 падолиста 1861 р.: „Въ нашомъ семѣнищи почалося отъ неякогось часу новое полѣтическое житѣе, честный Лавровский... сталъся до того побудковъ, и во истинѣ русь наша тому честному мужеву дуже много винна будетъ, бо то онъ билъ первый, который въ лѣности оспалого духа нашихъ питомцевъ до сотрудѣя въ лѣтературѣ возбудилъ, онъ то первый позносилъ до насъ великое множество книгъ нѣкому зъ насъ до сего часу неизвѣстныхъ, за его то трудомъ достали ми на вшехнѣци голосъ, которого намъ до сего часу ляхня заперичала, а такъ русь на всеучилищи доставше теперь 180 голосовъ бѣльше, импонуеъ тамождъ“.³⁾ Отже Ю. Лаврівський старав ся вплинути на питомців у подвійнім напрямі: в політичнім і про-світнім.

Передовсім постарав ся Лаврівський здобути питомцям голос в університетських радах, що при нечисленній нашій світській молодежи на університеті мало велике значінє, бо збільшало там число Русинів — по свідоцтву Й. Могильницького — о 180 голосів. Безпосередною причиною того було змаганє польських студентів утворити комітет для підмоги бідних учеників та збираня складок. Сі комітети з чисто польським характером хотіли для польонізаційних цілій притягнути до себе й Русинів. Що такі комітети попри підпомаганє убогих студентів мали й заку-

¹⁾ Там же.

²⁾ Вахнянин, *op. cit.*, стор. 40.

³⁾ Гляди: лист ч. 14.

лісову ціль: зорганізувати політично польську молодіж, се посвідчає оден з ініціаторів таких організацій Фльоріян Земялковський. Він пише про се у своїх „Pamiętnikach“: „Nasienie zasiane przez Dziennik polski, (котрого редактором був Абанкур, а головним співробітником Ф. Земялковський) zaczęło wschodzić; młodzież akademicka zaczęła myśleć o zawiązaniu Towarzystwa wzajemnej pomocy, za nią poszła młodzież Techniki, potem czeladź rzemieślnicza, schadzano się, radzono, umawiano, układano statuta, a u mnie na wtorkowych wieczorach, które w jesieni 1861 r. głównie dla zwabienia młodzieży otwarłem... schodziły się nici tych agitacyi organicznych. Organizacyą młodzieży akademickiej zajmowali się Łubiński, Wł. Smolka, Matkowski i starozakonny Zukek“.¹⁾ Бачимо з тих слів ясно, до чого стреміли такі організації польської молодіжи — і свідоміші споміж руських університетських студентів пізнали ся на тім скоро.

Так прийшло до великого непорозуміння на тій основі підчас загально академічних зборів, що відбули ся на університеті у п'ятницю дня 8 падолиста 1861 р. Цікаві вістки про се подає „Слово“, а доповняє їх згаданий лист Йосифа Могильницького і „Dziennik Polski“. Сею подією варта зайняти ся ближше хочби тому, що вона була одною із проявів боротьби за права Українців на львівським університеті й приневолила наших діячів зайняти ся бодай дещо університетською справою. А як мало цікавили ся тодішні наші політики, а з ними й ціла галицька суспільність університетським питанням, на се проречистим доказом само „Слово“ з того часу, яке при релятивнім підемі нашого політичного й духового життя в Галичині з новою конституцією полишило університет майже на боці. Читаючи напечатані в „Слові“ за 1861 р. домагання наших діячів із ріжних областей, не побачимо майже ніде хочби згадки про університет. Поминаючи справу помочи академікам, знаходимо в цілім першім річнику „Слова“ усього три згадки про наші домагання в університетській області — так короткозоро гляділи тоді галицькі політики на сю важну справу! Для простої цікавості перелічимо сі згадки „Слова“. І так у 1 ч. „Слова“ (стор. 3) в дописі з Тернополя домагають ся Подоляни устами Івана Борисікевича між іншими, „абы на всеучилищи Львовскомъ предовсѣмъ въ скорости всяка наука богословска преподавалася на рускомъ языцѣ; въ слѣдъ

¹⁾ Pamiętniki Floryana Ziemiałkowskiego. Cześć trzecia. Kraków, 1909, стор. 28.

за нею, щоби тѣмъ путемъ отворались курса философичны для усовершенья учителей рускихъ гимназіальныхъ; а наконецъ, щоби и выдѣлы правничи по возможности заступленѣ были професорами съ выкладовымъ языкомъ рускимъ, обокъ нѣмецкого и польского языка“. Отже Борисікевич дивить ся на задачі університету тільки з практичної точки. Дещо ширше глянув на університетську справу єпископ Спіридїон Литвинович у своїй промові, виголошеній в державній раді 25 червня 1861 р.¹⁾, та за се послугуєть ся він тут тільки загальниками, не згадуючи про домагання Русинів на університеті ні словечком. В кінці в 47-мім ч. „Слова“ піднесено в статі „Чого необходимо желати маємъ? Отъ Коломый“ домагане — аж в 11-тій точці: „Послѣ конкордату, гимназіи руской Галичины подъ зарядъ руского Консistorія отдати и каѳедры Русинами обсажати“, при чім з покликом на історичні жерела додано ще: „Академія Львовска да буде знову руска якъ цѣль єи заведенія, основа єй въ Замостью руска була“. От і все, на що здобуло ся „Слово“ протягом цілого 1861 р. в нашій університетській справі.

Раз тільки вийшло воно поза коротенькі згадки в сій справі, а саме з нагоди згаданого вже проекту основаня товариства взаємної помочи між студентами львівського університету. Вже заздалегідь перед відомими загально-академічними зборами, бо в ч. 75 з дня 18 (30) жовтня заговорило „Слово“ про намір заснованя студентами університету позичкового банку, що позичав би гроші студентам безпроцентово. Капітал, потрібний до того, мав би утворити ся з добровільних складок слухачів університету, а заряджував би ним окремий комітет. „Слово“ думає, що хоч наші люди розвинули вже давнїйше гадку допомагати всяких учеників, то все таки „наши рускіи братья на всеучилищу не тільки можуть, але и повинны участвовати въ такъ важной для цѣлого всеучилища справѣ“, але треба уважати, „щоби статуты того комитету припадали до сердца академикамъ обох народностей“. З того видно, що наші студенти — певно не без помочи декого із старшої громади — заняли ся сею справою поважнїйше й прийшли на відповідні збори з готовим пляном. Самі збори описані досить докладно в ч. 79 „Слова“ стор. 400 у „Новинках“, а також побіжно у „Dziennik-u polsk-im“.²⁾ На них візвано всіх студентів університету оповістками в польській

¹⁾ Гляди: Слово, 1861 р. ч. 45, стор. 259.

²⁾ Dziennik polski, 1861 р., ч. 35 з дня 10 падолиста.

та руській мові. І прибуло їх так багато, що саля не могла всіх помістити. На зборах явили ся також: ректор о. др. Людвик Малиновський, що отворив їх відповідною промовою по польськи й проводив їм, др. Мор і о. др. Солецький — оба останні як відпоручники сенату. Про товариство (воно мало називати ся „Towarzystwo wzajemnej pomocy akademików lwowskich“), що мало заложити ся й про його статuti, уложені на якихось приватних зборах, говорив оден студент прав, Жид. Він просив, щоби присутні прийняли сї статuti, бо їх одобрили просвічені мужі, що мають довіре краю.¹⁾ „Dziennik polski“ висловлюєть ся про сю промову з великим признанєм і називає бесідника немов речником розвою й поступу молодіжи.

Опісля якийсь Гл. прочитав статuti руською мовою. Студенти Русини й значна часть Жидів бажали внести деякі поправки й просили в сій ціли о голос предсідателя зборів ректора. Ректор записав собі їх імена, та не дозволено їм говорити, а зачато „гейбы зь рукава трясти ухвалу за ухвалою“. Так рішено більшостию голосів, що статuti приймають ся без розправи й підписати їх мають не всі, а по двох з кожного року. Меншість голосу не дістала, а тільки академік Брунштайн поставив внесене, щоби до комітету товариства вибрати відповідне число Жидів, але проти сего виступило трьох інших Жидів. Далі добив ся голосу й Русин Д. Кулачківський і став говорити по руськи. Але йому так переривали, що він навіть не скінчив своєї бесіди. Зовсім не так прийнято дальшого бесідника, яким був якийсь ніби Русин чи радше Поляк грецького обряду. Йосиф Могильницький каже у згаданому листі, що сим Русином, о якого постарали ся Поляки, був Гороцький, колишній самбірський ученик. Гороцький почав свою бесіду увагою, що він не має відваги говорити, а закінчив її заявою, що хоче сказати проти Русинів те саме, що говорили три згадані Жиди проти Брунштайна. Могильницький додає ще, що Гороцький виразив ся при тім з легковаженєм про Русинів.

Тоді добив ся до слова молодий правник Володимир Шашкевич та став говорити руською мовою — Гороцький говорив мабуть по польськи. Сильним голосом заявив він, що хоч його попередник не мав відваги говорити, за те він має на стільки

¹⁾ Dziennik polski каже, що статuti уложило „kilku uczniów za porozumieniem się z kolegami“. Пор. супроти того спомини про такі товариства в „Pamiętnik-ach“ Ф. Земляковського.

відваги, щоби всім сказати сміло в лице, що тут наших тероризують. Далі заявив він, що не мав зовсім наміру говорити на сих зборах із національного становища, але до того спонукала його більшість. Отже він тепер говорити ме як Русин. Розуміється, польська більшість не дала йому говорити і Шашкевич був приневолекий скінчити свою промову та зазначити, що йому не дозволено промовляти, хоч він говорив іменем майже всіх руських студентів. Після того не лишило ся Русинам нічого іншого, як тільки покинути салю, тим більше, що й ректор розв'язав збори.

Замітне, що „Dziennik polski“ виражається дуже обережно й зовсім загально про се цікаве закінчене зборів. Він згадує тільки про „nierozrozumienia“ при кінці нарад, але се стало ся не так із злої волі, як радше ізза браку досвіду й тверезої розваги. І далі говорить ся тільки найзагальнійше, що „wystąpiło dwu mowców, którzy odbiegając od porządku rzeczy, nierozumiejąc — nie powiadamy „nie chcąc rozumieć“ — całemu zgromadzeniu przewodniczącej zasady, w swych zdaniach i wyrażeniach tak dalece się zagalopowali, że tylko wyrozumiałość i zwykła młodzieży pobłażliwość pozwoliła kończyć rozpoczęte oracye“. Увагою, що ті опоненти не будуть певно після близшої розваги обстоювати при своїм і що молодіж прийме їх по товариськи — кінчить ся згадка про ті бесіди. При кінці статі дивується „Dziennik polski“, що й Жиди виступили з окремими домаганнями. В кождім разі, як бачимо, сей епізод дуже не подобав ся „Dziennik-ови polsk-ому“, бо він не відповідав його намірам.¹⁾

Отся подія не проминула безслідно — вона розворушила руську академічну молодіж, а з нею й декого із старшої громади. Ще того самого дня по полудні післали студенти Русини кількох у депутації до ректора. Їх бесідник — К. С. — промовив іменем своїх родимців по руськи та заложив протест проти поведення більшости на зборах. Між богословською молодежю повстало сильне розярене проти польських студентів.²⁾ „Dziennik Polski“ виступив проти руських студентів (у ч. 35), а як відповідь на сю статю появилася в найближшій числі „Слова“ заява, підписана Володимиром Шашкевичем³⁾, де він простуючи ви-

1) Про сі збори згадує коротко також Кость Горбаль у листі до Антона Кобилянського з дня 1 грудня 1861 р. (Др. О. Маковей, *op. cit.*, стор. 26.)

2) Гляди: згаданий лист Й. Могильницького.

3) Слово, 1861 р. стор. 404 у рубриці „Надосланое“.

води польської часописи, каже, що не думає для академічної солідарности вирікати ся своїч засад і своєї, хоч угнетеної, народности.

Та найбільше зробив у тій справі Ю. Лаврівський. На другий день після зборів приніс він питомцям з консисторії дозвіл брати участь у таких студентських нарадах. Питомці вибрали зараз по трьох найздібнійших із кожного року (отже разом дванайцять) і стали їх висилати на такі збори.¹⁾ Так дали питомцям нагоду брати живу участь у життю університетської молодежи. Се певно дуже вплинуло на розбуджене почуття їх національної гідности, бо їх делегати стали заступниками справ свого народу супроти Поляків.

Вкінці треба зазначити, що поступок Лаврівського досить незвичайний супроти тодішнього доволі невідрадного, як ми бачимо, стану університетського питання серед галицьких Русинів.

Коли Лаврівський підніс таким способом почуте гідности й сили у питомців і здобув собі їх симпатію, старав ся втягнути їх у громадянську роботу. Одною з найлюбійших ідей Лаврівського було заснування українського театру в Галичині. Тому, що театральна справа цікавила також дуже і львівських богословів, перейдемо коротко історію змагань Лаврівського на тім полі у 1861 р.

Мабуть першою його ширшою акцією у тій справі була обширна стаття у „Слові“ п. з. „Проект до заведення руского театру во Львовѣ, составленный посломъ Ю. Лавровскимъ“, що появила ся з початком серпня 1861 р.²⁾ Тут каже Лаврівський, що коли хочемо допомогти введенню нашої мови в прилюдне уживанє, ми повинні постарати ся про заложенє українського театру у Львові. Опісля збиває заміти тих, що противлять ся сій гадці. Одні кажуть, що драма може що йно тоді розвинути ся, коли вже розвинена епіка й лірика — а на сих полях не мають іще Русини нічого; отже розвій театру не піде природним шляхом і він не мати ме самостійного й саморідного життя й мусить зівянути. Але Лаврівський вичисляє цілий ряд наших ліричних та епічних поетів, як ось: Шевченко, Могила, Могильницький, Шашкевич, Устиянович, Дідицький, Гушалевич і вказує на наші народні пісні, які стоять так високо, що можемо ними повеличати ся

¹⁾ Гл. згаданий лист.

²⁾ Слово, 1861 р., ч. 51, стор. 283 з дня 26 липня (7 серпня) і в чч. 52 і 53, стор. 287—8 і 291.

перед кождим образованим народом Європи. Чомуж нам не зачинати й драми? Таж і Греція не відразу мала Софокля, а початок її драми сягає ще часів Сольона, коли грецька лірика що йно починала ся.

Інші знов є тої гадки, що українська мова є говором польської й що вона не виобразована відповідно. На перший заміт Лаврівський не думає відповідати, бо се вже справа порішена; а що до другого, то він не знає, чому властиво театр має бути власністю товариської верстви, що говорить по польськи, а чому не міг би його мати також український нарід.

Приватний підприємець не міг узяти ся за основанє українського театру, бо дозвіл на се стрічає перепони, а до того на театр треба ще й прилюдних засобів, як се дієть ся з німецьким та польським театром. Лаврівський вказує на неможливість і непрактичність заснованя українського театру приватним підприємцем та заявляє: „Для того предкладаємъ нашу справу всему народови вzywаючи его до ревного соучастія, и вкладаємъ на Соймъ краевый и Выдѣлъ соймовый рівно якъ на Правительство обовязокъ, заняти ся воздвиженъемъ руского театру“.

І далі розвиває Лаврівський подрібнійше плян свого проекту. Найліпшим місцем на вистави українського театру був би будинок гр. Скарбка. Німецький театр міг би з чотирох днів на тиждень оден відступити Русинам. А якби годі було знайти місце в театрі гр. Скарбка, так нехай будівляна комісія „Народного Дому“ відступить на сю ціль одну салю. Драматичних творів, що правда, в Галичині ще дуже мало. Але за се більше їх на російській Україні, якої драми „всѣ, о скільки намъ вѣдомо, написаны суть чисто-рускимъ словомъ и певно не грѣшать Російщиною або Церковщиною“ — тому й можуть дуже причинити ся до очищення нашої мови з тих домішок. Також треба би постарати ся про відповідні нагороди за найкрасші драми. А тому, що наші драми мусять бути зразу слабші, можуть бути й ті нагороди невисокі. Лаврівський переконаний, що й наші народолюбці причинять ся до збільшеня фондів сего театру й він вичисляє по імени таких людий, як: митрополит, Качковський, Рачинський, Товарницький. А й Поляки — надієть ся він — подадуть нам поміч у сім ділі.

В тім проекті мусимо подивляти не тільки велике одушевленє ділом, але й ясність гадки та легкість мисли, з якою Лаврівський переходить ріжні, здавалоб ся, може непоборні труд-

ности. Він усуває відразу найважніші перепони, а станувши на широкому всеукраїнському становищі, вказує отсю справді єдино народню основу, на якій може розвивати ся український театр.

Та все таки справа не представляла ся так легко. Минуло досить часу, а на проєкт Лаврівського не відгукнув ся ніхто, аж він сам був приневолений по довším часі знов пригадати ся суспільности¹⁾, вказуючи на се, що на український театр годі обертати фондів гр. Скарбка — на те повинен ложити цілий край. І правительство і сойм мають право й обовязок заняти ся нашим театром, бо й польський театр дістає підмоги з податків, оплачуваних Поляками й Русинами. Перепони в заложеню театру тяжкі, отже поки що треба дбати про піднесене руської сцени, а при „Народнім Домі“ завязати відповідний комітет.

Аж тепер заняла ся галицька суспільність театральною справою близше. В дописі „Зъ Меживислочиѧ“²⁾ дописець Т. дивуєть ся, що на статі Лаврівського не відізвав ся досі ніхто й розвиває дальше його плян. Те саме бачимо незабаром в дописі „Зъ подъ руского сердца“³⁾ та „Изъ Золочевского“⁴⁾. Справа театру посунула ся значно наперед, коли правительство дозволило дня 15 падолиста 1861 р. заснувати товариство „Руська Бесіда“, яке мало помочи заложеню нашого театру.⁵⁾ Так то завдяки Лаврівському стали займати ся українським театром у Галичині таки поважно.

Ще таки 1861 р. утворено аматорський руський театр при „Народнім Домі“. Лаврівський став тепер переводити поодинокі точки своєї театральної програми в діло. Отже передовсім подбав він про репертуар для того театру. В тій ціли зложив він з кінцем 1861 р. у львівській духовній семінарії кружок із більше як трийцятьох питомців і поручив йому перекладати польські й німецькі твори для нашої сцени⁶⁾. Колиж іще перший директор нашого театру Омелян Бачинський привіз із російської України дещо з українських оригінальних творів⁷⁾, то репертуар сего театру представляв ся як на ті часи доволі гарно⁸⁾.

¹⁾ Слово, 1861 р. ч. 78, стор. 394—395.

²⁾ Там же, ч. 82, стор. 411. ³⁾ Там же, ч. 86, стор. 427.

⁴⁾ Там же, ч. 90, стор. 442. ⁵⁾ Там же, ч. 88, стор. 434.

⁶⁾ Гляди: лист ч. 14.

⁷⁾ Були се твори: Котляревського, Квітки, Коцюбинського (?), Шевченка і ин. (Своежительство записки Богдана А. Дѣдицкого. Часть II. Вѣстникъ Нар. Дома 1907 р. ч. 12, стор. 217).

⁸⁾ Про наш театр у Галичині гляди ще кілька цікавих вісток у листах: Клима Сарницького з грудня 1864 р. (Матеріали ч. 33), Клима Сінкевича з 18

На сїм не обмежила ся робота Лаврівського в семінарії. Ще з часів Маркіяна Шашкевича вела ся у львівській семінарії традиція працювати над словарем¹⁾. Лаврівський не дав загинути сій традиції та спонукав питомців до складання словаря. Про сей словар подає нам декілька вісток Йосиф Могильницький, але сї вісти різнять ся дещо від того, що розказують про се Омелян Партицький, Анатоль Вахнянин і „Вечерницѣ“. Можливо, що маємо тут діло з двома словарями. Й. Могильницький оповідає, що Лаврівський приніс питомцям шість якихось „руських“ словарів (не маємо про них точніших вістий і не знаємо, які се були „руські“ словарі) і припоручив складати з них оден по азбуці²⁾. Сей словар скінчено перед днем 17 червня 1862 р. Він обіймав 500 аркушів письма. Хто брав участь у складаню його, Могильницький не каже — він сам признаєть ся, що на букву р „180 слѣвъ моѣхъ приймивъ комитетъ нашъ“. Словар післано до друку, а Качковський обіцяв за него питомцям 100 зл. премії. Як відомо, словаря того в сїм часі не печатано.

Вахнянин знов писав, що львівські питомці 1862 р. „станули до написаня німецько-руського Словаря. Віцеректор Ільницький призволив на сю роботу. За словар взялись: Данило Танякевич, Партицький Омелян, Пашкевич..., Величковський, Іос. Іос. Савчинський, Петро Товариницький, Корнило Яворовський та і я... Робота ішла досить пиняво, але йшла при помочи і других товаришів-питомців, яких ми о те і се питали. Манускрипт наш передали ми відтак... Юліянови Лаврівському, з котрого рук одержали 100 зл. як премію від василиянина Коссака³⁾. Як бачимо, в оповіданю Вахнянина не згадано про почин Лаврівського в складаню словаря, а між його співробітниками нема імени Йосифа Могильницького, котрий дав досить багато словарного матеріалу, отже й повинен був належати до визначніших його співробітників. Що до особи Качковського, про котрого згадує Й. Могильницький, то може він обіцяв тільки премію, але не зреалізував її.

Про словар говорить також статейка у 19-тім ч. „Вечерницѣ“ з 1862 р. (стор. 152) п. з. „Руській Словарь“, де між иншим читаємо: „Ажъ тутъ и взявся за отсе дѣло (за виданє

мая 1865 р. (Матер. ч. 37) і Івана Могильницького jun. з грудня 1866 р. (Матер. ч. 52).

¹⁾ Михайло Тершаковець: Галицко-руське літературне відродженє. У Львові, 1908, стор. 43.

²⁾ Гляди: згаданий лист Й. Могильницького. ³⁾ Спомини, стор. 46.

словаря) нашъ великодушный покровитель нашої народней справы... совѣтникъ Ю. Лавровскій... загадавъ п. Лавровскій доконати дѣла працею громадською, и загрѣвъ до неї питомцѣвъ руського духовного сѣмѣнища. Девять робочихъ молодцѣвъ, с. е: п. Товарницькій, яко дѣловодець, и пп. Бѣлинкевичъ, Вахнянинъ, Величковскій, Громадка, Партыцькій, Сѣнкевичъ, Танячкевичъ и Яворовскій — взялися горячо за дѣло, и пѣсля пѣврѣченей працѣ станувъ наконецъ „нѣмецко-руській словарь“ — обѣймаючій въ собѣ близько 400 записаныхъ листѣвъ. Печатанье словаря наступить небавомъ, и до того часу мы еще о нѣмъ поговоримъ; а поки-що, слава п. Лавровському! — слава молодымъ робѣтникамъ!“ Сї слова напечатано 7 червня 1862 р., що покривалобъ ся з датою Йосифа Могильницького (17 червня). Почато сей словарь, як видно із слѣвъ „Вечерницѣ“, або з самимъ кінцемъ 1861 р. або з початкомъ 1862 р. Обѣймавъ він, як кажуть „Вечерницѣ“, близько 400 листѣвъ, а се було би дуже далеко до 500 аркушѣвъ Йос. Могильницького! Та найцікавійше, що „Вечерницѣ“ згадують про 9 робѣтниківъ словаря, але їх імена не покривають ся з вичисленими у Вахнянина, бо у него є імена: Пашкевича і Савчинського, якихъ нема у „Вечерницѣхъ“. З того видно, що тихъ робѣтниківъ було таки бѣльше якъ 9, а з вичисленими у Вахнянина і з Йос. Могильницькимъ будемо їхъ мати вже 13. Вкінці помимо рѣжниці в поданню обѣму словаря — і „Вечерницѣ“ і Йос. Могильницькій і Вахнянинъ згадують очевидно про той самъ словарь.

Та минуло ще досить часу, заки сей словарь справді напечатано. Й. Могильницькій згадує що правда про відісланє його до друку, та видно й не зачинано його печатаня¹⁾. Що йно 1866 р. появила ся частина нѣмецко-руського словаря під редакцією Омеляна Партицького²⁾. Ще передъ його випечатанємъ розписавъ Партицькій на него передплату у „Слові“³⁾. Тамъ говорить він,

¹⁾ Але що бувъ таки справді наміръ печатати словарь ще 1862 р., се видно хочби й з отсеї новинки „Слова“ з 20 жовтня 1862 р.: „Спровадяться также особенными черенки зъ Праги до печатанья руского словаря, который має выйти накладомъ ВБл. Г. Сов. Лавровского. Издаваніємъ словаря маютьъ занятыя ГГ. Осадца и Торонскій, профессоры руского языка при обѣхъ Львовскихъ гимназіяхъ“.

²⁾ Повний його заголовокъ знаходить ся у Бібліографіі І. Е. Левицького, т. II, ч. 603, 676 і 677.

³⁾ Слово 1866 р. ч. 13 у дописі: Изъ Тернополя. (Запросины до предплаты на повный „Словарь нѣмецко-рускій“).

що сей словар „зачався за понукою и дѣйною помічію высокопозажаного г. Совѣтн. Лавровского укладати передь чотырьма роками въ рускомъ сѣменищу у Львовѣ. Зложено тогды близько 280 листѣвъ писаного словаря и призбирано много цѣнного матеріялу. Однако богато дѣлано лишъ покvapно и поспѣшно, а заснований словарь потребовавъ доповнення, справленья и упорядкованья — до чого вже забракло духа и витривалости межи молодыми робѣтниками. Тымъ способомъ залишено дальшої працѣ около словаря и ѳдано тойже менѣ до наконецного обробленья. Три роки лежавъ той словарь у мене, и черезъ весь той часъ старався я его доповнити и упорядковати“.

Доповненем слів є отсей уступ із „Передного слова“ до словаря: „Було то р. 1862, коли питомцѣ руського сѣменища у Львовѣ приступили за понукою и пѣдъ доглядомъ... Юл. Лавровского до виробленья словаря... словарь въ протягу одного року вироблено въ засновѣ ажъ до послѣдноѣ буквы. Такъ заснований словарь дѣставъ ся (р. 1863) въ моѣ руки“¹⁾.

Отже й вѣсти Партицького не покривають ся вповнѣ з оповѣданем Могильницького. Передовсѣм дата початку роботи над словарем у Могильницького вчаснѣйша, бо припадає ще на 1861 р., а опісля й розміри словаря по вѣсткам Могильницького й „Вечерниць“ без порівняня бѣльші. В кождім разѣ треба з сим числити ся, що Й. Могильницький подав сучасні звѣстки й що ті звѣстки покривають ся майже із статьею „Вечерниць“²⁾. Поминаючи дальшу історію словаря львівських питомців з 1861 і 1862 рр., згадаємо ще про иншу працю Лаврівського у семінарії. Він поприносив богословам також якісь рукописи й велів їх переписувати³⁾. Могли се бути може ноти для театру, а за переписуване мали питомці дѣставати, здаєть ся, якусь нагороду.

Далі запросив Лаврівський ще 1861 р. вѣсім богословів до якоїсь часописи, що мала незабаром виходити⁴⁾. Здаєть ся, були се „Вечерниць“, яких перше число вийшло аж 1 лютого 1862 р.⁵⁾.

¹⁾ Нѣмецко-русский Словарь черезъ О. Партицкого. Львовѣ, 1867, стор. IV.

²⁾ Про словарь питомців згадує ще й Володимир Шашкевич у листі з 16 червня 1865 р., не подаючи однак про него нїяких близших вѣдомостей. (Житє і Слово. Том I. Львів, 1894, стор. 122. Лист випечатаний дром Іваном Франком). ³⁾ Гляди: у згаданім листі Й. Могильницького.

⁴⁾ Гляди: згаданий лист.

⁵⁾ Або може „Руська Правда“, яка нїколи не побачила свѣта. (О. Терлецький, *op. cit.*, Лїт.-Наук. Вѣстн. т. XXIV, стор. 6—7).

Таким способом злучили ся питомці безпосередно із світською народовецькою молодіжю.

Сам Лаврівський приходив два рази на тиждень до семінарії й наглядав роботу питомців.

З усього видно, що діяльність Ю. Лаврівського в семінарії в другій пол. 1861 р. була досить многостороння й позиточна. Як подумаємо, що ся діяльність припадає на час, коли наше народне жите не було ще розвинене, то справді з подивом будемо глядіти на Лаврівського, що не щадив ані своєї особи, ані часу, ані засобів, щоби тільки скріпити слабі почини народовецького руху. Він став гідно побіч Куліша й Танячкевича.

До людей, що причинили ся значно до розвою народнього духа між львівськими питомцями, належав ще й віцекертор семінарії др. Іван Ільницький, званий популярно „Пагатом“. Він спочував народовцям і підпирав прилюдну працю питомців бодай тихцем, уможливляючи їм купувати книжки так, що нічого не жадав готівкою, а відкладав усе на т. зв. „штіфельгельд“¹⁾.

Серед таких обставин огорнув красшу частину питомців одушевлений патріотизм. Ось що писав про се Йосиф Могилянський: „Маємъ ми тутка въ семѣнищи великѣ складкѣ, а особливо зъ процвитанѣмъ руси побѣльшають ся оныѣ, бо то якось неவிпадаєть отмовити сли придетъ педельъ зъ консегнацѣсвъ на якусь складку, чоловікѣ мусить пожичити, хоть отакъ немаєть бо красная цѣль, а ту ктожъ дасть як ми недамо“ і дальше: „я кожду руску книжку, хоть бимъ остатне продати малъ, мати мушу“²⁾. Тому то й бувало, що хоч питомці діставали усе за половину ціни, все таки випродували ся з одіжи і т. п. до останнього й задовжували ся ще до того. Се почуте обовязку підпирати літературний і просвітний рух народовців грішми характеризує нашу молодіж 60-тих рр. взагалі, хоч ся молодіж була зовсім незасібна. Але вона воліла відмовити собі найконечнійших потреб, не кажучи вже про якісь розвеселеня, а пособляла нераз із подиву гідним самовідреченем також матеріально народовецькій роботі.

Так то утворила ся у львівській семінарії в 1861 р. народовецька громада питомців, що проявляла досить оживлену духову діяльність. Була се перша народовецька громада у Львові

¹⁾ У згаданім листі. ²⁾ Там же.

й вона була передтечею громади „Вечерничників“, що повстала (як ми бачили, у звязи з богословською) з початком 1862 р. В сїм лежить велике історичне значінє сих змагань, заїніційованих Кулішем, Танячкєвичем і Лаврівським. Громада питомців була доволі численна — сам драматичний кружок мав більш 30 членів. Та все таки на 180 усіх питомців було се ще небогато. Переважна частина богословів держала ся все ще давних традицій і навіть не уживала в розмові руської мови. Так каже А. Вахнянин¹⁾ в супротивности до поглядів згадуваного вже В. із С. Мусіли там бути й деякі москвофіли, а ще більше було, здається, зовсім рівнодушних.

Однак кількадесять свідомійших богословів почало жвавіше духове житє. Навіть показала ся потреба своєї газетки й з кінцем 1860 чи з початком 1861 р. бачимо у семінарії дві гумористичні часописи, що себе взаїмно поборювали: народню „Клепайло“, видавану А. Вахнянином і етимольогічну, видавану О. Партицьким²⁾. З сего й виходить, що почини нового духового житя між львівськими питомцями сягають іще 1860-го року, однак набирають поважнійшого значіня аж з 1861-им роком.

Із заснованєм „Вечерниць“ 1862 р. ішов дальший розвій народовецького руху між нашими питомцями вже в парі з відомими подїями з історії „Вечерничників“ і „Метників“.

Сей рух у львівській семінарії мав ще оден важний наслідок, що не міг лишити ся без впливу на розвій національної свідомости в Галичині. Про него згадував уже й Вахнянин у своїх споминах, а наша переписка доповняє се оповіданє. У Вахнянина находимо коротку згадку: „Щоби близше познакомити ся з літературою українською рішив наш кружок семінарицьких народовців спровадити більше українських видавництв, які появлялися тоді в Петербурзі заходом Куліша Пантелеймона, Костомарова, Білозерського і др. Ми зложили свої лепти на руки купця львівського, Михайла Димета та небавом одержали кількадесять книжок і книжочок“³⁾. З листу Йосифа Могильницького⁴⁾ бачимо, що Михайло Димет спровадив „масу найславнїйших писателєй“ з весною 1862 р., а в другім листі, писанім дня 17 червня 1862 р.⁵⁾, читаємо: „якемось незнанимъ менѣ способомъ удало ся Диметови закупити за 1000 реньскихъ тихъ україньскихъ книжокъ, спровадилъ онъ ту множество того“.

¹⁾ Вахнянин, *op. cit.*, стор. 38. ²⁾ Там же, стор. 39—40.

³⁾ Там же, стор. 45—46. ⁴⁾ Гляди: лист ч. 19. ⁵⁾ Гляди: лист ч. 25.

Михайло Димет мав у ринку торгівлю церковних річий і їздив часто до Києва по закупно церковних потреб, книжок і т. п. При сій нагоді привозив він також українські книжки. Цікаво булоб довідати ся, хто перший піддав гадку М. Диметови спроваджувати книжки з України. Іван Верхратський так говорить про се у своїх споминах із 60-тих рр.: „З самого почину думано у нас, що ті книжки спровадив сам Димет і дуже негодовано, що спродавались так дорого. Дперва в кілька літ пізнійше... довідали ся ми, що ті книжки спровадив Дідицький. Відай спродавались тому так дорого, щоби скорому розширенню тих книжок, іменно між молодежею, запобічи¹⁾“. Не знаємо, з якого жерела походить ся вістка, але сумніваємо ся про її правдивість. Михайло Димет був справдішнім меценатом народовців і підпирав народовецький рух також грошево, бо давав богато на „Вечерниці“, „Мету“ і т. д. У збірці листів, писаних народовцями до Данила Танякевича, заховав ся лист Димета до Танякевича з 31 грудня 1866 р., в яким Димет із незвичайною ніжністю жертвує Д. Танякевичеві, що знайшов ся тоді видно в скрутнім положеню, свою поміч. Він рад би післати йому на видатки гроші, при чім додає; „Женыти Васъ нехочу алы до хлѣба помѡчь дати“. Сей щиро-сердечний лист се найліпше опрокиненє того, немовби М. Димет хотів спиняти як небудь народовецький рух. Він жеж знав, чим був Д. Танякевич для народовців. А що продавав українські книжки дорого, то не робив того ані для зарібку, ані для спинюваня ширеня книжок, а тільки тому, що книжки його самого так дорого коштували (зважмо, що крім ціни книжки треба було покрити й кошти її спровадження). Також не хочеть ся нам вірити, щоби Богдан Дідицький намовив Димета спровадити українські книжки. Хоч Дідицький не виступав 1861 р. так дуже ворожо проти народовецького руху, однак прихильником народовців він ніколи не був — то й тяжко повірити, щоби він уже тоді спроваджував українські книжки, які, хоч продавані дорого, причиняли ся дуже до ширеня народовецького напрям²⁾. Тому нам видаєть ся більше правдоподібне, що богослови-народовці (а може й сам Д. Танякевич, якого М. Димет цінив дуже) піддали Диме-

¹⁾ Іван Верхратський. З первих літ Народовців (1861—1866). (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка 1915, т. СХХІІ, стор. 82).

²⁾ Що йно пізнійше, коли Галичина привикла вже до української книжки, спроваджували Б. Дідицький і Я. Головацький українські книжки.

тови гадку спровадити до Львова більшу скількість українських книжок із Росії й зложили на се навіть дещо гроша. І на мою гадку М. Димет зробив уже дуже багато тим, що заризикував поважнійшою сумою 1000 злр.

Книжки розхоплено йому майже з рук так, що незабаром забракло знов української лектури: „все тоє... вь єднимъ дни розхопили, по 30 реньскѣхъ платили за все, зь самой семѣнариѣ забрали бѣльше якъ за 200 реньскѣхъ тихъ книжокъ“¹⁾. Розхоплювано усе, що було під руками, навіть частинки книжок, пр. Шевченка. І все таки годі було заспокоїти бажань покупців, бо от примірників „Чорної Ради“ таки не вистарчило. Заносилося на замовленє ще одного транспорту українських книжок — за два місяці. Не знати, чи вийшло що з того. Та вже й сказаного досить, щоб оцінити вражінє, яке робила лектура в чистій народній мові.

Тим важнійше культурне значінє мав вчинок Димета. Та його вага ще збільшить ся, коли подумаємо, як рідкою появою була в сїм часі українська книжка в Галичині та як мало вісток про неї доходило до ширшого відома. Вистане переглянути згадки про українські книжки в „Слові“ 1861 р., беручи під увагу, що „Слово“ старалося тоді стати всеукраїнським органом і що супроти політичного підєму українського живла в Галичині наслідком змагань руських послів у львівським соймі та супроти розвою українського слова в Росії — намагався Дідицький виявити прихильність також до українського життя в Росії, записуючи радо його прояви. Отже в цілїм першїм річнику „Слова“ найдемо всего пять згадок про українські видавництва в Росії. Найскорше дізналося „Слово“ про видаванє „Основи“ в Петербурзі²⁾. Ширшу замітку про літературний рух у закордонній Україні находимо в ч. 44³⁾. Тут зазначено передовсїм діяльність Пантелеймона Куліша й згадано про його „Записки о Южной Руси“ та „Чорну Раду“ і про заложенє ним печатні в Петербурзі. Далі є згадка про видані Кулішем „Проповіди“ Гречулевича, „Повісти“ Квітки, про його брошуру про Квітку та про видані ним: „Кобзар“ Шевченка (1859 р.) і альманах „Хата“. Вкінці вчислено ще дві книжечки, напечатані у згаданій друкарні: Номиса „Дід Міна і баба Мініха“ та М. Вовчка „Чари“.

¹⁾ Гляди: лист ч. 25.

²⁾ Слово 1861 р. ч. 43, стор. 252. Тут і подана адреса „Основи“ на руки Василя Білозерського. ³⁾ стор. 256.

В дальших числах „Слова“¹⁾ згадано коротко про „Основу“, „Буквар“ Шевченка, „Хмельницину“ Куліша та про „маленькії брошурки, граматки або читанки“. Ось і усе, що вміло „Слово“ сказати про видавництва на російській Україні.

Се й не дивно, бо до 60-тих рр. була українська книжка в Галичині рідким гостем²⁾.

Що йно мабуть перший Михайло Димет познакомив галицьку публику на ширші розміри з українськими видавництвами. А були між книжками, спровадженими ним деякі, як згадано, дорогі.

I. Верхратський подає³⁾ спис книжок, спроваджених М. Диметом разом з їх цінами. Отже бачимо, що пр. „Записки о Южной Руси“ Куліша коштували 7 ринських, „Чорна Рада“ 5 р. і т. и. Йосиф Могильницький доповняє сі спомини Верхратського. В листі з червня 1862 р.⁴⁾ згадує він, що „Історія Хмельницького“ (певно відома монографія М. Костомарова) коштує 4—5 рублів, а „Основа“ ще більше⁵⁾. Замітне, що вичислених Й. Могильницьким книжок нема в списі I. Верхратського — отже се два ріжні транспорти книжок.

Крім книжок спровадив Димет ще й портрети, видані в Парижі: Шевченка, Марка Вовчка⁶⁾ й Куліша. Передовсім мав відбут портрет Шевченка⁷⁾, що при одушевленню до його творів, яке захопило Галичан після його смерті⁸⁾, вповні зрозуміле.

Вчинок Димета викликав у Львові негодованє не тільки з боку Поляків, але й декого з нашої старшої громади. „Ляшня встѣкає ся на Димета бий забий“ пише Й. Могильницький⁹⁾.

¹⁾ Ч. 45, стор. 260; ч. 47, стор. 268; ч. 52, стор. 290.

²⁾ Про розширенє українських книжок у Галичині в першій половині XIX в. гляди: у студії проф. К. Студинського: Генеза поетичних творів Маркіяна Шашкевича. Львів, 1910, стор. 46 і д.; про зносини Галичан (Я. Головацького) з українськими діячами в Росії гл. йогож: Кореспонденція Я. Головацького в літах 1835—49. Львів, 1909, стор. LI і д. і йогож: Кореспонденція Я. Головацького 1850—62; також И. С. Свѣнцицкій: Обзор сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ I-ую пол. XIX в. Спб., 1906, де подано багату літературу предмету; Михайло Тершаковець: Гал.-рус. літер. відродж., стор. 62. ³⁾ *op. cit.*, стор. 82—83. ⁴⁾ Гляди: лист ч. 25.

⁵⁾ Цікаве, що на припорученє львівських питомців передплачував дехто „Основу“, пр. Амвросій Шанковський.

⁶⁾ Й. Могильницький помилив ся тут мабуть. Він певно хотів писати про портрет М. Костомарова. ⁷⁾ У згаданім листі Й. Могильницького.

⁸⁾ Про се одушевленє розказує докладно О. Терлецький, *op. cit.*, а також др. К. Студинський: В пятидесятилѣте смерти Тараса Шевченка. Львів, 1911, стор. 3 і д. ⁹⁾ Гляди: згаданий лист.

А й церковні влади подивили ся на се не дуже приязним оком, коли Й. Могильницький писав: „Ми тимчасомъ ховаємся зъ накупленими книжками вже педлѣ нашѣ голосять по чеслахъ аби отдавати списъ накупленихъ книжокъ, а я тимчасомъ отсилаю все на почту, и мовю, жемъ нѣчого не купуваль“. Що управа семінарії хотіла мати спис книжок, куплених питомцями, се нічого дивного: було се виконане вже давнйшого зарядження властей ще з тих часів, коли в семінарії ширили ся польські конспірації¹⁾. Та з другого боку роблено се більше *pro forma*, бо не дуже шукано „винних“ і дозволювано їм в час усе спрятати не вважаючи на те, що Слимаковський глядів неприхильно на українщину.

При сій нагоді замітимо, що найбільше вражінє робило на питомців читанє Основяненка й Шевченка, тим більше, як вони почули деклямацію „Гамалії“, виконану Ксенофонтом Климковичем на „Бесіді“²⁾.

Оттак виглядало духове житє львівських питомців у літах 1861—62. Воно мало першорядне значінє для розбудження народовецького руху взагалі.

Поперед усього взяли ся самі богослови до літературної праці. Окрім що йно згаданої роботи знаємо хочби з Бібліографії І. Е. Левицького (т. II.), що гурток народовців у львівській семінарії видав у 60-тих рр.: „Дівоче серце. Идилія П. Куліша. 1862“ (передрук); „Люба-згуба. Повість Осипа Федьковича. 1863“ (передрук) і ин.

І не устав сей рух протягом кількох літ. Найкрасшим доказом того є лист питомця Гната Рожанського до Амвросія Шанковського з 24 цвітня 1866 р.³⁾ Сей лист, писаний чистою народньою мовою й кулішівкою, свідчить передовсім наглядно про се, що рух з початку 60-тих рр. не пішов на марне. Далі бачимо, що літературні занятя у львівській семінарії не переривали ся, хоч народовецький рух незабаром значно ослаб. В 1866 р. задумали питомці видавати твори Шевченка, а що не мали першого виданя „Гайдамаків“, отже звернули ся через Гната Рожанського до Амвросія Шанковського з прось-

¹⁾ Гл. що се ширше у проф. К. Студинського: Львівська духовна семинар. ²⁾ Гляди: згаданий лист.

³⁾ Гл. згадану мою статю в „Руслані“ 1914 р. Гнат Рожанський умер священником 1883 р.; його некрольог помістила: Батьківщина 1883 р., ч. 23.

бою визичити їм перше виданє сеї поеми, бо „у Львові ніхто немає першого виданя Петербурського Кобзаря“ — знак, що хоч значне число українських книжок розійшло ся чотири роки тому, все таки незабаром була у Львові українська книжка знов рідкістю¹⁾).

Як ми бачили, праця сеї громади львівських питомців не була односторонна. Вони заняли ся й літературою й театром й університеською справою й розширенєм української книжки. Чи була ся громада як небудь зорганізована, не знаємо певно. Але з факту, що не всі сучасники знають про неї, можемо догадувати ся якоїсь організації. Свідомість єдності з російською Україною була в сій громаді зовсім виразна. З сего й виходить як самозрозуміла прихильність до народньої української мови. Цікаве ще, що з сею громадою стояли в звязи й деякі світські Галичани, як пр. Ю. Лаврівський, М. Димет, а певно й В. Шашкевич.

ІV. Москвофільський і народовецький рух між галицькими гімназіястами 60-тих рр.

1. Михайло Качковський і Гімназійна молодіж.

Перша народовецька громада у львівській духовній семінарії й друга, зложена вже також із світських людей, що гуртували ся коло часописи „Вечерниці“, дали початок до заснованя народовецьких громад і по інших містах.

Найрадше ширила ся ідея закладаня народовецьких громад між гімназійною молодіжю. Історія сих громад дуже цікава, бо показує, як то поволи вникала ідея української національної свідомости в нашу суспільність та висувала ряд тихих,

¹⁾ Про се виданє Шевченкових творів писав Гнат Рожанський також Юрієви Федьковичеві дня 21 мая 1866 р. ось що: „...Я старав ся всіми силами, аби уже раз ті чудесні речі (Шевченкові) и нашій читаючій громаді приладити. Таким світом вийшло уже от сих кілька аркушів — добрі люде зачали ми типер до того помагати й чей незабауков цілий Шевченко буде готовий“. (Др. Осип Маковей: Матеріали до житєписи Осипа Юрія Гординського-Федьковича, стор. 133). Виданє Шевченкових творів, про яке тут говорить ся, приготовляв Олександр Барвінський разом із богословами Гнатом Рожанським, Гаврилом Боднаром і ин. Воно відоме під виданєм К. Сушкевича з 1867 р. (Олександр Барвінський. Спомини з мого житя. Перша часть. Львів, 1912, стор. 110—115.).

а се цікавих діячів, звичайно мало відомих або й невідомих заголовки. Ся історія, про яку ми знали до тепер із нечислених, порозкиданих вісток, діждеться може поважнішого оброблення, коли вийде приготовлюваний проф. К. Студинським том переписки громадян із Данилом Тянякевичем, що передав її, як згадано, до архіву тов. „Просвіти“ у Львові. Поки що обмежуся тільки найзагальнішим схарактеризованем сего руху, а займуся докладніше хіба тими епізодами, що вяжуться тісніше з перепискою А. Шанковського, яка подає до сеї справи кілька причинків.

Та перед тим хочу поговорити про пропаганду між нашою гімназійною молодезжою ще з інших кругів, а роблю се тим радше, що так вийде яснійше значіне народовецьких гімназійних громад і можна буде порівняти їх працю та їх ідейну вартість.

Серед нашої суспільности зрозуміли досить скоро, яку вагу може мати для будуччини народу приєднане молодези середніх шкіл для якогось політичного напрямку чи якоїсь ідеї. І тому вже протягом цілих 50-тих рр. XIX в. бачимо змагання ширити між гімназістами відповідно дібрану лектуру й пропаганду певних гадок. Знаємо се напевно про чільних діячів москвофільського табору.

І так Яків Головацький не вдоволився ширенем русофільства у галицькім письменстві, між духовенством і т. д., але й ширив об'єднання по гімназіях з підмогою катехитів і учителів.¹⁾ По гімназіях у Самборі й Тернополі розпихали 1854 р. всякі москвофільські видання з поручення Я. Головацького учителі: Евстахій Герасимович і Клим Мерунович²⁾ та катехити: Ясеницький і Маркил Попель. Сі видавництва куповано за гроші Михайла Качковського, який однак сам по собі не так дбав у тім часі про розширення об'єднательної літератури, як радше про підпирання усяких видавництв галицьких Русинів без розбору.³⁾

¹⁾ Др. К. Студинський: Кореспонденція Я. Головацького 1850—62, стор. CIII—CV.

²⁾ Їх листи у сій справі у проф. Студинського, ор. cit., чч. 90 і 93.

³⁾ Михайло Качковський родився 24 липня 1802 р. в селі Дубні, ряшівського повіту. В 1832—33 рр. служив він як акцесист при ц. к. галицькім апеляційнім суді; в 1833—47 рр. був авскультантом і актуарієм при карнім суді у Самборі; в 1847—55 рр. пробував у Віснічі як кримінальний радник; від 1855 р. жив у Самборі як радник краєвого суду. В 1872 р. пішов у відставку з титулом радника висшого краєвого суду. Помер 8 серпня 1872 р. у Кронштаді підчас подорожі із Швеції до Росії. (Богданъ А. Дѣдицкий:

Михайло Качковський не полишав сеї роботи й протягом 60-тих рр. Цікаве світло на його діяльність у сїм напрямі кидують його три листи з 1862 р., писані до А. Шанковського, що був тоді учителем гімназії у Станіславові.

З тих листів показуєть ся, що наші ученики старали ся вже від давна входити у близші зносини з Качковським і навязати з ним переписку. Як згадано, і Качковський із свого боку цікавив ся нашими гімназіястами й посилав їм книжки вже що найменше від 1852 р. Його повновласником у роздаваню книжок був якийсь Шмід, названий: „Рады протоколисть при форумъ“¹⁾. Незабаром, бо вже 1853 р., старав ся Качковський оснувати свого рода фонд для уділюваня грошевої підмоги нашим ученикам. Про се писав він до Я. Головацького дня 19 (31) марта 1853 р.: „Ото вѣ цѣли наклоненья и заохоченья благонадѣйнихъ нашихъ учениковъ до питомой мовы — намѣряю жертвовать ежегодно, доки буде потреба и отвѣтна полза, по колькадесять реньскихъ“²⁾. В тїм часї роздавав Качковський книжки ученикам у Самборі³⁾ та у Львові⁴⁾. Далі ученики посилали Качковському листи, а він відповідав їм на руки певних учителїв. Починаюм такої переписки була загально відома вдача Качковського, що хотїв уходити за мецената літератури в Галичині. Отже ученики посилали йому свої писаня, звичайно вірші, а він давав їм за се грошеві датки. Хоч Качковський запевняє в однім листі, „же мене доси еще жаденъ зъ многихъ плоды духа и пера своего ми присилающихъ не обманулъ“⁵⁾ — все таки можемо догадати ся із висказу Качковського: „дабы зась возможной обманѣ запобѣгчи“, що ученики нераз зашуткували собі з него й посилали йому переписані чужі вірші як свої власні твори. Тому не дивно, що Качковський не все довіряв з того боку ученикам і старав ся нераз при помочи учителїв провирити, чи ученики посилають йому справді оригінальні писаня. Саме у згаданім листі не був Качковський зовсім певний, чи ученик VII кл. станіславівської гімназії Омелян Застирець не

Михайль Качковскій и современная галицко-русская литература. Часть I. Львовъ, 1876, стор. 9 і 94—95.)

¹⁾ Письма Михаила Качковскаго. (Вѣстникъ Народнаго Дома, 1909 р., ч. 12, стор. 210.)

²⁾ Там же, стор. 213—214. ³⁾ Там же, стор. 216.

⁴⁾ Там же, стор. 210.

⁵⁾ Лист Михайла Качковського до Амвросія Шанковського. Гл. наші матеріали, ч. 22.

обманив його такими віршами.¹⁾ Але цікаве, що Качковський післяв Застирцеви гроші за його вірші, а що йно опісля вивідував ся, чи Застирець справді їх автор.

Датки Качковського були звичайно невеличкі, але все таки для учеників значили вони багато. Найчастійшою нагородою були книжки, рідше гроші в сумі 5–20 зл., виїмково й більше. Так пр. післяв Качковський Володимирови Стебельському (тоді ученикови IV класи!) за початок історичної повісти й поезії раз 20 зл., а другий раз 5 зл., Омелянови Застирцеви (ученикови VII кл.) за чотири стишки, написані на піваркуші, 5 зл.²⁾, Львови Галицькому (із V кл.) за два стишки 10 зл.³⁾, Іванови Малицькому аж 50 зл.⁴⁾ Книжки діставали від Качковського ученики: Стебельський, Застирець, Іван Малицький.⁵⁾ Се дати тільки з мая 1862 р. і всі відносять ся до станіславівської гімназії, де посередником між Качковським і учениками був зразу Крушинський, а опісля Амвросій Шанковський. Те саме діяло ся й по інших гімназіях, бо пр. в однім листі згадано про дрогобицьку гімназію, котрої ученик Желиховський (із V кл.) зложив — може й у честь самого Качковського — пісню, яку йому ученики опісля співали⁶⁾.

З пізнійшого часу подає про се цікаві вістки самбірський ученик А. Лаврівський в листі до Д. Танякевича з 1863 чи 1864 р.⁷⁾ Він жалуєть ся, що Качковський виправляє „герезії“, бо каже ученикам писати драми, аби було що виставляти у Львові. Вже кількох написало такі драми, а оден вислав навіть щось до Львова. Та найгірше шкодить ученикам-народовцям се, що і з інших міст присилають ученики Качковському вірші. От зі Львова прислав йому ученик VII кл. Сероічковський цілу книжку віршів і дістав за се 30 злр. В 1863 р. пише той сам Лаврівський, що ученик VIII кл. самбірської гімназії Федорович дістав від Качковського 20 зл. за вірші.

Треба признати, що Качковський трафляв часом і на справдішні таланти. Володимир Стебельський — се оден із дуже талановитих, та на жаль змарнованих (в тім поносить велику вину

¹⁾ У Бібліографії І. Е. Левицького не стрічаємо імени Омеляна Застирця.

²⁾ Гляди: лист ч. 22. ³⁾ Гляди: лист ч. 24.

⁴⁾ Гляди: лист ч. 26. ⁵⁾ Гляди: лист ч. 23.

⁶⁾ Гляди: лист ч. 23.

⁷⁾ У згаданій збірці в архіві „Просвіти“.

й Качковський) галицьких письменників.¹⁾ Лев Галицький²⁾ також печатав дещо — пр. поезії в „Слові“ 1862 р., котрі післяв сюди може й сам Качковський.³⁾

Якуж ціль мав Качковський, посилаючи ученикам чи грошеві датки, чи книжки? Можна зовсім певно сказати, що бодай 1862 р. не мав він у тім ніякої виразної політичної ціли, а робив се із спеціального розуміння патріотизму. В листах до Шанковського згадує він нераз про сей патріотизм і не маємо ніякої причини не вірити йому. Коли ученики прислали йому „найлучшіи цвѣты литературной весны своеи“ (як йому здавало ся), він глядів не тільки на се, чи в тих писаннях пробиваєть ся якийсь талант, але його обходило може ще більше „гденѣкое вдохновенье для любезной словесности нашей“. Отже ширене замилювання до своєї рідної літератури було першою цілю покровительства М. Качковського.

Далі ходило йому про піднесенє літературної творчости між галицькими Русинами й тому бажав він заправляти до писання в рідній мові вже гімназійну молодіж. Йому залежало дуже на тім, щоби ся молодіж гуртувала ся довкола него, щоби вона позволяла йому бути її покровителем і щоби слухала його вказівок. Се була точка його амбіції й він був досить вразливий на тім тлі. Ясним доказом того є переписка самбірських громадян із Д. Танячевичем у згаданій збірці листів в архіві „Прогресу“. Ціле непорозумінє між ним і громадянами-учениками вийшло мабуть саме з отсеї вдачі Качковського. Партійно-політичні мотиви не грали тут першорядної ролі. З його листу до А. Шан-

¹⁾ Про Стебельського написав окрему розвідку Юліян Чайківський п. з. „Володимир Стебельський. Житєпис і характеристика. У Львові. 1905“. (Відбитка з „Літературно-Наукового Вістника“.) Радник дв. О. Барвінський думає, що у москвофільський табор перетягнув Стебельського Богдан Дідицький, бо поки Стебельський був у гімназії, держав ся народньої ідеї, писав до „Мети“ і т. п., а коли прийшов до Львова на університет, втягнув його Дідицький у свої сїти і спровадив на дорогу обєдинительну „пособіями“, за котрі Стебельський видавав від цвітня 1867 р. часопись „Боянь“. Однак побіч Б. Дідицького також і Михайло Качковський причинив ся до того дуже, як се виказав уже Ю. Чайківський, ор. cit., стор. 4 і д., про що поговоримо ще низше.

²⁾ Се не псевдонім, як думає І. Е. Левицький (Бібліографія, II, ч. 617). Лев Галицький був професором учительської семінарії в Чернівцях, як се подав мені радн. дв. О. Барвінський.

³⁾ По свідочтву Дідицького (Вѣстникъ Нар. Дому 1906 р., ч. 10, стор. 192) давав Качковський нераз до печати поезії учеників.

ковського видно, що він був би може глядів крізь пальці на „українщину“ між молодезією¹⁾, але не міг їй дарувати того, що вона не хотіла признавати його покровительства над собою. І, здасть ся, се, а не політичні погляди, завели його так далеко, що він аж стратив зимну розвагу й допустив ся вчинку, який кидає тінь на його характер. Самбірський ученик-громадянин закидає Качковському в листі з 1864 р. донос до намісництва на деяких членів самбірської ученицької громади. Очевидно, що се була особиста месть...

Качковський хотів у кожній гімназії знайти письменників: „Благоволѣтъ такожъ донести ми, — писав він до А. Шанковського²⁾ — длячого въ Вашои Гимназії (себ то у станіславівській) сорозмѣрно съ иншими — замало есть, якъ ми донесено, такихъ, що ся въ рускомъ писательствѣ упражняютъ?“

Третя річ — ходило Качковському й про се, щоби таких здібніших учеників привязати до своєї народности та скріпити їх національні почування. Тому хотів він підпирати тільки таких, по котрих міг надіяти ся користи для Руси. „Въ прочемъ — каже він³⁾ — вспераю я только тыхъ, котри или уже суть или несомнѣтельно будутъ ревними русинами“. Бо на його гадку: „Въ настоящихъ обстоятельствахъ только ревность для нашої народности ожидаемое спасенье принести намъ може. Всьо, що нашу народность усталити може, а особливо руску бесѣду — руске пѣнье — рускій обрядъ а навѣтъ рускіи фарбы — поперати повиннисьмо“. Зовсім ясно виходить із сих слів, що в тих часах, коли то галицьку інтелігенцію покривала ще груба верства польщини, Качковському ходило про се, щоби видобути руську суспільність спід сеї шкаралуші. Сі його наміри були без сумніву ширі й з того боку заслугував би він в історії нашого духового життя на похвальну згадку.

Та треба також признати, що робота Качковського не все була у своїх наслідках додатна, бо й не могла бути такою, оперши ся на хитких, а навіть фальшивих основах. Тому неоден безперечно також і під впливом Качковського зійшов на злу дорогу.

Вже з наведених слів Качковського бачимо наглядно, що у него попри горяче одушевлене до усього „руського“ видно всюди брак потрібного критицизму. Качковський був людиною

¹⁾ Гляди: лист ч. 22. ²⁾ Гляди згаданий лист.

³⁾ Гляди: лист ч. 24.

старого покрою й не мав ясного розуміння національних справ галицьких Русинів. Слово „руський“ мало у него більше формальне значінє, без відповідної уваги до його змісту. Отже йому могло здаватись (як се виходить із наведеного уривка його листа), що усе печатане кирилицею або гражданкою — руське. Тому нераз під покришкою „рускости“ підпирав він стремління саме ворожі на ділі отсему його „руському“. До того часто ставав ся він оруде́м у руках інших, пр. Я. Головацького або Б. Дідицького. Зв'язавши ся з діячами „старої Руси“, ішов він за ними певно й не зовсім свідомо — бодай ще 1862 р.

В тім часі не відносив ся він, як уже згадано, надто ворожо до народовецького руху, а навіть не цурав ся слова „Україна“. Він тішив ся пр., що ученики ходили у т. зв. козацьких строях. А хоч народовецький рух не зовсім йому по нутру, він згодив би ся з ним, навіть у найбільше дразливих питаннях: „На нещастьє наши молодцы — жалуеть ся він¹⁾ — повстають противъ языкови и правописи, якихъ мы досель употребляли, и котри суть основани, и чепляють ся Вечерниць, котри конфусію робять, и насъ до Варшавы провадятъ. Н(о) они мають вартость уже для того, же ся причиняють до получения Литерат(уры) украинск(ои) съ нашою“. Хоч він уважає народовецький рух, по приміру наших об'єдинителів, польською інтригою (певно під впливом Б. Дідицького), все таки він і там доглядає щось „руського“. Може й тими його словами треба пояснити досить дивний на перший погляд факт, що Качковський уряджував у себе навіть сходини в честь Шевченка.

Та вже із сего бачимо виразно, що про підпомаганє літератури та народности на справді народніх основах не може бути у Качковського й мови. Противно, в часі, коли між нашою суспільністю починала ширити ся українська книжка й чиста народня мова, Качковський пособляє усею силою москвофільським видавництвам чи взагалі мертво-схолястичним писанням 50-тих та початку 60-тих рр., засипуючи ними буквально нашу молодіж по гімназіях, наших священників по селах і т. п. Під рукою маємо досить докладний спис таких книжок, які Качковський посилав до станіславівської (а також і до інших) гімназій. Ось короткий перегляд сих книжок: 1) „Альбумъ“ з 1860 р.; 2) „Стародавний Звенигородъ“ В. Ільницького; 3) „Стародавний Львѡвъ“ Іс. Шараневича; 4) „Die ruthenische Sprach- und Schriftfrage“; 5) „Widok

¹⁾ Гляди: лист ч. 22.

przemocy“ Бродовича; 6) „Нравоученіє“ Л. Цибика; 7) „Буй Туръ“ Дідицького; 8) „Поезії“ Федьковича; 9) „Спѣвакъ зъ Полѣсья“ Мик. Лісікевича; 10) йогож „Гостина на Украинѣ“; 11) „Попадянка“ С. Шеховича; 12) „Отець Игнатій“ Дідицького; 13) „Гринь Сеньковъ“ Д. Петрицького; 14) „Рогнѣда Горислава“ В. Ільницького; 15) „Въ память 13 Новембрія“ Дідицького; 16) „Народныи звичаи“ Ігн. Гальки; 17) „Змѣй Нотайскій“ Хохолушки-Дідицького; 18) „О неудобности латинской азбуки“ Дідицького; 19) „Historia Kościoła ruskiego“; 20) „Стародавний Галичъ“ Іс. Шараневича; 21) Львовская руская Епархія“ А. Петрушевича; 22) „Анеѡлогія“ Дідицького.

Сих 22 творів прислав Качковський у 93 примірниках. Крім того передав він 40 примірників „Попадянки“ і 10 прим. „Гостини на Украинѣ“ на продаж. Отже ся посилка обіймала разом 143 примірників усяких книжок. Їх вартість перевищала суму 100 зл. Усе те було призначене для одної гімназії. Коли такі самі посилки одержали ще гімназії у Львові, Самборі, Дрогобичі, Тернополі і може ще де інде, то можна собі уявити, якою кількістю книжок засипував Качковський наших учеників уже від 50-тих рр.

Коли переглянемо списи тих книжок і зважимо, що їх посилка припадає на 1862 р., то очевидно не здивуємо ся, що між ними нема ні одної книжки із закордонної України, ні одного народовецького видавництва. Народовецький рух що йно починав у сім часі ширшу діяльність, а хоч уже і Качковський згадує в своїому листі про „Вечерниці“, то ще можна йому простити, що він глядить недовірливо на сю нову появу. Що до книжок із російської України, то змаганя М. Димета до їх розширення в Галичині були що правда поважні, але все таки не довели ще до того, щоби українська книжка знайшла ся у відповідній потребам кількості. Вона лишала ся переважно у Львові, а по провінціяльних містах появили ся українські видавництва в більшій кількості аж у 1863—4 рр. Отже Качковському, хочби він навіть хотів, тяжко було би роздобути таких книжок. Цікавійше вже се, що майже всі книжки, висилані Качковським ученикам, мають на собі фірму Богдана Дідицького. Се також зовсім зрозуміле, бо так виглядала галицька література, що розвивала ся під покровом Дідицького, який зумів поставити себе 1860 р. на чолі галицького письменства. Але вже мусить здивувати нас, що нема між тими книжками таких цікавих річий, як пр. „Скит Манявський“ Антона Могильницького (вид. 1852 р.),

де автор (у переднім слові до поеми) стає в обороні народньої мови.

З того виходило би, що М. Качковський не дуже радо ширив книжки, котрі боронили живої народньої мови. І се перша негативна сторона впливу Качковського на нашу молодіж. Неприхильність до української чи народовецької книжки розвивалася у Качковського що раз більше, як про се свідчать листи самбірських громадян із 60-тих рр.¹⁾. Та й з нашої переписки видно, що вже 1862 р. згадував Качковський про народовецький рух як про „варшавську“ інтригу. Се все мусіло застановити тих гімназістів, що стояли в якій небудь звязи з Качковським і відтягало неодного з них від народовецького напрямку.

І сам добір книжок має вже по части виразно москвофільський характер, а хоч Качковський не ширив ще тоді може між гімназістами отверто москвофільства, все таки годі хіба було йому не розуміти впливу, який могли мати такі книжки на молодіж. Бо хоч там бачимо також пр. поезії Федьковича або історичні оповідання Василя Ільницького, котрий — як се видно хочби й з нашої переписки²⁾ — станув виразно по стороні народовців, то вражає нас висилане ученикам „Анѳологіи“ з 1854 р., яка мала метою дати молодези в руки московські взірці, щоби тим ладом покvapні до віршованя ученики писали московщиною. Тим більше дивує нас ширене „Анѳологіи“, що ще так недавно, бо 1855 і 1856 р., мав за її порученє для гімназій так багато неприємностей Яків Головацький³⁾. І тепер ширив її Качковський з підмогою самих таки учителів. А що він взагалі не дуже числив ся з тим, що заборонене для учеників, бачимо се виразно з його власних слів: „Робю Васъ уважнымъ — пише він до Шанковського⁴⁾ — же Змѣй Нотѣйск(ій) належалъ до книжокъ заказанныхъ — чи и теперь есть заказанныи незнаю. — На всякій случай — здѣлайте такъ, абысьте немали якои отвѣчательности — яко учитель. — Можна черезъ неучителя роздати. И зъ Ruthe(ni)sche Spr(ach) u(nd) Schr(i)ftf(r)age тра бути осторожнымъ“. Се вже було зовсім свідоме втяганє молодези в нетри політики старої Руси.

Із усього можемо зрозуміти, що вплив Качковського на нашу гімназійну молодіж не все був корисний, а моральна шкода,

¹⁾ Гл. про се низше. ²⁾ Гляди: листи чч. 9 і 46.

³⁾ Др. К. Студинський: Кореспонденция Я. Головацького 1850—62, стор. CXIV і д.

⁴⁾ Гляди: лист ч. 23.

яку він їй заподіяв, перевишала часто хосен, що виходив з такої роботи.

2. Народовецький рух між гімназійною молодіжю 60-тих рр.

Отсе епізод із москвофільської агітації по гімназіях. Виходить, що вона стояла на досить кріпких основах. З одного боку гроші й сотки книжок, з другого сам авторитет людей, що ширили москвофільство (професор університету — Я. Головацький, судовий радник — М. Качковський, а що найважніше, гімназійні учителі — М. Попель, Е. Герасимович, Крушинський, А. Шанковський і т. д.) — усе те мусіло мимоволі поставити високо в очах молодіжі об'єднательний напрям, бо ставляло їй перед очі його силу й повагу.

А того не все могли дати народовці. На примірі хочби й першої народовецької громади львівських питомців чи й „Вечерничників“ могли ми бачити, що першого важного чинника — матеріальних засобів — у наших народовців не було. Супроти часом високих цін української книжки були наші народовці не раз у тяжкім положенню — були приневолені зтягати довги (як говорить Йосиф Могильницький¹), щоби купувати книжки, бо меценатів, які посиляли би їм українські твори даром, не було. А все таки українські й народовецькі видавництва розходилися незвичайно скоро й захоплювали аж до екстази що раз ширші круги передовсім молодіжі. Не допомогло москвофільським видавництвам і се, що вони були матеріально багато ліпше забезпечені чим народовецькі видавництва (таке „Слово“ дістало на початок від М. Качковського 3.000 злр. і стануло так скоро на власних ногах, що його редактор міг уже після трьох місяців зрезигнувати з сеї підмоги²) — вони носили на собі в подавляючій більшості такі виразні сліди духової мертвоти, що не могли нікого одушевити. А писання українських письменників із Росії чи народовців із Галичини виказували стільки безперечного життя й стремління до поступу, що поривали за собою не тільки молодих, але й старших, а навіть хвилево декого з москвофільського табору (пр. Якова Головацького, Богдана Дідицького). Серед молодіжі викликала українська література (передовсім твори Т. Шевченка) цілковитий переворот у думках і поглядах³).

¹) Гляди: лист ч. 25.

²) И. Ем. Левицкій: Библиография, II. стор. 7, зам. до ч. 89.

³) Др. Остап Терлецький: Галицько-руське письменство. У Львові 1903, стор. 97 і д.

Тому то й молодіж — гімназійна й університетська — знайшла у своїй великій ідейності способи, як усунути одну з найтяжших перепон, а саме матеріальний бік. А стало ся се справдішнім пожертвоуванем молодежи. Гарним свідоцтвом того численні, згадувані вже листи громадян до Д. Танячкевича, в яких гімназіясти відмовляють собі ріжних приємностей, а навіть конечних потреб, аби тільки купувати українські книжки або підпірати народовецькі видавництва. Радн. дв. Олександр Барвінський згадує у своїх споминах, що коли народовецька „Мета“ хилила ся до упадку, прислала тернопільська громада гімназіястів 70 злр. (на той час значну суму!) на ратунок часописи¹⁾. Наша переписка подає також кілька цікавих примірів того. Йосиф Могильницький згадує раз, що він купив книжок, спроваджених М. Диметом, за 17 зл., а портретів за 1:50 злр. А що значила для него така сума, видно з того, що він мусів зараз просити А. Шанковського о позичку 20 злр., хоч уже передтим дістав від батька 50 злр. за портрет Терлецького, бо як він каже: „адемъ ся такъ прошепталъ чрезъ тыѣ книжкѣ, же не маю чимъ кравцеви заплатити“. Так само поступали й другі питомці²⁾. І у інших народовців того часу стрічаємо сю подиву гідну жертволюбивість; сим можна й пояснити по части, чому народовецький рух при незасібности його прихильників таки розвивав досить живу літературну діяльність.

Також недостаткови української книжки зараджувано тим способом, що переписувано цілі твори й розсилано у відписах далі. Про одного такого заслуженого переписчика, питомця львівської семінарії Миколу Михалевича, що переписував Шевченкові твори, згадує радн. Ол. Барвінський³⁾. А було їх більше, звичайно невідомих по імені⁴⁾. Так і тут виявляла ся глибока ідейність народовців і пожертвоуванє для загальної справи.

І саме під оглядом тої ідейності не могло москвофільство йти на взаводи з народовецьким рухом. Почувало ся, що по боці москвофілів могла бути хвилево сила, а по боці народовців була — правда й шире одушевленє, що впливало з душі. Ідея народовців: працювати для власного народу — мала рішучу

¹⁾ Олександр Барвінський: Спомини з мого житя. Перша часть, стор. 81.

²⁾ Гляди: лист ч. 25. Порівн. також: лист ч. 14. ³⁾ *op. cit.*, стор. 59.

⁴⁾ Пр. Теофіл Скобельський з Перемишля згадує в листі до Д. Танячкевича, писанім мабуть 1863 р., що прислані зі Львова книжки переписують „хлопці“.

перевагу над ідеєю москвофільства: працювати над злитем власного народу з московським.

Тому то і при не дуже прихильних обставинах захоплював народовецький рух протягом цілих 60-тих рр. передовсім нашу гімназійну молодіж. Він виявився у закладанню народовецьких громад по гімназіях. Не вдаючи ся в подрібну історію тих ученицьких громад (вони схарактеризовані в загальних нарисах у згаданій праці Остапа Терлецького), скажу тут про них тільки що найважнійше. Повстанє народовецьких громад у Галичині стоїть у звязи із т. зв. „хлопоманським“ рухом на російській Україні. До тих „хлопоманів“ належав зразу і Володимир Антонович, але виступив з їх рядів, коли „хлопомани“ стали 1861 р. готувати ся до польського повстання, й заложив окрему українську громаду в Києві¹⁾. Її метою було освідомлювати українську інтелігенцію й причиняти ся по змозі до літературного й наукового руху²⁾. Гадку такої організації заніс до Галичини Володимир Бернатович³⁾, а найгорячішим її речником став тут Данило Танячкевич, якого невсипучій праці треба завдячити повстанє тих громад. Зразу повсталася така громада, як ми бачили, у львівській духовній семінарії, а поза семінарією бачимо такий гурток аж з 1862 р., із заложенєм „Вечерниць“. Від того року ширять ся народовецькі громади й по гімназіях Галичини. Одною з найраніших ученицьких громад була мабуть самбірська громада⁴⁾. Незабаром заснувала ся така громада у Львові (мабуть 1863 р.), зложена з молодих людей світських і питомців⁵⁾. До неї належали, здаєть ся, й львівські гімназіясти. В початках 1863 р. зібрав також народовецьку громаду в Перемишлі перемиський питомець Анатоль Вахнянин. Тут гуртували ся й гімназійні ученики⁶⁾. З весною 1864 р. повсталася громада в Терно-

¹⁾ Про „хлопоманський“ рух гл.: Володимир Радзикеви́ч: Павлин Свенці́кий. У Львові, 1911, стор. 3 і далі. Тут схарактеризований сей рух коротко, але гарно й зібрана відповідна література. Також: Ол. Барві́ньський, *op. cit.*, стор. 48 і дал.

²⁾ О. Барві́ньський, *op. cit.*, стор. 49.

³⁾ Про него гл. у О. Барві́ньського, *op. cit.*

⁴⁾ Гл. про се низше. Про самбірську ученицьку громаду є рукописна праця Івана Про́ця, але вона обіймає її історію що йно від 1863 р. Деякі вістки про сю громаду знайдемо також у Юлія́на Чайкі́вського: Володимир Стебелі́ський. У Львові 1905. ⁵⁾ О. Барві́ньський, *op. cit.*

⁶⁾ Про перемиську громаду гл.: Др. К. Студинський. В п'ятидесятилітє смерті Тараса Шевченка, стор. 4 і дал., а також А. Вахнянин, *op. cit.*, стор. 48 і дал.

полі заходами Михайла Чачковського¹). В 1864 р. założено ще громади в Дрогобичі й Бережанах²). Початки громади в Станіславові припадають уже на 1863-ий р., але зорганізувалась вона аж 1865 р.³). Се були найважніші ученицькі громади першої половини 60-тих рр. XIX в.

Ціль тих громад була подібна як і київської громади. Тим то справедливо каже радн. дв. О. Барвінський, що громада „була справдешньою школою науки рідної мови, літератури й історії“⁴). Листи громадян до Д. Танякевича подають часом так подрібно програму праць ученицьких громад, що з них можемо витворити собі докладний образ їх діяльності. Як згадано, Д. Танякевич був організатором, провідником і душею тих громад. Вже О. Терлецький звернув увагу на незвичайно щирий тон листів громадян до Д. Танякевича і на сю безмірну любов, якою вони його окружали⁵). Тому й вони сповідали ся перед ним із усіх своїх бажань та мрій.

Лишаючи на боці усякі подрібности, бачимо ось які головні риси в стремліннях і діяльності тих громад: 1) змаганє до ширеня української мови в щоденнім житю й боротьба з польщиною серед тодішньої руської суспільности в Галичині; 2) одушевленє до устної словесности і до простого народу та звязанє з тим ширенє демократичних ідей; 3) ширенє „широї української ідеї“ (зміст понятя „шира українська ідея“ висказаний у листі Антона Лаврівського з Самбора з дня 24 XI 1863 р.: „шобъ ми такъ якъ найскірще (sic!) зъ братьми нашими Козаками літературно і політично у одну цілість зляли ся“ і в листі Анатолія Вахнянина з Перемишля з дня 12 XII 1863 р., де він висказує бажанє „сіяти зерно правди Тарасової“); 4) боротьба з москвофільством; 5) намаганє писати „кулішівкою“; 6) читанє українських писань і зрозумінє їх; 7) наука української літера-

¹) О. Барвінський, *op. cit.*, стор. 50 і дал. Самбірський ученик А. Лаврівський згадує вже 1863 р. у листі до Д. Танякевича про якусь громаду в Тернополі.

²) О. Терлецький, *op. cit.*, стор. 130. А. Лаврівський знає про бережанську громаду вже в 1863 р.; а Ксенофонт Охримович думав про дрогобицьку громаду ще з початком 1864 р.

³) Там же, стор. 135; а також: Твори Володимира Навроцького. Томъ I. У Львовѣ 1884, стор. VIII (вступна розвідка Остапа Терлецького). — А. Лаврівський згадує також про громаду в Чернівцях на Буковині в 1863 р. — Лаврівський говорить у згаданім листі мабуть також про незорганізовані се громади.

⁴) *op. cit.*, стор. 54. ⁵) *op. cit.*, стор. 126—127.

тури й історії; 8) підтримуване народовецьких видавництв радами й грішми; 9) куповане й переписуване українських і народовецьких видавництв і закупно портретів заслужених наших людей; 10) змагане убирати ся по „народньому“; 11) підпиране літературного руху між товаришами й взаїмна критика літературної творчості; 12) заложене власної бібліотеки; 13) уряджене декляматорських сходин; 14) симпатії до т. зв. обрядового руху; 15) підпиране українського театру. Так виглядав сей рух. Розумієть ся, вичислені змагання не всюди виступали однаково сильно. Певної політичної закраски годі відмовити тим громадам принайменше у початках (час до часу чуємо про якісь „червоні“ змагання між громадянами), але згодом проявляєть ся що раз виразнійше напрям працювати більше в культурно-просвітнім напрямі. Також розуміне головних ідей зміняло ся з часом і поглиблювало ся. Етичний уровень молодіжи, згуртованої по громадах, був на загаль доволі високий. Читаємо в листах заклики, аби не догоджувати надто своєму тілу, а жертвувати всі свої сили й засоби для народнього діла. Також панував там звичайно релігійний дух, а торжественна присяга вязала часто громадян у тіснійший гурток. Отже ті громади були, як бачимо, цікавою й дуже корисною проявою в духовім життю Галичан.

Переписка А. Шанковського згадує дещо про самбірську й станіславівську громаду. Передовсім цінні вістки про самбірську громаду, бо вони походять з 1862 р., отже з того часу, з якого ще не маємо листів громадян до Д. Тянякевича¹). Тому й займемо ся 1862-им роком у самбірській громаді дещо докладнійше. Сею громадою зацікавила ся також 1862 р. і часопись „Слово“, згадуючи про народовецький рух між самбірськими гімназістами в двох дописах²).

Почин до сего руху дала — по „Слову“ — відозва Ксенофонта Климковича в 22-гім числі „Вечерниць“, де взиваєть ся

¹) Для історії станіславівської громади важний лист у наших матер. ч. 26 з 17 грудня 1862 р., де зложено А. Шанковському подяку за опис козацького строю, який справило собі вже багато учеників. Видно, народовецька ідея ширила ся вже тоді між станіславівськими учениками, як на се вказує й агітація за передплатою „Вечерниць“. Замітне, що почин до того дав Амвросій Шанковський, який і прислав опис козацького строю і намовляв станіславівських учеників передплачувати „Вечерниць“. Та усе те були ще неясні почини народовецького руху.

²) Слово 1862 р. ч. 60, стор. 37 в дописі: І. М. Оть Самбора. (Русь молода и селяне). і ч. 62, стор. 245 (а. б. Изъ Самбора.)

молоду громаду працювати у вільний час для народньої справи. На сей зазив справили собі многі із самбірської громади олівець та папір і стали збирати народні українські слова. Далі старали ся вони познакомитись із простим народом та жити з ним тіснійше.¹⁾ З того виходить, що самбірська ученицька громада заснувала ся 1862 р. під впливом львівської громади „вечерничників“ та почала свою працю зближенем до сільського люду та вивченем його мови.²⁾

І мусила ся громада дуже скоро дійти до значіня, коли вже 1862 р. Качковський так характеризує її: „Въ нашої (себ то самбірській) Гимназіи мало есть такихъ, котрибы правѣ всѣхъ русскихъ книжокъ — и русскихъ часописей не читали. Каждой русской книжки мають они сли не колькадесять то принаймѣй кольканацять екземплярѣвъ. Многи упражняются въ русскомъ писательствѣ... Въ бесѣдѣ не только съ русинами але и съ поляками употребляють только русского языка — незважаючи на гоненія зо стороны польскихъ учителѣвъ и перекинчика русского — Директора Поляньского, котрому на вопросы въ польскомъ языкѣ — николи по польски но всегда по руски отповѣдають“.³⁾

А йдучи за тодішнім звичаєм, старали ся вони і в одязі виявити на вні свої народовецькі симпатії, бо Качковський каже далі, що в Самборі ходить „въ козацкихъ шапкахъ... около 80 ученик(ѣвъ) — а въ иншихъ русскихъ шапкахъ еще больше. Теперь ходять они въ жолтыхъ соломяныхъ капелюхахъ со сивовъ (може синьою) широковъ и долговъ встяжковъ... Гденѣ-которыи мають цѣле убранье руске“.

Що правда, т. зв. козацький стрій, який став тоді ширити ся між нашою суспільністю, не все був доказом приналежности до народовців — аджеж у такім строю фотографував ся навіть Богдан Дідицький!⁴⁾ — але все таки можна думати, що

¹⁾ У самбірській гімназії було тоді на 366 усіх учеників 188 Українців. Між учениками VI класи був також Гнат Рожанський.

²⁾ Про пробуджене національної свідомости між українськими учениками у Самборі згадує „Слово“ вже й дня 13 (25) вересня 1861 р. (ч. 65, стор. 344 у „Новинках“).

³⁾ Гляди: лист ч. 22.

⁴⁾ Відомо, що в обороні „козацьких“ шапок виступало нераз „Слово“ — пр. 1861 р. аж сім разів (чч. 5, 7, 8, 9, 14, додаток до 15 ч., 71). На портреті Дідицького тільки шапка козацька лежить на столі, а він сам у німецькім одязі. Але й се вираз одушевлення козацького, котрим тоді був він хвилено перенятий.

між самбірськими учениками було вже тоді багато одиниць, перенятих народовецьким духом. Відси то й певно походять жалі Качковського, що „наші молодці“ чіпають ся „Вечерниць“ та покидають історичну мову і правопись.

Вже тоді (1862 р.) утворили мабуть українські гімназисти в Самборі якусь зорганізовану громаду, бо вони не вдовольали ся „козацькими“ строями й уживанєм рідної мови в щоденнім житю, а й почали боротьбу з польським живлом. Коли пр. приїхав до Самбора польський театр із Санча, бойкотували його українські ученики, хоч польські актори старали ся притягнути їх усіми силами до себе. Що більше, вони навіть не хотіли сходити ся з польськими товаришами, а всюди маніфестували себе чи то строем чи піснею (передовсім співали: „Мир вам, братя“). І даремно називали їх Поляки: „Святоюрчик, Рутенець, Москаль“ — вони й самі себе так називали, не вважаючи такі слова обидою для себе. Дальша історія самбірської ученицької громади представлена у згаданій рукописній праці д. Івана Проця, яка певно незадовго вийде друком, і тут нема потреби займатися нею ближше. Скажемо тільки, що самбірська громада після короткого гарного розцвіту стала скоро хилити ся до упадку. Вона мусіла переборювати тяжкі перепони з боку Михайла Качковського (який не цурав ся, як згадано, у боротьбі з нею навіть доносів до властей і тероризував таким способом учеників) та з боку учителя Мійського, що був завзятим москвофілом. Найгірше було для громади се, що не було в Самборі поважніших людей, що занялиб ся нею (хоч дехто із старших підпирав її тихцем, як пр. учитель самбірської гімназії Іван Браник.¹⁾ Та все таки громада не упала так зовсім і як показує наша переписка, держала ся ще 1866 р.

Одним із найвизначніших членів самбірської ученицької громади був дуже здібний, але слабого характеру ученик Володимир Стебельський. Він був зразу учеником станіславівської гімназії, але ізза суперечки із відомим директором гімназії Баревичем (наша переписка каже, що Стебельський „сварив ся“ з ним) покинув він Станіславів („випхали“ його відси) і переніс ся з кінцем 1862 р. до Самбора.²⁾ В народовецькій громаді відіграв він важну роль і члени громади дорожили ним, хоч не все довіряли йому. І справді, В. Стебельський нераз за-

¹⁾ Іван Браник перейшов опісля в москвофільський табір. Два його листи з того пізнішого часу гляди у нас: під чч. 60 і 64.

²⁾ Гляди: лист ч. 26.

хитався чи то ізза домашніх обставин, чи то ізза інтриг з боку Качковського. Але якийсь дивний вплив на него мав Д. Тянч-кевич і завдяки йому перетревав Стебельський у народовецьких переконаннях аж до скінчення гімназії. Українофільство Стебельського підчас його побуту у Самборі схарактеризоване вже досить докладно Юліаном Чайківським¹⁾; доповню сей образ тільки тим, що подає переписка А. Шанковського. А саме маємо лист Володимира Стебельського, писаний до Амвросія Шанковського, що пробував тоді у Коломиї, 6 мая 1866 р.²⁾ Відповідаючи на запитання Шанковського приступити до співробітництва при коломийській часописи „Голось Народный“³⁾, висилає йому Стебельський лист, писаний гарною народньою мовою й фонетичною правописю. Він заявляє передовсім, що „до „Голоса Народного“ годі ми було щось прислати, понеже я доси ні числа не бачив, а так не знаю точно програми“. Як видно, Стебельський вже людина зовсім іншого покрою, як пр. М. Качковський, котрий підпірав письменство у всякім виді, аби воно тільки мало „руську“ одіж. Тому з певною самосвідомістю посилає Стебельський Шанковському поему „Мортон“⁴⁾ не для згаданої часописи, а до випечатання окремо, зазначаючи, що колиб Шанковський не схотів сим зайняти ся, він звернеться куди інде. А знаючи, що головною перепорою у сім ділі буде фонетична правопись, він пише: „Я не належу до тої партії в родимій літературі, котра не знає чи не хоче знати, що люд а що народ“ і далі: „ті, що идуть за Головацьким et consrt. суть або люде злої волі або mente capti“. Сей лист важний передовсім для пізнання житєписи й характеру Володимира Стебельського. Власне про 1866-ий рік, коли Стебельський кінчив гімназію, не знали ми до тепер нічого.⁵⁾ Можна було думати, що з 1865-им роком, з хвилиною перервання зносин із Д. Тянч-кевичем, скінчило ся його українофільство, а розпочався повільний зворот у сторону москвофільства, до якого він пристав уже зовсім отверто 1867 р. Тому з певним здивованєм читаємо

¹⁾ Володимир Стебельський, стор. 6 і далі. ²⁾ Гляди: лист ч. 45.

³⁾ „Голось Народный. Часопись літературно-политична съ прилученємъ части господарской“ — був се двотижневник, що виходив у Коломиї від жовтня 1865 до 1868 р.

⁴⁾ Частини з сеї поеми печатав опісля В. Стебельський у „Боянї“ 1867 під псевдонімом: Славичь. Обговорив сі уривки Ю. Чайківський, *op. cit.*, стор. 30—33. Також ходили вони у відписах — у мене є такі відписи в галицькім збірнику пісень з 80-тих рр. XIX в.

⁵⁾ Ю. Чайківський, *op. cit.*, стор. 10.

лист Стебельського до Шанковського. Стебельський знав добре, що Шанковський не прихильник народовецького напрямку — се видно ясно з цілого листу. А все таки пише він до Шанковського не тільки чистою народною мовою й фонетичною правописом, але й вказує на се, що москвофільство — се божевіле або злоба. А слова „Головацький et consrt.“ звернені зовсім виразно і проти Б. Дідицького і проти М. Качковського. Се немов демонстраційна заява українофільських почувань В. Стебельського й з того бачимо, що народовецька громада у Самборі мусіла ще 1866 р. розвивати ся не так дуже зле, коли Стебельський відважуєть ся на таку демонстрацію.

В пів року пізнійше знаходимо Стебельського у рядах москвофілів. Як се стало ся, того не можемо сказати зовсім певно, як закритий перед нами взагалі початок того москвофільства, що десь у 1849—50 рр. почало так застрашуючо обгортати галицьку суспільність¹⁾, як не знаємо докладно причин звороту в сторону москвофільства Якова Головацького, горячого колись прихильника ідей Маркіяна Шашкевича²⁾, Івана Гушалевича³⁾ і ин. Що до Стебельського, то причини того звороту могли бути потрібні: 1) політичні, 2) особисті й 3) посторонні впливи. Не забуваймо, що той зворот настав у него після нещасної для Австрії битви під Садовою, коли то москвофільство взагалі піднесло голову, як на се вказує відома москвофільська заява „Слова“. Далі вже з листів до Д. Тянякевича знаємо, що Стебельський був людиною непостійного й непевного характеру. Його нервозність спричиняла нераз самбірським громадянам багато клопоту (вона й слідна у листі до Шанковського в тих місцях, де Стебельський говорить про вартість „Мортон“). До того любив він веселе й гуляще жите (громадяни жалують ся на се перед Тянякевичем), а гроший на таке гуляне доставили йому москвофіли тоді, як він прибув на університет до Львова, й зловили його так у свої сіти. Вкінці не малу ролю відіграли тут його зносини з москвофільськими діячами. Знаємо, яку тяжку боротьбу мусіла зводити самбірська ученицька громада з Ми-

¹⁾ Гл. про се: Др. Іван Франко: Стара Русь (Літературо-Науковий Вістник за 1906 р.)

²⁾ Гляди про се докладнійше: проф. К. Студинський: Кореспонденція Я. Головацького 1850—1862, стор. CXIV.

³⁾ Про Івана Гушалевича написав статтю др. Іван Франко у „Літературно-Науковім Вістнику“ за 1903 р. Гл. також мою студію: Іван Гушалеви́ч і його літературна діяльність. Львів, 1905.

хайлом Качковським, що тягнув її різними способами у москвофільські сіти. А В. Стебельський зносив ся з Качковським ще в часі свого побуту у Станіславові 1862 р., посилав йому вірші й діставав від него гроші та книжки, як се знаємо з нашої переписки¹⁾. Чи перервав він сі зносини підчас свого побуту у Самборі? В листах до Танячкевича не згадує він так виразно про свої відносини до Качковського, але можна думати, що вони не були добрі. Тільки Качковський не думав так легко позбувати такого здібного молодця, як Стебельський і робив, що міг, аби його відвернути від народовців. Писав доноси до намісництва, лякав листами його батька — й не раз доводив Стебельського до розпуки. Та сі заходи Качковського не вінчали ся бажаним успіхом. Стебельський захитав ся, але не пристав до москвофілів, як се видно з його листу до Шанковського. Але до Стебельського почав добирати ся й ліпший від Качковського москвофільський дипломат — Богдан Дідицький, який звернув увагу на Стебельського без сумніву під впливом Качковського. В листі з 1865 р. пише Стебельський: „Ви думаєте, що я перешуений Дідицькимъ... ставъ Кацапомъ. Думайте собі гараздъ“. З того видно, що Дідицький добирав ся таки добре до Стебельського. І таки Дідицькому удало ся вкінці втягнути Стебельського у москвофільські ряди — але аж 1867 р. у Львові. Дідицький обсилав молодого хлопця грішми²⁾ й хиткий характер Стебельського зломив ся. Як відбив ся сей зворот на дальшій діяльності Стебельського, се знаємо з його житєписи: він вагав ся між польським і москвофільським напрямом і не довів до нічого путнього в письменстві. Вкінці злі налоги, що їх піддержувало у ньому москвофільство грішми, причинили ся до нещасного кінця його житя³⁾.

У. Обрядова боротьба в 1861—1863 рр.

На примірі Михайла Качковського бачили ми, що москвофільська пропаганда не дуже ослабла в часі розвою народо-вещького руху з початком 60-тих рр. Тільки вона не могла виступати на зверх надто ярко, бо пора не була відповідна. Спільна боротьба послів у соймі з польським живлом, прихильніше

¹⁾ Гляди про се висше. ²⁾ Гляди: лист ч. 52.

³⁾ Гляди про се у згаданій праці Ю. Чайківського.

становище російського уряду до української літератури й освіти і т. п. втихомирили на якийсь час москвофілів і не давали їм поля до попису — противно острійший виступ міг їх вчинити непопулярними. І тому здавалося декому, що москвофілство може бодай у деяких точках зілляти ся з народовецтвом.

Та ся омана не тревала довго. Бо вже з 1864 роком починає москвофільський рух знов відживати. Головною причиною того звороту було неприхильне становище австрійського правительства супроти Русинів у Галичині і ті політичні обставини, які викликав упадок польського повстання 1863 р., а які подвигнули галицьких москвофілів. Маємо тут на гадці отсі цікаві, а досі мало просліджені прояви, що вяжуть ся із русифікацією українських земель, приналежних до Конгресівки. Важну і відповідальну перед судом історії ролю у сих подіях прийшло ся відіграти галицьким об'єдинителям.

Вступом до тих подій є т. зв. обрядова боротьба, без пізнання котрої неможливо зрозуміти поступованя Галичан у сім ділі.

І тому змальованню бодай початкових фаз сеї боротьби хочу присвятити кілька слів (ціла „обрядова боротьба“ протягнула ся надто довго, щоб ми могли займати ся нею аж до кінця), тим більше, що у нас не було ще проби схарактеризувати докладнійше суть сеї цікавої культурної появи та звести її в одношільний образ.¹⁾

Обговорю тут обрядову боротьбу за час від 1861 до половини 1863 р., бо тоді розвивала ся — так назватиб — властива, своєрідна обрядова боротьба. Не хочу тим сказати, що сеї появи не було у нас і перед 1861 роком. Історія нашої Церкви знає її вже й на кілька століть передтим (самі обрядовці покликували ся пр. на Касіяна Саковича з XVII в.), але з 1861 р. дістає ся боротьба дещо відмінний характер і захоплює загальну галицької інтелігенції, як мало котра справа. Та й з половиною 1863 р. не кінчить ся обрядовщина. Але саме тоді настають події, які надають їй инший оборот і спихають її на дальший плян. Сими подіями були: смерть митрополита Григорія Яхимовича й папське посланіє, яке покликає до Риму

¹⁾ Над причинами обрядової боротьби застановляєть ся О. Терлецький, *op. cit.*, але він зовсім не тикає подробиць. Дещо ширше заговорив про сю справу Е. М. Крижановський в „Запискѣхъ объ уніатскомъ дѣлѣ“ (Русское Забужье (Холмщина и Подлясье). Сборникъ статей Е. М. Крыжановскаго съ предисловіемъ А. П. Филевича. Спб. 1911, стор. 377—384.)

в цілі упорядкування обрядових питань представників русько-католицького клиру у Галичині (що довело незабаром до т. зв. конкордії). З сею хвилею кінчить ся властива обрядова боротьба — і для згаданої справи русифікації Конгресівки має вона значінє тільки в часі від 1861 до половини 1863 р.

Головним тереном сеї обрядової боротьби була часопись „Слово“ і вона сказала найважнїйше в сїй справі та присвятила їй найбільше місця. Тут бачимо цілий ряд обрядових статей та заміток, а саме: в 1861 р. — 11; 1862 р. — 64; 1863 р. (до половини) — 39, отже разом около 120 статей, числячи, розумієть ся, що найважнїйше. І для схарактеризованя обрядовщини сї статі вповні вистарчають. Тільки для заокругленя образу згадаємо ще найцікавіші голоси віденського „Вѣстника“ та де-що з сучасних польських часописий: „Przeglądu polskiego“, „Dziennika polskiego“, „Gazety narodowej“ і з німецької часописи „Ost und West“. Годі обминути тут і посланій наших владик (найцікавіші два послання Григорія Яхимовича) і треба бодай згадати найвизначнїйші тогочасні видавництва, викликані обрядовщиною.

Для лекшого зрозуміня належить пошукати граничних точок, що ділили би сю боротьбу на якісь фази, щоби не згубити ся в обширнім матеріалі.

Немов приготованєм до обрядової кампанії були статі „Слова“ в справі патронату й поліпшеня дотацій галицько-руського клиру, бо при тім вказувано часто на покривдженє нашого обряду. Безпосередно обрядової справи дотикає мабуть уперве допись „Изъ Подолья“, поміщена в 51 ч. „Слова“ з 1861 р. (стор. 284). Тут говорить ся, що подільські церкви побудовані на латинський лад, „звернены противо всѣмъ уставомъ церковнымъ на западѣ, покрываются рѣвными дахами съ сигнатурками на верху. Внутрѣ же мало где звертаєся увага на иконность“, але за се „жертвенникъ... упестренъ рѣзбою римскою, выстукованный, и храмъ переполненный бочными олтарями а наветѣ гдекуда и казальницею вмѣсто камня амвонного“. Декуди є навіть органи, натомість „о образахъ многихъ по стѣнахъ завѣшенныхъ, въ обрядѣ нашомъ доселѣ незнанныхъ вже и не упоминаєся, а щоби о одежахъ, хоругвахъ, крестахъ и пр. противного сказати можна!“ Се зіпсованє обряду проявляєть ся навіть у „священнодѣйствованію“.

Хоч ся статя не належить ще до справдїшньої обрядової боротьби, однак згадуємо про неї тому, що вона містить у загальних нарисах багато точок із дальшої обрядовщини.

Звичайно говорить ся, що обрядовій боротьбі дав почин Іван Наумович¹⁾. Се на стілько вірно, що Наумович був головним сподвижником та героєм обрядовщини. Та перший вистріл упав не відси. Початком обрядової боротьби була стаття, поміщена в 70 ч. „Przeglądu polskiego“ з 1861 р.

На сю статтю реагувало „Слово“ поки що невеликою заміткою²⁾, а незабаром відізвав ся й зачіплений „Przegląd-ом“ Іван Наумович у дописі „Изъ Перемышлянъ“³⁾. І від сего часу розгоріла ся обрядова боротьба, захоплюючи чим раз ширші круги.

В ній можемо відріжнити дві досить виразно відділені фази. На їх межі стоїть дата: 10 січня 1862 р., коли то появило ся перше посланіє митроп. Гр. Яхимовича в обрядовій справі. Перша фаза — се час боротьби самого низшого клиру проти т. зв. латинських іновачій в уніятськім обряді в Галичині. В другій фазі вмішують ся в боротьбу висші церковні власти, владики, а в кінці й Рим.

Та ми не будемо переходити сеї боротьби у хронологічному порядку, а схарактеризуємо тільки її найважніші прояви. Отже розглянемо передовсім питанє, про що ходило обрядовцям, яка була метода їх поступованя, хто брав участь у сій боротьбі, як відносила ся до неї суспільність і який був її наслідок.

¹⁾ Іван Наумович уродив ся 14 (26) січня 1826 р. в селі Козлові коло Камінки Струмислової в Галичині. Після скінчення духовної семінарії у Львові оженив ся він 1851 р. з Теодорою, донькою о. Василя Гавришкевича, пароха в Новім Селі й любачівського декана. В тім самім році висвятив ся він і став священиком у Городку коло Львова. В 1853 р. переніс ся Наумович на парохію до Ляшок Королівських коло Глинян, а 1856 р. став парохом у Перемишлянах. А що тут не було помешканя для священика, то Наумович мешкав у прилученім селі Коростні. В 1861 р. вибрано його послом до сойму з золочівського округу. Він був послом аж до 1867 р., коли переніс ся до Стрільча коло Коломиї. В 1873 р. дістав парохію в місті Скалаті і тодіж вибрано його послом до державної ради з сільської курії округу Тернопіль-Збараж-Скалат. В 1882 р. перебув він відомий процес Ольги Грабар, де його засуджено на 8 місяців вязниці з постом що 2 тижні. Сю кару відбув він аж 1884 р. Тимчасом відібрано йому парохію й відлучено його від греко-катол. церкви. З початком 1886 р. переніс ся він з родиною в Київ, де став протоєреєм, а опісля пішов на парохію у Борщагівку під Києвом, але повернув незабаром знов у Київ. Умер підчас подорожі в Новоросійську 1891 р. (О. А. Мончаловскій. Житє и дѣятельность Ивана Наумовича. Львовъ, 1899).

²⁾ Слово 1861 р. ч. 51, стор. 286.

³⁾ Там же, ч. 53 (з дня 2 (14) серпня 1861 р.), стор. 292.

Про щож ходило властиво обрядовцям або „ісправителям обряду“, як вони себе називали?

Отсе просте й зовсім природне питанє — се оден із головних „каменів преткновенія“ обрядовщини. Бо відповідь на се питанє досить трудна. Всі обрядовці бажали поправи уніятського обряду, а в першій мірі очищення його від латинських „додатків“. Сей обряд вимагав тоді справді реформи, а передовсім одноцільності бодай у певних областях¹⁾. Але в чім лежало се попсованє й як перевести його на праву, того ніхто з обрядовців не уявляв собі ясно, не знаючи навіть і сего, що то є в самім ділі сей обряд. Витворило ся отже замішанє гадок і понять, де сипала ся рада за радою без огляду на се, чи вона дасть ся перевести, чи ні, де вчисляло ся різні „блуди“ в обряді, не зважаючи на се, чи вони були справді похибками, де противорічено собі раз-у-раз. А коли додамо, що усе те висказувано як неминучу конечність, не в виді якоїсь поради, а в виді рішучого домагання — так дістанемо образ суспільности некритичної, яка хапала всяку, хочби не конче мудру, аби тільки освячену яким небудь авторітетом гадку, та переносила її покvapно у свій ум. І виходило з того, що догмою й святим переконанєм ставали дешевенькі фрази, які зводили суспільність на манівці.

Хто знає історію обряду східної, а передовсім української Церкви²⁾, той не подивуєть ся тому. Єдності обряду на Україні на ділі ніколи не було, як і нема сеї єдності у цілій східній Церкві. Тому духовенство ніколи не повинно було брати ся до очищення обряду самовільно, а радше полишити сю справу по-вазі Церкви. Бо так, шукаючи за „старим“ обрядом, попадали священники оден по другім тільки в самоволю й показували, що

¹⁾ Гляди про се хочби й: у споминах Вахнянина. Цікавий образ такого невідповідного способу відправи Служби Божої й Утрені подає Слово 1862 р., ч. 1, стор. 2 у статі: „Еще одно слово о нашемъ обрядѣ“. — Потребу реформи нашого обряду признавали також противники обрядовців (гл. пр. брошуру: *O obrzędach grecko-unickich. Przez księdza tegoż obrządku. Lwów, 1862, стор. 164.* Автором сеї брошури був о. Іван Волинський), але домагали ся інших способів і иншого напрямку тих реформ.

²⁾ Гл. про се коротко: Русское Забужье, стор. 378—381. Богато цікавих даних із сеї области знайдець ся в книжці: А. Θ. Хойнацкаго, Западно-русская церковная унія въ ея богослуженіи и обрядахъ, Кієвъ, 1871 (автор глядить на унію — розумієть ся — з православної точки). Частина сеї праці поміщена також у: Холмскомъ греко-уніатскомъ мѣсяцесловѣ на 1873 годъ. Варшава, 1872, стор. 97—132.

серед них упав дух справдішньої церковности й що у них нема довіря до власної Церкви¹⁾.

Приглядаючи ся змістови обрядової боротьби, стрінемо ся зараз на вступі з неімовірною на перший погляд, але зрозумілою для знавця історії східного обряду проявою: нема ні одної статі обрядовців, яка ставилаб ті самі домагання; кожда з них або щось додавала або уймала з домагань попередника. Передовсім треба се сказати про самого Наумовича, котрий кожним разом домагаєть ся якоїсь іншої „поправи“ обряду. Таким способом недостача означення домагань вчинила цілу обрядову боротьбу нездійсненною, бо супроти все нових і нових бажань — не оставало міродатним чинникам нічого іншого, як придавати весь обрядовий рух.

Та все таки, колиб ми хотіли з усіх тих статей повиловлювати найважніші домагання, які ставили обрядовці, то відкидаючи дрібнійше, будемо мати отсих 31 точок, які підношено найчастійше (подаємо їх у хронологічному порядку, відповідно до того, коли їх піднесено): 1) кляканє підчас Служби Божої; 2) дзвоненє підчас Служби Божої; 3) приймає св. Причастія клячучи, а не стоячи; 4) заборона священникам носити бороди й довге волосє; 5) недостача іконостасів по церквах; 6) недостача малого й великого амвона; 7) недостача „горного сідалища“; 8) недостача „престола предложєня“; 9) кляканє священника перед престолом замість трєх поклонів; 10) перєношенє Служєбника підчас Служби Божої; 11) мированє й читанє Євангелія не в царських воротах; 12) звичай не обєртати ся до народу підчас читаня Євангелія; 13) бічні престоли; 14) павуки, свічники по церквах; 15) ікони за склом; 16) тиха Служба Божа; 17) відправа кількох Служб Божих в одній церкві рівночасно; 18) суплікації; 19) отвиранє царських воріт підчас цілої відправи; 20) короткі ризи замість довгих; 21) читанє „Отче наш“ самим священником; 22) підчас Хєрувимської піснї, при виголошеню: „Благодать Господа нашего Ісуса Христа... буди со всіми вами“ — обєртаєть ся священник до престола, а не до народу; 23) відправа співаної Служби Божої переважно тихо; 24) відправа Утренї тихо; 25) невідповідна у многім відправа похорону; 26) відправа Всєночного рано замість вечір; 27) святкованє празника Господнього Тїла; 28) убиранє наплєчника священником; 29) убиранє шнурка замість пояса; 30) вирїзуванє копїєм Агнця; 31) піст у суботу й недїлю.

¹⁾ Русское Забужье, стор. 381—2.

Отсе були ті точки, в яких добачувано покривджене нашого обряду в користь латинського. Помішано тут маловажні річі з основними і то без порядку. До того нема ніде сих закидів зібраних разом. Можна би думати, що їх зведе разом ясно бодай Наумович, коли 1862 р. митрополит Яхимович зажадав від него оправдання. Яку відповідь предложив тоді Наумович митрополитови, не знаємо певно, але можемо догадувати ся, що вона була тотожна з його статею: „Якого рода суть измѣны и отклоненія отъ прежнихъ употребляемыхъ у насъ обрядовъ при Богослуженію?“¹⁾ Ся статя повинна була бути немов ісповіданем віри Наумовича й виказати ясно цілу основу, на якій він опирав ся. Але коли порівнаємо сю статю з попередніми статями Наумовича, побачимо в ній багато неясности, недостачу зовсім повної згідности з недавними ще домаганнями самого таки Наумовича, а навіть, як се буде показано низше, просто компромітацію автора.

І не дивно, що так було, бо, як се вже зазначено, у всіх обрядовців — мабуть без виїмки — видно досить слабе ознакменне з основами уніятського обряду, з його історією, а передовсім з його жерелами²⁾. З того й вийшло справляванне обряду по більшій часті — на основі власного, зовсім неміродатного погляду й блуканина самопас. Не треба й говорити, які з того виходили доволі смішні пригоди. Перегляньмо тільки побіжно жерела, на яких опирали ся наші обрядовці, а будемо могли подивляти їх відвагу виступати в ділі, яке для них було може й *terra incognita*.

Зараз у першій своїй статі на сю тему³⁾ заявляє Наумович, що з огляду на різне розумінє обряду в кожній парохії належало би завести якийсь лад у сій справі й звести обряд до первісного жерела, якого творцями є грецькі Отці Церкви: св. Василій Великий, Іван Золотоуст, Григорій Богослов.

Поминаючи вже питанє, чи таке поставленє справи було можливо перевести, анї Наумович, анї його прихильники не держали ся у дальшій боротьбі ні трохи сеї засади. Тут треба було основних студій над згаданими Отцями Церкви, а до того

¹⁾ Слово 1862 р., ч. 24—29; стор. 93—4, 97—8, 101—2, 105—6, 109—10, 113—14.

²⁾ Була се загальна хиба тодішнього галицького духовенства, яке ще від часів Маркіяна Шашкевича не виносило із львівської семінарії знання обрядів.

³⁾ Допись: „Изъ Перемышлянъ“ — згадувана вже висше.

наші обрядовці не мали ані підготовки, ані — мабуть і охоти. Тому й скоро зайшли вони у непроходимі нетри.

От зараз у найближшій статі п. з. „Слово на оборону нашого панъ-отца“ (себ то Наумовича)¹⁾ бачимо вже відсилане до церковних книг. Можемо підозрівати, що автор має тут на гадці тільки ті церковні книги, які йому довелося знайти в церкві своєї рідної місцевости. Значить, справа зійшла на вузький партикуляризм. У сій самій статі покликується автор також на примір Святих, які носили бороди — знов висказ голословний, оснований мабуть на іконах Святих по наших церквах. І так зійшла ціла річ мимоволі до комізму!

Дещо поважніше виглядало б уже покликуване на устав св. Отців Церкви в дописи: „Изъ Самбора“ п. з. „О обрядахъ при Богослуженію“,²⁾ колиб ми тільки знали, на який то устав покликується автор. Хоч із другого боку бувало й таке, що навіть устав не все припадав до вподоби загорілим обрядовцям.

Найбільше обов'язку опирати свої висновки на певних жерелах мав сам Наумович. Можна думати, що він таки розпучливо оглядався за авторитетним підпертем, але се йому не все вдавалося й він хапався того, що попало під руку. Так пр. у своїй обширній статі „О дѣлахъ для Руси основныхъ“,³⁾ в якій він підносить обрядове питання до першорядного національного значіння, покликався він що правда на Замойський собор, але робив се якось не конче ясно, а поза сим згадував ще такі нерівної вартости жерела, як: пастирський лист митроп. Михайла Левицького в обрядовій справі, де приказувано клякати перед Найсв. Тайнами, на який по гадці Наумовича нема що покликувати, бо сей лист виданий під впливом латинізаторів, із страху перед закидом схизми й без синода; на постанову еп. Йосифа Шумлянського, якою дозволено читану Службу Божу;⁴⁾ на книжку єзуїта І. Гагаріна про відносини Росії до папства;⁵⁾

¹⁾ Додаток до 56-го числа „Слова“, стор. 308. Стаття підписана Завалиницьким, дяком із Перемишлян.

²⁾ Слово, 1861 р., ч. 63 і 64, стор. 333—4 і 337—8. Допись підписана буквами: а. в.

³⁾ Слово, 1861 р., ч. 69—71, стор. 356—7, 361, 365—7.

⁴⁾ Висновки Наумовича в сій справі оперті на „Перемишлянині“ 1857 р. (стаття Ант. Добрянського, стор. 89 і д.).

⁵⁾ Книжка видана у французькій мові 1856 р., а 1857 р. у німецькому перекладі п. з. Wird Russlands Kirche das Papstthum anerkennen? з переднім словом проф. Гакстаузена.

де доказувано, що Рим не хоче латинізації грецького обряду; і в кінці на лист холмського і белзького еп. Віжинського до еп. Петра Білянського з 1796 р. на доказ, що гадка справлення обряду не нова. Необзнакомлене з давнішою літературою предмету, недостача критицизму й довільне усуванє недогідного -- тут надто очевидні.

Та Наумович незабаром поправив ся. У фейлстоні: „Отвѣтъ на артикулъ „Противъ реакціи въ обрядахъ греко-уніятскихъ въ Галиціи“ помѣщенный въ числахъ 58 и 59 „Дневника польського“¹⁾ — старав ся він сягнути у дальшу минувшину уніятського обряду, бо аж у першу половину XV в. Тут згадав він, що „греческій ритуаль“ з виїмкою сих висловів у літургії, які противлять ся унії, прийнято і на соборі у Фльоренції 1439 р. і на синоді в Берестю 1596 р., коли то його затвердив папа Климентій VIII і всі його наслідники. Синод у Замостю завів уже в обрядах деякі зміни, а се мало такий наслідок, що папа Венедикт XIII надумував ся аж чотири роки, чи затвердити його ухвали. Папа Венедикт XIV велів видати для одностайности в грецькім обряді Евхольогіон по грецьки 1754 р. і сей Евхольогіон є для Наумовича найвисшою повагою, якої держати ся наказує йому совість.

Головне в тім цілім виводі є се, що Наумович означив тут уперве норму свого поступованя — Евхольогіон з 1754 р. Тут характеристичні дві річі: Наумович суперечить недавній ще засаді — звести уніятський обряд до первісного обряду св. Отців Церкви; а друге, Наумович незабаром відступив і від згаданого Евхольогіона, як тільки ся книга показала ся йому невідгідною. Се потверджує вповні нашу гадку, що обрядовці не знали самі добре, чого домагати ся і що вони поступали в обрядовій справі зовсім самовільно, хапаючи ся то устава, то розпорядків пап, то грецьких Евхольогіонів, то св. Отців, то єпископських заряджень. До того й цікаво, що Наумович виявив аж так пізно точну (бодай на тепер) норму свого поступованя.

¹⁾ Слово, 1861 р., ч. 90, стор. 441—3. Сей фейлстон появил ся наперед у польській мові в „Dzienniku polskim“ 1861 р., чч. 66 і 67. Статя, поміщена у 58 і 59 чч. „Dziennika polskiego“, передрукована в брошурі: „O obrzędach grecko-unickich“, стор. 45 і д. Ся статя була відповідію на замітки Наумовича п. з. „О дѣлахъ для Руси основныхъ“. Не підписаний автор вірить у добрі наміри Наумовича й хоче з ним полемізувати для знайденя правди. Відповідь Наумовича по польськи є також у згаданій книжці, стор. 66 і д.

Ще ширше розвинув Наумович основи, на яких він опирався, у згадуваній уже відповіді митр. Яхимовичеви. Тут досягли його студії вершка й тут вложив він ціле своє знанє. Передовсім згадаємо, що Наумович не предложив митрополитови свого оправдання зараз, але спізнив його досить. Митрополит візав його 31 січня 1862 р., щоби він ставив ся на 3 лютого особисто перед ординарієм для оправдання. Сей речинець перенесено опісля на 12 лютого. Але й тоді Наумовича не переслухано, лише зажадано від него письмєнного оправдання найпізнійше до 15 лютого. А коли Наумович до 24 лютого письмєнного оправдання не предложив, засуджено його на 14 день реколекцій у домі поправи для священників і приказано, аби він явив ся до трех день для відбутя кари¹⁾. Сей присуд мав бути ділом еп. Спірідіона Литвиновича²⁾. Але кари Наумович не відбув, хоч 9 марта прибув до Львова для її відбутя, бо митрополит, поговоривши з ним, простив йому, а просив тільки не писати більше в обрядовій справі³⁾.

Цілий сей епізод потверджує тільки нераз уже висказувану нами гадку, що Наумович розпочав обрядову боротьбу зовсім неприготований, а що йно згодом збирав прихапцем потрібні йому відомости з усяких жерел, аж притиснений митрополитом був приневолений застановити ся поважнійше над цілою справою.

Отже у своїй відповіді говорить Наумович передовсім, що обряди установили св. Отці й вселенські собори, тому й зміняти їх можуть тільки собори й папи. Наші батьки прийняли унію догматичну, без змін в обряді. А що наші церковні книги мають так багато незгідного з грецьким обрядом, то се не дивно, бо коли в рр. 1730—31 установлено в Галицькій Руси комісію для справлення церковних книг, то до неї увійшли по більшій части

¹⁾ Сї дати виняті з листу Івана Наумовича до перемиського крилошанина Григорія Гинилевича, де й переписано відповідне „Decretum“ митрополита із присудом на Наумовича. Сей лист вийде незабаром в окремій праці проф. К. Студинського про переписку Гинилевича.

²⁾ Мончаловській, *op. cit.*, стор. 41. Проф. Студинський думає, що підозріне Мончаловського неоправдане.

³⁾ Там же, стор. 20 і дал., де обговорено обрядове питанє. Що митрополит Гр. Яхимович, який під напором Риму й правительства рішив ся покарати Наумовича, простив йому так скоро — се справа не така проста. Із згаданого листу до Гинилевича, знаємо, що Наумовича сей присуд дуже подразнив і він заявив, що після відбутя кари вже не поверне на свою парохію, а навіть загрозив переходом на православє. Здасть ся, що саме той лист причинив ся до відкликання кари Яхимовичем.

ворожі нашому обрядови латинські домінікани й єзуїти, а ледви кількох Русинів. Папи виступали все в обороні грецького обряду. Виймок творить хиба посланіє папи Григорія XVI до митроп. Михайла Левицького, де похваляєть ся лятинізацію нашого обряду. У нас пособляли лятинізації найбільше Василіяни, які видали 1733 р. в Уневі Літургікон, де находимо вже зміни в користь латинства. А що споміж Василіян ставлено єпископів, отже й лятинізація поступала, до чого ще й причиняла ся залежність від Польщі. Наші святителі удавали ся нераз до Риму з просьбою про поправлене книг, але без успіху. Далі сприяло лятинізації знесенє руських викладів на богословським виділі у Львові. Аж тепер, коли митрополитом став Яхимович, відзискали обрядовці надію направити назад обряд. Отже правити богослуження належить по указу книг і се має бути законом. Але і устава не всюди можна держати ся, бо він часом не годить ся з грецьким Евхольогіоном. Далі покликуєть ся Наумович на авторітет посланія еп. Атанасія Шептицького з 1712 р.; „Народовіщанія“ з 1778 р., посланія еп. Білянського з 1788 р. і в кінці на апостольські канони — усе відповідно до того, як вимагала потреба надати авторітетного значіння якійсь „поправі“ обряду.

Як бачимо, у цілій статі доволі суперечностей і неясностей. А вже покликуванє на „Народовіщаніє“ (хоч се видавництво Василіян — вірить йому Наумович!) і ставленє його на рівні з повагою розпорядків церковних властей — є просто компромітацією Наумовича¹⁾.

Оттак виглядало наукове підготованє обрядовців (інші обрядовці не знали й того, що Наумович). Ясна річ, що воно поза замішанє не могло нічого іншого внести в обрядову справу. Воно й мусіло поставити в дуже некориснім світлі наше духовенство в Римі. І треба дивувати ся, як могла піти за такими провідниками значна частина тодішньої галицької суспільности.

А тая суспільність ішла за обрядовцями все більше й більше²⁾. Варта приглянути ся сему цікавому процесови, як то обрядова горячка обіймала все ширші й ширші круги галицької інтелігенції (бо простий нарід цікавив ся сею справою тільки в по-

¹⁾ Із критикою методи Наумовича виступлено вже 1862 р. в XV главі книжки „O obrzędach“.

²⁾ Завважав се вже й О. Терлецький, *op. cit.*, ст. 85 і дал. Він стараєть ся пояснити се зацікавленє обрядовим питанням історичними обставинами, але й він осуджує його неприхильно, хоч не входить зовсім у саму суть цілої справи.

одиноких виїмкових випадках). Супроти змальованого висше характеру обрядової боротьби буде се поучаючий причинок до пізнання умового урвеня тодішніх Галичан.

Перший виступ „Слова“ й Наумовича в обрядовій справі викликав мішані почування між галицькою суспільністю. Але взагалі зєднав він Наумовичеви багато прихильників передовсім між священниками, які стаючи в обороні обряду, добачували в сїм патріотизм і боротьбу за поневолену Поляками уніятську Церкву. Однак були й такі, що осудили виступ Наумовича¹⁾. Головні прихильники обрядової реформи почали групувати ся коло „Слова“.

Отвертих прихильників не знаходив крок Наумовича ще якийсь час — крім Володимира Терлецького, що був *sui generis* обрядовцем вже й перед тим²⁾. Здасть ся, всі чекали, що на се скаже консисторія, а що вона мовчала, отже почато тим смілійше виступати за очищенєм обряду. І от у місяць пізнійше найшов ся вже священник, який відважив ся заявити прилюдно, що поведене Наумовича було зовсім оправдане. Був се відомий Гнат Галька, який післав відповідну допись до „Слова“,³⁾ де заявив, що й він поступає так само, як і Наумович. Крім того видав Галька того самого 1861 р. книжку п. з. „Духъ вечерни, утрени и литургіи гр. кат. церкви“, яка разом із „Литургикою“ Маркила Попеля належить до перших видавництв у душі обрядовців⁴⁾.

Так охоплював обрядовий рух що раз більше наше духовенство; причиняло ся до того головно „Слово“, яке не дало справі упасти, а пригадувало її все новими й новими статями, що вказували на першорядне значіне обрядовщини для національного питаня. Також нетактовне поведене деяких польських часописий — пр. „Dziennika polskiego“, „Gazety Narodowej“ і ин., які раз-у-раз зачіпали чи обрядовців, чи обряд, причинило ся дуже до популярности обрядової боротьби, в якій добачувано боротьбу проти польонізаційних заходів.

¹⁾ Переписка Шанковського дає на се приміри.

²⁾ Про В. Терлецького гл. Др. Іван Франко у згаданій студії „Стара Русь“.

³⁾ Слово, 1861 р. ч. 62, стор. 331, допись: Дубківцѣ дня 22 Серпня (3 Вересня). Автор підписав ся: Гнатъ М. de Шалава Галька, пѣпъ греко-каѳолического обряда, парохъ Дубковецъ, Раштовецъ и Сороки (сї села положені коло Грималова).

⁴⁾ Деякі инші науково-історичні твори, звязані з обрядовщиною, вичислені у О. Терлецького, *op. cit.*

Отже й не дивно, що обрядовщина, вирісши таким способом до значіння основного національного питання, стала обіймати не тільки духовні круги, але захоплювала й світську інтелігенцію. Доказом сего знаменна заява: „Преподобному Отцу Ивану Наумовичу, приходнику Коростна и Перемышлянъ“,¹⁾ підписана 40 світськими студентами університету, де висказано Наумовичеві признанє за його становище в обрядовій справі.

Що більше, навіть гімназійна молодіж почала виявляти свою прихильність обрядовцям, а коли за се стрічала її кара з боку шкільних властей, вона уважала собі ще за честь, що терпить за таку патріотичну справу. Переписка Шанковського подас на се кілька цікавих примірів. В листах ученицьких громад до Д. Тянкевича стоїть народовецька гімназійна молодіж виразно по стороні обрядовців. Обрядовців уважає молодіж — справдішніми патріотами. Причиняло ся до того своєрідне одушевленє православєм, слідне також у тих листах. Була се на мою гадку чисто плятонічна прихильність, яка впливала із романтичного погляду на православє, як на віру наших батьків. Як відомо, дуже скоро переконала ся молодіж, що ся справа не представляєть ся так ідеально й покинула гадки про православє²⁾.

Так то з 1862 р. обняла обрядова боротьба мало що не всю галицьку інтелігенцію та поділила її на прихильників і противників обрядових реформ.

Хтож то були отсі противники обрядових реформ?

Перший раз звернуло на них увагу „Слово“ аж у 1862 р. в статі п. з. „Еще въ справѣ святого обряда нашего. Перемышль дня 15 (27) Сѣчня 1862“ (ч. 6). Автор дописи не дивуєть ся, що наші противники називають обрядовців схизматиками, бо обряд є майже підвалиною народности, але його здивувало, що й між своїми знайшли ся деякі противники обрядовщини, які кажуть, що тепер не на часі вертати до нашого правдивого обряду, бо се розбудить у правительства підозрінє в нашій прихильности до Росії, а в Римі до схизми.

Опозиція проти обрядовщини обіймала дві громади: перша гуртувала ся коло польських часописий, головно „Dziennika polsk-ogo“, а осередком другої була віденська часопись „Вѣст-

¹⁾ Слово, 1862 р., ч. 6, стор. 22. Сю статю викликав „Dziennik polski“, який у 19 ч. з 1862 р. подав протест проти обрядовців із підписами кількох студентів університету Русинів.

²⁾ Терлецький, op. cit.

никъ". Полеміка з „Dziennik-ом polsk-им“ займає поважний відділ в історії обрядової боротьби й ми вже мали нагоду згадати про роботу сеї часописи. В кождім разі становище „Dziennika“ було дуже цікаве: з одного боку роздирав він ризи над обрядовою боротьбою й бачив у ній ясний доказ схизматичьких та русофільських змагань галицьких Русинів, а з другого підюджував їх до сеї боротьби. Тому то не дивно, що він містив так радо заяви галицьких священників проти обрядовщини, бо сим розогнював тільки ще більше обрядовців. Усе те кидає тінь на сих священників, що бороли ся з обрядовцями на стовпцях „Dziennika“ — польонофільський дух у них надто очевидний.

Инша справа з „Вѣстникомъ“. Він жеж був органом Русинів, а хоч його становище в національній справі було дуже баламутне („Вѣстникъ“ виступав виразно проти москвофільства і був за признанем окремішности українського народу; але з другого боку йшов проти „українофілів“, а заявляв ся за удержанем у письменстві церковщини — відповідно зміненої на користь народнього елементу), все таки у него видно всюди бажане добра австрійським Русинам. Тим то й його статі в обрядовій справі треба цінити иншою міркою, чим статі „Dziennika“, тим більше, що погляди „Вѣстника“ в сім згляді були зовсім послідовні й без сумніву справедливі, хоч зовсім відмінні від поглядів „Слова“.

Причиною того була головно прихильність „Вѣстника“ до єпископа Спірідіона Литвиновича, який з редактором сеї часописи Юліяном Вислобоцьким жив у дружбі ще підчас свого побуту у Відні. Литвинович був добрим дипломатом; він старав ся добути поваги між своїми земляками й рівночасно стояти у тісній звязи і з правительством і з Римом. Розумієть ся, він не міг стати в рядах обрядовців, яких голосно називали схизматиками та Москалями. Отже він намагав ся звести всю справу на зовсім законну дорогу — на дорогу рішення церковними властями. Але таке поставлене обрядового питання противило ся зовсім домаганням обрядовців, що рекрутували ся переважно з низшого клира й хотіли самі рішати се питанє. Так мусів конечно повстати спір між „Словом“ і Литвиновичем — і він довів пізнійше навіть до судового процесу.

В такий спір (хоч не так острий) попав і віденський „Вѣстникъ“, як речник Литвиновича та його прихильників. Обрядової справи „Вѣстникъ“ не розволікав, з чого можна догадувати ся, що він брав ся до неї досить нерадо — певно тому, що вже

давно поставив собі метою залишити всяку полеміку. Видно се з того, що статей в обрядовій справі у „Вѣстнику“ було мало і вони не займали ся докладно реформою обряду, а вказували звичайно тільки дорогу, якою повинні йти обрядовці. І так пр. порушив „Вѣстникъ“ обрядову справу протягом цілого 1862 р. усього три рази, а 1863 р. до смерті митроп. Яхимовича сім разів. Супроти численних статей „Слова“ се дуже небогато!

Своє становище в обрядовій справі виявив „Вѣстникъ“ отверто зараз у програмовій статі в 1862 р., заявляючи, що він буде обстоювати „нетикальнѡсть нашихъ церковныхъ обрядѡвъ, безъ собраня и соизволеня всѣхъ Епископѡвъ нашихъ“¹⁾.

Однак ближше пояснив „Вѣстникъ“ сю заяву що йно 1863 р. в дописи „Изъ Восточнои Галиціи“²⁾). Автор дописи хоче „видѣти той вопросъ (обрядовий) на законную дорогу справленнымъ быти, на которой исключно залагодитися долженъ“. Він вказує на се, як то нерозважне поставлене обрядового питання многими нашими священниками довело до того, що вороги „одни тайкомъ нашихъ до опоры заохочували и безпрестанно навсѣ стороны юдили, а другіи выступали публично противъ всякимъ перемѣнамъ и произглашали насъ: шизматиками!“ Тому автор дораджує чим скорше вернути ся назад, рішене того, що правильне, а що неправильне в нашій обряді, полишити владикам, а інші священники мають „по ихъ мысли и наставленію поступати“. Тому то й конечно повинні наші владики видати як найскорше для священників спільно переглянений і затверджений типік, а священники здержати ся поки що від самовільного ввводження змін в обряд.

Взагалі по гадці „Вѣстника“ не повинна бути обрядова справа предметом часописних статей,³⁾ а „Слово“ повинно вже раз перервати сю обрядову полеміку, бо ізза нетакту ревнителів обряда виходить вона часто тільки на користь латинникам⁴⁾. Та й не все мають право отсі „старообрядчики“ говорити про обряд, бо деякі з них навіть не заглядають до церкви⁵⁾. В кінці „Вѣстникъ“ домагаєть ся в сій справі скликаня синоду, але се буде можливе аж тоді, коли будемо мати єпископа в Станіславові (1863 р. не було ще в Станіславові єпископства)⁶⁾.

¹⁾ Вѣстникъ 1862 р., ч. 1, стор. 1.

²⁾ Вѣстникъ 1863 р., ч. 4, стор. 13.

³⁾ Вѣстникъ 1863 р., ч. 25, стор. 99, допись: Изъ Самбора самого.

⁴⁾ Там же, допись: Отъ Бережанъ.

⁵⁾ Там же, ч. 26, стор. 102, допись: Изъ поза Самбора 10. Цвѣтня.

⁶⁾ Там же, ч. 29, стор. 115, допись: Изъ Станиславовского.

Стільки про становище „Вѣстника“ в обрядовій боротьбі. Хоч як воно було спокійне, „Слово“ не могло його похвалити, дарма, що і в ній відзивалися часом також подібні голоси остороги. Тому то й нераз появлялися в „Слові“ протести проти становища „Вѣстника“¹⁾. Та, як знаємо з дальшої історії обрядової боротьби, погляди „Вѣстника“ таки побідили, бо остаточно головну роль в її рішенню відіграв Литвинович, що й довів до т. зв. конкордії.

Оставалоб ще сказати про становище висших духовних властей в обрядовій боротьбі.

На митрополичім престолі у Львові засідав тоді Григорій Яхимович (1860—1863),²⁾ а в Перемишлі був єпископом Тома Полянський (1860—1869)³⁾. Крім того був іще у Львові єпископ Спирідіон Литвинович.

Яхимович був відомою й незвичайно популярною постаттю в галицькій Русі. Вже в 40-вих рр. здобув він собі досить велику симпатію і вмів захвати її до кінця життя. Був се мабуть найпопулярніший наш єпископ у Галичині XIX в. Тому й не дивно, що його іменоване митрополитом привитав Богдан Дідицький двома на свій час поважними видавництвами: брошурою „Въ память торжественного дня 13 ноемврія 1860 года“ і альманахом: „Зоря Галицкая яко альбумъ на г. 1860“; а крім того містило „Слово“ ряд привітів новому митрополитови.

Маючи так улешене становище серед галицької суспільности і в тім переконанню, що його слово може справді значити багато — міг Григорій Яхимович за одним разом або прикоротити обрядову боротьбу, або повести її властивою дорогою. Та він того не зробив, а допустив до великого замішання в сій справі. Які були причини того, годі певно сказати. Не можна припускати, щоби Яхимович не розглянув ся відразу в можливих наслідках такого обрядового розгорячення. А коли він зорієнтувався, то чому ж поступав так неясно? Причиною того був на мою гадку намір Яхимовича довести до великого церковного синоду, де він — як митрополит — засіяв би у повнім блеску й показав би свій вплив на галицьку суспільність. При сім грала без сумніву роль не тільки сама привичка до поклонів, розвинена так дуже

¹⁾ Пр. Слово 1863 р., ч. 26, стор. 105, допись: Изъ Угорской Руси; статья: Будучность нашей унии; а далі ч. 27, 29, 30 і ин.

²⁾ Житєписні дані про него гл.: Др. К. Студинський: Львівська духовна семинарія, стор. XXI і дал.

³⁾ Його житєпись гл.: Др. К. Студинський, op. cit., стор. XXIII.

у Святоюрців, але й гадка піднести значіне руського обряду супроти латинського.

Вже висше було згадано, що в першій фазі обрядової боротьби не брали галицькі єпископи ніякої участі. Довго приглядалися вони самовільному „очищуванню“ обряду зовсім бездільно, а коли в кінці надумалися сказати своє слово, обрядовщина захопила вже не тільки духовенство, але й світську інтелігенцію, що так ярко виявилося в заяві студентів університету. Бо митроп. Яхимович забрав голос у сій справі уперве, що йно пастирським листом до духовенства своєї архієпархії, зложеним у латинській мові під ч. $\frac{\text{Nro. 9.}}{\text{ord.}}$ з датою: Dabamus Leopoli, die 10 Januarii 1862. Се невеличке посланіє (8 стор. мал. 8^о) варте близшої уваги.

В елегійно-гнівнім тоні осудив митрополит роботу обрядовців, які „*proprio arbitrio vel potius nefario ausu et postposita omni superiori auctoritate reformationes et alterationes (в обряді) impie attentarunt*“. Своєю дорогою митрополит значно ослабив сей острій осуд, говорячи тільки про „*paucos quosdam*“, які до того поступають „*nullo dato undecumque impulsu*“, а хибя „*imprudenti zelo restaurandae rituum Orientalium puritatis atque integritatis*“. Забезпечивши себе так перед осудом посторонніх, заявив Яхимович рішучо, що він не стерпить „*graves huiusmodi excessus*“, які підкопують церковну карність і релігійність народу й клиру. Тому „*miserandis quibusdam novatoribus*“ грозив він безоглядними карами, а усему духовенству пригадував, що рішене в таких важних справах задержане найвисшій церковній власті і суд підчиненого духовенства тут виключений і заборонений. І покликавши на постанови собору та римського престоло, говорив він далі в подразненім тоні: „*Ad haec igitur Summi Pontificis effata probe advertant serioque recogitent omnes, qui de ritibus nostris insulas suas aequae ac impiae opiniones vel potius deliramenta in publicum protrudere novissime ausi fuere, maxime autem illi, qui sprete Archipraesulis sui auctoritate, sicque nexu canonicae obediendae et ecclesiasticae subordinationis violenter interrupto, in domo Dei proprium arbitrium libitumque in loco principii communionis catholicae scandalose substituentes, populum fidelem in devotionis formis longe asuetis ac in avita ejusdem pietate profunde radicatis confundere et omnes reliquos Curatos, legibus dioecesanis usibusque probatis fideliter adhaerentes discrimini subicere non erubuerint*“. І ще раз повторено погрози супроти

сих новаторів і загрожено їм навіть екскомунікою, хоч із другого боку злагоджено усе те також бажанем лагіднішого поступовання. Далі зарядив митрополит отсі чотири постанови: 1) забороняєть ся всякі зміни в обрядах і відправах, а поручаєть ся держати ся приписів, які обов'язують у сїм згляді в архієпархії; 2) всякі самовільно заведені зміни поодинокими священниками мають бути зараз усунені; 3) усе те приказуєть ся під правними карами аж до екскомуніки; 4) всїм деканам і настоятелям приказуєть ся пильно дбати, щоби підчинені поступали строго по мисли наведених розпорядків. Але що митрополит не думав на ділі так остро поступати, на се вказують виразно два останні уступи посланія, де він: 1) просить учених мужів подати йому на письмі уваги в обрядових справах і 2) обіщює скликати провінціальний собор.

В сїм посланію бачимо дві характеристичні прикмети: осуд обрядового руху і то дуже острими словами і рівночасно бажане уступити в неоднім обрядовцям. Ясна річ, що перше зроблено для Риму й для правительства, а друге для себе. Се хитке становище митрополита не могло, розумієть ся, розв'язати справи — воно показувало недвозначно, що митрополит сприяє обрядовцям, тільки хоче сам обняти провід в обрядовім спорі. З усього й виходило, що митрополит не думає забирати ся поважно до обрядовців.

Подібне посланіє видав також і еп. Полянський. Замітно, що „Слово“ не подало сих посланій, але за се віденський „Вѣстникъ“ перепечатав радо посланіє перемиського єпископа і відси подаю в найзагальніших нарисах його зміст¹⁾. Посланіє має дату: Дано въ Перемышли 15 (27) Сѣчня 1862. Було воно напечатане мабуть в руській мові, бо „Вѣстникъ“ каже: „помѣщаємъ го (посланіє) тутъ дословно“. Бібліографія І. Е. Левицького не знає його.

Посланіє еп. Полянського держане в зовсїм спокійнім тоні. В супротивности до Яхимовича не маємо тут ані таких острих слів, ані таких погроз. Про екскомуніку не згадано тут навіть. Обіцянка синоду і зарядження подібні, як у Яхимовича, тільки висказані лагідніше: так само й негодоване ізза ввѣдження обрядових змін із поминенєм єпископської власти. Та за се маємо тут цікавий уступ, якого у Яхимовича нема. А саме Полянський ділить сих, що вводять самовільні зміни в обрядах на дві гро-

¹⁾ Вѣстникъ, 1862 р., ч. 30, стор. 117—119.

мади: „... єдніи... въ поблудѣ своихъ поглядѣвъ на обстоятельство и токъ политическій а приступніи підшептамъ учителей часописныхъ склоняются въводити гдешо изъ латиньского обряда и черезъ тоє свѣй рѣвно-святый каѳ. восточный обрядъ выставляють на непотребное и безполезное измѣненіє. Други же... спроваджують нынѣшній обрядъ церковный до узаконненого св. римскимъ Престоломъ правила, и исключаютъ изъ него все, що въ теченію временъ до него придано...“ Здасть ся, сей уступ могли обрядовцї толкувати собі як частинну побѣду.

Та будь що будь оба посланія заборонювали всякі самовільні новаторства й обрядовцї знайшли ся в прикрім положеню. З одного боку — обрядова справа, яка їх уже зовсім розгорячила й якою вони таки надто заангажували ся перед суспільністю, з другого боку — митроп. Яхимович, якому мало що не кожде число „Слова“ виписувало панегірики аж до знудження й до якого галицька суспільність мала таки повне довіре. Його посланіє викликало тепер правдиву констернацію.

Перший зрозумів се Наумович і поспішив із заявою в „Слові“, ¹⁾ що всім треба стати при архиєпископу й повинувати ся йому та прийняти з його рук „тую чашу горести безъ роптанія“.

Однак все таки отсе становище митрополита, що досі мовчав і з „батьківською“ поблажливостю дозволяв своєму клирови самовільно змінити обряд, мусіло викликати правдиве й неміле здивованє та питанє, чому так стало ся. Та незабаром виправдано митрополита, бо на основі статей „Dziennika polsk-ogo“ (ч. 33—4) і „Слова“ (ч. 10) всі прийшли до переконання, що митрополит написав сей пастирський лист не добровільно, а приневолений до того ріжними ворожими впливами.

Розумієть ся, така непевна постава митрополита не могла зменшити рядів прихильників обрядових реформ. Протівно, їх число зростало навіть, а незабаром почала ся таки рішуча реакція проти митрополичого посланія. Дійшло до того, що обрядовцї полишили зовсім без уваги се посланіє, а зробили з него тільки... історичну дату²⁾. Таке змаганє пробиваєть ся зовсім виразно у статі часописи „Ost und West“ (чч. 244—6), писаної якимось галицьким обрядовцем.³⁾

¹⁾ Слово, 1862, ч. 9, стор. 34—5, допись: Перемышляне 27 Сѣчня — з підписом Наумовича.

²⁾ Гл. також: Слово, 1862 р., чч. 17—19, стор. 67; 71—2; 75—6.

³⁾ Завважав се вже в 1862 р. автор виданої тоді брошури п. з. „O obrzędach grecko-unickich“ (Іван Волинський): „Zdawać się mogło, że temu

Та все таки митрополит був приневолений бодай *pro forma* виконати дещо погроз у своєму посланію. Передовсім треба було поладнати з самим Наумовичем як уособленем обрядовщини. Отже митрополит наложив на Наумовича, як се було показано, кару, але заразом дозволив йому оправдати ся й прийняв його оправданє, хоч воно — як виказано висше — ні трохи на се не заслуговало. З того виходить, що оправданє Наумовича зробило на митрополита таки вражіне; а незабаром бачимо і наслідок сего вражіння, бо митрополит постановив покінчити цілу справу коротко й відкликав ся до Риму з просьбою затвердити Евхольогіон¹⁾.

Поки що обрядова полеміка вела ся далі, аж ось стала ся подія, яка довела в сій справі до рішучого звороту. Рим сказав своє слово в обрядовім питаню. А саме з датою: 25 мая 1862 р. появив ся новий пастирський лист митр. Яхимовича, який оголошував енцикліку папи Пія IX з датою 8 цвітня 1862 р.²⁾

Цікаву історію появи сеї папської енцикліки оповідає у житєписи Наумовича О. А. Мончаловський³⁾. Він каже, що противники очищення обряду подали на І. Наумовича жалобу нунцієви у Відні й папі. Тоді нунцій поручив розслідити діяльність Наумовича тодішньому латинському архієпископови у Львові Вержхлейському. Вержхлейський передав веденє слідства латинському деканови в перемишлянським окрузі о. Кохановському. Вислідом того слідства мало бути згаданє папське *breve*⁴⁾. Отся енцикліка й уваги до неї Яхимовича такі цікаві, що історик українського духового житя не повинен їх обминути. Тому ми уважаємо не зайвим подати обширніші виписки із сего замітного посланія.

Папська енцикліка запевняє про велику любов римського Престола до східних Церков і заявляє, що йому лежать на серці недоторканість законних обрядів сих Церков. Щоби дати доказ на те, звертаєть ся енцикліка до патріярхів, архієпископів

zle mu list pasterski... ks. Jachimowicza... tamę poloży; tymczasem dzieje się inaczej: przewodcy tych zmian sprawę tę nie tylko nie porzucili, ale z większą jeszcze energią takową popierają. Dowodem mnóstwo artykułów, jakie już po zakazie powyższym w Słowie pojawiły się i ciągle pojawiają“ (стор. III—IV). У VIII розділі своєї брошури займаєть ся автор докладнійше сею справою.

¹⁾ Ost und West, 1862 р., ч. 376; Слово, 1862 р., ч. 25, стор. 99—100 в рубриці: Осмотръ часописей.

²⁾ Пастирський лист Яхимовича (ч. 29) виданий латинською мовою. Має він 17 стор. мал. 8^о. ³⁾ Гл. op. cit.

⁴⁾ Мончаловський подає хибно дату того *breve*: 7 цвітня; воно датоване: 8 цвітня.

та єпископів східних обрядів із зазивом прислати Congregationi Fidei Propagandae, якій саме в січні сего року поручено спеціально справи східних обрядів,¹⁾ відповіді на отсі питання: „quot fideles in ipsa versentur Dioecesi, quot sint ecclesiastici viri, qui proprii ministerii munia obeuntes ipsis fidelibus adsistant, quae eorumdem fidelium agendi ratio tum quoad fidem, tum quoad morum honestatem, qua doctrina clerus sit praeditus, quaeque ipsius cleri educatio, et quomodo populus ad sanctissimam nostram religionem, morumque disciplinam instituatur, et qua ratione populus idem ad pietatem morumque probitatem quotidie magis conformari et excitari queat... qualis sit vestrarum scholarum conditio, et qua frequentia illas juvenus adire soleat... Neque omittatis Nobis manifestare, si libris indigeatis et simul exponere qui potissimum libri ex vestra sententia et cleri doctrinae curandae, et populi institutioni promovendae, et acatholicorum placidis confutandis et fidelium pietati fovendae opportuni esse possint. Insuper cum acceperimus, in aliquibus locis liturgicos ac rituales adhiberi libros, in quos vel aliquis irrepsit error, vel aliqua ad arbitrium invecta immutatio, Vestrum erit Nobis patefacere, qui libri apud Vos adhibeantur, itemque dicere si hujusmodi libri aliquo tempore fuerint ab hac Sancta Sede approbati, vel si ex vestro iudicio errores corrigendos contineant... quos in vestris Dioecesibus progressus habeat sancta catholica unio, quae impedimenta eidem abstent, quibusque opportunioribus modis hujusmodi impedimenta amoveri possint...“

Подаючи до відома клиру отсю папську енцикліку, стверджує передовсім митр. Яхимович, що ріжні обряди не приносять ніякої шкоди єдності католицької церкви і що Рим не думає про латинізацію східних обрядів. А далі, хочачи дати Конгрегації образ духовних потреб „Nostrae Ruthenae nationis“, поставив він до клиру отсих 15 замітних питань, які тут подаємо дослівно, бо вони надто важні в історії української церкви:

„Quae in ipsius cleri nostri educatione secundum indigentias nationis et ritus nostri graecoslavici adhuc desiderentur? Numne praelectiones saltem aliquarum, et quarum praeprimis materialium theologiarum in lingua ecclesiastico-slavica et ruthena ad maiorem dexteritatem cleri nostri, obeundi munia sua spiritualia et ecclesiastica magis conducerent, quam obtinentes modo in lingua

¹⁾ При сій Конгрегації установлено окремий відділ: „pro negotiis ritus orientalis“.

latina praeter illas unicas ex Theologia pastorali? Qui sunt defectus librorum pro combihendo studio theologico in praesentiarum praescriptorum? Quare in lingua nostra patria non habeantur sufficientes libri pro aedificatione populi fidelis in doctrina religiosa? Quae facerent ad pietatem morumque probitatem populi Nostri quotidie magis confirmandam et excitandam? Quid adjuvaret majorem frequentiam scholarumstrarum nationalium ex parte juventutis? Numne in scholis nationalibus his, quae etiam a fidelibus nostri ritus sustentantur, sed sub inspectione Consistorii Archiepiscopalis ritus latini existunt, juvenus ruthena ritusque noster non experiantur damna? Quas deformitates, contradictiones et discrepantias per singulas nostras Ecclesias attraxit ritus noster ex illo imprudente zelo, eum in favorem Polonorum latinisandi? Quae s. Unio nostra experitur impedimenta, quominus eluctari possit ex sua debilitate, et in oculis Occidentis et Orientis necnon ipsorum Unitorum debitam sibi nanciscatur aestimationem et venerationem, qua olim Ecclesiae Orientales, communionem cum s. Sede Romana fovescentes, fruebantur, quibusque opportunioribus modis hujusmodi impedimentis efficacius occuri posset, ne circumdantes nos Orientales, a praefata communione separati, scandalum et ansam sumant perhorrescendi s. Unionem et Latinos, acsi iidem s. Unionem tractarent qua medium, eo facilius obtrutendi Orientalibus et speciatim nostris Ruthenis latinum ritum, eosque huic ritui, postpositis omnibus legibus Ecclesiasticis, aggregandi? Hic accludendae sunt consignationes eorum, qui ex ritu nostro in singulis Curatiis illegaliter in ritum latinum per clerum polonum suscepti sunt cum provocatione ad testimonia librorum metricalium, quod ad ritum nostrum pertineant. Insuper exhibendum est, num in matrimoniis mixti ritus partes ritus nostri per clerum polonum non latinisentur, numque idem clerus non adversetur ineundis matrimoniis mixti ritus, quando non praevidetur latinisatio partium nostri ritus? Qualia adhibentur a clero polono media, cujusque generis argumentationes adducuntur, ut fideles nostri ritus permoveantur transire ad ritum latinum? Num Clerus polonus ritus latini ritum nostrum debite aestimet et observare soleat constitutiones Apostolicas, quae correlationes utriusque ritus ordinarunt? Num jus patronatus et praesentationis, quod Domini terrestres latini ritus super Ecclesias nostras Ruthenas exercent, tractetur ita prouti juxta praescripta Ecclesiae tractari deberet, numque foundationes Ecclesiarumstrarum in agris ex parte Dominorum Patronorum non violentur? Unde promanant cavillationes et de-

nuntiationes Polonorum, quod Rutheni graeco-catholici in Galicia gravitent ad schisma Orientale et ad Moscovitismum? Num ad eas faciendas non intercedant politicae combinationes Polonorum, quas sub specie religionis et catholicitatis fieri notavit Sanctitas Sua in litteris ad Archiepiscopum Leopoliensem ritus latini die 17 Martii anno 1862 datis, ut nempe tali ratione Rutheni in Galicia priventur gratia s. Sedis Romanae et regiminis Austriaci?"

Оттакі питання поставив митроп. Гр. Яхимович своєму клирови й казав ними зайняти ся не тільки поодиноким людям, але й деканальним збором.

Се посланіє належить без сумніву до цікавійших сторінок в історії русько-католицької Церкви XIX в. Митрополит зумів тут зайняти урядово острійше становище й стати речником прав руського обряду. Він не вагав ся навіть видати отвертої боротьби латинському клирови в Галичині.

Замітне, що се митрополиче посланіє підперло й віденське, а за ним і краєве правительство, котре видно також тепер побачило, що обрядова справа надто розогнюється й прибирає зворот, якого наслідки могли бути не бажані, бо доводили до що раз більшого заострення відносин між римо-католицькою й греко-католицькою Церквою в Галичині. Воно видало ось який розпорядок, котрий наводимо в цілости, бо він уже забув ся, коли про него не знає нічого Бібліографія І. Е. Левицького: N. 3806. Высое ц. к. Предсѣдательство Намѣстническое издало до Митрополического Ординаріата слѣдующее рѣшеніе: N. 382. S. Exzellenz der Herr gr. kat. Metropolitan-Erbischof Freiherr von Jachimowicz hat aus Anlaß eines von Seiner Heiligkeit dem Papst Pius IX. an die gr. kat. Bischöfe gerichteten Schreibens, unterm 25. Mai l. J. Z. $\frac{29.}{\text{Ord.}}$ einen Hirtenbrief erlassen,

und hiemit Einleitungen getroffen, um über den Stand der gr. kat. Kirche in dem Bereiche der Lemberger Metropole möglichst verläßliche und umfassende Daten zu sammeln, welche dem heiligen Stuhle zur Veranlassung der Prüfung durch die neu errichtete Congregatio super Orientalium Ecclesiarum negotiis vorgelegt werden sollen. Seine Exzellenz der Herr Staats-Minister hat laut

Eröffnung vom 22. Juli l. J. Z. $\frac{3766.}{\text{St. m.}}$ I. die Überzeugung ausgesprochen, daß hiemit der rechte Weg eingeschlagen sei, um allfällige Änderungen in den bestehenden Disciplinaren und liturgischen Verhältnissen der gr. kat. Kirche in Galizien zur Geltung

zu bringen, Hochderselbe hält es aber für unerlässlich, in jeder geeigneter Weise dahin zu wirken, daß bevor die erwähnten Änderungen in kirchlich legaler Weise sanktionirt sind, hinsichtlich der liturgischen Verrichtungen die bisherige Übung aufrecht erhalten werde, weil sonst unzulässige Partikularitäten, welche zu Ungleichförmigkeiten und Unordnungen im öffentlichen Gottesdienste führen, und am Ende selbst die Gewissen der Gläubigen verwirren, jedenfalls aber immer neuen Stoff zur Aufregung liefern, unvermeidlich sind. — Das Statthalterei-Präsidium ist demnach in der Lage, dem hochwürdigen Ordinariate in Folge ausdrücklicher Weisung Seiner Exzellenz des Herrn Staats-Ministers den lebhaften Wunsch der kaiserlichen Regierung zu eröffnen, daß Neuerungen in den bezeichneten Richtungen mit aller Entschiedenheit hintangehalten werden, so lange dieselben nicht in legaler Weise zur Anerkennung gelangen. Lemberg den 26. Juli 1862. In Abwesenheit Seiner Exzellenz des Herrn Statthalters der k. k. Vize-Präsident Mosch. Сіє високе рѣшенє сообщается всечестному Духовенству съ тѣмъ припорученіємъ, чтобы въ мысль одного и также въ мысль посланій Архієрейскихъ изъ 10. Сѣчня 1862. Ч. 9. орд. и изъ 25. Мая 1862. Ч. 29. орд. касательно дотеперѣшныхъ обрядовыхъ звывчаевъ собѣ поступало, ожидаючи въ томъ взглядѣ узаконеній со стороны Митрополического Ординаріата и Престола Римского. При сей способности призывается всечестное Духовенство, чтобы согласно Архієрейскому Посланію изъ 25. Мая 1862. Ч. 29. орд. поспѣшало выготовити свои донесенія, и то въ латинскомъ языкѣ, а каждое такое донесеніе має написатися на двѣ руки, чтобы одинъ екземпляръ былъ для актовъ Консысторскихъ, а другій могъ залучитися до общей реляціи, которая Престолови Римскому предложитися має. Честни Уряди деканальніи поспѣшать сію куренду якъ найскорше розослати. Львівъ дня 31. Липця 1862. Повелѣніємъ Его Превосходительства Всечестнѣйшого Кирѣ Митрополита Іоаннъ Лотоцкій в. р. Схоліархъ.

Сим міг бути положений кінець обрядовій боротьбі, бо цілу справу можна було тепер з повним спокоєм зложити в руки митрополита, що повинен був здобути собі довіре клира. Треба було тільки подати митрополитови потрібний матеріал, відповідаючи докладно на поставлені питання.

Але коли галицький клир станув перед реальною працею, майже зовсім опустив руки. Се найкрасший доказ, як зовсім схиблена й пустословна була ціла обрядова боротьба.

Що правда, найшли ся деякі більше образовані й більше ідейні священники, що подали гарні відповіді на митрополиче посланіє,¹⁾ але таких було дуже мало; більшість віднесла ся до усього досить байдужно. Наше духовенство не вміло стати на висоті своєї задачі й підперти свого архіпастиря в обороні власного обряду й народу. Тим самим зійшла ціла обрядова боротьба на пусту полеміку.

Митрополит Яхимович рішив ся на ще одну демонстрацію: його консисторія перервала пряму переписку з латинською консисторією, а постановила зносити ся з нею тільки при посередництві Риму,²⁾ але й сей крок полишив ся серед згаданих обставин без більшого значіння, тим більше, що Яхимович незабаром умер. Обрядову справу взяв тепер у свої руки єписк. Литвинович, який в сій цілі виїздив до Риму й довів до „конкордії“.

На тім перериваємо огляд обрядової боротьби, хоч вона із смертю митроп. Гр. Яхимовича і з „конкордією“ ще зовсім не кінчить ся. Вона ведеть ся ще й опісля далі аж до наших днів. У мене під рукою доволі ще незнаного ширшій публиці матеріялу до її історії³⁾. Та ся історія до дальшої нашої праці непотрібна, тим більше, що вона змінє незабаром свій характер. Тому лишаємо її на боці.

На основі розглянутих подій можемо зазначити, що обрядова боротьба принесла що правда незначні успіхи на чисто обрядовім полі, але для справи уніятської Церкви і для руської суспільности принесла вона необчислимі моральні шкоди, що незабаром потягнули за собою й важкі матеріяльні втрати. Отже про користи із сеї боротьби нема що говорити (згадаємо хіба яке-такє управильненє богослуженя й обрядову літературу, зрештою з малими виїмками мало помітну з наукового боку).

Обрядова боротьба мала оден безсумнівний наслідок: вона підкопала рішучо повагу унії серед галицького духовенства. Власне боронячи ніби то поваги унії, задавала вона їй раз-у-раз тяжкі удари. І так доведено заєдно, що унія сприяє польщенню, що її будучність захитана. З другого боку вказувано на силу

1) Маю саме під рукою одну таку досить обширну відповідь, зложену о. Іваном Долинським, парохом села Губина в Бучаччині.

2) Слово, 1863 р., ч. 23, стор. 96.

3) Вистане переглянути хочби й Бібліографію І. Е. Левицького, а знайдемо там неоднo цікаве до сеї боротьби; у виданнях Н. Т. Ш. порушив сю справу проф. К. Студинський у своїй розвідці про листи Ф. Зємляковського до єп. І. Ступницького.

й живучість східного обряду, який перед безкритичною суспільністю зводжено все більше й більше до російського православ'я. З усього лишала ся одна провідна гадка: зближене до Риму — се загибіль для руської Церкви й народности; а єдине спасенє для неї в російськїм православію¹⁾. Ся гадка, хоч не висказана отверто,²⁾ закорінила ся завдяки обрядовій боротьбі у частині тодішнього нашого духовенства в Галичині й довела до справдішнього нещастя в нашім національнїм життю³⁾.

Першим наслідком того була деморалізація частини галицького духовенства. Воно стратило основу під ногами. Унія була доси головною й найяркїшою признакою руської народности в Галичині *pro foro externo*, а коли її підкопано, підкопано рівночасно й віру у свою власну народність. Так із релігійною рівнодушністю прийшла й національна рівнодушність, а за нею релігійне й народне відступництво. Бо годї заперечити, що галицькі священники (а також і світські Галичани), покидаючи унію, зривали тим самим останню нитку, що лучила їх з власним народом і переходили у ворожий нашому народови табор. Тим то не переціню мабуть фактів, коли назву обрядову боротьбу просто злочинним експериментом, переведеним так легкодушно на організмі нашого народу. Без сеї боротьби булиб неможливі події, що завдяки Галичанам (не виключно, але у значній части !)

¹⁾ Сю тенденцію в обрядовій полеміці Наумовича завважив справедливо вже автор брошури „O obrzędach“: „.....a ponieważ szczyrna rosyjska, chociaż tego ks. N. (Наумович) nie wypowiada, ma ten obrządek dawny nieskażony, więc oczywiście podług wzoru tego nasz terażniejszy powinien się zreformować“ (стор. 156). Побоюванє, що обрядовщина може довести до православ'я, видно й у нашій переписці — гляди: лист ч. 30.

²⁾ Іван Наумович фотографував ся 1863 р. в рясі й колпаку зовсім на православний лад.

³⁾ Цікаві річи про повстанє деяких статей в обрядовій справі оповідає згадана книжка „O obrzędach“: „Artykuły te (у „Слові“) kute we Lwowie, wędrują do Wiednia nie bez dobrze obmyślanego zamiaru, wychodzą na świat w gazecie niemieckiej Ost und West, a ztamtąd tłumaczone w Słowie w obiegu po naszym kraju puszczane zostają; albo też bliższą do Przemyśla niby drogę odbywają, gdyż tam powyższego nie było zakazu (автор не знає ще видно про відповідне посланє еп. Полянського), i jako korespondencya do Słowa się dostają“. А про наміри, якими переняті ті статі, читаємо далі: „Gwałtowne parcie, jakie pod pozorem legalności w tych artykułach przeciw latynizmowi, właściwie przeciw katolicyzmowi czuć się daje, nikogo ludzić nie powinno. Są tam wyraźne odgrażania oderwania od kościoła rzymskiego, jeżeliby te zmiany nie były dozwolone“ (стор. IV).

відограли ся незабаром у Холмщині, а які відбували ся з покликуванем на галицьку обрядовщину¹⁾).

У. Галичина й Холмщина в 60-тих рр.

1. Галичина й Холмщина в 1863 і 64 рр.

До часів польського повстання 1863 р. цікавили ся Галичани Холмщиною й взагалі Українцями в Конгресівці дуже мало. Навіть події з 50-тих рр., коли то пр. частина холмських питомців, хоронячи ся перед переслідуванем з боку російського правительства, утікла за границю,²⁾ не порушила сильнійше Галичан і не звернула їх уваги на загрожену українську справу в Холмщині.

Причиною сего було мале ознайомлене із Холмщиною і тамошніми Українцями.

Не багато ліпше стояла ся справа й з початком 60-тих рр. помимо зросту національної свідомости серед Галичан і пробудження почуття єдності з закордонною Україною. В обрядових статях згадувано що правда нераз про латинщене уніятського обряду в Холмщині, але сі згадки дуже загальні й непевні. Тільки в книжці, виданій Іваном Волинським в 1862 р. п. з. „O obrzędach grecko-unickich“ представлено обрядову справу в Конгресівці дещо докладнійше. Тут маємо ось які статі, присвячені уніятському питанню в Росії: 1) Jakie środki były w Rosyi w krajach zabranych przez szyszme użyte, aby Uniatów do szyszmy przyciągnąć? (стор. 101—102); 2) Postanowienie synodalne grecko-unickiego duchowieństwa zgromadzonego na zebraniu w Połocku, względem swego złączenia się z panującym wyznaniem. D. 12. Lutego 1839 r. (стор. 103—112); 3) Jak się ta sama kwestya obrzędowa w dyecezyi chełmskiej przedstawiała i dotąd przedstawia — i jak się Chełmianie przeciw szyszme bronią? (стор. 113—114); 4) List prałata ks. Pawła Szymańskiego do biskupa Szumborskiego (стор. 115—141); 5) List pasterski ks. biskupa

¹⁾ Зрештою сю обрядовщину звязувано вже в самих початках із Холмщиною — от хочби в брошурі „O obrzędach“...

²⁾ Гляди про се: J. Pelesz, Geschichte der Union, B. II, стор. 847; E. Li-kowski, Dzieje Kościoła unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX wieku. Część II. Warszawa, 1906, стор. 158. Переписка А. Шанковського також згадує про ці події — гл. згадувану мою статтю про віденську семінарію; а з брошур про Холмщину: Ruś Chełmska od czasu rozbioru Polski. Napisał X. Emil Bańkowski. We Lwowie, 1887, стор. 105.

Szumborskiego w r. 1841 (стор. 142—148); 6) Drugi list tegoż biskupa w r. 1844 (стор. 148—149). Та усе те відносить ся до часів перед 1861 р., отже дотикає тільки загально нашої праці.

Поза тим навіть „Слово“, що хотіло бути певного рода всеукраїнським органом, помістило за цілий 1861 р. усього 3 статі про Холмщину, а за 1862 р. тільки одну. В 1863 р. бачимо в „Слові“ вже 5 статей про Холмщину, а від 1864 р. вістки з Холмщини та з сусідніх земель стають дуже часті — вони заступають немов місце статей про обрядовщину, що від тепер сходить на дальше місце.

Першою поважнішою статею в холмській справі була допись, поміщена в 69 числі „Слова“ за 1861 р. Попри цікаві дані що до числа уніятського населення і т. и.¹⁾ маємо тут жалі на прикре національне положенє Холмщини й Люблинщини. Усе там прикрите польщиною, крім селян усі говорять по польськи. Де не глянути, всюди польський дух: у школі, урядах, церкві, дома. Руський дух, здаєть ся, завмер, хоч ще забєть ся живійше серце на його згадку. Шукаючи за способами ратованя народности сих сторін, автор дораджував тіснійшу злуку з Галичиною.

Доповненєм, а zarazом і спростованєм вісток сеї статі є допись з дня 4 жовтня²⁾. Автор думає, що руський дух у Холмщині ще не всюди завмер, бо чути ще декуди руські проповіді. Зрештою завинило тут багато російське правительство, що бере „всякое забожєньє уніацкое за ворохобню“ й допускає до крайної матеріальної нужди між уніятським клиром. Тому й близько 50 місцевостей не має парохів, а священники зігхають за 1809 роком, коли то частина Холмщини належала до Австрії, що давала уніятським священникам і лїпше образованє й лїпшу платню, коли російське правительство дбає тільки про переведенє централізаційних та ексклюзивних намірів. Колиби Холм'яни дістали більше свободи й красші матеріальні засоби, то вони певно були би лїпші.

В обох сих статях цікаве для нас передовсім бажанє зблизити ся до Галичан, яке мало глибший підклад, як би можна

¹⁾ Подаю тут сі числа. Холмська єпархія числить 230.000 душ, около 300 парохій, а 229 священників. Осередком останків українського житя є Холм, де знаходить ся соборна церква Успенія Пр. Богородиці, єпископська палата, консисторський будинок, семінарія для питомців, 2 латинські монастирі (П'ярів і Реформатів) і православна церква.

²⁾ Слово, 1861 р., ч. 75, стор. 383.

думати на перший погляд, бо воно було бажанєм поправи матеріяльного бити на взір галицького клиру.

Національний образ Холмщини й Підляша, змальований у згаданих дописах „Слова“, без сумніву вірний. Сучасники говорять те саме. І так Е. Крижановський, що мав нагоду добре пізнати Підляше, оповідає в „Письмахъ изъ Подляша“, писаних 1867 р., що самотнім представителем української інтелігенції в Холмщині й Підляшу є сильно вже спольщене уніятське духовенство, переняте наскрізь польською культурою¹⁾. Між уніятами почувають ся там Українцями ще хіба міщани й селяни — обі верстви дуже зубожілі й непросвічені²⁾. Що вийшло понад міщанський чи селянський стан, се переходило просто в польський табір³⁾. Міщанство хилить ся вже також до польонізації, але село робить зовсім вражінє України під оглядом мови, одягу, звичаїв і т. и.⁴⁾ Польонізаційна робота в Холмщині почала виступати сильніше від упадку польського повстання 1831 р.⁵⁾

В таких стані застали Холмщину польські заворушення з початком 60-тих рр. Українська інтелігенція Холмщини у значній частині симпатизувала з сим рухом, а навіть брала в ньому діяльну участь⁶⁾, в частині примушена до того⁷⁾. Також міщанство підпомагало нераз чинно повстанє. Селянство не віднесло ся

¹⁾ Образ такого духовенства найдемо в третім „Письмі“ (Русское Забужье, стор. 120—127). По відкиненню того, що Крижановський говорить як православний, стрінемо там неодну цікаву рису з життя уніятських священників Підляша й Холмщини.

²⁾ Там же, стор. 136 і дал. ³⁾ Там же. ⁴⁾ Там же, стор. 139.

⁵⁾ Подібно говорять про Холмщину й новіші спомини. Н. А. Логанов пише, що там „всѣ культурныя, экономическія и общественныя отношенія склоняли къ западному вліянню, ибо главнымъ центромъ торговли, промышленности, кредита, просвѣщенія, администраціи и суда была Варшава — культурный городъ польской народности. Къ Варшавѣ же стремились и горожане мѣстныхъ городовъ, и помысли вліятельнаго мѣстнаго землевладѣльческаго класса, непосредственно соприкасавашагося съ русскимъ (читай: українським) сельскимъ населеніємъ, показывавшаго на него бытовое и экономическое давленіє. Россія здѣсь являлась только властною государственностью“ (Н. А. Логановъ. Уніятскія дѣла. Сѣдлецъ, 1913, стор. 6.) Польський вплив на Холмщину до 1863 р. схарактеризований коротко в брошурі І. І. Соневицького: Холмщина. Спб. 1912, стор. 7—8.

⁶⁾ Гляди про се допись „Отъ Холма“ у „Слові“ за 1861 р., ч. 77, стор. 391, де описані маніфестації з нагоди святкування пам'ятки Городельської унії, котрі мало не покінчили ся проливом крові.

⁷⁾ Пр. священникови, що не брав участі в Городельських торжествах, вибито шиби. („Слово“ за 1862 р., ч. 40, стор. 158—9, допись: „Отъ Холма“.)

прихильно до польського повстання,¹⁾ певно тому, що бачило по його стороні своїх таки панів-дідичів, а російське правительствованило його обіцянками аграрних реформ.

Вже з того недокладного огляду бачимо, що під національним оглядом стояла Холмщина з початком 60-тих рр. дуже низко — з того боку представляла вона повне замішанє. Отже й не дивно, що при найближшій нагоді змогло російське правительство перевести там досить скоро й згідно легко свої централізаційно-русифікаторські наміри.

Обдумана, систематична праця в сїм напрямі почала ся тут 1863 р., хоч уже перед тим не бракло поважних, доривочних проб русифікації Холмщини. Поминаючи польське повстанє, що приневолило російське правительство звернути пильнїйшу увагу на Конгресівку й звязану з нею Холмщину та вхопити ся тут рішучих способів, склали ся 1863 р. події, що улекшили русифікаційну роботу між холмськими уніятами. Дня 1 марта 1863 р. умер слабосилий єпископ-номінат (іменований по смерти єпископом) Холму Іван Терашкевич. Тоді відомий із прихильности російському правительству секретар пок. Терашкевича Йосиф Войціцький разом із Панасїнським та іншими вислали правительству адресу, в якій піддали уніятський обряд під опіку Росії²⁾. Був се вже зовсім явний крок, що стремів до русифікації уніятської церкви в Конгресівці. Правительство дістало таким способом зовсім певну точку опори для своїх дальших намірів. До того мало воно в Войціцькім отвертого виконника своїх приказів.

Справа уніятської церкви в Холмщині погіршила ся ще більше, коли на опорожнене єпископство в Холмі вирунула кандидатура Івана Калинського. Калинський був без сумніву високо-ідейною людиною, щиро привязаною до римського Престола, але в тих часах, коли на єпископськім престолі в Холмі треба було чоловіка не тільки наскрізь чесного, але й образованого, а при тім і зручного, а що найважнїйше, загально поважаного, іменованє єпископом-номінатом Калинського, що надто прихилився до реформи унії в дусі латинства й мав цілий ряд завзятих

¹⁾ Гл. статью Ф. Свистуна „Сношенія крыл. М. Малиновского съ вѣдѣнскаго нунціатурую въ 1868—1870 гг. („Вѣстникъ Народнаго Дома“ у Львові за 1905 р. ч. 1, стор. 4), а також: Листи на наддніпрянску Україну Михайла Драгоманова, Коломия, 1894, стор. 35.

²⁾ Слово, 1863 р., ч. 32, стор. 129, допись: Изъ Львова. (Русь-Холмская).

ворогів, мусіло спричинити для самої унії багато клопоту, а на самого єпископа стягнути переслідування¹⁾.

Його іменування використало російське правительство для повного утвердження русифікації в Холмщині — хоч те саме правительство підпирало його зразу;²⁾ а сам Калинський переніс багато незаслуженого пониження й неприємностей та скінчив сумно жите на вигнанню.

Вже заздалегідь підносили ся протести й голоси остороги перед іменуванням Калинського єпископом. Частина духовенства холмської єпархії противила ся тому. Холмське й грубешівське духовенство бажало видіти єпископом адміністратора єпархії о. Стефана Шокальського. Деякі священники подали навіть з сеї нагоди адресу вел. кн. Константинови. Підляське духовенство стояло по стороні Калинського, а священники замойської ординації й деканатів соколівського й августівського були нейтральні³⁾.

Коли польські часописи (як пр. „Czas“) захвалювали його кандидатуру, зазначувано з другого боку, що Калинський вдовець, батько 13 дітей, є кандидатом не так правительства, як радше польської аристократії (мав його підпирати дідич Александрович при помочи свого шурина кард. Ледуховського⁴⁾).

До того поручено переведення канонічного процесу з Калинським латинському підляському єпископови Веняминові,⁵⁾ людині, що — на мою гадку — поводила ся супроти холмських уніятів дуже нетактовно й мимоволі приневолювала деяких з них при недостатчі орієнтації присувати ся ближше до православя. До того й само переведення процесу мабуть із формального боку не було зовсім поправне⁶⁾ так, що Калинський обіймав управу єпархії під кожним оглядом *sub malis auspiciis*.

Рівночасно з сим, як російське правительство, користаючи з прикрого положення уніятської церкви в Конгресівці, старало

¹⁾ Іншу гадку висказує еп. Ліковський, *op. cit.*, II т., стор. 163. Але Ліковський не знає деяких важних річий. Пр. не говорить він нічого про протести проти іменування Калинського та про його канонічний процес при іменуванню єпископом.

²⁾ Г. Кляйнов каже, що Калинський „als treuer Anhänger des Papst bekannt war, von der Regierung aber als ein schüchterner Mann nicht gefürchtet wurde“. (*Die Zukunft Polens von George Cleinow. Zweiter Band. Leipzig, 1914, стор. 170.*)

³⁾ Bańkowski, *op. cit.*, стор. 43—4.

⁴⁾ Слово, 1863 р., ч. 33, стор. 132—3, допис: Зъ Грубѣшовского (Холмской епархії).

⁵⁾ Павлови Шиманському. ⁶⁾ Слово, 1864 р., ч. 25, стор. 100.

ся вводити в неї ще більший розстрій та дбати про більш прихильне собі духовенство, бачимо в галицькій часописи „Слово“ знаменний зворот. Ще так недавно виступало воно проти централізаційних змагань російського правительства, а тепер не то що не згадало про се, але ще намагалося представити роботу російського правительства в як найкрасшому світлі та впоювати поволи гадку, що се правительство є добродієм унії й що її добро лежить йому дуже на серці. А діяло ся се саме в тім часі, коли централізаційні змагання російського правительства стали виступати що раз яркйше.

Годі сказати певно, що було причиною того. Мені здається, що тут не треба добачати (тоді ще!) зараз руки російського правительства. Скорше можна подумати, що сам Б. Дідицький зрозумів положенє та став зближати ся до урядової Росії, бажаючи таким чином знов виплисти на верх¹⁾.

Одним із перших кроків у сїм напрямі була згадана вже допись у 32 ч. „Слова“ з 1863 р., де автор, згадуючи про адресу Войціцького, каже, що наша холмська братія терпить видно дуже під польським ярмом, коли глядить охорони у російського правительства.

А вже зовсім виразно виступає таке змаганє у 46 числі „Слова“²⁾. Тут сказано, що хоч се неправда, немовби у Конгресівці підписувано адреси льояльности до вел. кн. Константина (як про се доносить „Gazeta narodowa“),³⁾ то таки не було би нічого дивного, якби воно була правда. Бо Холмщина по гадці дописувателя переживає тепер подібний час, як Галичина в 1848 р., коли то руські провідники стояли сміло по боці правительства. Тільки тепер треба, щоби російське правительство зробило більше для піднесеня матеріяльного бити між холмськими священниками.

Та сим не обмежило ся „Слово“. Воно зачіпило навіть незабаром унію в Холмщині⁴⁾. Говорячи про чутку, що еп. Калин-

¹⁾ Замітне, що коли Михайло Куземський прибув 1868 р. до Холма, він заявив, що вже від 6 літ знав, що буде холмським єпископом. (Bajkowski, op. cit., стор. 81.) Отже вже від 1862 р. стреміли Святоюрці до холмського єпископства й се вплинуло також на становище „Слова“ в холмській справі. Се й кидає деяке світло на тодішню обрядову боротьбу в Галичині.

²⁾ Допись: Зъ Грубѣшовского (въ Конгресѣвцѣ), стор. 182—3.

³⁾ На ділі було донесене „Gazety Narodowej“ основане на правді.

⁴⁾ Допись: Зъ подъ російско-польскои границѣ. (Росположеніе уніятѣвъ). (Слово за 1863 р., ч. 101, стор. 398.)

ський велів своїм крилошанам носити ракети, мантолети та бірети, зазначає автор дописи, що тим зажурилася ся хиба незначна „унїятська партія“ (так називає автор противників дотеперішньої форми унїї), а більша часть епархії приняла сю вість зовсім рівнодушно, бо є сеї гадки, „що унїяты роспłynутся съ часомъ въ латинизмѣ, въ православію и протестантизмѣ“. Мимоволі почуваємо в сих стрічках явну неприхильність до унїї в Холмщині, сильнійшу від охоти увільнити її з оков латинства. Сей тон стає незабаром пануючим у „Слові“.

Як згадано, від 1864 р. починають Галичани більше займатися Холмщиною. Причиною того були важні перемиї, що там настали. З початком січня 1864 р. утворено в Петербурзі „Комитетъ по дѣламъ царства польского“ під проводом самого царя. Сей комітет мав заняти ся зреформованем Конгресівки в дусі тіснійшої злуки її з російським царством. Далі заведено тут важні земельні реформи, а справи католицького духовенства віддано „комісії внутрішніх і духовних справ царства польского“, якої директором поставлено ославленого кн. В. А. Черкаського¹⁾. До того ще в липні 1863 р. знесено конкордат Росії з римською курією²⁾.

Російському правительству треба було тепер людей до переведення його намірів і до втихомирення краю після повстання. Передовсім звернено увагу на українські частини Конгресівки. Під національним оглядом панувало тут повне замішанє і на сїм полі було би правительство не багато вдіяло. Лекша дорога була — повести діло з підмогою церкви. Тільки треба було винайти людей, що схотіли би заняти ся тими церковними реформами. Ясна річ, що могли се зробити одні унїяті, що єдино розуміли ся на таких річах. В Росії таких унїятів не було, бо поміж самими Холмчаками крім нечисленної партії Войціцького правительство прихильників не мало, а кількакратні проби витворення їх доводили тільки до огірчення без ніяких майже додатних вислідів. Тоді — певно рівночасно з основанем комітету

¹⁾ Про діяльність кн. В. А. Черкаського говорить ся крім таких підручників, як згадана книжка еп. Ліковського і ин. та споминів з того часу ще окремо в статі Е. М. Крижановського: Князь В. А. Черкаський и холмскіе греко-унїяты. (Русское Забужье, стор. 201 і дал.) Черкаський управляв внутрішніми й духовними ділами Царства Польського від марта 1864 до грудня 1867 р. („Главный Директоръ Комисіи Внутреннихъ и Духовныхъ дѣлъ въ Царствѣ Польскомъ“.)

²⁾ Свистун, *op. cit.*, стор. 4—5.

в Петербурзі — звернено увагу на Галичан, що одні надавали ся до переведення бажань правительства. Між ними йшла завзята обрядова боротьба, що і підкопувала унію й стреміла до зближення до російського православ'я¹⁾. Як побачимо, правительство не тільки не помилило ся на Галичанах, але осягнуло при їх помочи се, чого може й не надіяло ся.

В кождім разі стоїмо перед безсумнівним фактом, що з 1864 р. стає холмська розправа насущним хлібом для головного органу обрядовців „Слова“, якому видно ходить про се, щоби стати органом і Холмщини (в 1864 р. помістило воно около 40 статей і заміток про Холмщину!). І становище „Слова“ від разу ясне — воно йде послідовно у висше згаданім напрямі. Постараємо ся коротко схарактеризувати становище „Слова“.

„Слово“, маючи видно з гори обдуманий намір займати ся Холмщиною докладнійше, повязало її зараз у 1-ому числі з 1864 р. дуже зручно з недавно ще так популярною справою обрядовою. Воно почало містити велику статю під зовсім звичайним для Галичан заголовком: „Справа обрядова Русинівъ-Уніятівъ въ Конгресовій Польщѣ. Отъ Холма“,²⁾ де не так говорить ся про обрядові питання, як радше про положенє уніятського обряду в Конгресівці й відносини латинської єрархії до него.

Мимоходом кажучи, латинська єрархія дуже зле прислужувала ся тоді справі унії в Росії. В такій поважній хвилі, безпосередно перед тим, як російське правительство забиравало ся рішучо здавити унію, підляський латинський єпископ Венямин Петро Павло Шиманський видав посланіє (з 31 мая 1862),³⁾ в якім підносить такі дразливі річі, як справа мішаних латинсько-уніятських подруж, при чім уніятський обряд ставить ся очевидно низше від латинського⁴⁾. Таке поступованє тільки підкопувало повагу унії в користь православ'я. Російське правительство використало се посланіє дуже добре для згноблення унії, виступаючи

¹⁾ Гляди про се висше.

²⁾ Чч. 1—6, стор. 2—3, 6—7, 9—10, 12—14, 15—16.

³⁾ Воно подане в перекладі в згаданій статі „Слова“. Єпископ Вен. Шиманський вмішував ся взагалі в тім часі занадто, а звичайно не дуже щасливо в справі унії. (Русское Забужье, стор. 167.)

⁴⁾ Там містять ся пр. постанови: 1) муж лат. обряду не може йти за жінкою гр. обряду; 2) жінка лат. обр. не може йти за гр. обрядом мужа; 3) жінка гр. обр. може йти за лат. обрядом мужа; 4) а як не хоче, то нехай кожде лишить ся при своїм обряді і т. п.

ніби то оборонцем унії, тим більше, що й уніятське духовенство переслало підляському єпископови протестацію з 1 падолиста 1862 р. Черкаський, висилаючи 11 (23) мая 1866 р. обіжник, писав у ньому: „Найбільшим з того боку приміром може служити крім усіх загалом відомих діл латинського єпископа підляської єпархії передовсім його пастирський лист до свого духовенства з дня 31 мая 1862 і який то лист зовсім стремить до пониження греко-уніятського віроісповідання супроти латинського. По мисли справедливої протестації, поданої проти того уніятським духовенством у 1862 р., той пастирський лист нарушає стародавні постанови пап, що обов'язують для греко-уніятів, змінює прихильні їм декрети т. зв. С. Пропаганди й освячує найсвіжіші надужитя. — А будучи обов'язуючим для підляського римського духовенства, надає йому права приймати й притягати на латинство греко-уніятів у всіх можливих випадках церковної суспільности греко-уніятів із латинською церквою“¹⁾.

Се посланіє спричинило й еп. Шиманському чимало клопотів. Дня 21 цвітня (3 мая) 1866 р. відкликав він публично ті свої розпорядки, але й се не допомогло йому багато, бо його в кінці увільнено з єпископської катедри²⁾.

Отже як дуже утруднено вже з гори становище єпископови-номінатови Калинському, коли поручено переведенє процесу з ним авторови — такого посланія! І взагалі латинське духовенство намагалося передовсім від 1861 р. ріжними способами довести до занепаду унії в Холмщині³⁾. Та не тільки духовенство, але взагалі польська суспільність, головно дідачі старалися нераз унію понизити й представити в очах загалу як менше вартну віру. Ось як малює положенє уніятських церков на Підляшю (а подібне було й у Холмщині) Е. Крижановський (подаємо його слова в перекладі): „Уніятські храми на Підляшю в більшій часті — старі дерев'яні загороди, попідпирані по боках, що затікають у всіх місцях і ледви в якій небудь християнській і навіть у турецькій державі можна найти християнські храми

¹⁾ Czasy Nerona w XIX wieku pod rządem moskiewskim. Fakta zebrane przez kapłanów unickich i naocznych świadków. Wydanie drugie... przez Ks. I. P. B. (Боярського). I. We Lwowie. 1885, стор. 85—86. Тут подано обіжник у польській мові й відси подаю його в дослівнім перекладі. — Про се посланіє Шиманського гл. також: Русское Забужье, стор. 279 і д.

²⁾ Русское Забужье, стор. 308—312.

³⁾ Заходи латинського духовенства в тім напрямі схарактеризовані коротко у Кляйнова, *op. cit.*, стор. 171.

в біднійшій, більше недбалій і поруганій виді... У многих місцях після того, як старі храми згоріли або зовсім їх збудовано, нових не ставлено й богослуження відправляється 20 літ у простій мужицькій хаті... або причислено парохію до сусідньої, що мала якийсь храм. Ледви чи від часів Берестейської унії (1595 р.) утворено тут хоч одну руську парохію й побудовано в ній хоч оден храм. Та кілька слідів знищених уніятських приходів і храмів! Така виглядають уніятські церкви. Супроти тої нищети дає Крижановський образ блискучих, гарно побудованих латинських костелів, що немов умисне видніють своїм багатством і вказують на пануючу віру¹⁾. В зле понятій патріотизмі роблено таким способом велику шкоду й католицькій вірі, бо російське правительство користало з того для своїх русифікаційних цілей.

Представивши положення унії в Холмщині в чорних красках, почало „Слово“ боротьбу ніби то в обороні загроженої унії, а на ділі з отвертою ціллю: виказати, що тільки Галичани можуть повернути в уніятській Церкві Конгресівки справдішній лад, очищуючи обряд і йдучи рука в руку з правительством.

Почала ся отже передовсім завзята, безпощадна боротьба проти єпископа-номіната Калинського, боротьба така заїла, що вона робить дуже прикре вражіння — тим більше, коли зважимо зовсім незавидне положення Калинського. Раз у-раз витикано йому, що він бувший Домініканин, що він тільки простий не-образований сільський парох, обтяжений численною родиною (Калинський мав 6 доньок і 7 синів), що він мстивий і безоглядний, що йому залежить на знищенню унії в користь латинського обряду, що він осмішив себе точним наслідуванням Жида, що він хоробливо амбітний, а попри те сліпе орудє польських панів, Єзуїтів та ксьондзів і т. д.²⁾. Короною усього був закид (зовсім певно несправедливий), що Калинський поступає „як пастирський стрижучий волну свого стада“³⁾.

Рівночасно почато підносити супроти Калинського діяльність крилошанина Йосифа Войціцького, котрого названо „туть

¹⁾ Русское Забужье, стор. 106—107.

²⁾ Слово, 1864 р., ч. 9, 25, 50 і ин. Докладнійшу житєпись Калинського гл. Czasy Nerona, стор. I—XV, статя: Życie Ks. biskupa Jana Kalińskiego. Житєпись написана у панегіричній тоні, але й тут признає ся, що заки Калинський став єпископом, був се „charakter, od niektórych, może mało go znających, poczytywany za wolny i lekki“ (стор. II.). — Про Калинського гл. також Bańkowski, op. cit., стор. 42 і д.

³⁾ Слово, 1864 р., ч. 9.

въ Холмѣ найтвердѣйшимъ защитникомъ св. уставовъ нашої церкви, вразъ же смѣлымъ борцемъ противу латинства¹⁾. Так відважило ся писати „Слово“ про таку загально відому безхарактерну людину, як Войціцький!

Головною причиною понижуваня Калинського, а підношеня Войціцького, було різне становище обох достойників супроти Галичан, що стали напливати до Холмщини ніби то в цілі ратования її від латинства: Калинський був рішучим противником Галичан, а Войціцький був їх рішучим прихильником. Треба признати, що з яких небудь понук ділав би в тім ділі Калинський, він тим разом зорієнтував ся знаменито й боротьба з галицькими зайдами — се його безсумнівна заслуга. Він боронив ся проти галицьких священників — передовсім від 1865 р. — усякими способами. Він проголосив їх зрадниками унії й навіть знайшов людей, при помочи котрих намагав ся в самій Галичині спиняти тих, що виявляли охоту переселити ся у Холмщину²⁾.

Тимчасом на нещасну Холмщину почав спадати удар за ударом. Настає деморалізуюча суспільність і компромітуюча духовну сраpxію боротьба між Калинським і Войціцьким, появляється посланіє Калинського, яким він виклинав Войціцького³⁾, далі Калинський з боязни, щоби не впав у схизму, латинщить, як може, уніятський обряд⁴⁾, до того прилучають ся інтриги кн. Черкаського і т. д. Словом, у Холмщині настав у церковних справах повний розлад і замішанє.

В таку хвилю зарекомендували себе одиницями спасителями Холмщини по мисли бажань російського правительства — галицькі москвофіли. Як ми бачили, роблено се обережно й поступовно, ведучи боротьбу проти Калинського, при чім зведено великий крик ізза того, що з його вини пропадає унія під напором латинства. Опісля почато підносити неспіло зразу гадку поновної звязи холмської епархії з галицькою митрополією, розірваної царем Миколою⁵⁾. Появили ся навіть вісти, що російське правительство не мало би нічого проти того, колиб тільки Рим згодив ся на се⁶⁾.

А поки що розвій подій у Холмщині ставав чим раз більше на руку зажуреним про долю унії москвофілам. Боротьба Калин-

¹⁾ Слово, I. с. ²⁾ Русское Забужье, стор. 180.

³⁾ Слово, I. с. Likowski, op. cit., стор. 169.

⁴⁾ Слово, 1864 р., ч. 15, стор. 60. Likowski, op., cit., стор. 164—5.

⁵⁾ Слово, 1864 р., ч. 13, стор. 51, статя: Изъ Холмщины. (Въ дѣлахъ автономіи руско-уніятскои Церкви). ⁶⁾ Ibid., ч. 18, стор. 72.

ського з Войціцьким покінчила ся тим, що правительство підперло рішучо Войціцького, який усякими способами запобігав його ласки, й приневолило Калинського до уступок¹⁾. Розпорядки Калинського признано небувшими²⁾, а навіть пущено чутку (поки що неправдиву), що він суспендований³⁾. На ділі обмежено значно його власть⁴⁾. Уніятське духовенство стануло — як каже еп. Ліковський — у переважній більшості по стороні Калинського.

Що правда, Е. М. Крижановський говорить, немов то проти поручення управи єпархії Войціцькому на місце Калинського висказали ся в самій Холмщині тільки два священники, але на Підляшу протестовано проти Войціцького енергічно. Крижановському здавало ся, що се стало ся головню завдяки агітації 5 доньок Калинського⁵⁾. Але вістка Крижановського про Холмщину сильно підозріла — його поінформовано, здається, хибно. Духовенство виступало тут у своїй власній обороні, бо можна було надіятися, що коли російське правительство поступає собі так безоглядно з єпископом, воно не завагається виступити ще більш рішучо проти низшого клиру й позбути ся його коротко.

З усього того користали Галичани. Незабаром виринула ще справа заміни польських проповідей у Холмщині московськими або хочби й українськими, що стала також водою на млин галицьким переселенцям, а погіршила становище Калинського. Дня 18 лютого 1865 р. зажадав Черкаський заведення „руських“ проповідей замість польських по уніятських церквах Холмщини. Тому просив він еп.-ном. Калинського донести йому, хто з тамошнього духовенства знає московську мову, хто тільки народню мову, а хто не знає ані одної, ні другої. На візване Черкаського не було довго відповіді помимо упімнень. В кінці стали напливати відповіді, передовсім від підляського духовенства, що воно вміє тільки по польськи. Колиж у цвітні 1865 р. розіслано священникам проповіді галицького священника Добрянського, холмське духовенство почало звертати ті проповіді урядови. Тоді сідлецький губернатор заявив ся за „очищення“ складу

¹⁾ Likowski, op. cit. ²⁾ Слово, 1864 р., ч. 22, стор. 88.

³⁾ Ibid., ч. 21, стор. 84. В ч. 50, стор. 97 в статі: Изъ Епархіи Холмской. (Еще о номинатѣ Калинскомъ.) — заперечено сю вістку, але додано, що суспензія вже готова, тільки непотверджена.

⁴⁾ Likowski, op. cit. Слово, 1864 р., ч. 50.

⁵⁾ Русское Забужье, стор. 180—181.

підляського духовенства спровадженням священників із Галичини. Та поки що сю справу здержано¹⁾. Першим священником із Галичини, що явився в Підляшшу на місце „неслухняного“ підляського священника, був Макарій Хойнацький, котрий прибув на Підляшшя в село Цицибор на місце Старкевича²⁾.

Такі то були обставини, що приневомили кн. Черкаського звернути увагу на Галичан. Хоч він був глибоко переконаний — коли вірити Е. М. Крижановському³⁾ — що бажані ним реформи можна перевести й при помочи місцевих сил, то все таки при більшій розгляді він постановив шукати посторонньої помочи. Так почав він зносити з Галичанами й Угорською Русію.

Та найбільше на руку Галичанам було закладане численних російських шкіл у Холмщині⁴⁾. До тих шкіл треба було від цвітня 1863 р. багато учительських сил, яких Росія не могла доставити. Натомість із Галичини йшли сюди учителі дуже радо — побачимо низше, чому.

Тепер отворилися перед нашими москвофілами широкі погляди високих достоїнств і добре платних посад. І вони кинулися в Холмщину й сусідні землі, жертвуючи з безпримірною легкодушністю свої релігійні переконання, потоптавши без вагання свою національність, забувши на людську гідність. Жадоба почесний у виді товстих посад та ордерів і ще низша жадоба простої наживи опанувала галицьких москвофілів мов божевілье. А що в сих наших словах нема ані трохи пересад, нехай се докажуть факти.

„Слову“ було за мало дотеперішнього непевного ще становища. Щоби здобути собі довіру у російського правительства, треба було виступити більш рішучо — і то на полі найбільше дразливим — на релігійнім. І „Слово“ відкрило зовсім лице, помістивши у 37 ч.⁵⁾ статтю: „Зъ-за кордону. (Православіе — Народное образование — Киевъ“), де говорить ся, що богослови інших віроісповідань починають обертати ся чим раз більше мислями на схід та добачувати в православній церкві „основаніе и залогъ церковного единства“, тим більше, що тепер переводить ся в Росії реформу православя. Сї слова, на перший погляд такі невинні, є признанем рішучого звороту в сторону право-

¹⁾ Русское Забужье, стор. 177—180.

²⁾ Там же, стор. 184. ³⁾ Там же, стор. 224.

⁴⁾ Там же, стор. 350 і д., де маємо цікаву історію шкільництва в Холмщині. ⁵⁾ Слово, 1864 р., стор. 146—7.

славя — і сей зворот (покриваний все причинами духової природи, а на ділі грубо матеріалістичний) характеризує від тепер галицьких переселенців.

Не дивно, що супроти такого становища „Слова“, підпертого без сумніву тайними заходами via Расвський (він розпочав у сім часі знов оживлену діяльність¹⁾), російська печать панслярівістичного й правительственного напрямку почала відзивати ся симпатично про галицьких москвофілів та малювати їх великі впливи й могутість²⁾. Розуміється, „Слово“ не забувало тепер тим більше представляти Галичан як єдиних добрих реформаторів уніятів Конгресівки та говорити чим раз частійше про се, що в Холмщині надіюють ся єпископа з Галичини, бо тільки він одиникий зможе привернути там лад³⁾.

І справді, російське правительство звернуло — як згадано — увагу на Галичан і стало при їх помочи реформувати Конгресівку. Тут припала Галичанам-москвофілам важна історична роль, — вони могли певно спасти Холмщину або хоч злагодити її долю. Та замість того вони її погребали — і тут виявив ся найкрасше руйнуючий вплив москвофілства на український нарід.

Російське правительство дозволило передовсім виїхати частині холмських питомців для висвячення в Галичину⁴⁾. Далі почато спроваджувати для новозаведеної дяко-учительської школи при катедрі в Холмі й для всіх українських народніх шкіл сеї дієцезії руські учебники з Галичини, отже: букварі, читанки, катехізми⁵⁾. Царським указом з дня 30 серпня (11 вересня) 1864 р. заведено по школах українських приходів холмської греко-уніятської єпархії (люблінська й августвівська губернія) „природний язик“ населення як викладну мову й додано, що учителями мають там бути „Русские“ й греко-уніяти. Тим введено виразно українську мову в народні школи Холмщини⁶⁾.

Здавало ся, що для Холмщини настали вже ліпші часи, тим більше, що в „Слові“ появилася цікава допись, у котрій

¹⁾ Гл. про се низше.

²⁾ Очевидно похвалило ся сим і „Слово“, перепечатуючи пр. у 42 ч. з 1864 р., відповідну статтю московського „Дня“. — І. Аксаков і Катков були покровителями галицьких переселенців.

³⁾ Пр. Слово з 1864 р. чч. 42, 53. ⁴⁾ Слово, 1864 р., чч. 64, 71.

⁵⁾ Там же, ч. 72, стор. 288., ч. 73, стор. 290.

⁶⁾ Указ поміщений у цілости в „Слові“ за 1864 р., ч. 75, стор. 294. Гл. також мою статтю: Українська мова в школах Холмщини у 60-тих рр. XIX. в. (Наша Школа, Львів, 1916, Зт. 2 і 3, стор. 30).

говорить ся про заведење руських підручників по школах Холмщини, при чім редакція додала від себе таку замітку: „Нынѣшная уступка въ пользу малорусчины послѣдовала — о сколько домышляемся — за вліяніемъ одного молодого высокодостойника, которій, прожившій передъ тѣмъ нѣкій часъ на Украинѣ mezi Малорусинами, нынѣ при намѣстнику Польши, гр. Бергу, дѣйствуетъ въ управительномъ отдѣленіи наукъ и богочестія, именно по дѣламъ, къ Холмской діецезіи относящимся“¹⁾. Проф. Студинський думає, що тут мова про Пантелеймона Куліша. І могло здавати ся, що Холмщина вже зовсім воскресає, коли „Слово“ принесло в ч. 73 (стор. 292) з дня 12 (24) вересня 1864 р. ось яку тріюмфальну вістку: „Въ цѣли поднесенія падающей уніятской церкви въ Холмской діецезіи старалось росс. правительство у центральныхъ властей австрійскихъ о то, абы уніятскимъ священникамъ въ Галичинѣ, отличающимся образованностью по дѣламъ своего званія, дозволено было въ данныхъ случаяхъ переселяться въ Холмскую епархію подъ условіями, якіи для тамошного духовенства вообще существуютъ. Нынѣ доведѣемся, що австрійское правительство рѣшилось таковой дозволенія поединокимъ священникамъ въ Галичинѣ на данный случай удѣляти, и затѣмъ открывается для будущности надѣя, що якъ зъ одной стороны сношенія нашихъ Галицко-рускихъ діецезій съ Холмскою, черезъ долгое время совсѣмъ прекращены, теперь зновъ ближайше завяжутся, такъ зъ другой стороны доспѣется и та благодатная цѣль, же за содѣйствіемъ Галичанъ церковныи отношенія закордонской братіи скорѣйше къ пожеланному улучшенію приведены будутъ“.

„Слово“ могло справді торжествувати — воно знов виплило на провідника галицьких москвофілів, а шлях у золотодаїну Холмщину вів головно через його пороги. Своєю дорогою дозвіл на переселенє священників у Холмщину коштував багато труда й австрійське правительство не дуже радо згодило ся на него, коли у „Слові“ читаємо²⁾, що „Neue Freie Presse“ доносить таке: „россійске правительство... требовало ѳтъ Австріи, щобъ она давала моральну підмогу російскѣй системѣ въ поступованью съ католическою церковію... и чтобы галицкимъ священникамъ позволено переноситись подъ правительство російске. Presse додає, що приклонность Австріи въ тѣмъ взглядѣ

¹⁾ Там же, ч. 73, стор. 290.

²⁾ Слово, 1864 р., ч. 83, стор. 325, з датою: Львівъ дня 28 жовтня.

не далеко посунена, довела якесь остудження взаимныхъ отношеній межи обома дворами“.

Нині не маємо ще документів, які вказалиб нам зовсім ясно на становище австрійського правительства в сій справі, але із споминів Земялковського знаємо зовсім певно, що Корона гляділа на сі переселення дуже нерадо¹⁾.

І тому тим дивнійше для нас, що австрійське правительство таки дало свій дозвіл на ті переселення. Краєві власті в Галичині не поінформували видно як слід Відня...

Та поки що для нас важнійше, що не знаємо також поглядів галицької єрархії на сю справу. В кождім разі заняли галицькі єпископи тут дуже неясне становище й дозволили кермувати собою москвофільським течіям у консисторіях. Що правда, знаємо, що митроп. Спірідіон Литвинович висловляв невдоволенє з цілої системи кн. Черкаського, а навіть не хотів висвячувати кандидатів, вибраних ним для обсадження приходів. Отже з кінцем 1864 р. вислано Т. Т. Кокошкина до митрополита, щоби дійти з ним до порозуміння. Але до згоди не прийшло. Литвинович домагав ся, щоби холмську єпархію підчинено йому й щоби віддано під його догляд народнє образованє в Холмщині. Тільки під такими умовами годив ся він висилати в Холмщину відповідних священників, а в противнім разі грозив невидачею їм відпусток²⁾. Однак становище митроп. Литвиновича мабуть не було надто рішуче й тому почали Галичани заливати Холмщину.

Та поки що „Слово“ немовби не цікавило ся дальшою долею переселенців у Холмщину. Воно мовчить про них дискретно довший час, а заговорило аж про переселенє Іполіта Криницького в 39 ч. з 19 (31) мая 1865 р. А що головні жерела для пізнання сих переселень „Письма Э. Г. Лебединцева къ брату въ Кіевъ“³⁾ і оперта на них брошура проф. К. Студинського „Z za kulisów schizmatyckiej propagandy“ (Краків, 1899) користують ся матеріялами також що йно починаючи 1865 р.⁴⁾, то сам початок сего переселення, що припадає на 1864-ий рік, полишив ся досі майже невідомий. Переписка Амвросія Шанковського бодай в часті

¹⁾ Гл. про се у споминах Фльоріяна Земялковського, де він оповідає про використанє ним сих переселень для некорисного звороту в поглядах Корони на Русинів. (Pamiętniki Floryana Ziemiałkowskiego, cz. pierwsza-stor. 70—73.)

²⁾ Русское Забужье, стор. 225—6.

³⁾ Поміщені в „Кіевской Старинѣ“ 1898 р., март — май.

⁴⁾ Перший лист Теофана Лебединцева має дату: 25 січня 1865 р.

виповнює сю прогалину, подаючи кілька, хоч що правда дуже скупих відомостей про організацію переселення Галичан у Конгресівку в 1864 р. І тепер приступаємо до характеристики сеї еміграції, при чім інші події в Холмщині (хоч як вони цікаві) будемо порушувати тільки уривочно, о скільки вони конечні до розуміння характеру сего переселення¹⁾.

Передовсім — хто і як організував отсі переселення?

Перший раз згадує наша переписка про проби Галичан переселити ся в Росію в листі Анастасія Михайловича Шанковського (?), писанім до Амвросія й Вікторії Шанковських із Відня 27 лютого 1863 р.²⁾ Тут і подано понуки такого переселення, бо в листі читаємо, що Анастасій Михайлович не думає глядіти своєї будучности у Відні, а хоче перенести ся „при удобнымъ случаю на лучшее мѣсто въ Россію, чтобы скорѣй можно было dospѣть своей цѣли и осѣвши постоянно въ Галицкой Руси дѣйствовать во пользу нашихъ“. Отже автор листа не має наміру оставати постійно в Росії, а їде там тільки для придбання гроша, щоби опісля жити в Галичині. Бо він любить Галичину й цікавиться нею. Ось на іншій місці пише він про свою поїздку у Львів, де хотів познакомити ся „зъ нашими словистами, святоюрцами, козаками и Ляхами, узнать какъ далеко наша молодая и старшая Русь успѣла“... Але по ряду з сим привязанем до рідних сторін бачимо, що лист писаний майже московщиною і що його автор є тому прихильником обєднання. Де шукати жерела того? Автор дає на се ясну відповідь. Він оповідає, що в неділю ходить усе до „батюшки“ Михайла Федоровича Раєвського. Там збирають ся все „нашие Русскіе съ Галичїи“ (числом до 21 світських молодих), „Русскіе“ з Росії, Серби, Чехи й ин. Подають чайок і їде приємна забава з дамами. Коло 11-ої години покидають усі сальон і йдуть в апартаменти „батюшки“ (так називають наші москвофіли популярно Раєвського), де „спорять і толкують“ звичайно до 2-ої години. А говорять вони там про партійні й національні спори Славян. В четвер відбувають ся подібні чайки у князя Гагаріна, в п'ятницю у члена Петербурської Академії Наук і професора славянської історії в Петербурзі Ламанського, що підчас своєї 6-літньої подорожі

¹⁾ Сї події представлені досить докладно в згаданім творі еп. Ліковського, де й використана головню польська література предмету. Наші уваги, що опирають ся також на інших жерелах, дають дещо нове до сего питання й кидають на него декуди инше світло.

²⁾ Гляди: лист ч. 28.

по славянських землях загостив на недовгий час до Відня. Подумаймо, що Анастасій Михайлович був тільки інженерським елем при державних залізницях у Відні з платнею 45 злр. місячно, а згадані ним люди були: князі, професори університету і т. п. Якеж вражінє могли вони робити на отсих 21 молодих Галичан, з якими вони обходили ся так любязно! Чиж дивно, що такий Анастасій Михайлович ломав собі по бажанню Раєвського язык на московське й тужив за Росією, яку знав тільки з блискучих сальонів Раєвського й Гагаріна? А до Росії міг він дістати ся хиба на поручене Раєвського.

Вістки, які подає про Раєвського (він був протоєреєм російської амбасад у Відні) Анастасій Михайлович, є цікавим доповненєм того, що знаємо про діяльність сего меткого й енергічного посередника між галицькою Русією і Великоросією. Цінні спомини про Раєвського дав ще 1884 р. з нагоди його смерти Корнило Устіянович, який вказав на се, що Раєвський стояв у звязи з Галичаними ще перед 1848 р. і вів уже тоді між ними пропаганду в об'єдинительнім дусі¹⁾. Він оповідає про Раєвського подібно, як і Анастасій Михайлович і вичисляє ті знаменитости, які стрічав у сальонах гостинного Батюшки з початком 60-тих рр. Але нема у Корнила Устіяновича згадок про Гагаріна й Ламанського. Деякі вістки про діяльність Раєвського подають також оба томи кореспонденції Якова Головацького, видані проф. Студинським, який додав до них коротку характеристику плідної, а обережної об'єдинительної роботи Раєвського²⁾. З тих листів виходить, що вже 1849 р. стояли Яків і Іван Головацькі у близьких зносинах з Раєвським³⁾.

¹⁾ Корнило Н. Устіянович: М. О. Раєвскій и російскій панславизмъ. У Львовѣ, 1884.

²⁾ Др. К. Студинський: Кореспонденція Якова Головацького 1850—62, стор. XL—XLII.

³⁾ Др. К. Студинський: Кореспонденція Якова Головацького 1835—49, стор. 377, де Іван Головацький питає ся брата Якова, чи він був у Раєвського. На стор. 403 є лист Раєвського до Я. Головацького, з якого довідуємо ся, що Головацький діставав від Батюшки книжки. З інших вісток про діяльність Раєвського згадаємо мало відомі спомини Николая Ливчака. З часів свого побуту в богословськiм інтернаті у Відні в 1860 р. згадує Ливчак про відвідини Раєвського. Раєвський устроював часто у себе літературні вечери, на котрі спрошував студентів Славян. Усі віденські студенти Славяни з виїмком Поляків бували і в домі Раєвського і в посольській церкві. Богослови приходили до него потайки, бо за се грозило виключене з інтернату. Мимо того відвідували його часто передовсім Галичани. Тут

Отже тут треба глядіти одної з перших понук для Галичан до переселення в Росію. Раєвський як посередник між Галичанами й Росією займав ся також їх переселеннями в Холмщину. Йому передавано потрібні свідоцтва, а він пересилав їх варшавському управителеви шкільних справ Віттому¹⁾.

Зрештою знаємо, що в тім часі почав ся у Відні жвавий москвофільський рух, бо вже в найблизшій 1864 р. маємо про него досить вісток у „Слові“. І так в ч. 63 пише Юрій Юревич Ігнатов, що з ним у Відні є досить „русских“, як ось: Августин Мих. Чургович, Михайло Петрович Медвецький, Павло Іванович Грабар, Михайло М. Чанай. А у віденській духовній семінарії є дві партії: „Партія одна стремится туда, чтобъ соединенными силами домогаться единства языка въ русской словесности, писати чисто по основательнымъ грамматическимъ правиламъ, т. е. въ сію категорію принадлежитъ та часть молодыхъ, которыи хотять въ первыхъ учиться языку русскому и инымъ наукамъ и по сему только писати. Партія же друга имѣетъ цѣлью писати и говорити такъ, якъ народъ говоритъ, т. е. ни маленько не возвышаться надъ сферу простого народа, а всегда въ той самой карієрѣ находится“²⁾. Отже у віденській семінарії віджив знов сей спір, що 10 літ тому покінчив ся побідою (бодай формальною) народного напрямку³⁾. Тепер мали вже москвофіли у Відні сильнішу опору, бож тут виходили й їх часописи, як пр. „Страхопудъ“ і и. В москвофільські сіти ловив Галичан головно Раєвський, заманюючи їх славянською взаємністю. Цікаво, що віденські богослови-москвофіли спробували навіть зорганізувати ся й zaloжили товариство св. Кирила й Методія ніби то в літературних цілях. Але що вони ширили з його підмогою православні московські видавництва, звернені проти унії, митроп. Литвинович розв'язав се товариство 1865 р.⁴⁾. І може

пізнали вони графиню Блудову, що саме переїздила через Відень. Вона передала їм много російських книжок з написами: „Уніатскимъ студентамъ отъ графини Блудовой“. Від Раєвського діставали богослови московський „День“ і через него переписувались із І. С. Аксаковом. (Къ історії возсоединенія уніатовъ холмской епархіи. Записки и воспоминанія Протоіерея Николая Николаевича Ливчака. Изданіе И. Н. Ливчака. Вильна, 1910, стор. 3.)

¹⁾ Гляди: лист ч. 41.

²⁾ Допись: Изъ Вѣдня. (Поѣздка. — Вѣденьскіи Русины), стор. 250—1.

³⁾ Гляди про се ширше у мойй розвідці: Віденська гр.-кат. духовна семінарія в 1852—55 рр.

⁴⁾ Слово, 1866 р., ч. 1.

ціла справа була би сим покінчила ся, колиб не урядовий „Вѣстникъ“, який написав, що в віденській семінарії загніздила ся схизма, московщина, рублі й т. п. Наслідок того був такий, що розпущено навіть вістку про розв'язанє семінарії. З сего приводу помістило „Слово“ статю п. з. „Изъ Вѣдня (Новый Грицоліній“¹⁾), де розказано докладнійше про розв'язанє товариства св. Кирила і Методія у віденській семінарії. Коли питомці прийшли раз з викладів, довідали ся вони, що бібліотеку товариства, яка займала дві полиці в шафі, переглядано й сконфісковано з неї: старий Службеник без імени папи, філософію Гербарта й одну французьку книжку. І вже всі думали, що по розв'язаню товариства настане спокій. Та ледви минуло кілька місяців, знов почали ся слідства, бо донесено, що питомці ходили до грецької і російської посольської церкви. Однак хоч годі було зібрати на се доказів, обвинено на ново про те саме угорських питомців. Скінчило ся на тім, що двох питомців прайівської єпархії задержано в дієцезальній семінарії. Усе те було тайною, аж доки не написали про се „Вѣстникъ“ і „Мета“. Рівночасно розійшли ся слухи про уступленє тодішнього настоятеля семінарії Якова Ціпановського та про виточенє йому канонічного процесу. Та остаточно залагоджено якомсь цілу справу.

Сказаного доволі, щоби зрозуміти, чим був у сім часі Відень для москвофілів і що тут був осередок еміграції Галичан у Росію — еміграції, яка обмежала ся поки що виїмковими випадками.

На ширші розміри пішла ціла справа що йно тоді, як осередок еміграції в Росію перенесено до Галичини, головнo до Львова. Тут вона зорганізувала ся досить систематично й опутала Галичину цілим рядом агентів, що висилали вже громаднo галицьку інтелігенцію до Росії.

Докладнійше згадує про се уперве Амвросій Шанковський в листі до своєї жінки Вікторії з Могильницьких, писанім у жовтні 1864 р.²⁾ Розказуючи про свій побут у Львові, куди Шанковський приїхав зложити іспит на гімназійального учителя, пише він: „Здїбавшись еще съ инными Русинами оповѣдали мнѣ, що е ту нѣякій Какушкинъ съ Варшавы, купує книжки и ангажує учителей до Конгресовки. Що вечера має бути у Принка съ Сарницкимъ“. Тут говорить ся про Т. Т. Кокошкина, що був ви-

¹⁾ Слово, 1865 р., ч. 22 і 24.

²⁾ Лист має дату: Заѣздъ Подольскій № 3. Львовъ дня 26 Октобр. 864.

значним урядником у Холмщині¹⁾, і про Климентія Сарницького, пізнійшого (нині вже покійного) архимандрита Василян; закупно книжок відносить ся до згадуваного висше дозволу введеня галицьких підручників по холмських школах. Так маємо тут діло із організованим переселення Галичан у Росію на широкі розміри. При сім Кокошкин не потребував дуже крити ся, бо вже був, як згадано, дозвіл австрійського правительства на таку еміграцію.

Годить ся згадати при сій нагоді про мало відомого нашого діяча Климентія Сарницького, про якого говорить у своїм листі А. Шанковський. З його листів, писаних у 1864 і 1866 рр.²⁾, видно, що він стояв у близьких зносинах із тодішнім руським літературним світом у Львові — народовецьким і москвофільським. З досить чистої мови його листів можна догадувати ся, що москвофілом він не був (таким і лишив ся він до кінця життя), але застановляє нас його знакомство із Кокошкином у 1864 р. Виходило би, що він не був тільки пасивним свідком переселень у Росію. Зрештою мають його листи цікаві згадки про тодішній літературний рух у Львові.

На сім уривають ся наші вістки про переселенє Галичан у Росію в 1864 р. З них бачимо, що вже 1864 р. можна говорити про проби сильнішої організації того руху, хоч сі проби обмежують ся агітацією людей з Росії, висланників російського правительства (Раєвського, Гагаріна, Ламанського, бо й його подорож мала не самі чисто наукові цілі), а найбільше Кокошкина). Ті люди позаходили особисті знакомости з Галичанами й перетягали їх у Росію. Але все таки про громадне переселенє не чуємо ще тоді нічого.

2. Переселенє Галичан у Холмщину від 1865 р.

Жвавійше пішла ціла справа від 1865 р. — з іменуванєм у січні сего року Теофана Гавриловича Лебединцева директором свіжо założеної наукової дирекції в Холмі. Про діяльність Лебединцева на сім становищі оголошено вже цікаві матеріали

¹⁾ Був він комісарем для селянських справ („по крестьянскимъ дѣламъ“) холмського повіту. Походив із аристократичної російської родини й мав висше образование. Нераз взивано його до Петербурга для пояснень у релігійних справах уніятів (Соневіцкій, *op. cit.*, стор. 24).

²⁾ Гляди: листи ч. 33 і 49.

в „Кіевской Старинѣ“ за 1898 р., використані опісля в згадуваній брошурі проф. Студинського. Тому я не буду тут повтаряти того, що вже обговорено у проф. Студинського, а порушу листованє Лебединцева хіба о стільки, о скільки воно дотикає невідомих ще або мало відомих епізодів переселення Галичан у Росію.

Згадаю передовсім найважнійше з життя Лебединцева. Теофан Гаврилович Лебединців родив ся 12 марта 1828 р. в селі Зеленій Дуброві, звенигородського уїзду, київської губернії. Його батько був сільським священником. Після скінчення курсу київської духовної академії став він 1851 р. учителем у вороніжській, а опісля в київській семінарії. Тут редагував він основану ним часопись „Руководство для сельскихъ пастырей“ (1860—63), де й печатав свої історичні статі. 1864 р. іменовано його надзвичайним професором у київській духовній академії (дістав катедру розкола). На сїм становищі працював він далі науково. Того-ж 1864 р. назначено його начальником холмської дирекції. 1882 р. оснував він відомий журнал „Кіевская Старина“. Умер 12 марта 1888 р.¹⁾

В організованю переселень Галичан у Росію відіграв Теофан Лебединців дуже важну ролю. Його листованє з братом показує способи, яких він до того уживав. Однак треба признати, що не маємо відповідного матеріялу під рукою, що позволяв би нам зовсім ясно зрозуміти ролю Т. Лебединцева в Холмщині. Теофан Лебединців був без сумніву українським патріотом перед своїм прибутєм у Холмщину й після повороту до Київa. На се вказує ясно його участь у петербурській „Основі“ з початком 60-тих рр., а опісля основанє й редагуванє „Кіевской Старини“²⁾. А помімо того був він одним із керманичів русифікаційної роботи в Холмщині. Мірити його такою самою міркою, що й галицьких москвофілів, годі. Тут мусіли входити в гру інші, глибші причини, які спонукали також таких людей, як Пантелеймон Куліш³⁾ і Василь Білозерський⁴⁾ піти в тім часі на правительственну службу в Конгресівку й підпирати заходи правительства в тім краю. Михайло Драгоманів каже, що причиною

¹⁾ Статя: „Памяти О. Г. Лебединцева“. (Кіевская Старина, 1898 р., март, стор. 317.)

²⁾ Гл. про се що йно згадану статю.

³⁾ П. Куліш був короткий час урядником у канцелярії „Учредительнаго Комитета“.

⁴⁾ В. Білозерський був „Правителемъ Канцеляріи Учредительнаго Комитета“.

того була надія на широкі аграрні, а може й інші реформи з боку правительства. Однак, як відомо, ся надія завела, бо ті реформи переведено тільки частинно.

Лебединців зовсім не одушевляв ся Галичанами, що мали йти на службу в Холмщину, як се виказав проф. Студинський¹⁾. Не одушевляв ся ними також його товариш у Сідльцях Єфим М. Крижановський, начальник тамошньої учебної дирекції²⁾, коли він на засіданню комісії для шкільних справ Холмщини в маю 1865 р. заявив, що „не слѣдуетъ разрывать связи новой русской начальной школы съ мѣстной церковной средою униатской, чтобы тѣмъ надежнѣе и ту, и другую направитъ на новый путь“³⁾. Лебединців був противної гадки. Він не покладав надії на місцевих уніятів, а хотів утворити ряд учителів із візваних масово й безпроволочно людей із Росії та Галичини. Князь Черкаський, що проводив сій комісії, станув по стороні Крижановського⁴⁾. Тому ще з початком 1866 р. писав Т. Лебединців до брата: „Жаль, что Черкасскій подозрительно смотритъ на галичанъ“⁵⁾. Але ся прихильність Т. Лебединцева до Галичан не виходила із справжнього переконання, а з простої конечности, бо їх годі було заступити іншими людьми. Се признав він сам виразно в іншій листі до брата: „Пишете: не увлекаюсь ли я галичанами? Да тутъ и татарами увлекся бы! Впрочемъ, я самъ убѣжденъ, что скопление галичанъ... въ Холмѣ не можетъ быть полезно“⁶⁾.

Отже видимо, що Галичанами тоді погорджувано в Росії. Кн. Черкаський називав їх „мошенниками, попрошайками“⁷⁾. Е. Крижановський — по словам Лебединцева — „не терпитъ галичанъ“ і йому треба було накидати їх підступом⁸⁾, а й Лебединців знав добре їх моральну вартість, хоч із конечности підпирав їх. Знаємо також, що Лебединців зумів прихилити для Галичан штатс-секретаря по ділам Царства Польського Николая Алексієвича Мілютіна⁹⁾.

¹⁾ Z za kulisów, стор. 20—21.

²⁾ Єфим М. Крижановський, також Українець родом, був начальником сідлецької учебної дирекції в 1865—71 рр. Його незвичайно цікаві статі про Холмщину й Підляшє зібрані у згаданій книзі: Русское Забужье.

³⁾ Русское Забужье, стор. XLI. ⁴⁾ Там же.

⁵⁾ Письма Э. Г. Лебединцева къ брату въ Кіевъ. (Кіевская Старина, 1898 р., цвітень, стор. 51.)

⁶⁾ Там же, стор. 56. ⁷⁾ Там же, стор. 51.

⁸⁾ Там же, стор. 56. ⁹⁾ Там же, стор. 51.

Та які не булиб погляди на Галичан у тодішніх правитель-
 ственних чинників у Холмщині, вони мусіли користувати ся услу-
 гами Галичан. Російські школи в Конгресівці множили ся, а з 64
 Росіян, що внесли подання о учительські посади, годі було що
 вибрати — се була „по самой большой части... все дрянъ: пу-
 стить ее, значить осрамить Россію и здѣсь испортить дѣло“¹⁾.
 К. Устіянович свідчить, що ніякий чесний Москаль не хотів тоді
 йти в Конгресівку реформувати її²⁾, хоч за се добре платили.
 Е. М. Крижановський оповідає, що до липня 1865 р. (в цвітні
 почато отвирати школи в Холмщині) внесло просьби на шкільні
 посади 56 людей з Росії, але з них ледви можна було вибрати
 кількох кандидатів. Про учительські посади в середних школах
 старали ся 4 особи з університетським образованием, а з них
 тільки одна служила в гімназії. Було багато подань від учителів
 духовних семінарій, та між ними не було учителів математики
 й історії природи³⁾.

Так лишили ся одні Галичани (місцевого духовенства Лебе-
 динців бояв ся), що напрошували ся сюди й годили ся на всякі
 умови. Вже в 1865 р. перетворено школу в Грубешові, гімназію
 в Білій, прогімназію в Сідльцях⁴⁾, а дня 15 (27) жовтня сего
 року отворено в Холмі гімназію й педагогічні курси⁵⁾. З по-
 чатком шкільного року 1866 задумовано отворити в холмській
 епархії ще дівочу школу й дві російські гімназії⁶⁾.

Далі почато реформу духовної семінарії в Холмі, про яку
 розкажує докладніше „Слово“ і якій варта й тут посвятити
 дещо місця.

Вже з початком 1865 р. візвано єпископа-номіната Калин-
 ського до Варшави, бо кн. Черкасский був невдоволений із від-
 повідий, які Калинський предкладав письменно на його питання.
 Рівночасно викрито якийсь нелад у консисторській касі, а ректор
 духовної семінарії в Холмі Шокальський вніс просьбу о звіль-
 ненє його з того уряду⁷⁾. Незабаром рознесла ся вістка, що
 в семінарії мають учити від другого півроку деяких предметів
 по руськи. Мало се стати ся за вставленєм Калинського, що хо-
 тячи себе ратувати (бо вже пішла чутка про обсаду холмського
 єпископства Галичанином), вислав до ректора семінарії лист

¹⁾ Киевская Старина, 1898 р., март, стор. 338.

²⁾ К. Устіянович, *op. cit.*, стор. 32–33.

³⁾ Русское Забужье, стор. 354–5.

⁴⁾ Др. К. Студинський. *Z za kulisów*, стор. 21.

⁵⁾ Там же, стор. 10. ⁶⁾ Слово, 1865 р., ч. 54. ⁷⁾ Слово, 1865 р., ч. 4.

у польській мові з датою 30 січня (11 лютого) 1865 р. у сій справі. На се відповів ректор дня 6 (1) лютого запитанєм, яка се має бути „руська“ мова: „великоруська“ чи „малоруська“. Та тимчасом прийшло письмо з дня 2 (14) лютого з поясненєм, що 6 вичислених у листі предметів належить викладати „малоруською“ мовою. „Слово“ додає, що Калинський випросив дуже мало, бо давнійше учено в семінарії більше предметів українською мовою¹⁾. Але незабаром появилася в 29 ч. „Слова“ алярмуюча допись п. з. „Централизмъ Москвы и Малорусчина въ дієцезіи Холмской“, яка розвіяла сі дуже й так обкросні надії на заведенє української мови по школах Холмщини. Ото „Сѣверная Почта“ і „Варшавскій Дневникъ“ навели згаданє письмо Калинського до кн. Черкаського з дня 30 січня (11 лютого) 1865 р., в яким він доносить, що велїв ректорови змінити у всіх предметах польський виклад на руський. На се відповів кн. Черкаський запитанєм з дня 18 лютого (2 марта), чи се правда, що слово „руській“ замінено на „русиньскій“ і що обмежено число предметів, які мають бути викладані по „руски“. „Русску“ (великоруську) мову повинен по гадці Черкаського кождий знати, а по „русиньскій“ вчити неможливо. Отже треба і в семінарії вчити в „руській“ мові. Хиба проповіді до народу можна говорити в місцевім нарічю. Того було вже за багато й „Слову“ і воно підносить протест проти такого поведєня з українською мовою та доказує, як нестійні докази російського правительства, котре говорить про неспосібність української мови до научуваня²⁾. Оттака доля стрінула українську мову в Холмщині вже 1865 р.³⁾

Але Галичанам-москвофілам (вони звали себе „народною“ партією) було се все одно — так само, як не залежало їм зовсім на зміні віри. Що правда, „Слово“ час до часу протестувало проти гнету Українців та уніятів у Росії, але робило се виймовко, а до того самі редактори „Слова“ брали визначну й діяльну участь у переселеню галицької інтелігенції до Конгреєвки.

Отже Лебединців міг на сю „народну“ партію числити, бо її члени виявляли на кождім кроці податливість для його плянів.

¹⁾ Там же, ч. 21.

²⁾ Там же, ч. 34, допись: Зъ-подоъ Кордону. (Великорусчина в Холмѣ). Порів. також мою статю у „Нашій Школї“. При тім треба тямити, що тоді до „Слова“ писав ще деколи К. Климкович.

³⁾ Про заведенє московської мови в холмській семінарії гл. ще: Русское Забужье, стор. 367 і дал.

Тому в падолисті 1865 р. вибрав ся він особисто до Львова, щоби тут приглянути ся сим людям та звербувати їх до Росії. Відси вернув він до Холму 2 грудня¹⁾. Свої вражіння з того побуту описав Лебединців докладно в листі до брата, та поминаючи се, звернемо тільки увагу на його особисті знакомости з Галичанами. В Раві Руській пізнав ся він з о. Паславським, був у митроп. Сп. Литвиновича, крилош. Петрушевича, проф. Я. Головацького й у редактора „Слова“ Б. Дідицького, до него зголосив ся особисто Клим Сінкевич із Перемишля²⁾. Місія Лебединцева повела ся вповні. Хоч йому треба було тільки 2—3 учителів для гімназії (2 фізйольогів, 1 математика), а 10—15 учителів для народних шкіл і то на холмську та сідлецьку дирекцію разом, до него зголосило ся понад 200 молодих Русинів, що впрошували ся на ріжні посади, а навіть просили просто грошей³⁾. Можна би думати на основі переписки А. Шанковського, що справді образованих людей було між тими, що зголосили ся до Лебединцева, не багато. Бо К. Сарницький згадує в однім листі⁴⁾, що на гімназіяльних учителів зголосило ся у Лебединцева усього трех Галичан: Клим Сінкевич з Перемишля, Фединський та Бачинський з Бережан. Лебединцеву й не треба було більше гімназіяльних учителів; крім них потребував він ще „трівіяльних“⁵⁾. До того знаємо із споминів К. Устіяновича, що Фединський поводив ся опісля в Росії ще досить добре, отже він не дуже надавав ся для плянів Лебединцева. — Вкінці замітне, що „Слово“ не згадує нічого про побут Лебединцева у Львові, хоч колись писало про приїзд Кокошкина.

Поїздка Лебединцева до Львова є переломовою хвилиною в сумній історії громадного переселення галицької інтелігенції в Конгресівку. На основі його реляцій навязало російське правительство широкі зносини з Галичанами та притягало їх до себе не тільки посадами в Росії, але й ріжними посилками та підмогами⁶⁾. Словом, Лебединців, хочачи перетягнути Галицьку Русь на православє, почав тут крайну деморалізацію. Побут Лебединцева

¹⁾ Проф. Студинський, *op. cit.* стор. 22 і д.

²⁾ Гляди про сего останнього: лист ч. 41.

³⁾ Проф. Студинський, *op. cit.*, стор. 29.

⁴⁾ Київская Старина, 1898 р., цвітень, стор. 66—67, май, стор. 177; проф. Студинський, *op. cit.*, стор. 27.

⁵⁾ Лист без дати, але він писаний без сумніву 1866 р. зимою. Гляди: лист ч. 49 і 41 (лист К. Сінкевича).

⁶⁾ Гляди: лист ч. 41.

у Львові має ще з одного боку велике значінє в історії переселення Галичан в Росію. Досі були агентами сего переселення лише люди з Росії (Раєвський і ин. у Відні, Кокошкин, Лебединців), від тепер упрощено цілу справу: організували се переселенє й поручали людей на різні посади в Росію також самі Галичани — очевидно з „народної“ партії. Орган сеї партії „Слово“ діпняв своєї ціли: він став осередком сего руху, а його редактор Богдан Дідицький одним із головних його посередників і керманичів. Як бачимо, давна амбіція Дідицького кермувати галицьким рухом відізваля ся в нїм знов.

Вже проф. Студинський згадав¹⁾ про се, що Лебединців пересилав значні грошеві суми для Галичан на руки Дідицького. Виходить з того, що Дідицький зумів здобути собі велике довіре у Лебединцева з одного боку, а Раєвського з другого. Переписка А. Шанковського приносить цікаві причинки до сеї ролі Дідицького.

Передовсім бачимо, що Дідицький навязав живу переписку з Лебединцевом²⁾. Лебединців пересилав на його руки рішеня в справі прийнятя чи неприйнятя Галичан до російської служби, а Дідицький із свого боку уділяв їм ради, що мають далі робити (як старати ся о пашпорти і т. п.³⁾). Крім того поручав Дідицький із свого боку Галичан Лебединцеву, хоч у Росії не все слухали його ради, бо пр. помімо його острого узяв Лебединців до Холму Филипа Дячана⁴⁾. Сей Дячан був зрештою також одним із головних дорадників Лебединцева в Холмі і його інтриги відбивали ся нераз тяжко на галицьких переселенцях⁵⁾.

Другим агентом Лебединцева у Львові став проф. Яків Головацький, на котрого руки приходили декрети Галичан із Росії⁶⁾.

Крім того спроваджував Галичан до Росії й далі Раєвський у Відні. Так пр. післали на його руки поданє о переселенє в Росію: Клим Сінкевич 1865⁷⁾, Микола Лісікевич 1867 р.⁸⁾, а також

¹⁾ *op. cit.*, стор. 38.

²⁾ Се виходить ясно із початку листу Сінгалевича, писаного у Снятині дня 7 серпня 1866 р. Гляди: лист ч. 47.

³⁾ Там же. ⁴⁾ Гляди: лист ч. 48. ⁵⁾ Там же.

⁶⁾ Гляди: лист ч. 41; також проф. Студинський: *Z za kulisów*, стор. 39—41.

⁷⁾ Гляди: лист ч. 41. — Поданє К. Сінкевича переслав Раєвський гр. Віттому у Варшаву, а сей казав йому звернути ся особисто до Т. Лебединцева, що саме тоді пробував у Львові.

⁸⁾ Гляди: лист ч. 51.

Амвросій Шанковський. Але головним осередком еміграції став від часу побуту Лебединцева в Галичині таки Львів. Розуміється, були також випадки, що люди звертали ся просто до Лебединцева або до котрого з Галичан, що вже переселили ся в Росію.

З тим усім стало „Слово“ немов урядовим органом переселенців. Тут находимо інформації в справі посад у Росії чи то в виді простих оповісток, чи в виді вісток про засновуванє нових російських шкіл у Конгресівці, тут находимо відомости про самих переселенців та про їх діяльність, тут бачимо вкінці оборону їх поступованя. І так уже в липні 1865 р. „Слово“, говорячи про засновуванє згаданих висше шкіл у Холмщині, додає, „що на учительські посады до тыхъ гимназій можуть подаватись также гимназіяльніи учителѣ и зъ Галичины, именно тѣи, що знають языкъ, якій Галицкими Русинами уживаеся“¹⁾. Далі цікаві ляконічні вістки „Слова“ про відносини австрійського правительства та римської курії до сего переселеня. В 36 ч. з 1866 р. говорить „Слово“ про се, що на 267 уніятських парохій в Конгресівці є аж 62 необсаджених і додає таку увагу: „Для пополненья того вопіющаго недостатка въ лицахъ духовнаго званія старалось правительство російске выеднати для епархіи Холмской тую ласку въ Римѣ, абы дозволено было на опорожненныи парохіи сей дієцезіи подаватись священникамъ зъ другихъ уніятскихъ епархіи по-за предѣлами Россіи, якъ именно зъ четириохъ епархіи руско-австрійскихъ; однакожь, якъ чуемъ, тѣи усилія православнаго правительства не имѣли въ католическомъ Римѣ досель ніякого успѣха“. А в найближшій 37-мім числі маємо дальше продовжене того: „По поводу тому, що мимо усильныхъ стараній росс. правительства Римъ таки не дозволяе на перехо́дъ священниковъ зъ уніятскихъ епархіи въ Австріи до опорожненныхъ парохій уніятской Холмской епархіи, внесло — якъ кажуть — росс. правительство до римской куріи письменное заявленье, въ родѣ ультимата, которымъ освѣдчае, що если по сему поступованю Рима опорожненныи парохіи въ Холмской епархіи до ко́нця Августа с. г. еще не будутъ священниками обсажены, то другіи власти въ Россіи постараются самы отповѣдно замѣстити реченныи парохіи духовными Отцами, понеже дотеперѣшня провизорія администрованья черезъ сусѣдныхъ пароховъ оказалась для духовныхъ потребъ народа тѣхъ сторонъ

¹⁾ Слово, 1865 р., ч. 54.

вовсе недостаточною". Австрійське правительство помимо дозволу гляділо — як вже згадувано — дуже нерадо на сї переселеня й ставило переселенцям часто перепони. І „Слово“ і наша переписка дають доволї доказів на се.

Так пр. жадало австрійське правительство від сих гімназіяльних учителів, що переходили на службу в Росію, звороту стипендій та запомог, які вони побирали колись. Мало нашло ся таких, що могли звернути сї гроші, які виносили часом значні суми. Бо от Клим Сінкевич мав звернути 835 зл., а Баньковський і Лаврівський по більше як 1300 зл. Тому за деяких звертало гроші російське правительство. Кому не хотіло воно вчинити того, той звичайно був приневолений лишати ся в Галичині, наразивши собі тільки своїми стараннями власти. Так було з учителем перемиської гімназії Климом Сінкевичем, котрому російське правительство обіцяло зразу звернути згадану запомогу, але опісля не вчинило сего й він остав на леду. З того приводу написав він лист до Амросія Шанковського, де жалуеть ся на Росію і на інтриги Галичан, які спричинили сю його невдачу. Сей лист се цінний документ у справі холмських переселенців і ми вернемо ще до него¹⁾). Також роблено переселенцям трудности в справі пашпортів²⁾). А переписку російських переселенців з Галичанами контрольовано й сліджено пильно. Часто жалуеть ся на се Микола Лісікевич, що переселив ся на місце гімназіяльного учителя в Вильні. Його листи до Амвросія Шанковського мабуть отвирано на почті³⁾), а Шанковський мав з того приводу, здаеть ся, якісь неприємности. Тому Лісікевич був приневолений рекомендувати свої листи⁴⁾), посилати їх при помочи інших людей таки з Галичини⁵⁾), щоби російська марка не звертала уваги небажаних людей, а навіть переривати час до часу переписку⁶⁾). А 25 жовтня 1866 р. видало львівське намісництво розпорядок, розісланий львівською консисторією, котрим завело обмежене в видаваню пашпортів до Росії з огляду на се, що галицькі учителі за часто їздять до Конгресівки ніби то в ціли образования. Перед виданем пашпорту маеть ся від тепер жадати відпустки від шкільних властей, при чім належить звернути увагу на се, що для принятия в заграничну службу треба

¹⁾ Лист напечатаний у нас під ч. 48.

²⁾ Гляди: лист ч. 47. Пор. також: Русское Забужье, стор. 183.

³⁾ Гляди: лист ч. 83 і 85. ⁴⁾ Гляди: там же.

⁵⁾ Гляди: лист ч. 89.

⁶⁾ Гляди: лист ч. 85.

мати дозвіл від австрійського правительства. Священники повинні мати дозвіл від своїх властей, бо часто трапляються випадки, що вони без ніякого дозволу лишають на довгий час свої приходи й виїзять за границю¹⁾.

Та усе те були тільки півміри. Австрійське правительство, і віденське і краєве, не зробило нічого поважнішого, щоб здержати еміграцію Галичан до Росії, а своєю нещасною політикою ще причиняло ся до її збільшення.

І наші церковні власти в Галичині також не сповнили свого обов'язку в сій справі певно тому, що їм ходило про іменоване холмським єпископом людини з Галичини. І серед того замішання галицька єрархія навіть не визнавала ся в тім, що дні унії в Холмщині почислені.

Чиж дивно, що супроти сего „Слово“ писало відважно всякі похвальні статі на честь російських порядків у Холмщині, оповідало Галичанам про добре платні посади та про численні стипендії для них у Росії і т. д.? Всюди, де тільки могло, ставало воно в обороні переселенців і оповідало з радістю про їх русифікаційну діяльність. Що правительство дивило ся не дуже приязно на таке поступованє „Слова“, се Дідицького мало обходило, бо за свою роботу брав він гарний гріш. Вже проф. Студинський згадує, що Дідицькому присилано з Росії на видаванє „Слова“ 3—6000 рублів²⁾, а й само „Слово“ було приневолене раз таки признати ся до сего, бо в 1866 р. став ся ось який комічний інцидент, який переповідаємо за „Словом“³⁾. З кінцем падолиста прислала дирекція сідлецької гімназії на руки „Слова“ 800 рублів для 4 учителів Галичан, які вже місяць тому дістали декрети на учительські посади в Сідльцях і в Білій. Та через помилку доручено лист замість Дідицькому гр. Дідушицькому, котрий зараз відіслав лист на властиву адресу. Дідицький дістав лист, але отворений. І зараз рознесла ся вістка між соймовими послами, що з Росії прислано рублі для совітника Лаврівського, сов. Кульчицького, секретаря „Aziend-i assicuratrice“ Сінкевича і ще для когось четвертого. „Слово“ пояснило, що

¹⁾ Слово, 1866 р., ч. 94. — Н. Ливчак додає ще ось що про сі заходи австрійського правительства (подаю його слова в перекладі): „Австрійське правительство ще 1870 р. заборонило своїм консулям у Росії візувати заграничні пашпорти тих Галичан, котрі хотіли в часі вакацій удати ся до своєї родини“. (Ливчакъ, *op. cit.*, стор. 153—154).

²⁾ Z za kulisów, стор. 38.

³⁾ Слово, 1866, ч. 92.

справді прийшли гроші, але для: Лукіяна Лаврівського, проф. академічної гімназії у Львові, Кульчицького, іспитованого учит. гімн., Сінкевича і Баньковського, учителів гімназії в Перемишлі. Отже „Слово“ мусіло признати ся прилюдно до того, що на його руки приходять гроші з Росії на еміграційні цілі.

Так то „Слово“ котило ся що раз скорше у пропасть деморалізації, потягаючи за собою й частину суспільности. Досить буде вказати на такі події, що в справі відомих релігійних розрухів на Підляшу стояло „Слово“ недвозначно по стороні російського правительства, яке силою при помочи війська й розливу крови „реформувало“ обряд нещасних Підляшан. А коли Яків Головацький перейшов до Росії¹⁾ і приняв там православє, то „Слово“ допустило ся такого мерзкого вчинку, що висловило явно радість із причини, що Я. Головацький“ повернульсь цѣлою своєю родиною назадъ на вѣру нашихъ Отець, приобщившись на д. 7. Сент. с. г. (1868) къ первобытной русско-православной Церкви“, додаючи на адресу унії такі уваги: „Видно, що насиліємъ создалось, не на долго устоится. Чудны пути Божіи: не прошло одно столѣтіе, а уже плоды Польши изъ русскихъ сердець до послѣднего накорѣнка, удаляются и искореняются“²⁾. Обрядове питанє, піднесене колись — як ми се бачили — так нещасливо Наумовичем, видало при сприяючих обставинах скоро богаті плоди: довело до релігійного відступництва.

І для чогож усе те діяло ся? Чи для ідеї? В обрядовій боротьбі з перед шістьох літ можна було ще бодай часом думати про якийсь, хоч неясний ідейний підклад, але тепер прихильність до православя була тільки наслідком народньої апостазії й ми не маємо ніякої основи додумувати ся в сім ділі хоч тіни ідейности, бо тільки дуже низькі цілі кермували галицькими переселенцями — відступниками. Ясним доказом сего причини їх переселеня в Росію та ціле їх поведенє.

Бо якже поступає хочби й „Слово“ при заохочуванню Галичан до переселеня? На перший погляд моглоб здавати ся, що ратованє руської народности в Холщині лежить „Слову“ справді на серці, бо воно говорить про се в цілім ряді статей. Але приглядаючи ся сим статям близше, побачимо гнєть, що всюди в них повтараєть ся один мотив: Холмщину можуть

¹⁾ Про суспендованє Я. Головацького згадують у нас листи ч. 54 і 55.

²⁾ Слово, 1868 р., ч. 77

вратувати тільки Галичани, бо тамошнє духовенство по гадці „Слова“ неспосібне до того. А коли незабаром стало російське правительство покликувати Галичан до Росії, „Слово“ просто чи посередно заохочує їх до сеї еміграції та улекшує їм її. Однак нема статей в „Слові“ (крім одної-однісецької), які говорили би про ідейний бік сего переселення — себ то, які взивали би Галичан ратувати Холмщину не з власною користю, а безкорисно, для самої ідеї. Натомість маємо у „Слові“ майже всюди згадки про світлі матеріяльні відносини для духовенства й учителів у Конгресівці, про стипендії, з яких можуть користати також Галичани і т. п. Тому читаючи ці статі „Слова“ та осуджуючи їх зовсім предметово, без ніякого упередження, можемо прийти тільки до того висновку: „Слово“ заохочувало Галичан до переселення в Росію виключно з матеріяльних понук, не згадуючи навіть про інші. Сим підхопило воно справдішній характер сего переселення.

Тільки раз відізвала ся в „Слові“ рефлексія. Воно побачило, що перетягнуло струну й злякало ся сего громадного переселення з огляду на небезпеку для власної партії. В дописі: „Зъ восточной Галичины. Выселятись ли и на даль зъ краю?¹⁾“ застановляєть ся автор над причинами громадного переселення Галичан у Росію й бачить їх: 1) у польонізаційній системі, яка видає Русинів на поталу Полякам; 2) в потребі серця, бо не можна глядіти спокійно на нищенє народности. Автор рішучо противить ся дальшому громадному переселенню талановитих Русинів, бо Поляки тішать ся з того, а ми (себ то прихильники „Слова“) тратимо багато. Велика Русь обійдеть ся без Галичан, а тут у Галичині поїть ся молодіж Кулішівськими ідеями — отже що станеть ся після вивандрування ревнителів народнього діла? Чи може Росія упімнеть ся в дипломатичній дорозі за „руськими“ Галичанами або допоможе їм матеріяльно? І автор накликає до взаїмного заохочування себе, до зєднування молодіжи, котра замість мріти про українське царство повинна взяти ся до праці. А що до переселення в Росію, то воно не повинно відбувати ся для поліпшення матеріяльного биту, а для висших цілій. Бо на таких безідейних кинеть ся анатему. І нехай сі переселенці не забувають на Галичан, нехай не паношать ся і не тратять гроша. — Досить пізно відізвало ся „Слово“ з такими гадками, а до того вони стоять у яркій суперечности з цілим

¹⁾ Слово, 1868 р., ч. 86.

його дотеперішнім і дальшим поступованем. Наостанку вони потверджують вповні нашу гадку про чисто матеріальні понуки того переселення, бо кінчать ся такі — витягненням руки по гріш. Цікаве тут хиба побоюванє перед зростаючим українським, народовецьким рухом, який вже загрозив поважно москвофільству. Отже й сю статю, хоч у ній заговорено (зрештою зовсім мимоходом) про ідейний бік переселень у Росію, треба нам мірити тою самою міркою, що й усі інші статі „Слова“ про Холмщину — вона також наскрізь безідейна й грубо матеріальна.

Незвичайно цікаві листи з переписки Амвросія Шанковського доказують також безсумнівно, що одинокою понукою переселення Галичан у Росію в тім часі був виключно огляд на матеріальне положенє, а інші понуки, які тут можемо добачити, се тільки відміни тої головної понуки. Перегляньмо сю переписку.

Вже згадувано про лист Анастасія Михайловича Шанковського,¹⁾ що хотів переселяти ся на якийсь час у Росію виключно з матеріальних оглядів. Зовсім ясно й отверто заговорив про причини сего переселення в Росію Клим Сінкевич у листі з 1865 р. „Дивуєш ся, что насъ къ сему привело? — пише він Шанковському — Отъ Бачиньскій, математикъ, все єще суплентомъ, я только испытъ на нижшу гимназію маю, и учитись вже не хоче на старость, а Федыньскій не связанъ ту родиною, бо ѣй не має... хоче такожъ ся чегось дослужити больше якъ тихъ 900 или 1000 зол. въ Австріи. Въ послѣдъ рубли мають всегда щось привлекательного“. А тих рублів дають там 1200—1500 сріблом річно при 25 літах служби (по 15 літах половина платні) та ще й дадуть на дорогу. Що правда, „сама большая борьба предстоитъ“ Галичанам у Холмі, бо Холм „дѣра... не ма кавярни, ни біляровъ ни театровъ“, але усе незабаром буде, бо правительство прихильне Галичанам, а поки що й так можна якось розвеселитись²⁾. Отже Сінкевич подає ось які причини переселення Галичан у Холмщину: 1) скорший аванс і ліпша

¹⁾ Се, здаєть ся, той сам Шанковський, про якого згадує „Слово“ у 75 ч. з 1865 р. Його як техніка покликано разом із малярями Олександром Рачинським та Корнилом Устіяновичем для будівельних і малярських робіт при тамошніх уніятських церквах. Про Анастасія Шанковського згадує також Н. Ливчак у своїх споминах — в 1873 р. був він старшим інженером (Ливчакъ, *op. cit.*, стор. 132).

²⁾ Гляди: лист ч. 41.

платня для учителів у Холмщині; 2) неохота чи неможність зложити учительський іспит в Австрії; 3) недостача близшої родини в Галичині; 4) бажанє доробити ся гроша; 5) дивна притягаюча сила рубля; 6) охота зажити вигідно й весело; 7) прихильність російського правительства до Галичан (виявлена на зверх щедростю). Про якісь висші ідеали тут анї словечка, всюди тільки грубий матеріалізм. Автор листа робить вражіне людини, що всюди піде на службу, аби тільки добре заплатили. А зважмо, що Клим Сінкевич не належав ще до найгірших людей і годї йому відмовити деяких благороднійших стремлінь. Він сам говорить про себе, що „большу часть дозрѣлой своей жизни посвятилъ былъ на услуги инымъ“¹⁾. А його листи про Холмщину, хоч писані часом під вражінем жалю, показують, що у него було ще доволї почутя чести²⁾.

Такою самою міркою треба мірити й звістки Миколи Лісікевича в лютім 1866 р.³⁾ про се, що Фединський дістав уже декрет до Холма з платнею 1200 руб. річно, а Бачинський з Бережан з платнею 1000 руб. і по 250 руб. на дорогу. Бо сі цифри мають хиба вказати на гарне матеріальне положенє учителів у Холмщині.

Але в однім листі Кліма Сінкевича заговорено про жертволюбність та патріотизм Галичан-переселенців, а навіть сказано: „нашіи далеко большіи патріоты, чимъ Москалѣ сами“⁴⁾. І сему патріотизмови та жертволюбности варта приглянути ся близше та зясувати їх суть. Треба зазначити передовсім, що сей лист писаний у хвилі роздратованя, коли то російське правительство не прислало Сінкевичеви обіцяних гроший на зворот запомог, узятих ним від австрійського правительства; тому К. Сінкевич був приневолений остати в Галичині, бо не міг на час ставити ся на обіцяне місце в Сідльцях і його заняв Сімянович, що явив ся там скорше з Петербурга (з висше згаданої пригоди з Дідицьким знаємо, що Сінкевич дістав вкінці якісь гроші з Росії). Отже причина вияви патріотичних почувань у сім листі знов не якась ідеальна, а чисто матеріальна: Сінкевичеви не дали гроший, а він чує себе покривдженем як патріот. Тісна звязь патріотизму з грошовими справами тут напрошуєть ся сама собою й ми відразу в сумніві: чи заява російського патріотизму Сінкевича походить із матеріальних, чи ідеальних понук, тим більше,

¹⁾ Гляди: лист ч. 48. ²⁾ Гляди: лист ч. 37.

³⁾ Гляди: лист ч. 44. ⁴⁾ Гляди: лист ч. 48.

що в попереднім листі патріотизму хиба стільки, скільки там мови про „привлекательность“ російського рубля. Та К. Сінкевич був готов виявити свій патріотизм і ділом: він був би сам звернув за допомогу Австрії, колиб його були не увільнили з посади в Сідльцах. Знов патріотизм грошовий. Але ось примір і російського патріотизму Галичан. Коли урядник варшавської залізниці говорив по польськи, урядник Ацієнди в Петербурзі Коснірський „принужденъ былъ верещати на весь зелѣзный дворецъ: По русски говори, ты русскій чиновникъ“. А Москалі видно дивили ся на таке через пальці, бо їх так дуже не разила польська мова. І ми готові би може бодай на основі сего одного приміру прийняти хоч який такий ідейний підклад російського патріотизму наших Галичан-переселенців, колиб не отсі дальші слова К. Сінкевича, що не полишають нас зовсім у сумніві: „Пишу о Россіи всегда съ жалемъ и терпко, бо они иначе не достойны добраго слова. Что сдѣлали они для насъ доселѣ? Поединьчимъ лицамъ помогали... На нашия заведенія русскіи обѣщали давати, на театръ сего года обѣщали прислати надъ 20.000 руб. — а де суть... Отъ бѣда и бѣда! Чи для нашої Руси не засвѣтитъ вже нѣколи солнце! А хиба бы вже Бога справедливого не было на небѣ!“ З сих слів можна вивести хиба оден висновок: російський патріотизм Галичан повинен бути щедро оплачений, а якби Росія не давала Галичанам гроший, тоді зайшло для них сонце і нема Божої справедливости. А як Росія не дасть справді гроший? Тоді напишеть ся такий лист, як його писав К. Сінкевич, а в ній будуть гіркі нарікання на Росію — говорячи іншими словами, патріотизм погасне, бо без грөший нема тут патріотизму... Та при сім треба зазначити тут ще оден момент: російський патріотизм лучить ся у Галичан-переселенців часом з антипольонофільством. Та ми знаємо, що сі протипольські вислови більше теоретичні, не оперті на яснім розуміню відносин між Поляками й Русинами, а врешті се звичайно покришка, якою галицькі москвофіли люблять прикривати свої симпатії до Росії. Що правда, тяжкі національно-політичні відносини, серед яких знайшли ся галицькі Русини в 60-тих рр., також сприяли дуже такому виселеню. Тому не без певної рації говорить про Галичан Е. М. Крижановський: „Испытывая на родинѣ тяжелую участь не только отъ чужихъ, но и отъ присныхъ, обрядовцы сильно возбуждены были вѣстію о томъ, что русское правительство ищетъ надежныхъ людей въ среди галицкаго духовенства для содѣйствія ему въ возрожденіи

уніатського населення Холмської єпархії... Вони були увірені, що в Холмській єпархії вони знайдуть широке поле для своїх завісних стремлень, не вбдаючи того, що в предблах Росії нбть нужди изыскивать основи для русскої народности¹⁾; а до того вони зовсім не знали й не розуміли потреб Холмщини¹⁾. Та мені здається, що хоч сей ідейний підклад переселень Галичан у Росію де в чому вірний, головні мотиви сеї еміграції були все матеріальні. Тільки в ряди-годи попадається людина, котру тягнуть у Росію бодай позірно якісь висші понуки — пр. бажане ширшої діяльності. Таке вражінє можна би віднести на перший погляд із листу Осипа Чачковського, котрий пише: „Въ Вблнб мусить бути Ббблботека, моглбымъ мое сочиненіє друге викончити и издати, а тутъ—граю во двохъ вбста зо Стрыюмъ (sic!) моємъ, и марную вбкъ“²⁾! Але і Чачковський не вільний від матеріальних спонук, бо він думає про Росію також тому, що не міг дочекати ся іменования³⁾.

Сказаного досить, щоби зрозуміти повну безідейність російського патріотизму Галичан-переселенців, бо так, як К. Сінкевич, думали усі вони. Інші стояли під сим оглядом певно ще далеко низше від него. І про виїмки з того правила між Галичанами-переселенцями у тім часі таки не знаємо поки що.

Супроти таких фактів не трудно вгадати, як поводити ся наші переселенці в Росії та як відносило ся до них правитель-ство і Росіяни взагалі. Корнило Устіянович вже давно осудив їх з того погляду в своїх споминах, а наша переписка, „Слово“, і дотеперішні історичні розсліди подають з того боку цікаві, хоч прикрі факти. Ось що говорить про поведене тих Галичан за часів Войцицького хочби й Е. М. Крижановський, що добре розумів їх вартість: „администраторъ Войцицкій оказался слабымъ и недальновидымъ. Давнія симпатіи его къ Галиції взяли теперь верхъ надъ всбми побужденіями, вытекавшими изъ дбйствительнаго положенія дблз въ єпархії. Холмскіє галичане заняли тотчасъ при немъ правящее положеніє въ качествб правящихъ чиновъ консисгоріи. Но эти новые въ єпархії люди не только не могли утвердить, но еще болбе ослабили въ глазахъ мбстнаго духовенства и всего населенія значеніє Холмской духовной власти, неполучившей каноническаго утвержденія“. Усе те „задбвало только самолюбіє мбстнаго духовенства... холмское

¹⁾ Русское Забужье, стор. 384—5.

²⁾ Гляди: лист ч. 50. ³⁾ Там же.

епархіяльне управління, въ новомъ своемъ составѣ, не считало нужнымъ наблюдать осторожность въ своїхъ дѣйствіяхъ... Напротивъ, оно тотчасъ высказало неуваженіє не только къ народній совѣсти, но и къ положительнимъ законамъ, соблюдаемымъ всею христіанскою Церквою¹⁾. Так пише про роботу галицьких переселенців оден із головних діячів тодішнього опраправославлення Холмщини.

Та поминаючи усе, займемо ся тільки тим, що говорить тут мало до тепер використане „Слово“ в звязи з перепискою Шанковського. До 1865 р. не пише „Слово“ ще нічого про подвиги Галичан у Холмщині; воно само ще тоді троха хоч часом вагало ся і навіть стануло в обороні української мови в Холмщині, закидуючи російському правительству централізм, незгідність з інтенціями царя, який такого централізму не хоче, та доказуючи konieczність заведення народньої мови по холмських школах. Які були причини сего звороту в „Слові“, годі певно вгадати²⁾, може бути, що причинили ся до того й побоювання, щоби Галичани, які не вміють по великоруськи, не втратили для російського правительства свого значіння. В щирість „Слова“ годі нам тут повірити, бо вже дуже скоро замовкають такі голоси в „Слові“ й воно говорить не тільки про добрі наміри російського правительства супроти холмських Русинів, але й розписуєть ся про розширене „руського“ (російського) духа й мови у Холмщині, при чім залюбки підносить ся визначні заслуги Галичан з того боку. З початком 1865 р. видно сей напрям у „Слові“ зовсім виразно³⁾. Галичани розвинули в Холмщині діяльність у двох напрямках: вони „очищали“ уніятський обряд, себ то зближали його до православя, і русифікували Холмян з підмогою школи, проповіді і т. п. Передовсім старали ся вони заявити свої русифікаційні наміри при всяких прилюдних виступах, де були присутні урядові особи — а „Слово“ пише радо й широко про отсі виступи Галичан, пише наївно, без сорому — певна річ, не без ясної ціли поручити Галичан російському правительству. От, коли вмер ректор холмської уніятської семінарії Шокальський, а заступника ректора Гарасовського віддалено за опір супроти правительственних розпорядків, став

¹⁾ Русское Забужье, стор. 275—6.

²⁾ Радн. дв. О. Барвінський думає, що діялось се під впливом К. Климковича.

³⁾ Пр. вже в січні 1866 р. говорить ся про добрі наміри рос. правительства в Холмщині (гл. ч. 6).

ректором Галичанин Іполіт Криницький, котрого введено торжественно 12 жовтня (30 вересня) 1866 р. На сю інсталяцію прибув відомий Войціцький, що вже тоді правив холмською єпархією і в його присутності перед усіми питомцями та молодіжю, що бажала вступити до семінарії, виголосив між іншими Криницький промову, в якій сказав таке про своє заведенє: „Существует оно въ русскомъ краѣ, удержане нашимъ правительствомъ русскимъ, опредѣлене для добра народа русского“. Тому усе в семінарії є „русске“, а польщини тут не буде ніхто терпіти¹⁾. Про унію забув ректор у такій торжественній хвилі. Подібно поступали й інші Галичани. Ось підчас торжества відкриття женської 6-класової школи в Білій 27 жовтня (8 падолиста) 1866 р. виголосив спроваджений з Галичини катехит сеї школи Микола Ливчак святочне слово, в яким не щадив похвал правительству й цареві, бо усе те чув і Войціцький і Черкаський²⁾. Таких примірів подає „Слово“ більше.

Сей „руський“ патріотизм, якого понуки просліджено висше, є найвизначнішою характеристичною прикметою галицьких переселенців не тільки в Холмщину, але й у Росію взагалі протягом цілих 60-тих та 70-тих рр. XIX в. Від него не свободний ані оден переселенець, він творить їх гордість, ним вони чваняють ся всюди (пр. „Слово“). Але глядячи з історичної перспективи, треба уважати сей патріотизм найгіршою прикметою галицьких переселенців, що понижає їх людську гідність. Бо коли вже — як се вказано безсумнівно — жерело сего патріотизму було дуже мутне, то його наслідки були з морального погляду для галицьких переселенців просто страшні й щось подібне ледви викаже історія другого народу. Той патріотизм починав ся пробами перервання звязків із своїм власним народом. Може сей висказ видасть ся кому за острій або несправедливий. Таж у листах переселенців повно згадок про Галичину, там часто видно тугу за нею (пр. у листах Миколи Лісікевича), вони листують ся живо з Галичанами, а при кожній нагоді відвідують Галичину. Так, треба признати, що наші переселенці любили Галичину — і в сїм велика трагедія сего руху: вони не змогли викинути з серця сеї любови, хоч як старали ся се зробити й на ділі „руськими“ не стали вони ніколи. Так зависли вони між

1) Слово, 1866, ч. 88, допись: Изъ Холма. (О греко-уніятскомъ сѣмєнищи).

2) Там же, ч. 94.

своєю й російською суспільністю й блукали по Росії мов той герой Шамісса, що загубив свою тінь — на диво й сміх людям. А чого вони не робили, щоби стати „руськими“! І К. Сінкевич справедливо писав, що Галичани більші російські патріоти ніж самі Москалі — бо Галичанам так могло здавати ся. Пригляньмо ся сій операції, яку вони переводили самі на собі.

Перша річ — вирікали ся галицькі переселенці в Конгресівку чи Холмщину або кандидати на них своєї народности. Мова їх власного народу ставала для них чимось низшим супроти величавої московської мови. Сеї московщини старають ся вони уживати навіть у приватних листах, а що її не вміють, отже наломлюють на силу свою мову до неї й чим далі намагають ся переповнювати її що раз більше московськими висловами. І так пр. оден лист К. Сінкевича з 1865 р. має ще досить народніх висловів та форм¹⁾, а вже другий пізнійший з того самого року показує розпучливе намаганє писати чистою великорущиною²⁾; але й бо тоді вже заангажовано Сінкевича до Холмщини. Навіть лист Миколи Лісікевича з 1866 р. також має багато народнього в мові³⁾, а пізнійше пише Лісікевич можливо чистою московщиною. Те саме бачимо у всіх переселенців. Що правда, ніколи не можуть вони затерти в мові свого походження, але се намаганє виступає всюди дуже ярко. Якжеж супроти того виглядає їх любов Галичини? Є се тільки інстинктовний відрух, якому вони не в силі оперти ся; він показує цілу протиприродність того їх змаганя.

В парі з народнім відступством ішло й релігійне; надто радо й скоро переходили Галичани на православє, помагаючи ще й силою давити унію в Холмщині. Аджеж ніхто инший, як тільки Галичанин Маркил Попель⁴⁾ завдав смертний удар унії в Холмщині. І аж Галичанин Николай Ливчак важив ся забрати з більської церкви мощі св. Йосафата Кунцевича⁵⁾.

¹⁾ Гляди: лист ч. 37. ²⁾ Гляди: лист ч. 41.

³⁾ Гляди: лист ч. 44.

⁴⁾ Маркил Попель був зразу учителем у Тернополі й учителем релігії та руської мови у Львові. Був се здібний, але безхарактерний чоловік. Писав також дещо; його писаня вчислені у Бібліографії І. Е. Левицького (II, стор. 691). В 1865—66 рр. видавав він у Львові досить народньою мовою двотижневник „Недѣля, письмо народне для науки, забавы, господарства и промыслу“. Після уступлення Михайла Куземського став він першим православним єпископом у Холмі (гл. про се відповідний уступ у Ліковського, *op. cit.*).

⁵⁾ Ливчакъ, *op. cit.*, стор. 8.

Переписка Шанковського не дотикає релігійних справ Холмщини, але коли поставимо се релігійне відступництво Галичан побіч їх завзятого „руського“ патріотизму, то мимоволі запитаємо ся: чи аж сего вимагав від них той патріотизм? Стремління до очищення обряду від латинізмів і огірчене з причини сих латинізмів не виправдують сего ні троха. Що більше, се вказує тільки, що Галичани справжніми „руськими“ патріотами не були, а тільки хотіли приподобати ся російському правительству в надії, що воно їх за се нагородить. І за сей усміх правительственных кругів, за сподівану нагороду не завагали ся вони умити свої руки в крові власних братів—холмських і підляських уніятів. Тут уже про добру віру, про якісь ідейні наміри годі говорити! „Рускій“ патріотизм знищив останки людських почувань у Галичан в Холмщині...

Щож говорити ще про їх поведене в Холмщині та в Росії взагалі? Перегляньмо тільки нашу переписку та виберім з неї вістки про заховане Галичан у Росії (не тільки в Холмщині), а будемо мати гідне доповнене згаданих фактів. Тут пригадаємо передовсім висше згадувану тугу Галичан за веселим та вигідним житєм, яка вже достаточно характеризує їх ідеали. К. Сінкевич жалуеть ся на інтриги Дячана в Холмщині, що звертає їх таки проти самих Галичан¹⁾, бо Лебединців вірить йому помимо осто­рог з боку Дідицького²⁾. Далі цікаві коротенькі замітки в листах М. Лісікевича, які тут наводжу, хоч вони не вяжуть ся тісно з Холмщиною, а говорять голов­но про Вильну. В цвітні 1869 р. пише він, що Я. Головацький „живетъ опять мирно и смирно на своемъ хлѣбномъ и спокойномъ мѣстѣ“³⁾. В вересні того самого року доносить Лісікевич, що „Головацкій ничего ни дѣлаетъ. Въ Прагу не ѣздилъ... потому что „денегъ“ на дорогу не дали. Онъ привыкъ ѣздить на казенный счетъ“. При сѣм додано й сатиричну увагу, що і в родинних справах їздить Головацький також, здасть ся, „на казенный счетъ“. А що до коломийської бурси, для якої хотів А. Шанковський виробити через него запомогу, „онъ не думаетъ о такихъ мелочахъ писать въ Москву“. Про себе пише Лісікевич, що він грає по цілих вечерах в преферанса, грає на білярді, читає часописи,

1) Ф. Дячан мав повірену агентуру для спровадження Галичан і оцінки, на яку посаду кождий із них відповідний. (Bańkowski, op. cit., стор. 71)

2) Гляди про се висше.

3) Гляди: лист ч. 70.

проходжуєть ся й так забиває час¹⁾. В грудні того самого року подібно: „Головацкіє живуть мирно и смирно и копятъ рубли на рубли. Я живу немножко шумнѣе чѣмъ въ прошлый годъ“²⁾. В падолисті 1870 р. звіщає Лісікевич, що „Головацкіє живуть одинаково“³⁾. В грудні 1871 р. читаємо знов: „Мы живемъ здѣсь довольно весело... пойдемъ сейчасъ съиграть на биліардѣ... бываю часто въ клубѣ (касино), котораго членомъ состою“⁴⁾. Далі багато писано про намірену женитьбу Лісікевича, бо ось „Витошинскій въ Витебскѣ женится на богатѣйшей помѣщицѣ. Вотъ Вамъ благодать для Галичанъ“⁵⁾. В лютім 1872 р. доносить Лісікевич: „Головацкій и Ливчакъ живутъ какъ прежде. Всѣ здоровы слава Богу и деньги должно быть есть у нихъ“⁶⁾. А ось ще звістка із січня 1874 р.: „У насъ теперь все балы, маскарады, вечера, и т. д.“⁶⁾.

Що правда, є побіч таких вісток також згадки і про устроюване шкіл, пр. в листі Миколи Сінгалеви́ча з Грубешова⁷⁾ і про працю в школі (на її надмір жалуєть ся нераз Лісікевич), алеж бо й неможливо було так зовсім без діла жити! В ціло-сти годі на основі таких вісток отрясти ся з вражіння, що між Галичанами, переселеними в 60-тих і 70-тих рр. у Росію, запанував наклін до сибаритизму (се й стверджує „Слово“ у згаданій дописи з 1868 р.), нагінка за почестями, бажанє наживи — сим одиноко могли вони самі перед собою оправдати своє поступованє: не дивно, що й се стало їх головною цілію. Характеристичні з того боку ті листи галицьких переселенців, у яких вони говорять про ордери й відзначеня. Дістати ордер — се була їх найвисша мрія й зависним оком гляділи вони на сих Галичан, що вже удостоїли ся ордерів або дістали висші відзначеня. Микола Лісікевич вижидав нетерпеливо з початком 1874 р. тої радісної хвилі, коли то він дістане ордер. А як вкінці дістав і чин і хрест, то зараз доносить про се А. Шанковському⁸⁾, хоч про хрест часописи ще й не написали. Так щож! Хрест був невеличкий: Анни 3-го степеня. От Сінгалеви́ч щасливий! Він „перещеголялъ всѣхъ Галичанъ“. Хоч він не має ще чина, а вже є директором у Люблині й має аж три хрести. Сего нема й у ексцеленції Головацького, що дістав усього Анну 2-го степеня.

1) Гляди: лист ч. 78. 2) Гляди: лист ч. 81.

3) Гляди: лист ч. 82. 4) Гляди: лист ч. 86.

5) Гляди: лист ч. 87. 6) Гляди: лист ч. 90.

7) Гляди: лист ч. 47. Гляди також: лист ч. 97.

8) Гляди: лист ч. 90.

Подібний настрій бачимо також у листі що йно згаданого Сін-галевича з Люблина, писанім з кінцем 1889 р.¹⁾ Тут згадує він про свою тяжку працю — він мусить працювати денно 10—12 годин. Але правительство вміє се оцінити. Матеріяльно стоїть він добре, бо недавно побільшено йому платню. До того дізнався він на днях, що його представлено до ордеру св. Станіслава 1-шої класи, який дають дуже рідко й якого ніхто з Галичан не має. І він описує з любов'стю сей високий ордер. Тільки боїть ся, щоб комітет міністрів не пропустив його часом.

Та помимо таких відзначень деяких Галичан російська суспільність погорджувала ними. І правительство не церемонилося часто з Галичанами. Се річі відомі хочби й з переписки Теофана Лебединцева. Цікаво, що навіть „Слово“ уважало потрібним заперестувати проти сего. В дописи: „Изъ Холмской Руси. (Неудобства и способъ къ ихъ устороненію)“²⁾ признано, що священники й учителі з Галичини стоять у Холмщині лїпше матеріяльно, але за се ненавидять їх там Поляки, уніяти й Німці, бо вони позаймали їх місця. Поляки ненавидять Галичан більше чим Москалів, а уніяти боять ся їх як голосу своєї совісти. Але то не дивно — гірше се, що і настоящі „русскіє“ відносять ся до Галичан з недовірем, вони глядять на них як на „іностранців“, не признаних правительством „рускими“ підданими. Се дієть ся із шкодою для Галичан, бо вони уважають ся провізоричними, а священники не „настоятелями“, а тільки „блюстителами“ приходів. „Русскіє“ з Імперії, що їдуть до Царства Польського, мають значні полекші, бо їм признано „русскіи права“. А Галичани, хоч такі самі „русскіи“, не мають сих прав, а вони покинули свою вітчину тому, що терпіли гонення від Поляків за „русскій“ патріотизм. Що правда, їх признають зовсім „рускими“, але там, де усе „русское“, їх переслїдують. Вони прийняли російське підданство, а таки вони „іностранцы“. Так для бідного Галичанина нїде нема вітчини. Галичанам не довіряють і погорджують ними. На таку неправильність звернено вже увагу гр. Толстому й ходять слухи, що Галичани дістануть усі такі права, як пр. Головацький. — Як знаємо, сї надії були даремні, Галичани ніколи сих прав не дістали й були все „іностранцами“ в Росії.

Ся допись не потребує нїякого пояснення — вона вірно малює положенє Галичан у Холмщині. Листи, які маємо під рукою,

¹⁾ Гляди: лист ч. 93.

²⁾ Слово 1868 р., ч. 93.

додають тут уже не багато. К. Сінкевич жалується, що Галичанам не довіряють у Росії, М. Ліскевич згадує про їх повну залежність від начальства, а найцікавішу вістку подає о. Теофіль Гарасовський, говорячи про zdeгpadoBaHe до ряду псаломщика галицького священника Децикевича, який наразився властям¹⁾. Як бачимо, не жартовано з ними.

На тім кінчимо огляд відносин Галичан до Холмщини у 60-тих pp. XIX в. Сумний образ розстелив ся перед нами, а хоч він ще далеко неповний, бо найгіршого — самого кривавого здавлення унії в Холмщині²⁾ — ми ще зовсім не дотикали, він нас просто лякає своєю понурою. Ми з дивом питаємося самі себе: Чи справді аж до таких діл була здібна наша суспільність? Може історія колись розв'яже сю незрозумілу ще для нас загадку...

VII. Із переписки Антона Могицьницького в 1861—1871 pp.

Вкінці хочу сказати кілька слів про невеличку окрему громаду листів, писаних до Амвросія Шанковського: про листи Антона Могицьницького. Вони кидають дещо світла на цікаву статтю того нашого талановитого, але нещасного письменника, а й вяжуться по троха з обговореними вище подіями, бо показують, як то серед невідрадних обставин тих часів марнувалися не раз дуже здібні люди.

Усіх листів Антона Могицьницького, писаних до Амвросія Шанковського, заховалося 9. Хоч деякі з них мають незначну історично-літературну вартість під оглядом змісту, печатають їх усі у матеріалах хочби тільки тому, аби подати пробу стилю й мови А. Могицьницького. З тими листами вяжеться тісно лист о. Івана Могицьницького з Грушки, що подає інтересні вістки з життя Антона Могицьницького.

В 60-тих pp. находився поетичний талант Антона Могицьницького в повнім упадку. Від 1859 р. перестав він майже писати й не цікавився літературою. Вже не раз пробовано по-

¹⁾ Гляди: лист ч. 95.

²⁾ Криваве здавлення унії на Підляшю представлено з польського боку у відповідних уступах згадуваної книги еп. Ліковського, а з православного, правительственного у статті Е. Крижановського: Волненія уніатовъ на Подлясьѣ (Русское Забужье, стор. 153 і дал.).

яснити причини того. Ом. Огоновський, ідучи за Ом. Партицьким, пише, що „журби домашні і невгоди́ни національні вчинили єго (Могильницького) трохи не байдужним для змагання руских послів супроти більшости соймової¹⁾“. Вже в Відні не міг він погодитись з політикою єпископа-суфрагана Спиридїона Литвиновича, що був великим прихильником централістів німецьких і велів руским послам іти поруч з тими противниками автономії народів славянських. Кажуть, що Литвинович заздро дивився на Могильницького, котрому в честь співано гимни похвальні, та що той ієрарх приневолив єго мовчати при дебатах в думі державній і в соїмі краєвім. Зломаний духом Могильницький жив відтак незамітно в Бабчи, а позаяк він і рускою літературою перестав займатись, то з годом-перегодом забували про него земляки²⁾. Отже Партицький і Огоновський добачують три причини того, що Могильницький перестав цікавити ся літературою і взагалі народнім житєм, а саме: домашні клопоти, національні „невгоди́ни“, а передовсім конфлікт з єп. Спіридїоном Литвиновичем, що завидував слави Могильницькому.

Глибше задумував розслідити причини, ізза яких Антін Могильницький попав у 60-тих рр. у повний духовий розстрій, Константин Лучаковський, автор монографійки про нашого поета³⁾. Він задумував навіть написати про се окрему статю з повною обережністю, бо ся справа була для него видно доволі немила⁴⁾. Лучаковський обіцяної статі не написав, але за се знаходимо в згаданій його розвідці дещо про причини упадку таланту Могильницького. Отже Лучаковський оповідає, що Антін Могильницький як посол у Відні відзивав ся мало, бо „не призволяв деспотичний провідник клюбу“, себ то митр. Спіридїон Литвинович. Та що йно тут виявила ся вповні сила бесідницького таланту Могильницького, як се показує найліпше його промова в державній радї, виголошена 27 червня 1861 р., що

1) А. Могильницький був якийсь час соймовим послом.

2) Історія літератури рускои. Написавъ Омелянъ Огоновскій. Часть II. I. вѣдѣль. Львѡвъ, 1889, стор. 279.

3) Константинъ Лучаковскій. Антонъ Любичъ Могильницкій; єго житє, єго значѣне. (Справозданє дирекціѣ ц. к. гимназіѣ академичнои у Львовѣ за рѣкъ школьный 1886/7. У Львовѣ, 1887, стор. 9—73.) Між паперами А. Шанковського заховали ся два листи К. Лучаковського до него з просьбою про присланє вісток про А. Могильницького. Можна сумнівати ся, чи А. Шанковський подав Лучаковському усе, що знав про А. Могильницького — а міг він знати багато, як се видно хочби й з наших листів.

4) Там же, стор. 40.

рознесла славу нашого поета поза межі Галичини. Однак саме тою промовою придбав собі Могильницький „неперемолимого ворога в особі голови клюбу, а свого найвисшого настоятеля духовного“¹⁾. А у Могильницького була така вдача, що як йому не повели ся його наміри або коли його хто обидив, то він тоді забував ся зовсім і поневіряв собою. Тому поступоване митрополита зломило його й він усунув ся від публичного життя; а зражений критикою, перестав також займати ся літературою. Між Могильницьким і митрополитом прийшло кілька разів до острійшої виміни слів, а наслідок усього того був такий, що розпорядком із 14 липня 1864 р. позбавлено його деканської почеси, віддавши його перед тим (11 лютого 1864 р.) на слідство світській власті. Ще й опісля мав Могильницький нераз неприємності від своїх духовних настоятелів. Наш поет знайшов ся тепер у дуже прикрім положенню. Хорий фізично, зломаний духово, розстроював він себе ще більше гадкою, що не може дати своїй численній родині відповідного удержання²⁾. А як видно з наших листів, любив він свою родину дуже.

Серед таких тяжких житєвих обставин рішив ся Антін Могильницький на крок, котрий свідчить про його повний духовий розстрій, а для котрого навіть ледви знайдемо деяке оправдане у згаданім фізичнім і моральнім стані колишнього автора „Скиту Манявського“. Се відомий епізод, розказаний Теофаном Лебединцевом у листі до брата.

А саме в половині 1866 р. прийшов до Лебединцева Іполіт Криницький з просьбою постарати ся у київського митрополита про прийняте А. Могильницького в київську єпархію і в православє. Далі пише Лебединців ось що (подаю його слова в перекладі): „Енергічний і простий, він напивав собі тим ворогів в єпархіяльній духовній адміністрації, котрі йому докучали ріжно. Будучи многосемейним чоловіком (у него 6 синів і 4 доньки), він збіднів дуже, відриваючи ся постійно протягом 6-ти або 10-ти літ від прихода й господарства як посол до місцевого сойму й державної ради. На останнім соймі він подібно як і інші виступив проти Литвиновича за його то рівнодушність, то нерішучість у руській справі або боротьбі проти Поляків. Тепер Литвинович став йому докучати й дав дуже бідну парохію десь там у Карпатських горах. Придавлений сімєю й убожеством, він

¹⁾ Там же, стор. 43—44.

²⁾ Там же, стор. 44—48.

рішився прийняти православ'я¹⁾. Та незабаром, бо вже 28 вересня 1866 р. писав Лебединців братови: „Дѣло о Могильницькомъ придержите и прекратите... Къ счастью, во время я получилъ несомнѣнное свѣдѣніе, что онъ и до сегодня подверженъ налогу запоя, періодически возобновляющагося... Жаль, а чело-вѣкъ, говорятъ, просто геніальный и образованнѣйшій“²⁾. Отже Лебединців подає ось які причини нещасного положення А. Могильницького: 1) численну сімю; 2) конфлікт із еп. Литвиновичем і консисторією; 3) наліг п'янства.

Переписка Амвросія Шанковського potwierджує й доповняє ці дані. Мало що не всі листи Антона Могильницького натякають бодай посередно на грошеві або родинні клопоти. Хоч його діти вчилися по школах добре (Могильницький займався ними щиро), все таки мав він із ними нераз дещо клопоту й мусів їх переносити з одної гімназії до другої³⁾. До матеріальної біди прилучалися ще нераз недуги — Могильницький терпів на ревматизм⁴⁾. В справі конфлікту з еп. Литвиновичем, подає цікаві вістки о. Іван Могильницький з Грушки⁵⁾. З його листу довідуємося, що з початком 1864 р. попав Антін Могильницький у незвичайно прикрі житєві обставини, які довели його до стану, названого „страдателниї и отчаянію близкіи родъ нинѣшнаго покаяного житя Его“ (А. Могильницького), що знайшовся „въ неисповѣдимомъ Состояніи гризоти физическаго и нравственнаго снеможенія — уничтоженія майже“. Причиною того були непорозуміння з митроп. Спіридїоном Литвиновичем, які А. Могильницький взяв собі надто до серця, хоч митрополит готов був йому простити, як що він поправить ся. Литвинович підозрівав Могильницького о неприхильні йому дописи в „Слові“ — здається, несправедливо, бо в листі названо за се Литвиновича „разячо жорстоким“. Вкінці дійшло до того, що Литвинович відозвав ся до Могильницького в салі державної ради: „Sie sind ein gemeiner Schuft!“ Хто знає митр. Литвиновича, той зрозуміє, що сей епізод міг стравді стати ся. Литвинович був дуже амбітний⁶⁾ і підозріне на А. Могильницького (що, як згадано, не годився з напрямом його політики) могло його розгорячити

1) Кієвская Старина за 1898 р., цвітень, стор. 65—66.

2) Там же, стор. 73.

3) Гляди: листи ч. 11, 65, 67, 73, 76, 77 і 84.

4) Гляди: листи ч. 73 і 77. 5) Гляди: лист ч. 34.

6) Гляди його характеристику в згаданій моїй праці: Віденська гр. кат. дух. семінарія.

до того степеня, що він відізвав ся так нетактовно й немилосерно до підвладного собі священника й відомого народного діяча. Стало ся се мабуть 1863 р., а було тільки продовженням давнього конфлікту з митрополитом. Ся подія „омрачила й глибоко огірчила“ Могильницького й він став у товаристві й під проводом Плятона Костецького шукати забутя в напою, хоч се було для него шкідливе. При тім дійшло до якихось неприємних і голосних скандалів. Отсе оповіданє о. Івана Могильницького поясняє нам вповні той душевний стан Антона Могильницького, який не дозволив йому працювати духово й довів його до понижаючого інциденту з Лебединцевом.

Нашим народнім житєм став Антін Могильницький займати ся менше вже з кінцем 50-тих рр. В 1861 р. пише він до Шанковського: „Якъ тамъ стоитъ политика Русинѡвъ? — скажѣтъ менѣ, — бо я тутъ межи горами (він був тоді у Марковій) мало що знаю“¹⁾.

Та найкрасше малює його душевний стан лист з кінця 1868 р.²⁾. Тоді задумали коломийські Русини — здаєть ся, за почином Амвросія Шанковського, видати руський альбом у честь холмського єпископа Михайла Куземського. В тій цілі вислали вони до поміщення в „Слові“ відозву: „Отъ издательства „Альбума“ въ Коломыи“. Літературні труди підняла ся приймати печатня Михайла Бѣлоуса в Коломій, де мав печатати ся згаданий альбом. З початком 1869 р. мав сей альбом опустити печать. Отже розписано передплату на книжку, що мала обіймати 10—12 печатних аркушів, в ціні 1 злр.³⁾. З невідомих причин сей альбом не появил ся.

До співучасти в альбомі візвав А. Шанковський також А. Могильницького. Могильницький відповів⁴⁾, що він став що правда думати дещо над сим, щоби пошанувати чимось так заслуженого мужа, але він сумніваєть ся, чи його талант зможе устояти ся супроти молодих руських талантів. Бо, як він каже, „Пегазь мой не естъ уже нынѣ оный огнистый, легконогий лошаць крылястый, що то мене колись перед двома десятками лѣтъ, розигравшись носилъ поподъ хмары, и кобымъ лишь хтѣлъ былъ крѣпко держати ся его гривы, былъ бы мня може вынеслъ на самъ вершокъ русского Парнасса“, але се вже збідована „хандиба“, що надто скоро томить ся. Отже як йому

¹⁾ Гляди: лист ч. 11. ²⁾ Гляди: лист ч. 65.

³⁾ Слово за 1868 р., ч. 79.

⁴⁾ Гляди: лист ч. 65.

йти між тих молодих? Але може вони приймуть бодай добру волю за діло. З того виходить, що А. Могильницький задумував написати щось для того альбома, тим більше, що як він говорить далі в с'їм листі, новіший зворот у політиці, що віщує Руси красшу долю, підносить дещо й його духа, прибитого тяжкими ударами долі. Та чи він справді написав що, не знаємо.

Наведені слова Антона Могильницького показують, що він добре розумів силу свого таланту й свої здібности, які кидають ся в очи кожному, хто читає його твори. Тим більша шкода, що такий талант замість розвивати ся, упав так скоро. І власне згадані листи тим цікаві, що вони поясняють нам у неодному сей упадок. Вкінці з того останнього листу бачимо, що годі говорити, — як думав К. Лучаковський — немов то А. Могильницький з 1867 р. перестав так зовсім цікавити ся нашим життям. В 1868 р. (отже вже після нещасної пригоди з Лебединцевом) Могильницький не тільки оживив ся надією на красшу будучність нашого народу, але й задумував навіть дещо писати.

Матеріяли.¹⁾

1. Лист Теодосія Шанковського до брата Амвросія з дня 29 VII 1849 р.

Любезній Брате Амвроси!

Посилаю подь Твою опѣку книжки на спродажъ а тїй суть:

1) 15 Екземплярѣвъ Ермака, трагедій въ 5 дѣйствяхъ²⁾ по 48. Хр. С. Мз. Екземпляръ.

Вартѣсть всихъ 12. fl. С. М.

2) 20 Екземплярѣвъ Гриця Мазниці, комедія въ 3 дѣйствяхъ³⁾.

Екземпляръ по 15 Хр С. Мз. —

Вартѣсть всихъ 20 Екс. 5 fl. М.

Старай ся тїй меже Вами за готовіи гроши розпродати, понеже суть появами первими праці руского юношества и до того бѣдныхъ питомцѣвъ, а для васъ Панови Академѣци града Станѣславава дуже позитечніи и цѣкави. —

Господаруи острожне, и добре а як я приѣду здадешъ менѣ рахунокъ, а по Вакацияхъ виплатемо тимъ Панамъ, за що намъ красненко подякують. —

Я Тата Добр. пренумерувавемъ на Пчолу⁴⁾, немогу гнати (sic!) що то за помилка, же она недолѣтає тамъ, мож' бути же она залетѣла на Подоле, бо тамъ для ней лепшій (sic!) хосень (sic!); Протое мушу ся Пасѣчника запитати, що за причина? И буду просити, або (sic!) до Покутя средоточного напростовавъ. —

¹⁾ Для упрощеня друку подаю церковні букви, що подавають ся в листах, гражданкою (отже: ѿ=т, в=и, ѡ=о і т. п.).

²⁾ Ермак, сумогляд в пяти дѣствахъ мѣроу сочиненія Хомякова Алексея. В Львовѣ, 1849. — Сего перекладу доконав Скоморовський Келестин, що підписав ся тут псевдонімом: Долиняненко Келестин.

³⁾ Гриць Мазниця або мужъ заманенный. Комедія въ трохъ дѣйствяхъ И. Х. Покелина Моліера... Львовѣ, 1849. — Перерібки з французького доконав Іван Наумович.

⁴⁾ „Пчола“ — літературно-науковий тижневник під редакцією Івана Гушалевица. Виходила від 7 мая до 3 вересня 1849 р.

Рада наша ся розв'язала дня 27/7 849. Причина буде въ Зорі¹⁾.

Бѣльше писати непозостае менѣ часу.

Будь здоровъ: не за довго побачимо ся
Теодосій III.

Родичамъ вселюбезнимъ мое почтенье и сердечне поздравленье —

Львовъ дня 29/7 849.

Попроси Тата Добр. ѡдъ мене, о присланье мнѣ кѡлка Рыньскихъ на справунки. —

Лист писаний на 3 стор. 8^о.

2. *Лист Амвросія Шанковського до Івана Гушалевича, писаний 19 IV 1853 р.²⁾*

Листъ мой до Г: Гушалевича!!!

Всепочтенный Господине!

Въ возванію Вашимъ на предплату Зоры Галицкой возва-
листе разомъ всѣхъ народолюбцевъ, дабы по силамъ причиняли
ся ко утрыманю той часописи а то не инымъ способомъ тѣль-
ко присиланіемъ утворѣвъ своихъ литературныхъ. Знаючи добре,
яку ролю бѣльетристика въ словесности одгриває и я предъ-
намѣрил-емъ собѣ, якою повѣстею³⁾ заполнить колись порозьне
якесь мѣстце въ Зорѣ. Повѣсть тую, котру Вамъ посилаю ко-
тра єсть первымъ моимъ плодомъ жертвую Вамъ; Всепочтен-
ный Господине! приймѣть ея ласкаво.

Же много еще той повѣсти бракує, самъ о томъ найлѣпше
перекопаний есьмъ, чимъ бо частѣйше ея читаю, тимъ больше
въ ней недостатковъ спознаю. Однако не було то цѣлкомъ на-
мѣреніемъ моимъ написати повѣсть совершенну, повѣсть подъ
всю критику, чую бо то въ собѣ, же до такового дѣла еще ве-
ликой працѣ и долгого упражненія потребує. Но о що осо-
бливо менѣ ходило и на що всѣхъ родимцевъ моихъ уважными
учинити радбымъ, єсть тое, абы имъ показати зъ ѡтки до бѣ-
льетристики найлѣпшого матеріялу бы намъ достати.

Неперечно исторія народа нашего такъ богата въ событія
впровадженна на поле бѣльетристики булабы найлѣпшимъ нѣ-
коли не высыхающимъ источникомъ, зъ которого тѣль-
ко повѣстей начерпати бы можна. — Но нащожь отвергаємъ тое за що
и донекотры польскіи писателѣ н: пр: Богданъ Зальєскій, Ан-

¹⁾ Гляди про се: Зоря Галицка за 1849 р., ч. 61, стор. 361 і д.

²⁾ Лист поміщений у дневнику Амвросія Шанковського (I ч., стор. 4—5). Тут він не має дати, але на початку дневника, де є спис листів Амвросія Шанковського, читаємо під ч. 23, що А. Шанковський вислав лист: до Редакції З: Г: п Г: Г: (себто „Зорі Галицкої“ і „Господина Гушалевича“) подъ 19/4 853. Відси й беру дату сего листа.

³⁾ Повість мала заголовок: Остатны Хвилѣ Плесниська. — Її початок є у згаданій часті дневника, стор. 6—13. — А. Шанковський написав цілу сю повість, але „Зоря Галицка“ не помістила її. Замість сего появилася в „Зорі Галицкій“ з 1854 р., ч. 42—43 (за редакторства Северина Шеховича) стаття про сю повість, де використано її для москвофільських цілей.

тонъ Мальчевскій, Михайлъ Чайковскій и пр: зъ такимъ упражненіемъ хвитаѣли а чипляемъ ся по наибольшей части житя поединьчого нашихъ селянъ въ ихъ теперѣшномъ состоянію? Чомужъ не уважаемо на тую велику ползу, же чрезъ тое познакомимъ всѣхъ зъ исторією нашего народа¹⁾ способомъ дуже пріємнымъ, способомъ, якимъ перейшолъ Dumas цѣлу французку а Walter Scott цѣлу ангельску и шкоцку исторію?

Знаемо далѣ, же бельетристика кожда намѣрати должна такъ намъ прикры житя хвилѣ упріемняти якъ насъ научати. Питаюсь? Чижъ бельетристика руска, слы она на историческе поле зверне свою увагу, тую цѣль найлѣше (sic!) не осягне? Тажъ кождый тое чувствуете же родина земля кождого зъ насъ наибольше занимае, же на ней такъ намъ любо а въ чужинѣ такъ не мило — же повѣсть про наши праотци, про судьбу нашего отечества, про давны лѣта до нашего серденька наймильше намъ прилѣпае. А що ся касае поученія, то нѣкто тое не заперечить, же оное въ повѣстехъ историческихъ русскихъ добре написанихъ найборше знайшлибысьмо; Сподѣю бо ся, же цноты нашихъ праотцевъ, ихъ любовь ко отечеству, ихъ вѣра, ихъ гостейпріемство ихъ крѣпкій нравъ не меньше на насъ вліялибы, якъ и любовь супружеска давныхъ Русинокъ, працовитѣсть и нравственность, вѣрность русскихъ дѣвиць сильнымъ булибы примѣромъ и для свѣта теперѣшного.

Не закидайможъ того а слы коли до писана повѣстей беремо ся не залишуймо поле историческое, поле такъ широкое, якъ широкій степъ украинскій, якъ обширне житѣе цѣлои Козаччины, якъ многочисленное оповѣданье при кождой розвалинѣ, при кождой могилѣ, при кождомъ курганѣ.

3. Листъ Теодосія Шанковського до Амвросія Шанковського, писаний 15 (3) IV 1854 р.

Вселюбый брате!

Получивше книжки и Твой листъ велми урадованъ булемъ, же на мене незабуваешъ и въ словѣ удостоятися знаешъ, за що прійми одъ мене мое благодареніе. — Видатки Тобѣ звертаю, которіи дочисленни суть до грошей Таткомъ Тобѣ на священное посилаемихъ. — Съ книжокъ менѣ присланныхъ подобалися мнѣ Поученія академіческіи, понеже суть въ новомъ дусѣ до молодежи застосовани. Любый брате! въ Твоимъ листѣ начерталесь мнѣ де нешто о язицѣ малорускимъ — я съ Тобою въ томъ взглядѣ єдного єсмь мнѣнія и въ моихъ преподаваніяхъ тогожъ держуся — однакже вѣрѣ менѣ въ преподаваніяхъ Догматическихъ знаходжу денекоторіи трудности протов, же Бібліи въ малорускимъ язицѣ не ма затвержденной отъ Ордінаріатѣвъ нашихъ, а писмо св: повинно ся дословно витягати зъ Бібліи. —

¹⁾ В примітці додано: особливо тыхъ, котрымъ прагматизмъ въ исторіи єсть такъ непоятнымъ.

Вашого Вѣстника языкъ мнѣ ся подобалъ, але не содержаніе. — Фейлетони дуже худіи а то тимъ бѣльше, же тра знати же и въ Галиціи Русини щось инного читають и же такою пашнею съ соломи не могутся наситити. — Чулемъ навітьъ отъ многихъ, пай буде пренумерата подвиженна и на 16 fl. CM: охочо дамо; дабы тѣлько наша часопысь съ инними поступала. — Я брате здався уступити мушу зъ поприща учительского — працюю тяжко через три лѣтъ тыжнево 18 годин — 2 екзорты — маю лыхе жалованье и трудно ся буде щось дождати. Въ правдѣ поданный есмь на дѣвствителного, але чулемъ — препятсвіа маю про тоє, же конкурсь съ I одписалемъ — однакже не дивно; же съ I одписалемъ — вѣдомо бо Тобѣ естъ, жемъ писалъ безъ приготованія и нѣмъ въ чинъ учительскій вступилемъ. Супленти по 3 даже 6 годахъ пишуть конкурси — менѣ же велѣли передъ тимъ писати, не дивно протое, же Малиновскій съ Ет одписаль? — Мы въ дому всѣ здоровѣ — мой Ярославъ вже ся смѣе — маю троху потѣхы. Тыхъ Вакаціи ради бысьмо Тебе видѣти — я вже и Нового тарока купилемъ. — У насъ той почи булъ огонь — спалило ся 4 дома на сердной улицѣ не далеко фѣлварка — Родичи въ великомъ були страху. Цѣлюючи Тя усердно съ мовѣвъ женовъ и синомъ остаюсь Твоимъ Тя любящимъ братомъ.

Теодозій.

Всѣхъ моихъ знаемыхъ поздорови.

Веселыхъ святъ Ты желаю! Христось воскресъ!

За книжки посилаю 2 fl. CMze.

В листі нема часами виразної ріжниці між почерком букв: **ь і ъ**. — Сей лист писаний разом із (пропущением у нас) листом о. Петра Шанковського на листовім папері формату 4^о.

4. Лист Антона Петрашовича до Амвросія Шанковського, писаний дня 4 III 1855 р.

Се обширний лист, писаний на синяво-сірім папері формату 8^о. Має він сторін: 2 нenum. + 18 нум. У переважній частині зміст його зовсім приватний, не цікавий для історика. Тому подаю з него тільки інтересніші виїмки. Титул листу: Возлюбленному Другу: Амброзію Шанковському. Богослову 3. года въ Львовѣ. — *Verae amicitiae sempiternae sunt*. Лист (писаний на Угорщині) датований: Дня 4. Марта 1855.

Стор. 14 (Петрашович відповідає тут по точкам на попередні листи Шанковського):

7. Зъ Нашихъ въ Вѣдню теперъ: А. Михайлевѣчъ v. Бегей, Еошко, Вѣравецъ, одинъ Историкъ Ройковѣчъ Антоній, а одинъ Пасторалиста Вѣслоцкій Юлианъ (мѣсто того Владыка мене на рѣкъ хоче зъ нову тамъ дати, но буду гледати средства з того ся выплянтати, а до Унгваре на штипендію ся достати... до!!!... А коль бы мян концомъ до Унгваре нехтѣвъ дати, та буду ся просити. — коль естъ фундація на нашихъ въ Львовѣ — до Львова, жебымъ мѣгъ знову зъ Вами быти и ся

тамъ розпознати зъ Вашима — Ладомерскій въ Пештѣ (где мудры люде — памятаете) мѣсто Годобая зъ Выс....; а мѣсто Седлака одинъ Историкъ, — Седлакъ, который зъ Пешту выгнанный былъ въ Унгварской Семѣнарїи есть, такожде и Годобая. —

8. Споминаете еще въ Вашимъ листѣ: ци я дозволю мое имя черезъ Васъ выробленну часть нашего путешествія — въ будущу черезъ Вашу славу Семѣнарїю выдаючу книгу — выложить? А чому бы я тому противенъ былъ? — Но понеже Вы о мѣ тамъ тыже спомнете, -- а еще и мѣ пошлете одну зъ нихъ, — то я — хотяи знаю же Вы не будете хтѣти прїяти, однакожъ прошу Васъ, прїймѣть тыже мале помочество на ту книгу — хотяи лемъ зато: же будетъ нашовъ мововъ выдана; — но въ тѣмъ листѣ немогу Вамъ еще послати! бо вѣрте мѣ, не маю теперъ: лемъ 30. Хг. См. вшиткой кася, — но може о короткій часъ дѣстану одъ Пана, та Вамъ заразъ одышлю, — але Вы мѣ — коль уже буде готова, то мѣ ей на каждый спосѣбъ пошлѣть — на вѣчну памятку. —

Ци прауда, же въ Россїи судъ (sic!) слѣдующи вѣры: 1. Благочестивы Грестїяне. 2. Римсько кафтолици. 3. Лютераны. 4. Кальвины. 5. Русыне яко мы, унѣты. 6. Старовѣрцы. 7. Духоборци. 8. Безпоповци. 9. Черкесы. 10. Татары. 11. Турци. 12. Греци. 13. Армены. 14. Кальмуки. 15. Жыди. 16. Манисты. 17. Нахайци. 18. Мольканы. 19. Баркиры. 20. Фармарины. 21. Самоеды. 22. Караѣмы!!!

5. Лист Петра Шанковського до сина Амвросія, писаний на весну 1856 р.

(Виїмок).

О конференцияхъ Епповъ писалъ до мене еще въ великій понеделокъ. Совѣтникъ Шашк.:¹⁾ же ся тамо Еппи сваряють, але нѣчего не вспоминае о заступленю трохъ Еппархїй чрезъ три индѣвѣдуа или члени може не хотѣлъ онъ тимъ величати ся якого достоинства достигъ — пише только же конкордаты самъ то добре дѣло сли Епископи будутъ умѣти зъ того хосновати — однакожъ чинить взмѣнку, же Латиники суть, були и будутъ Русинѣвъ ворогами хочѣи й 100 Булѣвъ папезкихъ на нашу ползу было изданныхъ.

Не задовго укѣнчатся конференци, а тогда увидимъ що то дѣла насъ вийде — дай Боже найлѣпше.

Лист писаний на 2 сторонахъ 8^о.

¹⁾ Міністеріальний радникъ Григорій Шашкевичъ.

6. Лист якогось Єроніма до Амеросія Шанковського, писаний дня 11 VI 1857 р.

Львѣградъ дня $\frac{? \text{ мая}}{11 \text{ czerwca}}$ 857 г.

Всепочтенный Гподине Любимый Друге!

Хотяй уже дня 7-го т. м. получилъ я Ваше честное писаніе, однакожъ хотя Вашимъ желаніямъ удовлетворить, не могль я нѣкаковымъ образомъ съ отвѣтомъ поспѣшить ся, протое думаю что Вы мнѣ сіе, же ажъ днесъ къ отвѣщанію забираю ся къ лехкодущій прычеслити не схочити. Прынятіе бо такъ достойнаго мужа¹⁾ чрезъ долшій часъ собывалось, протое и описаніе тогожъ на долшое время разпространить прынужденъ я былъ; но когда тоє уже якъ мнѣ мнится къ концу прыближається, то и я къ описанію тогожъ засѣдаю почаная (sic!) отъ Его Преосвященства прибитія а окончеваая або може на означенномъ реченьци посвященія або непосвященія, або на отиздѣ Владыки въ Канату або Уневъ або на инномъ но всегда Достовнымателномъ событію. (Вашое честное писаніе—ей Геды! такъ возхищенъ былъ и єсмь полученіємъ тогожъ, что невозможно мнѣ сей благой гадки изъ головы изтребить).

Истенно прыбыль нашъ усердно ожидаемый Владыка кпръ Спирідіонъ для 4-го т. є. въ четверъ о 6-томъ часѣ утра, дня писанія Вашего къ мнѣ посланія дня достопамятнаго якъ намъ всѣмъ мнится изъ Перемишля въ Львѣградъ. Встрѣчъ выступили и мы аки найчисленнійша но немного днесъ важна репрезентація руская и повытали Его съ Всечт. Кустосомъ Куземскимъ²⁾ и крилош. Іакомъ³⁾ въ одной повозцѣ а съ Препод. Господиномъ Товарницкемъ и Саучинскемъ⁴⁾ въ другой въ ограду свято-Георгійскую прыбывшаго громкемъ многая лѣта! Тогожъ самого дня посѣтилъ Его Преосвященство Его Превосходительство Г. Намѣстника, 5-го удался къ Емѣненціи и Превосходительству Метрополити⁵⁾ въ Уневъ откуда 6-го возвратился; тойжде дныни пѣли нашѣи пѣвчики Его Преосвященству въ городѣ предъ палатою Архиерейскою такъ зовимую серенаду о 5½ томъ часѣ по полудне за что благоволилъ поблагодарить что незмѣрно нашихъ Надстоятей возрадовало. 7-го т. є. въ день Сошествія св. Духа имѣли Его Преосвящен. всемѣрно первое Богослуженіе по которого оконченію посвящевали хоругву при которомъ случаю трымали дерзкое слово, тогожъ дня отправили походъ въ мѣсто упокойшихся. Дня 8-го былъ обѣдъ у Господина Товарницкаго, которому благоволили прысудствовать, тогожъ дня были на вечерни въ Успеньской мѣстцевой Церквѣ, посвящали знова двѣ хоругви

¹⁾ Спирідіона Литвиновича.

²⁾ Михайло Куземскій. ³⁾ Микита Іаак.

⁴⁾ Товарницкій і Микола Савчинскій, відомі діячі у Львові з 50-тих рр. XIX в.

⁵⁾ Кардинал і митроп. Михайло Левицький.

и имѣли прекрасное слово Богочестнонародное, гдѣ славу рускаго народа той святини Божой и тамочнаго брацтва и заведенія въ память приводили, по оконченію поихали къ дому. Въ вечеръ але давала капѣтула въ палатѣ на поверсѣ такъ зовѣмій *dinner* въ честь прибытія Его Преосвящ. Тутъ были запрошеніи Достойники рускіи, Старійшина краевая кромѣ Намѣстника и Баранецкаго, Становцевъ и военновъ, были наши Ректоръ и Вѣцеректоръ и такожде Саучинскій. Архiereя всѣ загаломъ превозносятся величаютъ. Дня 10-го была сему подобній *dinner* у Г. Хомѣнскаго¹⁾. На ордынацію ждають уже тутъ славутній Залускій, которій есть въ Пезбитеріумъ (*sic!*) принять и которій по его бесѣдѣ былъ уже 3 кратне въ Сибдіякона (*sic!*) посвященъ, но доселѣ есть токмо *ukończonym Alumnem przyjętym* до *Presbiterium* и Галѣчинскій; тому послѣдному обѣщаль Владыка что го посвятить якъ скоро буде имѣть *titulum mensae* а Владыка зъ Унева гдѣ на двѣ недѣль отойдетъ поверне. Впрочемъ будетъ реченецъ посвященія въ обыкновенное время назначенъ т. е. мѣсяца Сентября. Якъ гадасты або ждѣтъ ажъ до Вересня або искушайти тыперъ може удасть ся Вамъ совокупно съ тымы: (бо Шмерикоскій ординоваль ся въ Перемішли такожде и Лукашевичъ). Дня 9-го получилъ нашъ Ректоръ паштетъ прыхоршій въ слѣдствіе тогожъ шкартъ подѣ карою диміссіи забороненъ, а если которого изъ насъ увидить Владыка самого того возметъ до своей повозки привизе до Семѣнища и *stante pede dimisio*. Се не въ смакъ якъ имъ Ой не въ смакъ якъ Имъ, такъ и намъ, тыперъ боится питомецъ той повозки такъ або и больше якъ четвероношній вѣрній привязанецъ кѣбитки однолошадной бу... Такъ якъ томъ поласканъ возрадоваль, такъ тутъ ущепнулъ засмутилъ особенно нашихъ Надстоятелей. Но се не конецъ, але Священники по изреченію Его Преосвящ. имѣють ся надіати не малого наказа або казненія за переступленія. То все необходимо нужне! О Козаревичу не могль я извѣстить ся понеже той полкъ стоитъ гдѣ въ лагерѣ. Фехеръ поздравляе Васъ засилаючи свое почтеніе, къ которому Антонъ, Гриць и Еугенъ свое прылучають благодарячи за милостиву память. За все что мнѣ начертать благоволиести благодарю Вамъ, моля аще се Вамъ не будетъ тягостнемъ о частійшое писаніе, какъ всегда дуже мнѣ приятно о драгихъ мнѣ лицахъ извѣстіе получить тимъ болѣе ихъ посланіе читать! но о едыномъ гдѣ писалисте певно той Амврозій недоволенъ не могу на собѣ перенести, дабымъ свое неугодованіе не йзнурилъ; бо пригадавши собѣ съравнавши то что мнѣ на городѣ мовилисте бо достигше того о чимъ не разъ мыло думалось вельмо трудно не токмо написать, але й погадать дабы кто съ тимъ болѣе азъ того ба наветъ ей подобную гадку повзяти могль! Га хибѣ Вы мя доселѣ не знасти або мислити якобы Васъ непозналъ я! — Вашой всегда

¹⁾ Член Ставропігії.

і̇ всепочтної і̇ достойної Сопрузѣ мое глѹбочайшее по-
клоненіє благовольтъ освѣдчить яко і̇ искренное благодареніє,
что ажъ при окончеванію писанія Ваша Госпожа Вамъ пере-
решкажала, яко і̇ мнѣ дзвонѹ на обѣдъ перешкажав, но я на
се не зважаю, токмо Вамъ пишу, же маєть нова організація,
подля которой Соорега яко і̇ Administrator 300 fl. C. M. Парохъ
селянинъ 400 а гражданъ 500 fl. C. M. Деканъ але о 200
болше получить. Дай Господы мылосердїй? Єще одно а уже
конецъ. Будети може гадали что мнѣ паперу не стало одно-
барвного про се на двоякомъ мажу се нѣтъ Любимій Амврозій!
но Вы мнѣ писали на рожевимъ то значить... а я на зеленомъ
і̇ жолтомъ, згадайти! а якъ нѣтъ то запитайте, бо їмѣете дя-
ковати Богу Кого! пращайти Вашъ всегда благожелающій і̇
почитающій другъ і̇ слуга Іеронїмъ Константиновы и Лвовы
наше поздравленіє, коли ся не поженили теперъ, то най на
вакації отложать а скочилобся коломїйки.

Лист писаний на 4 сторонах зеленого + 2 стор. жовтого ли-
стового паперу 8^о.

7. *Лист Михайла Осадці до Амвросія Шанковського з дня
7 XII 1858 р.*

Всечествїйшій Господине!

Удовлетворяючи желанію Вашему, спїшу ся съ отвѣтомъ
на Вашъ листъ, который я вчера честь имѣлъ получить. Точно-
ведля вопросовъ, менѣ постановленныхъ, изчисляю Вамъ ту
важнїйшій дѣла, могучїи быти руководствомъ при изъясненїи
старославянскихъ и старорусскихъ памятниковъ. Необходимо
потребнымъ єсть учителю руского языка знаніє старословян-
ского — разъ, щобы отношеніє живущихъ словянскихъ язы-
кѹвъ къ тому же належито поняти, а потому такожъ, щобы роз-
личнїи виды староруского языка — находящїи ся въ немъ съ
причины влїянїя старословянского — основно изъяснити. —
Къ изученію языка старословянского могутъ слѣдующїи по-
служити дѣла: Miklosich. 1. vergleichende Grammatik der slawi-
schen Sprachen I. Band: Lautlehre, Wien. 852. III. Band: Formen-
lehre 856. Кождїй томъ 7. пенск. єбѣр. 2. Die Bildung der No-
mina im Altslovenischen (Suffixe). Wien. 858. à 2 р-ськ. 40 кр.
3. Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti. Vind. 850.
Цѣна 5 пск. єбѣр. 4. Chrestomathia palaeoslovenica. Vind. 854.
1 пенс. 30 кр. єбѣр. 5. Evangelium s. Matthaei palaeoslovenice.
Vindob. 856. 1. пенс. 30 кр. єбѣр. 6. Die Wurzeln des Altslove-
nischen. Wien. 857. 36 кр. єбѣр. 7. Lautlehre der altslovenischen
Sprache. Wien 850. 36 кр. єбѣр. 8. Formenlehre der altslov. Spra-
che. II. Auflage Wien 854. 2 пенск. єбѣр- такожъ: Schleicher's
Formenlehre der kirchenslav. Sprache. Bonn. 852. à 2 пск. єр.
Кромѣ того выдалъ нашъ Миклосичъ много иныхъ книгъ —
особенно же памятниковъ старословянскихъ, которыхъ изчи-
сленїя я залешаю. Наведенї дѣла послужать довольно до изъ

ясненія статій, находящихъ ся въ Хрестоматіи Г. Головацкаго — однакожь лише въ отношеніи языкословія. —

Нестора, ажъ до Владимира Великаго — изъ яснилъ ученый Шлецеръ въ сочиненіи: *Nestor, Göttingen 1805—808. 5. Bände.* Дѣло тоє, имѣло во свое время великую вартость; и нынѣ много изъ него довѣдати ся можна, хотяи въ нашихъ часахъ не одно въ изъ ясеніи Нестора измѣнило ся въ слѣдствіе открытой рукописи Лаврентійской — и Георгія Амартоля, изъ котораго Несторъ выписывалъ а который Шлецеру не былъ извѣстнымъ. Чрезъ два лѣта шукалъ я сочиненія ученого Нѣмца въ дорожѣ антикваричной — но дармо; я употреблялъ про то дѣло тоє минувшаго года изъ книгохранилища здѣшняго всеучилища — и здѣлалъ собѣ такожь выписъ того дѣла — который я Вамъ немедленно пошлю, скоро ми лише на настоящий листъ отпишете. Добре есть такожь, при изъ ясеніи Нестора читати Исторію Карамзина или Зубрицкаго, которыми и я при изъ ученіи памятниковъ русскихъ пользовалъ ся. Если бы Вы собѣ желали — сочиненіе второго Автора, то я бымъ Вамъ охотно мой экземпляръ ажъ до праздннхъ выжичити мѡгъ, понеже самъ ползовалымъ ся экземпляремъ Г. Крыницкаго, съ которымъ я въ дружескомъ жїю сношеніи. — Г. Миклосичъ отложилъ критичное изданіе Нестора на будущій годъ — понеже теперь второе изданіе Словаря своего составить хоче; одинъ лише аркушъ издалъ — который я Вамъ такожь пошлю.

Много, дуже много свѣтла подають дѣла Г. Шафарика при изъ ясеніи старорускихъ памятниковъ. Его „Старожитности словенскїи“ выйшли на языкѣ ческомъ, и стоятъ 13 реньск. сребр. Переведенїи суть такожь на языкъ нѣмецкїй, великорускїй и польскїй; я употребляю переводъ нѣмецкїй Г. Вутки, который можна купити за 8 реньск. 30 кр. сребр. Дуже доброе дѣло есть такожь его: *Slowansky Narodopis* (въ языкѣ ческомъ) съ картею словянскихъ племенъ; цѣна дѣла того 2 реньск. ср. а на конецъ его новѣйшее сочиненіе: *über den Ursprung und die Heimath des Glagolitismus Prag. 858 1. fr. 20 kr. C. M.* По желанію Вашемъ могу Вамъ о первое дѣло черезъ моего Антикваря постарати ся — а тогды лише 6 или 7 реньск. стояти буде. Евангеліе Остромирово издалъ съ изъ ясеніями ученый Востоковъ въ Петербургѣ 1843. Я выжичалъ тоє дѣло изъ книгохранилища Университета тутейшаго — но можна оноє записати съ Петербурга — цѣна его выноситъ коло трехъ рублей. Критику до изданія того Евангелія написалъ Г. Миклосичъ: *Jahrbücher der deutschen Literatur. 119 Band.* Я имѣю для себе изданіе Ганки, *Prag 853.* которое Вамъ могу послати. Въ прочемъ нема въ Хрестоматіи Госп. Головацкаго лише три статїи изъ того Евангелія; я Вамъ ихъ про тоє познѣйше изъ ясно — теперь читайте однакожь Г. Миклосича *Formenlehre.*

Договори князей русскихъ съ Греками до нынѣ еще никто не изъяснилъ; понеже критика ихъ еще не очистила. Г. Головацкїй отпечаталъ ихъ въ своей Хрестоматіи съ всѣми блу-

дами — за що ся и Г. Миклосичъ дуже гнѣвалъ. Поки онъ цѣлого Нестора критично не видасть, не маємъ съ договорами що зачинати. Г. Миклосичъ такъ сказаль менѣ о договорахъ и о Словѣ о полку Игоря: „Ich möchte wohl gern diesen Gymn. Lehrer sehen wollen, der mir die Traktate und den Igor gehörig grammatisch und sachlich — erklären könnte. Mir kommen viele Stellen in diesen beiden Denkmälern sehr dunkel vor“. Щожъ мы маємъ до того сказати, если нашъ первенствующій языкословъ такое о томъ дав мнѣнїе. Однакожь большую часть дочитаєте ся въ моемъ Несторѣ, который я Вамъ послати вознамѣряю. Слово о полку Игоря изъ ясниль Boltz, Berlin 854. цѣна 2. реньск. ср. Суть въ немъ примѣчанія граматическїи — и рѣчь сама довольно выяснена; на конци находить ся толкованье въ стихахъ. Изъ Русиновъ писали о томъ меже прочими: Максимовичъ 837 и Сахаровъ 1840. Бельовскїи перевелъ поемать той на языкъ польскїи. 833. Раковецкого „правды рускои“ нема нигде; вышла она въ Варшавѣ въ двоухъ томахъ еще г. 820. Ту лише въ цѣсарскомъ книгохранилищи находить ся рѣдкоє дѣло тоє; я пользовалъ ся нимъ минувшого года — однакожь много и Г. Раковецкїи не изъясняе. Мы брали прошедшого року „правду руску“ и старали ся такожь съ помощію критики смыслъ видобути; однакожь и Г. Миклосичъ неразъ ничъ рѣшительного не могъ сказати. Я имѣю нотатки до правды рускои — и даже и критичный текстъ — пошлю Вамъ тоє въ своемъ времени. Г. Миклосичъ издасть колись правду руску критично.

Только, Всечеснѣйшій Господине! могъ я Вамъ на предложеннїи ми вопросы отписати; отъ Васъ залежить продолженіе того дѣла — прошу менѣ про то якъ найскорше щось рѣшительного о томъ донести.

Листа Вашего я не получилъ — вѣроятно на Вѣденской почтѣ не загинулъ — оже думаю, же его въ Галичинѣ уничтожено. О новинахъ напишу Вамъ въ слѣдующемъ листѣ; нынѣ могу Вамъ лише тѣлько сказати, же мой испытъ передъ порогомъ.

Вашей благородной супрузѣ изъясняю мое глубочайшее почтеніе. —

Съ правдивымъ почтеніемъ имѣю честь писати ся Вашего Преподобїа слугою

М. Осадца.

Вѣна, дня 7. Декемврїа 858.

Лист писаний на 4 сторонахъ білого паперу 4°.

8. Листъ Іларіона Шанковського до брата Амвросія з 1859 р.

Любезный брате!

Прости, що на листъ твоїй не ѓдписую. Причина тому єсть, що нѣколи погадати не могу щобъ намѣреніе твое було шире — а потомъ непевнїи и дуже скуднїи вѣсти о томъ предметѣ принуждали мене ѓтложити ѓдписъ ажъ до часу — где бымъ взглядомъ той рѣчи докладнѣше мѡгъ довѣдати ся. Увѣ-

домилъ емъ о тѣмъ Модеста¹⁾ — ѓнъ ходилъ до крилошанъ и тѣлкѣ ему сказали о тѣмъ, скѣлька зъ возванія того довѣдали ся. О жалованію ничего пезнають — але якъ-емъ зачувъ то 620 — Намѣстничество має пропоновати — а въ Вѣдню допѣро выбирають и призначують мѣсяця. — До селѣ мало ся зголосило: оденъ Барановскій — Настоятель ч. Василия св. зробилъ реляцію що може дати двохъ — и одного уже монаха зъ Кристинополя подавъ. Шепаровичъ Фаустъ має такожъ охоту заангажовати ся — Вуйко Копеченецкій зробивши реляцію, що въ деканатѣ его не ма такихъ индивидуовъ — додалъ наконецъ, що самъ кожного часу готовъ естъ пойти на капеляна. Владика о тѣмъ довѣдавши ся зробилъ тоє замѣчаніе, що добре робить — отъ не буде комиссіи. Модестови анѣ иннымъ целебсамъ тоє анѣ на гадцѣ — уже бы опи певно подавали ся, сли бы въ тѣмъ якій заслуги видѣли — и на будущнѣсть за тїи воздаяніе. Подають ся до Ординаріату а чи услуги увзглядняють — того незнаю. — Передъ зелеными святами отбували ся сессіи взглядомъ запровадження латиньской азбуки. До комиссіи належали Владика нашъ — Кузьемскій — Малѣновскій — Іановскій — Черкавскій и Полянскій Директоръ зъ Самбора. Оба послѣдніи були за латиньскою азбукою — на Черкавского самъ Мошъ повставалъ. Члены комиссіи дали свое мнѣніе писемно. Кузьемского розправу о брошурѣ Іеречека (секретаря мѣнѣстеріального, которого тутъ прислали зъ Вѣдня) ѓдписалъ-емъ уже и послалъ домѣвъ — розправу Малѣновского, котра основуеъ на документахъ дуже важныхъ вынайденыхъ Петрушевичомъ маемъ такожъ въ семѣнищу — пѣмъ поѣду на вакаціи буду ся старати ѓдписати. Естъ и розправа дуже умна Іановского. — Найпростодушнѣйше и найбільше правды написалъ Кузьемскій — такъ що самъ Намѣстникъ и Іеречекъ ображеніи ся бути чули — и много му за тую розправу закидали — даже схизму и велику ненависть къ Полякамъ — то була причина, для которой ѓнъ ѓдъ комиссіи ѓдступилъ и розправу сію вразъ зъ извиненіемъ до Баха послалъ — котрый малъ сію радо прияти — и приватно до него писати. Теперъ бавить въ Перемишли. Зъ сессій тыхъ нѣчого не выйшло — наказано зъ визше молчаніе. Оба Епископы мають въ той справѣ ѣхати до Цѣсаря якъ тѣлько поверне зъ Вероны. — У мене буде 22. на другій мѣсяць уже по испитахъ. —

Якъ схочешъ щобымъ близше ся о тѣмъ довѣдалъ — то буду ще старати ся и познѣйше ти напишу

а теперъ цѣлую тя сердечно вразъ съ женою

Іларіонъ

Всеч.: Вуѣовства Добр. руки цѣлую. Г. Катехетовству мое почтеніе.

Яся сердечно цѣлую и прошу щобы мнѣ що донесъ.
Лист писаний на 2 сторонахъ 8°.

¹⁾ Мабуть Модеста Малицького.

9. Лист Василя Ільницького до Амвросія Шанковського з дня 5 XII 1860 р.

Всепочтеннѣйшій Господине!

Помнячи на стосунокъ, (отношеніе), въ якимъ съ Вами зоставалъ емъ, — на Вашу приклоннѣсть до всего, що руске и на доброе серце Ваше, осмѣляю ся до Васъ однести съ просбою, бысте були ласкаві тїи тутъ залучені книжочки помежи люди розкинути, а гроши за нихъ по 20 кр. н. одъ екземпляра на мои руки прислати. Посылаю 50 екземплярѣвъ, зъ котрыхъ 20 оддасте мому брату Ігнатову зъ Подпечаръ, або Вс. Козановичу на деканатъ Тисменецкій. Гроши за тыхъ 20 екземплярѣвъ разомъ съ тими, що вы розпродаете, пришлѣтъ въ своемъ часѣ на мои руки. — Долучаю также 18 екземплярѣвъ сочиненія Косака по 50 кр. за екземпляръ¹⁾; — и тїи гроши до мене одошлѣтъ. — Перепрашаю, же осмѣляюсь Васъ трудити; — я охотно пѣднимаю ся также якого труда для Васъ. Сѣраковскій вже заплачений. Если одберу за накладъ, тогди забераю ся до важнѣйшого дѣла: Животъ Константина Острогского. Сими часами починае словестнѣсть руска зъ сна пробуждати ся: а пульсъ духового життя дае ся голоснѣйше чути. — Пѣзнѣйше буду Вамъ що больше писати; Вы зъ ласки своей донесѣтъ мнѣ, що ся у Васъ дѣе. Уцюлюйте одъ мене рученки Всепочтеннѣйшимъ родичамъ однимъ и другимъ — вселюбезнѣйшой супружъ и возлюбленне братерство Дозьовство — най на мя не забувають, я завше мило прегадую си хвилѣ съ Вами пережити.

Съ правдивою честею и любовю

Вашъ другъ
Василь Ільницькій

Львовъ 5. Декабрія 860.

Лист писаний на 3 сторонахъ 8^о.

На четвертій стороні адреса:

Всепочтеннѣйшій Господинъ

Амброзій Шанковский,

Професоръ гимназіяльный

въ

Станѣславовѣ.

10. Лист Костя Могильницького до Амвросія Шанковського з дня 31 XII 1860 р.

Подаємо тільки виїмки з того листу (4 стор. 4^о), що має дату: Siemakowce 31/12 860, а підпис: Kostyk Ynka:

Więc Tato²⁾ był na Instalacji Ks. Metropolity³⁾, czy jest ón jeszcze istotnie w sile wieku by mógł osobiscie kierowac i dopo-

¹⁾ Тут мабуть мова про календар на 1861 р. „Львовянинъ“, що вийшов 1860 р. накладом Михайла Косака.

²⁾ Іван Могильницький, парох Грушки.

³⁾ Григорія Яхимовича.

módcz nędzy naszego kleru? Czy nie przemoży wpływ kamarii Świętojurskiej. — Jakateż jego opinia o terażniejszym stanie rzeczy? moysz mi co stanowczego o tym powiedzieć? — to ważne, bo Kostecki¹⁾ — ist das unser Beyspiel sollen wir uns seiner sehr zweideutigen Charakterfestigkeit in die Arme werfen — noch vor kurzem war er der gefeyerte polnische Dichter. — bis in (sic!) nicht die Noth zwang das Ruder der gottseligen Зоря Галицка zu ergreifen wonach er seine sämtlichen sudaria in polnischem auf das ruthenische sehr nothdürftig in fallor übersetze²⁾. — Übrigens meine Meinung darüber konnte falsch seyn. — Можетьли отъ Назарета что доброго бити?

11. Лист Антона Могилянського до Амвросія Шанковського, писаний дня 4 II 1861 р.

Многопочтённый Господіне!

Въ моіхъ родіннихъ потребахъ, осмѣляю ся, просіти Вашоі Всечёстности о добру, дружеску порадѹ.

Я моіхъ двоихъ синѡвъ до испиту за первше полрѡчїе по возможности прыл҃агодилъ, — но прїѣхати до Станїслава на речїнець выдѣлъ я по моіхъ домовыхъ ѣ урядѡвыхъ обстоятельствѡхъ не возможно. Теперъ не знаю якъ собѣ далѣй поступити, — бо теперѣшнии преписы взглядомъ испитѡвъ приватныхъ не суть менѣ добре знаны! и бою ся, щобы потѡмъ не мѡти клопоту. — Прошу про тѡе менѣ обучити, — ци опустївши речїнець первшого полрѡчїа, — не можнобы пѡзднѣйше, — може оба испити разомъ, — а може по Вакаціахъ такъ зовїмый ѣспїть (Aufnahmsprüfung) сробити, — и котрѡю дорогою булобы найлучше дѡйти до цѣли? — Якъ тамъ стоїть политика Русинѡвъ? — скажѣтъ менѣ, — бо я тутъ межи гѡрами мало що знаю. Будьте такъ добрыи, — справити моего пѡсланця, щобы ѡтдалъ письмо Капѣтанови Г. Wieser — ѣ напишѣтъ менѣ о всѣмъ просторонно! — Засилѡю Вамъ ѡтъ себе ѣ цѣлоі родїны усердне поздоровленїе и дружеске цѣлованїе

Вамъ преданнѣйшїй
А. Могилянскїй

Маркова 4-го Лїютого 1861.

Лист писаний на 2 сторонахъ 8^о, а на четвѣртїй сторонї адреса:

S-er Hochwürden Hern
v Szankowski Ambros
gk: Weltpriester und Gymnasiallehrer
in Stanislau
per Express

¹⁾ Плятон Костецкий — його характеристику подав др. Іван Франко у згадуваній студїї „Стара Русь“.

²⁾ Натяк на се, що Плятон Костецкий брав визначну участь у видаваню „Зорї Галицької“ за редакторства Миколи Савчинського. Тут поміщував він між иншими свої поеми.

12. Лист Костя Могильницького до Амвросія Шанковського, писаний дня 21 II 1861 р.

Початок листу й його кінець пропускаю, бо там говорить ся про чисто приватні справи (лист писаний на 8 сторонах сь-нього паперу 4^о).

...Nie myślcie tylko, że zasługi na polu polemiki politycznej położone, mają jakąś wartość u Metropolity. Ен Бору нѣтъ. — Ma on az nadto taktu by pogodzić dwa tak sprzeczne żywioły — koncentrujący się w jego osobie, dostojenstwa kościelnego i głowy partii rusinów. — Wielu kark złami, ale on za wysoko by zapalcenców poskromić a rozumnych zaraz nadgradzać. — Nim co stanowczego począć zamyslasz drogij Broniu, patrz się na wszystkie boki, bo przy zdobyciu twierdzy waleczni po trupach swoich braci wchodzi do wylomu. — A przykro to bardzo, po czasie szalu i oburzenia, być na wieki stemplowanym w oczach całej zawsze jeszcze, choć po upadku silnej partii. — Zimna krew i obojętne zapatrywanie się na wszystko nie nie korzysta, ale i nie nie traci. — Mówię nie jako zwolennik naszych dawnych przeciwników, przemawiam jak brat do brata. Ciesz się wziętością i znaczeniem jakie w dzisiejszych czasach ty na swoim stanowisku doświadczasz, bo ktoż nie cieszy się na zaszczytne oddanie zdolności i pięknych przymiotów osoby którą kocha i w której upatruje ideał wszystkich wzniosłych uczuć jakie przyjaciel ma dla swego przyjaciela, ale widzisz ją tak się na to zapatruję jak ta matka konająca która widzi dziecko łażące po skałach i przypasciach cieszy się z jego odwagi i zwinności, ale truchleje zamyka oczy na widok najmniejszego fałszewego kroku, którego może mu być zgubnym. Nie gonimy za sławą historyczną tyj nigdy przynigdy nie osiągniemy a chociażby, herocy nigdy szczęśliwymi niebyli chyba, zbudowały kartki chwaliły a języki złośliwe różnie sobie tłumaczyły ich powody postępowania. — I ja bym dzisiaj ubrał Bogdankę z osędce, może bym pod tym nakryciem sympatycznie poruszony, podumał, o historii kozackiej o swobodzie Zaporozców, zaśpiewał dumkę scisnęłaby mi serce tęsknota za czymś a za czym to? Czy może za pstrokaczną teraźniejszością wymagań ale gdzie tam, za swobodą prawdziwą, której ani prenumerowaniem Слова ani Przygląda niedostaję. to czego pragnę ludzi dać nie mogą, o czym człowiek wyższym uczuciem wzniesiony, pomarzy, tego kreatury kaliki tego świata dać nie mogą...

13. Лист Йосифа Могильницького до Амвросія Шанковського, писаний дня 6 X 1861 р.

Лѣвовъ (sic!) дня 16 октобрѣя 1861.

Любезнѣйшій Кс. Амброзій!

Неувѣрити любезний, як мило мнѣ єсть въ той способъ, коли инакше недозволено — єсть зъ вами побесѣдовати; и такъ начинаю на самий передъ отъ мого окруженѣя; сидячи ту въ нашомъ музеумъ, неможу ся въ жадинъ способъ отъ

кату утримати, бо отъ кѣлкохъ день неустанно терплю великий бѣль голови, зрешто привиклише по болшой части до регули семѣнарицкой, состоянѣе мое, стається мнѣ достъ зноснимъ, и можу сказати, жемъ достъ щастливъ, же мнѣ Богъ допомѣгль тутъ ся дѣстати, виджу слова вашѣ справдженѣ, бо въ самой рѣчи, приходять ту наветъ и Юристи на емперѣю, и кормлять ся такъ можу сказати ласкою нашою, подчасъ коли ми тутъ въ всякомъ достатку жѣемъ, наветъ дѣспѣплѣна тутейша, дуже упала, бо якъ намъ старшѣ алумни оповѣдають, не була еще жадного року така, а принаймний зъ початку; ми незнаємо до селѣ, що то значить замкнений Дормѣтаръ, незнаємо що то значить стеречи ся предъ суперѣоромъ даби не засталъ зъ люлковъ, кождому шкартъ якъ найсовершеннише ввѣйдетъ, и лише єдного Черлюнчакевича токмо бояти ся маємъ, русь наша пресвятая, цвитеть тутъ въ якъ найсовершеннѣйшомъ розмѣрѣ, найрозличнѣйшиѣ дѣла, о которыхъ я еще доселѣ нѣчого не зналъ, можу тутка достати, бо питомецъ нашего богословѣя зъ самую головою нашой лѣтератури Кулѣшомъ въ дуже стисломъ стосунку стоять, и дуже часто листи и книжкѣ отъ него достають, зъ тихъ то книжокъ, намѣряю и я вамъ любезный кѣлка послати, о которыхъ знаю що ихъ немаєти, сущъ то по найболшой части переписи, славныхъ писателей нашихъ. Теперъ посилаю вамъ короткий списъ тихъ дѣлъ, а ви ми на пишѣтъ, що ви собѣ съ того до переписанѣя вибераєте, а все въ якъ найскоршомъ времени отримаєти. Нелишаю вамъ такожъ и тоє донести, же на виставахъ тутейшихъ, такожъ и нашѣ славнѣ люди знайшли мѣстце, увидите ту въ Irgensa и по много иннихъ склепахъ портрета всѣхъ русиновъ, которѣ ся теперъ, або въ попередномъ времени одзначили, портретъ въ великости карти до граня коштиєтъ (sic!) 50 Xr. а збѣръ тихъ портретовъ єсть дуже варта мати; —

Стихъ щости мнѣ въ разъ зъ листомъ преслили, занѣслъ я по вашому желанѣю нашому Пагатови, той ихъ два дни у себе трималъ, и всѣмъ суперѣорамъ нашимъ показовалъ, а потому менѣ назадъ отдалъ, я ихъ показалъ модестови, котрий ихъ до селѣ у себе тримаєтъ.

О Стрию зъ Вѣдня¹⁾, непотребую вамъ доносити, бо онъ запевни мусѣлъ теперъ у васъ бути, а зъ рѣшити депутованихъ, приѣхали до селѣ токмо Кузѣемскѣ и Лѣтвиновичѣ до Лѣвова (sic!) Метрополѣти ся сподѣвають. —

Намѣренѣемъ моѣмъ било, опручъ обектовъ Теологѣческихъ, еще принаймнѣ математику слухати, але обрадилъ я ся, и залишаю тоє на сей рѣкъ.

Зъ важнѣшихъ (sic!) рѣчей немаю вамъ нѣчого донести, нашѣ Пагаты и три префекти виѣхали вчора до перемишля, на именини Владикѣ перемиского, вчора на собранѣю нашою,

¹⁾ Мова про Антона Могильницького.

вибралисмо Фелипова на шматяра внералного, и нинѣ уже фунгує зъ свѣтломъ.

Недавно писальсмъ до Грушкѣ, даби мнѣ прислали пять реньскѣхъ на догматику, бо ся дуже надъ такеми рѣчами сего року дритъ (sic!), але не получаю до селѣ жадной отповѣди, будьте для того такъ ласкавѣ, и напишѣть при случайности въ рѣчи той до Гришки (sic!) при той случайности, представте тамъ, даби менѣ якѣ добрѣ чоботи, и пляфрокъ теплый зъ дому прислали, бо Богъ знаєть чи дѣстану якей плащъ, а ту прикро въ реверендѣ и бурмусѣ ходити.

Слибисте хотѣли дѣло яковъ зъ россиѣ достати, то черезъ нашоє семѣнише тоє найскорше осягнути, бо слибисте зъ Станѣслава до Кулѣша писали, то немаєте російскихъ банкнотовъ, а ту можъ нашѣ за такиѣ въ кождомъ банку достати.

Книшкѣ, котрихъ списъ я вамъ посилаю, належать до Танѣчкєвича, ви знаєти єго отца, онъ досталъ уже сего року двѣ пачки отъ Кулѣша,

Списъ

Основяненъка маруся Перекотиполе косеръ (sic!) дѣвѣкати три суть повѣсти, и драматъ того самого писателя подѣ титломъ щира любовъ изъ шевченъка казалъ менѣ, же вамъ теперъ можеть послати токмо тиѣ два кавалкѣ, кобзаръ з. р. 1860 у петенбургу (sic!) изданъ и поезиѣ єго въ Липску друкованѣ

зъ Макариевского Михаила Гарасько, а другое Наталя. — потмъ (sic!), Думи та спѣви, чрезъ Петренъка, далее достанети, теперъ Вовкулака изд. чрезъ Александрова Стефана,

далее достанети, перяславска (sic!) ничъ Галки (костомарова) а наконецъ Хата новорочникъ на годъ 1860 изданий Кулѣшомъ въ Петенбургу (sic!) —

скончивше мой листъ, остаюсь любящимъ васъ другомъ

Іосефъ

Уцѣлуйте отъ мене Вѣкцю и Малѣцкѣхъ такожѣде Іася мѣня и Еугєна най ся припують (sic!) такожѣ до мене.

Лист писаний на 4 сторонахъ синього лїнійованого паперу 4°.

14. Лист Іосифа Могильницкого до Амьросія Шанковського з дня 10 XI 1861 р.

Лѣвовъ (sic!) дня 10 новембрѣя 1861

Любезний кс. Амброзій!

Отписъ на мой остатний отриманий листъ оттягалъ я зъ той токмо причини, жемъ ся кожного дня сподѣвалъ, же Gorski, котрий ся тутъ на права записалъ, до Станѣслава отѣхати малъ. Въ нашомъ семѣнищи почало ся отъ неякогось часу новое полѣтическое житѣє, честний Лавровский совѣтникъ ту-тейший, и Депутований сталъ ся до того побудковъ, и во истинѣ русь наша тому честному мужеву дуже много винна будетъ, бо то онъ билъ первый, котрий въ лѣности оспалого

духа нашихъ питомцѣвъ до сотрудѣя въ лѣтературѣ возбуди́лъ, онъ то первий позна́силъ до насъ великое множество книгъ нѣкому зъ насъ до сего часу неизвѣстнихъ, за вго то трудомъ достали ми на вшехнѣдци голосъ, которого намъ до сего часу ляннѣя заперичала, а такъ русъ на всеучилищи доставше те-перъ 180 голосовъ бѣльше, импонуе́тъ тамо́жъ; ляннѣя на всеучилище вигадала собѣ якъсь складкѣ въ цѣли запомогти бѣднѣйшихъ учиникѣвъ, починила якъсь комѣтета. въ способъ тои якъ на соймахъ краевнихъ, и непогадала о томъ, же ту и русини якъсь суть, яко ложний заступникъ русиновъ виступилъ Гороцкий, той самъ который зъ Самбора прогнанъ билъ, и почалъ въ способъ перекѣвчекѣвъ русиновъ легцеважити, але дяковати Богу знаходилъ ся тамъ и Шашкевичъ¹⁾, который якъ вамъ извѣстно на права записалъ ся и збилъ вго дурнѣ тези въ якъ найушепливѣщий способъ, (а зрештовъ я вамъ обохъ мови пришло, якъ ихъ самъ отримаю) нотабене алюмни нашѣ немалы тамъ еще жадного голосу, бо якъ думаю було би ся тамъ ина́кше обѣйшло; зара́зъ на другой день по томъ прийшло́ до насъ Лавровский, и приѣслъ намъ пѣчого ся несподѣвающимъ, зъ консистора позволенѣе, участь на тихъ соймахъ имѣти, ми по вго желанѣю вибрали заступникѣвъ нашихъ, по три зъ кожного року, найздатнѣйшихъ и висплае́мъ ихъ до того засѣданѣя. Мо́же ся вамъ притрафило читати въ котрой часописи, же ся тутъ въ домѣ народномъ аматорский театръ русский закладае́тъ, о томъ насъ ще давнѣйше Лавровский увѣдомилъ, онъ предпоручилъ питомцямъ нашимъ кавалкѣ нѣмецкѣ и полскѣ на русский языкъ переводити, и до сцени нашої застусовувати, и такъ взяло ся болѣ́шъ 30 питомцѣвъ до роботи, якъ ся сподѣе́мъ, повинно то якъсь плоди за собою потягнути, бо прошужъ васъ отъ чо́го камѣньский учреждитель полской лѣтератури зачина́лъ, якъ не отъ такѣхъ аматорскѣхъ театрѣвъ, кромѣ того превѣ́зъ Бачиньский²⁾ зъ Россіѣ много уже готовихъ дѣлъ до того театру, въ малорускѣмъ язицѣ; тако́же далъ намъ Лавровский 6 словарѣвъ рускѣхъ, и предпоручилъ тыѣ въ одинъ послѣ абеца́дла укладати, — иннимъ предпоручилъ переписовати манускрыпти якъсь, и тимъ спосо́бомъ затруднилъ кожного и найсла́бшого. Онъ самъ пре-ходить тутъ два рази на тижде́нь до насъ, и захо́чуе́тъ ко-ждо до труду.

8 зъ поме́же насъ приде́ленѣ яко сотрудники до тои часописи, котора те́перь виходити мае́тъ³⁾; Такъ здае́тъ ся мнѣ же тыѣ вѣдомости васъ утѣшатъ рѣвно якъ мене съ всѣмъ тутка занемаю́тъ, написалъ бимъ вамъ еще болѣ́ше такѣхъ ве-селихъ новинѣ. але не встемъ въ станѣ на томъ свистку то́е змѣстити; — Цѣни книжо́къ, о которыхъ вы мя просили при-

¹⁾ Володимир Шашкевич — гл. про се у вступній статі.

²⁾ Омелян Бачинський, відомий директор нашого театру в Галичині.

³⁾ Гл. про се у вступній розвідці.

шло чрезъ Gorskoho рѣвно якъ шмате которое мнѣ любезна наша Вѣкценъка дала, бо оно есть мнѣ цѣлкомъ непотрѣбное, най ся Фундушь тутка дре. —

Неозмѣтъ любезный тоє менѣ за зле, сли я въ слѣдующой марной рѣчи яко ходатая въ Татуныця васъ просити буди (sic!), розходитъ ся тутка о интереса грошевыѣ якъ сами знати маємъ ми тутка въ семѣнищи великѣ складкѣ, а особенни зъ процвитанѣмъ руси поболшають ся оныѣ, бо то якось не-випадаєтъ отмовити сли придетъ педель зъ консегнацѣвъ на якусь складку, чоловікѣ мусить пожичити, хотъ отакъ немаєтъ бо красная цѣль, а ту ктожъ дастъ якъ ми не дамо, а якось ми встидно сказати, даби тоє зъ штѣфельгельду оттягнулъ зъ початку гонило ся якось, бо ся продало кафтаникѣ фундушовий и споднѣ, тихъ пять ренскѣхъ були акуратъ на догматику и ексигѣтеку вимѣренѣ и анѣ єдного шелюга ся не лишило, а я кожду руску книжку, хотъ бимъ остатне продати малъ, мати мушу, а зрештовъ и таньше ми преходить. бо ми за все лише половину платимо; нашъ пагать за нѣчо наветъ нежадаєтъ грошей, и самъ все на штѣфельгельдъ лише откладаєтъ, що менѣ дуже ся подобаєтъ, але самъ его о тоє просити неосмѣляю ся, отъ недавно взялъ я собѣ въ одного зъ третого года цѣлкомъ добру реверенду а конто тихъ гроший котрѣ менѣ на шляфрокъ зъ дому прислати мають коштуєтъ она 6 ренскѣхъ, єсть то дуже добра шпекуляцѣя особенно для мени, котрий жадного плаща недосталъ, при нѣй зашавую мою нову и буду ся малъ въ лѣтѣ въ чѣмъ на свѣтѣ показати, Модестови вининъ я 3 ренскѣхъ бомъ доконче на нашу касу потребувалъ. и еще тимъ подобнѣ конечнѣ видаткѣ будѣтежъ такъ ласкавѣ и вставте ся тамъ за мною, най менѣ въ якъ найскорпомъ часѣ 10 ренскѣхъ пришлютъ я вже о томъ писаль до дому але якъ знаєте тамъ трудно за тоє. —

бувайте здорови, и незапоминайте на вашого васъ любящого

Йосефа.

Крушинский малий ходитъ тутъ въ такѣмъ краснѣмъ яломѣ же ажъ любо ся дивити видѣлъ я го при посвященѣю колиѣ желѣзной.

Вѣкценку и Малѣцкихъ уцѣлуйте отъ мене такожде Яся Мѣня и Евгѣна и най що пишуть до мени для Яся маю ладный нѣжъ

Насъ єсть всѣхъ 80—50 нашихъ а 30 перемискѣхъ на выдѣли ходитъ 20

Лист писаний на 4 сторонахъ синього лѣнїюваного паперу 4°.

15. Лист Іларіона Шанковського до брата Амвросія, писаний для 24 XII 1861 р.

Ужемы листъ до Клѣмцѣ написаль-ємъ — ажъ тутъ Митрополѣтъ надѣждає (sic!) и теперъ о моймъ тутъ затриманю ся, уже щось основнѣйшого написати могу. Днесъ пред-

ставлялисьмо ся Митрополѣту — принявъ нас дуже чемно и извинаять ся, що на речений день не приѣхаль — бо, каже, що го тамъ важніи справи затримали — яко то *Preßfreiheit* и провѣтъ знесенія *impedimenti disparitatis cultus* — которому Архієпископъ Вієнскій дуже опираєть ся — и которому, каже и мы опирати ся доложни — бо зъ мірскихъ людей мало кто тому запротивити ся зхоче. — Ординація перва ѿбуде ся въ той Четверъ друга въ Недѣлю а трета Въ Середу — по первѣмъ (т. є по повѣмъ року) уже буде по ординаціи — На свята моглъ бымъ приѣхати — бо самъ Метрополитъ казалъ — що до первого всѣ ся высвятимъ — бо не одного бы треба пустити на свята — Хотѣлбымъ довѣдати ся, до коли требає мой урльопъ абымъ въ случаю сли бы мя зараз по ординаціи непустили моглъ о продолженіи подавати. Прошу тя за тѣмъ довѣдай ся у Директора и будь такъ добрый мнѣ донести, якъ ся розумѣють ти 8 днѣ, на которой онъ менѣ далъ позволеніе и чи мнѣ подавати треба — до котрого дѣсталь емъ позволеніе — Съ Митрополитомъ приѣхаль тѣлько Кузьемскій — Литвиновичъ осталь ся — Днесъ булѣ Ректоратъ у Метрополѣты и жалилъ ся на Черлючакевича который малъ ся высловити: *Vos estis contra me et Metropolitam ergo et contra Papam ergo non timeo vos* — *Fortschritt* и *Pesterloyd* помѣстили артикулы на него — у тутейшихъ газетярѣвъ якомъ ся выпросилъ, що го не помѣщаютъ — Осадца не задоволенъ що на пропозицію Намѣсництва не дѣсталь посаду на 900 тѣлько на 700 риньскій — мѣвѣстеріумъ наказало розписати конкурсъ и допѣро позволяе ему подаватись — на его мѣсце приходить Туронскій, якъ чути має Черкавскій тутай до Штатгальтерѣи на Совѣтника прійти — Дѣдицкій хоче редакцію покинути и на Клѣмковича здати — Огъ первого пѣдъ редакціевъ Заревича виходити будутъ, „Вечерницѣ“¹⁾ —

Тѣлько всего Пращай цѣлує тя твой братъ

Іларіонъ.

Львѣвъ дня 24/12 861.

Жѣньку уцѣлуй —

16. Лист Іосифа Могильницького до Амвросія Шанковського, писаний дня 24 I 1862 р.

Лѣвовъ (sic!) дня 24 Януарѣя 862

возлюбленный кс. Амбросій

Надосланѣе ваше чрезъ Моравеца, отобраль я, за що вамъ дуже красно дякую, но книжки, которѣ ту желаста, не надсилаю вамъ, зъ той причини, бо будучи нинѣ въ Г. Дѣдицкого, отрималъемъ слѣдующую отповѣдь: Поезыѣ Федьковича²⁾ одо-

¹⁾ „Вечерницѣ“ під редакцією Федора Заревича стали виходити що йно від 1 лютого 1862 р.

²⁾ Поезія Іосифа Федьковича. Часть первая. Львовъ. 1862 — видане Б. Дідицького.

слалъ я кс. Амбровози Шанковскому, що ся касаєть Перемешлянкѣ¹⁾, не поражду нѣчого, бо ю самъ немаю, то вийшло въ Перемешли. — Зъ Бучацкѣмъ²⁾ ся вжемъ давно выдѣль, теперъ до него на жаденъ способъ пойти не можу, бо вже часъ Интерстѣйный запалъ, а лѣценцію въ жаденъ способъ не дадутъ а Моравецъ ся дуже зъ выѣздомъ спѣшитъ. Зъ нового нѣчого нечуль емъ, зъ той причини, босмо вже одъ тижня въ замкненю казино руске ся въ дому народнымъ соленно отворило зъ мовами й спѣвами а Цѣсаръ далъ русинамъ 12000 реньскѣхъ, въ середу отправило ся на интенцію того набоженство, самъ жетрополѣта целевровалъ. — Мы ся теперъ дуже учимо, а нашихъ 10 до теперъ зъ семѣнища выступило. Гѣляръ³⁾ поѣхавъ непожегнавшє ся зъ мною наветъ фафула зъ него великій. — Нынѣшного дня приѣхалъ до Львова Дѣонѣсий Каратиѣцкій старати ся на мѣстце свого змерлого отца прийти велика шкода того человекъ, — але Дѣонѣзь отрималъ Ілѣнцѣ.

понеже Моравецъ на мене дуже пре, то кончу той листъ не озмѣтъ мнѣ тоє за зле, но отпишѣтъ й на тоє. —

вашъ васъ шире любящий другъ
Іосифъ

Уцѣлуйте одъ мене Вѣкцю Клѣмцю Гѣяра и всѣхъ нашихъ наветъ не отписалѣмъ имъ на повѣншованя ихъ и неподяковалъ имъ за тоє

паннѣ Леонтинѣ поклонѣтся отъ мене. —

Лист писаний на 2 стор. 4^о.

17. Лист Г. Шмідта до Амвросія Шанковського, писаний дня 3 II 1862 р.

Euer Hochwürden!

Mit Vergnügen nahm ich die amtliche Mittheilung entgegen, daß dieselben sich an der deutschen Lemberger Zeitung als Mitarbeiter betheiligen wollen. Ich wiederhole auf Privatweg die Bitte, mich mit solchen zu erfreuen und werde Berichte über Ereignisse, Schilderungen von Zuständen und Verhältnissen, besonders unter dem Landvolke, Vorschläge, prüfende Erörterung von Einrichtungen etc. in gleicher Weise willkommen heißen.

Das Honorar beträgt 5 nkr pr Zeile der jetzigen d. Lbgr Ztg.

Manuskripte werden nicht zurückerstattet, Briefe werden frankirt erbeten, das Porto bei aufgenommenem Inhalte aber vergütet. Die Adresse ist: An die Redaktion der deutschen Lemberger Zeitung. Untere Armeniengasse.

¹⁾ Перемышлянка. Мѣсяцословъ для Рускихъ Женщинъ на годъ 1862. Въ Перемышли. 1861.

²⁾ Здаєть ся, говорить ся тут про Володимира Бучацького, що бравъ участь також у літературних працях „Вечерницъ“.

³⁾ Іляріон Шанковський.

Indem ich baldigen gefälligen Beiträgen aus dero geschätzten Feder mitgegensehe, verharre ich mit besonderer Hochachtung

Lemberg, 3. Febr.
1862

Er. Hochwürden
ganz ergebenster
M Dr Prof. H. Schmidt
Redakteur der d. Lbgr Ztg.

18. Лист Богдана Дідицького до Амвросія Шанковського, писаний дня 9 III 1862 р.

Высокопочтенный Господине!

Осмѣлившись разъ уже послати на ваши руки 40 экс. Федьковича къ ласкавому роспространенію, я иду въ моей смѣлости дальше, — и ото пересылаю снова нѣкоторое число свѣжо изданныхъ рускихъ книжокъ, яко:

Записокъ Терлецкого вып. II¹⁾ 15 экс.

Народн. звычайъ Галька II. ч.²⁾ 20 экс.

Гадки о власности³⁾ 40 экс.

Всѣ то съ великимъ трудомъ и не малыми жертвами изданный рускіи сочиненья — вымагають покровительства у ревнителѣй, просятъ о благосклонный допускъ до библиотекъ окрестныхъ — а где можна и публичныхъ.

Осмѣляюсь также при той способности просити умильно о продолженъе пререченныхъ корреспонденцій до „Слова“, уповаючи на то, що помѣщенъе первой Вашей статьи о рускихъ учебникахъ вдовольило Вашему желанію⁴⁾. Если намѣрили Вы тойже самъ предметъ дальше провадити, то чей не безъ користи буде Вамъ знати слѣдующіи обстояательства: „Отъ 1848 занимался редакціею и изданіемъ школьныхъ учебниковъ рускихъ самъ Г. Сов. мин. Шашкевичъ. Въ р. 1859, при способности, коли скликано азбучную комисію, жаловались члены той комисіи, що выдаванъе рускихъ учебниковъ иде дуже медленно, — и Г. министеръ Тунъ, желая увзгляднити сью жалобу и оразъ усмирити тогдашне роздраженъе Русинѣвъ, объявилъ Г. Шашкевичеви въ Вѣднѣ, що установитъ въ Львовѣ особную комисію зъ 6. членѣвъ, подъ предсѣдательствомъ Дра Яновского, котора такъ, якъ существующа отъ 1849 чи 1850 комисія для составленъя польскихъ учебникѣвъ, заниматись буде укладомъ и издаванъемъ рускихъ таки въ самомъ Львовѣ.

¹⁾ Записки второго поклонническаго путешествія зъ Рима въ Іерусалимъ... совершенного попомъ... Ипполитомъ... Терлецкимъ. Томъ I. Выпускъ II. Львовъ, 1861 (видане В. Дідицького).

²⁾ Народныи звычай и обряды, зъ околницъ надъ Збручемъ, описаны Игнатіемъ Галькомъ. Часть вторая. Въ Львовѣ, 1862.

³⁾ Л. изъ Перемыского. Гадки о власности. Во Львовѣ. 1862. (Авторомъ сеѣ брошюры, сконфіскованої, є: Йосифъ Лозинський — гл. I. Е. Левицький, Библиогр. II, ч. 148).

⁴⁾ Тут мова про статью Амвр. Шанковського: „Гденецо о читанкахъ для школъ гимназійальныхъ“, поміщену у „Словѣ“ 1862 р, ч. 2 і 3.

Наступили перемѣни въ министерствѣ, — и намѣренье Туна не сбылося. Утихла всяка вѣсть про подобную рускую комисію, — ажь сего лѣта — здаесь въ Августѣ 1861 — обвѣстивъ намъ Г. Кр. Куземскій снова, що така комисія вскорѣ вже составится. Минає полъ року, — а о комисіи вже ни чутки.

Не знати, кто ей составленью противится, — ходять тільки слухи, що таки свои, которы будьто обавляються, абы въ складъ Львовской комисіи не вошли „московскіи“ элементы. Такъ страдає вамъ бѣдна Русь наша на всѣ стороны лукавыми подозрѣннѣями не лишъ чужихъ людей, но таки найбільше своихъ, якъ сего малисьмо найявнѣйшій доказъ и въ извѣстной свѣжой курендѣ¹⁾. Не смотрячи на тоє, намъ належить заедно упоминатись въ Словѣ о се, що Русинамъ по природному праву прислужає, — а найлучше бы то было, абы подобныи желанія выходили отъ самыхъ же Пчт. Кореспондентовъ.

Засилаючи мое искреннѣйшее поздравленье
пишусь съ глубокимъ почитаньемъ
Богданъ А. Дѣдицкій.

Львовъ 9/III 862.

Лист писаний на 8 стор. 8°.

19. Лист Йосифа Могильницкого до Амвросія Шанковського, писаний дня 13 IV 1862 р.

Лѣвовъ (sic!) дня 13 цвѣтня 1862

Возлюблений мой кс. Амбросій!

На ваше писанье чрезъ Целевича не моглъ емъ для браку часу такъ скоро отвѣтъ дати, бо мѣ ще ся не видѣлъ зъ Осадцовъ и книжкѣ отъ Дѣдицкого не були въ порядку, — Дѣдицкій пемаючи бѣльше книжокъ далъ менѣ остальныхъ десять, котрѣ я вамъ чрезъ Шепаровича отослалъ — другій на мени вложений обовязокъ т. в. вивѣданье ся отъ Осадци о станѣ васъ любезный дотичающихъ ся обстоятельствъ, не моглъ я еще исполнити мимо найусерднѣйшихъ стараний, зъ той причины, жемъ го будучи 4 рази у него, жаденъ разъ имъ го застати не моглъ якъ знаєте ми выходимъ зъ коллегѣвѣвъ зъ рана о 10-той а въ полудне о 4-той годины, онъ мешкає по дорозѣ якъ идемъ на всеучилище, не моглъ емъ го нѣколи о той часъ застати, наветъ ostatной Суботи взялъ емъ лѣценцію, прийшолъ емъ до него, а менѣ въ дому сказано, же єсть теперь на сесыѣ лѣценція ми ся укончила, а я не скуравше нѣчого повернулъ до дому; теперь не маю вже часу бо рекулкцыѣ запали, не можна нѣгде виходити, може онъ придетъ насъ сновѣдати, то тогди зъ нимъ побесѣдую, и заразъ по святахъ вамъ отпишу. Зъ новинъ нема ту нѣчого а слиби и було то не потребуу вамъ писати, бо отдатель сего листу вамъ все

¹⁾ Мабуть тут мова про куренду митроп. Григорія Яхимовича з дня 10 сїчня 1862 р. в обрядовій справі (гляди про се докладнїше у вступнїй розвїдцї).

найлучше оповѣсть, лише вамъ ознаймляю, же теперъ можети украиньскѣ книжкѣ всякого роду въ Львовѣ въ Димета¹⁾ достати, спровадилъ ихъ массу найславнѣйшихъ писателѣй, за аустрѣяцкѣ папери можна все набути—о томъ мусити вже знати, же на всеучилищи нашомъ 3 катедры рускѣ²⁾ бути мають опручъ словесности руской то єсть якесь туманство нѣмецке сли ся лише часи змѣнять то они все откличуть лянши тугейша страшне недобра же по полске нѣчого немає бути, якъ єсть такъ єсть, то добре, бо будуть принаймни о русинахъ бѣльше говорити.

Будьте такъ ласкавѣ и пришлѣть менѣ чрезъ надаренну оказѣю вашу Исторѣю Козакѣвъ тоту щости разъ чрезъ мене Бучацкому жичили, а я вамъ дамъ на отворотѣ Исторѣю Маркєвича, дуже красне дѣло може наветъ и завтра чрезъ Тиховича сли ю принесє нинѣ Шашкєвичъ, бо пожичилъ отъ нашого Книгнѣцкого, буде вамъ она придатна до вашоѣ читанкѣ руской³⁾, и напишѣть ми якѣ книжкѣ хочити, я можу на мое имя зъ Бѣблѣотекѣ зъ всеучилища або за заставомъ и зъ Осолѣньскѣхъ вижичати, сли укладаєте читанку то вамъ буде треба того а въ Станѣславѣ недѣстаните нѣгде такєхъ, шкода жести давнѣйше на той концентъ не впали.

Испитъ зъ догматикѣ здалъ я вже давно ще 26 марта не єсть то нѣчого страшного можу сказати же ся нѣчого не треба учити.

Кѣнчу мой листъ остаючи ся любящимъ вашимъ

Йосифомъ

Вѣкцю Клѣмку Гѣляра и Евся уцѣлуйте ѡтъ мене чрезъ Горского отрималъ ємъ чоботи.

Лист писаний на 4 стор. 8^о.

20. Лист Йосифа Могильницького до Амвросія Шанковського, писаний дня 1 V 1862 р.

Львовъ дня 1-шого мая 1862

Возлюблений кс. Амбросый!

Даруйте долгому молчанѣю моему, ви найлѣпше знаєти, якъ то тяжко єсть ту въ семѣнищи до чого взяти ся, до свѣтъ не могль ємъ вамъ о вашомъ интересѣ нѣчого писати, бо мѣ ся зъ Осадцовъ не видѣль, ажъ на самѣ свѣта засталъ ємъ го разомъ зъ Яновскѣмъ⁴⁾ и нашими двома префектами въ малѣцкого, очѣковали они тамъ на метрополѣту, аби въ церквѣ ся зкѣнчило, и аби ити до него на свѣчени всѣ гостѣ модєста бѣли зъ мною яйце, а Яновскій жичилъ мнѣ абимъ щасливо

¹⁾ Михайло Димет — купецъ у Львові.

²⁾ Тут мова про катедри на правничім виділі (гл. просє: Слово за 1861 р. чч. 25, 74, 79).

³⁾ Про руську читанку, уложену Амвросієм Шанковським, бібліографія не знає нічого. Видно, Шанковський таки не спроміг ся на неї; він видав тільки в перекладі німецькі читанки.

⁴⁾ Амвросія Яновський, інспектор.

богословѣ зкѣничилъ, якъ я ся самъ наочни переконалъ, значить Осадца въ него дуже много, въ дуже великой поуфалости жиють зъ собою; при минѣ якъ вже повернули отъ метрополѣта и забирали оберокѣ свои въ станцыѣ Модеста, просилъ го Осадца до себе на свячене, на пополудны, а противно Яновскій Осадцу на понедѣлокъ, такъ же Яновскій въ Осадци въ передѣ булъ; о томъ вже мусити певне знати же и Крушинскій зъ Станѣслава въ метрополѣти разомъ зъ ними булъ, а що бѣла чули нашѣ алюмни якъ онъ зъ мероновичемъ по руски говорилъ цѣлу службу божу; потому булъ кѣлка рази на бесѣдѣ русской, и тамъ ся такѣ добре малѣ обзивати, даль би Богъ аби то такъ було, онъ хочеть якъ ми Осадца казалъ на всеучилище на Гѣсторѣю прийти, онъ ся ту въ томъ взгляды шибалъ, маеть лише одного реваля якогось Савчиньского, который за собою малѣ плечѣ маеть, бо щось недавно запустилъ ся булъ въ полѣтику — але менша о тоѣ розписалъ емъ ся за богато приходжу до рѣчи. До васъ любезный мой, Осадца писалъ и о интересѣ вашомъ васъ обучилъ, листъ мусѣ-лысте не заводне отримати, содержанѣе того листу було слѣдующоѣ; радить онъ вамъ на самѣ передѣ абисте до Вѣдня ѣхали испить робити, а сли нехочите, то ту, але неберѣтъ въ гимназыѣ жадныхъ предметоѣ, т. е тихъ 10 годинъ яко помѣч-ныхъ, бо то значить цѣлу суплентуру, и ще бѣльше якъ суплентуру на себе взяти, не будети могли ся въ жаденъ способъ предметамъ которѣ вамъ до испиту суть потрѣбнѣ для браку часу посвятити, подайте прошенѣе ваше и не просѣтъ аби васъ яко помѣчника ту перенесено, леше по просто же хочити испить робити, отримати певне цѣлу пенсѣю, и будети собѣ ходити на видѣлы, Яновский вже вамъ тоѣ зробить — О укладаню читанкѣ менѣ Осадца нѣчого не споминалъ, а я го ся о томъ немогъ яко съ пытати — Я бимъ вамъ найлутше радилъ, абисте такѣ до Вѣдня ѣхали, тамъ маети испить певный, а ту того дурня треба на самий передѣ зо два рокѣ слухати, потомъ онъ приймаеть до якогось семѣнарыѣ якъ онъ то називаеть, ажъ потому хто знаеть коли, каже ся подавати до испиту; отъ власне на другой мѣсяць робить оденъ ту зъ латини и грекѣ испить, вислухалъ пѣдъ кѣргломъ 6 курсѣвъ, булъ 3 рокѣ въ тѣ семѣнарыѣ, ажъ теперъ казалъ му ся подавати и щожъ то естъ великого? въ Вѣдни за рѣкѣ а навѣтъ и за менше зробите певне испить на цѣлу гѣмназѣю а сли маети 300 ренскѣхъ то можете и зъ Вѣкцевъ ѣхати тоѣ все менѣ Осадца такъ розповѣдалъ.

Зъ новинъ нема ту нѣчого нового, що би ви зъ газетъ не знали, на другой мѣсяць дамъ нашъ словарь руский друковати; Якъ чути ляхня буде жалобу свою за Варшаву скдати, и въ синѣ убѣори ся убирати на знакъ же мучиникѣ ихъ пѣшли до неба.

Одну просбу маю до васъ, абисте яко посредникѣ меже мною а татунцемъ стали, знаю добре же мушу трафити на

слабу жилу розходитъ ся ту о грошѣ которыхъ менѣ треба абимъ собѣ щось на вакацѣ справити могль, бо опручъ реверенди нѣчого не маю, якъ ви знаєте зъ своїхъ часѣвъ, же першѣ вакацѣ на богословѣю суть найприємнѣйшыѣ, где противно пѣзднѣйшѣй жадного уроку немають требаби достати найменше зъ 70 реньскихъ, бо сама Чемера споднѣ камѣзелка чоботи, коштують 60 fl а где капелюхъ полкошулокъ и т. д. гдесъ ся меже люди показати буде треба, на раизеелдѣ нема що раховати бо пороздававши ту помеже фургѣянѣвъ Гаусмайстрѣвъ сторожѣвъ покѣлка крайцарѣвъ, вийду за фѣртку зъ нѣчимъ, а ту треба и въ мѣстѣ трохѣ походити, та пожегнати ся зъ колегами а наконецъ и за фѣру заплатити, 18 реньскѣхъ акуратъ на тоѣ лише вистане.

Здравствуйте любезный мой друже, кончу мое смаровидло, бо дзвонять, идемъ на погрѣбъ Сосновского зъ великовъ парадѣвъ маѣтъ ся отбути, пишучи ся вашимъ васѣ любящимъ

Иосифомъ.

Вѣкъцю нашу любу Клѣмку Яся Гѣляра уцѣлуйте отъ мене сердечно, и отпишѣтъ ми, бо листъ вашими для мене дорогими руками писаний естъ для мене завше найпрѣємнѣйший, щось ся стати мусѣло за мало до мене пишете, слимъ васѣ въ чѣмъ оскорбилъ даруйте ми, и любѣтъ мя такъ якъ я васѣ люблю.

Лист писаний на 4 стор. 4°.

21. Лист Богдана Дідицького до Амвросія Шанковського, писаний дня 11 V 1862 р.

Ваше Преподобіе!

Высокопочтенный Господине!

Хотя до того часу не знаю, согласны ли Вы съ тѣмъ, що Вамъ книжки, мною изданныи, формально накидаю, осмѣляюсь таки переслати нынѣ сновъ 20 экс. „Гостины на Украинѣ“¹⁾ и 2 экс. „Попадянки“²⁾ по той единой необходимости, що они вже напечатаны и ихъ конечно таки въ свѣтъ розсылати треба. Стаюсь натрутнымъ, бо радъ бымъ благонамѣренне предпринятіе, якимъ естъ изданье книжокъ русскихъ, предъохраняти отъ совершенного банкроту. Платимо ту за печатанье дѣль русскихъ готовыми грошми современно съ выпечатаньемъ, а отбираемъ издержки за накладъ ледви по року. Отже за вычерпаньемъ скромныхъ средствъ прійшло бы наконецъ выдавати нове руске дѣло ажъ по истеченью року. — Сими днями составилось у насъ во Львовѣ постоянное литератское общество, которого членами до теперъ межь инными суть: Петрушевичъ, Головацкій, Попель, Меруновичъ, Шараневичъ, Лѣсѣкевичъ, Тороньскій, На-

¹⁾ Гостина на Украинѣ, поэма Николая Лѣсѣкевича. Львовъ. 1862 (видає Б. Дідицького).

²⁾ Попадянка и попаде-графянка, повѣсть изъ 1848 года, сочинена Севериномъ Г. Шеховичомъ. Львовъ, 1862.

умовити і я. Отъ Юнія с. г. станемъ видавати мѣсячне періодич. письмо въ 8—10 листовъ подъ з. „Галичанинъ“¹⁾, въ которомъ заступлены будуть: поезія, повѣсть, исторія, філологія, критика и пр. Кожде отдѣленье науки и искусства буде мати нѣяко особну редакцію, найменше зъ 2 членівъ состоящу, а старающуюся о статіи саміи доборныи. Потреба такого письма у насъ необходима. Въ своемъ часѣ осмѣлимся запросити къ участію и Васъ, та старатись будемъ, абы такъ сконцентровати науковыи силы Руси. Позавчера прійшла зъ Риму нова буля (з 8. Апр. с. г.), по теоріи дуже благосклонна для Востока и греч. обряда²⁾. На подставѣ той булѣ пріймесь за дѣло очищення нашого обряда самъ Митрополитъ, а сими днями выдасть Онъ въ томъ духу нову куренду. Радость зъ того поводу у нашихъ велика. Вправдѣ бореній по тому предмету буде еще не мало, однакожь поборники лучшихъ засадъ Руси уже тѣмъ самымъ здѣлали крокъ одинъ на передъ.

Пересылаючи мои искренніи поздоровленія
пишусь съ глубокимъ почитаньемъ
Вашого Преподобія

преданнѣйшій слуга
Богданъ А. Дѣдицкій

Львовъ 11 Мая 862.

Лист писаний на 3 стор. 8°.

22. *Лист Михайла Качковського до Амвросія Шанковського, писаний дня 24 (6) V 1862 р.*

Самборъ д 24/6 Мая 1862

Достопочтенный Господине!

Немаю вправдѣ чести знати Васъ лично. Но интересъ, окотрый ми ходить, надае ми тѣмъ большое право до теперѣшної дописи, понеже ми Васъ многи яко ревного народолюбця препоручили, а навѣтъ Вашъ Директоръ Г. Крушинскій Вашу ревность въ народолюбію—и Вашу дѣятельность обще потвердилъ. Якъ зъ иншихъ такъ и зъ Вашои Гимназіи присылають ми ученики наилучшіи цвѣты литературной весны своей, котри я по возможности вынагороджати стараюся. Въ зимѣ прислалъ ми ученикъ 4^о отряду Володиміръ Стебельскій свои поезіи и початокъ своей повѣсти историчной, а вчера прислалъ ми Ученикъ 7^о отряду Емилъ Застирецъ колька (4) стиховъ на полъ аркуша. Обомъ послалъ я отвѣтныи нагороды—и то Стебельскому разъ 20 р. ав. В. а другій разъ 5 а. В. Застирцеви зась 5 р. ав. В. Оба изъявили въ своихъ стихотвореніяхъ необикновенныи до поезіи ударованья. Лично незнаю я жадного. Но о Стебель-

¹⁾ Се издавництво й виходило справді п. з. „Галичанинъ, литературный сборникъ“. Перший випускъ появилъ ся ще такі 1862 р. Редакторами „Галичанина“ були: Я. Головацький і Б. Дідицький.

²⁾ Докладнѣйше про сю булю і посланіє митрополита Яхимовича гл. у вступній розвідці.

скимъ маю пересвѣдченье, же онъ истинно есть авторомъ присланныхъ ми поезій — звланца же и тое, що ми о нимъ Г. Крушинскій сказалъ, за тѣмъ промавляе. Чи зась Застыриць есть сочинителемъ присланныхъ ми нимъ стиховъ, не маю переконаня, хотя зъ другой стороны допустити не могу, абы онъ ся мѡгъ отважити обманити мене — звланца же мене доси еще жаденъ зъ многихъ плоды духа и пера своего ми присилающихъ не обманилъ. Дабы зась возможнои обманъ запобѣгти, прошу Васъ взглянути въ рѣчь и донести ми результатъ. Благоволѣтъ такожь донести ми, длячого въ Вашей Гимназіи сорозмѣрно съ иншими — замало есть, якъ ми донесено, такихъ, що ся въ рускомъ писательствѣ упражняютъ? Въ иншихъ Гимназіяхъ отдаются ученики въ большой части руской словесности и рускому писательству. Въ нашей Гимназіи мало есть такихъ, котрибы правѣ всѣхъ русскихъ книжокъ — и русскихъ часописей печитали. Каждой руской книжки мають они сли не колькадесятъ то приваймѣй кольканацять екземплярѡвъ. Многи упражняются въ рускомъ писательствѣ съ такимъ успѣхомъ, же гденѣкотрыхъ до совершенныхъ писателѣвъ почислити можна. Въ бесѣдѣ не только съ русинами але и съ поляками употребляютъ только руского языка — незважаючи на гоненья зо стороны польскихъ учителѣвъ и перекинчика руского — Директора Полянського, котрому на вопросы въ польскомъ языкѣ — николи по польски но всегда по руски отповѣдаютъ и то не только отличныи але навѣтъ слабеуши. Тымъ способомъ змусило го до бесѣды руской. Тяжко му то приходить, но абы ся не компромитувати же ся порядныи ученики до его бесѣды не стосують, мусить онъ ся до ихъ бесѣды застосовати. Теперъ хорый онъ небезпечно. Въ Козацкихъ шапкахъ ходитъ ту около 50 учениковъ а въ иншихъ русскихъ шапкахъ еще больше. Теперъ ходять они въ жолтыхъ соломяныхъ капелюхахъ со сивовъ широковъ и долговъ встяшковъ. Заручити Вамъ могу, же собѣ сами за свои гроши таки шапки та капелюхи справляють. Гденѣкотрыи мають цѣле убрание руске. Донесѣтъ ми, якъ тамъ въ томъ взглядѣ.

Съ почитаніемъ
Михаилъ Качковскій

На окремихъ двохъ карточкахъ:

1) Зъ адресы виджу, же незнаете Устройства Судовъ нашихъ. Отожь объясняю Вамъ тое: При каждомъ судѣ окружномъ (Kreisgericht) суть 1 предсѣдатель (Презесь) — 1 Совѣтникъ краевосудовый яко Вицепредсѣдатель и 8—10 совѣтниковъ окружн. — судовыхъ. Я есмь Совѣтникомъ кравосудовымъ Landesgerichtsrath — мое жалованье выноситъ 1800 р. Mk или 1890 р. а В. Но не всѣ совѣтники кравосуд. мають только — Есть ихъ три класы 1-а мае 1800 р. Mk. — 2-а 1600 р. Mk. а 3-а только 1400 р. АВ. Окружныи Совѣтники мають по 1200 до 1400 р. Mk. — и належать до 8-ои класы, коли тымчасомъ Совѣтники кравосуд. належать до 7-ои класы. Люди непонимають, якъ при окружномъ Судѣ може быти иншій а именно кравосудовый

Совѣтникъ — незважаючи на то, же при Намѣстничествѣ — или губерніи есть Совѣтникъ надворный — а при Урядѣ окружномъ Совѣтникъ намѣстн. или губерніальный — *Staahtalterei u. Gubernialrath*. Я зъ адресовъ Вашихъ учениковъ вижу, же того незнають. Освѣтѣть ихъ.

2) Отъ великод. Святъ грають ту польскіи акторы зъ Сонча театрѣ. Очевидно намѣряють они духа польского возбудити и покрѣпити — а Русиновъ на лапку зловити. Но що до Русиновъ завели ся они, бо зъ Русиновъ никто тамъ неходитъ — хіба перекинчики, котри суть горшіи якъ Поляки. Тыми днями поѣдутъ они до Станиславова — абы и тамъ польского духа покрѣпити — а Русиновъ на лапку хопити. Надѣюсь же здѣлаете, якъ мы здѣлали. Наши молодцы ненавидятъ тыхъ Польонизаторовъ — и якъ бы ся змовили не ходять тамъ — хотѣй ихъ тамъ возможными способами ваять — а навѣть черезъ преверженныхъ тымъ Польонизаторамъ учителей влѣяють. Потому поѣдутъ они якъ зачуваю до Тернополя — и здае ся, же они суть висланниками реставраторовъ Польщи. Напишѣть потому до Тернополя до якого знаемого. — Тои картки непоказуйте никому — но подрѣтъ ю — анавѣть въ томъ интересѣ не откликуйтесь на мене. — Мое становищetra пошановати. — На нещастье наши молодцы повстають противъ языкови и правописи, якихъ мы досель употребляли, и котри суть основани, и чепляють ся Вечерницъ, котри конфусію робятъ и насъ до Варшавы провадятъ. Но они мають важность уже для того, же ся починають до полученья Матеры Украиньской съ нашою.

Крім сего з боку л. 1 об.:

Въ нашихъ сторонахъ и Русинки высшого сословія инакше не бесѣдуютъ якъ по руски даже съ Поляками — Рускихъ книжокъ читають много.

Л. 2:

Ревнымъ Русиnamъ мое поздоровленье.

Л. 2 об.:

До Вашего брата писалъ я два разы — но не благовольтѣль отвѣтити.

Лист писаний на 4 стор. 4^о+2 окремі карточки.

23. Лист Михайла Качковського до Амвросія Шанковського, писаний дня 21 (9) V 1862 р.

Самборъ д 9/21 Мая 1862

Достопочтенный Родимче!

Вчера получилъ я письмо ученика Вашего з 7. отр. Іоанна Малицкого съ колькома стихами¹⁾. Урадовало мене то тѣмъ больше, понежемъ такъ въ листѣ яко и въ стихахъ при необикновенныхъ до писательства ударованіяхъ примѣтилъ гдѣ-нѣякое вдохновенье для любезной словесности нашої. Дабѣ

¹⁾ Малицький Іван відомий як автор віршів, поміщених у „Боянъ“ 1867 р. Крім сего писав він дописи до часописів і проповіді.

такого духа и въ инѣшихъ ученикахъ возбудити и до нашої литературы та до писательства а принаймѣй до упражненія ся въ писательствѣ заохотити, посылаю для Учениковъ Вашой Гимназіи слѣдующіи книжки: 1^о 5 экземпляровъ „Альбумъ“, зъ которыхъ два на лучшемъ паперѣ — всѣ съ образомъ Митрополиты¹⁾ — 2^о 10 экземпляръ „Звенигородъ“²⁾ — 3^о 10 экземпляровъ „Старод Львовъ“³⁾ 4^о 5 экземпляръ „die ruthenische Sprach- und Schriftfrag“⁴⁾ 5^о 5 экземпляръ „Widok przemocy“⁵⁾ — 6^о 1 ексемп „Кат. Нравоученье“⁶⁾ 7^о 1 ексемпл. „Буй Туръ“⁷⁾ — 8^о 2 ексемпляр. „Поезіи Федковича“ — 9^о 2 ексемпр. „Спѣвакъ зъ Полѣся“⁸⁾ — 10^о 10 ексемпляр. „Гостина на Украинѣ“ — 11^о 10 ексемплярвъ „Попадянка“ — 12^о 2 ексемпляр „Отецъ Игнатій“⁹⁾ 13^о 10 ексемпляр. „Гринь Сеньковъ“¹⁰⁾ — 14^о 1 екс. „Рогѣда Горислава“¹¹⁾ — 15^о 1 ексемпляр „Въ Память 13 Ноембр“¹²⁾ — 16^о 2 ексемпляр. „Народныи Звычан и обряд И. Гальки“ — 17^о 5 ексемпляр. „Змѣй (Но) тайскій“¹³⁾ — 18^о 2 екс. „О неудобности лат. азбук и пр“¹⁴⁾ — 19^о Historia kość. rusk.¹⁵⁾ — 20^о Старод. Галичъ¹⁶⁾ — 21^о 2 екс. „Львов. руска Епархія“¹⁷⁾ и 22^о 3 ексемплярвъ Анеологія¹⁸⁾ съ прошеніемъ, добысьте (sic!) зъ Альбума зъ Widok przemocy — Звенигор и Львовъ зъ Гостини на Украинѣ и зъ Попадянки та Анеологіи (ad 1, 2, 3, 5, 10, et 11, et 22) по два ексемпляры — и то зъ Ал-

¹⁾ Зоря Галицкая яко Альбумъ на годъ 1860. Въ Львовѣ, 1860 (видав В. Дідицький).

²⁾ Стародавний Звенигородъ. Сочинитель Василь Ильницькій. Въ Львовѣ 1861.

³⁾ Стародавний Львовъ описалъ Исидоръ Шараневичъ, Въ Львовѣ 1861.

⁴⁾ Die ruthenische Sprach- und Schriftfrage in Galizien. Lemberg, 1861.

⁵⁾ Widok przemocy na słabą niewinność srogo wywartej. — Теодосія Бродовича, вид. В. Дідицький з переди. словом Я. Головацького. Львів, ч. I 1861, ч. II 1862.

⁶⁾ Учебная Книга католического правоученія. По д-ру Конраду Мартину... составилъ Лука М. Цыбыкъ. Львовъ 1861.

⁷⁾ Буй-Туръ Всеволодъ, князь курскій. Повѣсть... составлена... Богданомъ А. Дѣдицькимъ. Львовъ, 1860.

⁸⁾ Спѣвакъ зъ Полѣся, поема Николая Лѣськевича. Львовъ. 1861.

⁹⁾ Отецъ Игнатій, рускій приходникъ изъ Соломянки. ч. I. Львовъ, 1854. Авторъ сеі повѣсти був В. Дідицький.

¹⁰⁾ Гринь Сенковъ або нещастное супружество. Повѣсть... Написалъ Данилъ Петрицькій. Львовъ, 1861.

¹¹⁾ Рогѣда Горислава, повѣсть историческа... Сочинитель Василь Ильницькій. Во Львовѣ, 1860.

¹²⁾ Въ память торжественного дня 13. Ноемврія 1860 года. Сочиненіе изданное Богданомъ А. Дѣдицькимъ. Львовъ, 1860 (в честь Яхимовича).

¹³⁾ Змѣй Нотайскій. Повѣсть.. Написана П. Хохолушкомъ. Переводъ... В. А. Д-ого. Львовъ 1854.

¹⁴⁾ О неудобности латинской азбуки въ письменности русской. Розсужденіе Богдана А. Д. Вѣдень. 1859.

¹⁵⁾ Не знаємо певно, про яку се історію рускої церкви мова.

¹⁶⁾ Стародавний Галичъ, описанный І. Шараневичемъ. Львовъ, 1860.

¹⁷⁾ Львовская руская епархія передъ стома лѣты. Львовъ, 1860 (Я. Головацького).

¹⁸⁾ Русская Анеологія. Ч. I. Львовъ, 1854. Видав її В. Дідицький.

бума оба грубыи на лучшомъ паперѣ—отдали Володеміру Стебельскому¹⁾ зъ 4-го отр а зъ инныхъ дѣлъ (ad 4, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 15, 16, 17, et 18) по одному екземплярѣ — томужъ Стебельскому такъ жебы онъ яко найотличнѣйшій ученикъ и писатель малъ для себе каждого дѣла по одному екземплярѣ — а зъ семи дѣлъ (1, 2, 3, 5, 10, et 11, et 22) абы далъ по одному екс. Данилови Петрицкому²⁾ рускому литератови и писателеви. Для Емил. Застырка учен. 7^о отр. признаваю зъ тыхъ книжокъ 1^о Альбумъ 2^о die Ruthensch. Spr. u. Schriftfr. 3^о Звенигородъ 4^о Львовъ — 5^о Гостина на Укр. 6^о Попадянку и 7^о Гринь Сеньковъ — Зъ тыхъ 7 дѣлъ признаваю по одному екземпляр ученк 7^о отр. Іоанну Малицкому, окотромъ въ началѣ листу была мова — окромъ тыхъ дѣлъ признаваю для него такожъ оденъ екземпляръ Widok przemos оденъ Ексемпл. Анѳологін и оденъ ексемп Отець Игнатій. Зъ прочихъ книжокъ задержѣтъ оденъ екземпляръ Альбума — два екс. Ruth. Spr. и Schriftfr. — и по чтыри ексемпляры Звенигорода — Львова — Гостины на Украинѣ и Попадянки — до дальшой диспозиціи у себе — а решту книжокъ роздайте помеже учениковъ руск подля Вашого благородумія — Но желалобымъ дабысте ми списъ тыхъ учениковъ, котрымъ и що дасте, прислати благоволили. —

Кромъ тыхъ книжокъ посылаю 40 (сорокъ) ексемпляровъ Попадянки по 80 х а В. на продажъ въ надѣи, що ся займете тою продажею и здѣлаєте, абы ся прехороша — и для нашой sprawy дуже полезна тая повѣсть якъ найборше помеже Русиновъ розойшла. Такъ горошой (sic!) и такъ любопитной а що больше такъ пожиточной Повѣсти немалисьмо еще въ прочемъ взнесла ся она зо взгляду гумористики — характеристики — а навѣтъ зо взгляду клясицизму въ обще такъ високо, якъ нелатво котра въ чужихъ языкахъ — Словомъ тая повѣсть робить нашой литературѣ славу велику — У насъ суть многи, котри тои повѣсти зъ рукъ не попустили, доки ю цѣлкомъ не перечитали. Гденѣкотрыи читали ю по колька разы. Достойна она того, а абы перешкодити вредливому воспитанью нашихъ дѣвчатъ, потреба тую повѣсть якъ найборше помеже наше читательство пустити, и на то влѣяти, абы ею всюда читано. Числю на ревное Ваше Народолоубье — и виджу уже напередъ, якъ живно и ревно займется тымъ интересомъ. Власнѣ получилъ емъ почтенный Вашъ отвѣтъ зъ 5/17 с. м. на допись мою зъ 6. с. м. И зъ того отвѣту виджу, жемъ ся не ошибѣлъ на томъ, щомъ доперъ (sic!) сказали — а именно же здѣлаєте, абы Попадянку въ Вашихъ сторонахъ всюда и якъ найборше читано — и абы вредливому нашихъ дѣвчатъ — того конечного двигателя нашой пародности — воспитаню по можности запобѣгано — и абы що ся еще дастъ уратовати — ратовано. Наши ученики суть уже по большой части подь добрымъ управле-

¹⁾ Відомий пізнійше письменник.

²⁾ Данило Петрицький, учитель в Єзуолі, писав вірші, оповідання, дописи й ин.

нємъ, и въ нихъ покладаю великіи надѣи; Но сли имъ ихъ сестрыцы въ двиганью общога блага помагати не будутъ, — а того при дотыхчаснымъ воспитанью анѣ надѣятися можна, — дѣло непойде борзо. — Зъ Вашога листу вычиталь я много и перекональ ся о истиннѣ ревнѣйшого Вашога народолюбья и о истинномъ Вашомъ поволанью до управленья благонадѣйнымъ нашимъ юношествомъ — та до двиганья молодой Руси нашої. Слибысьмо всюда такихъ мали — стояли бысьмо лучше. Но мы идемо на передъ — и въ задъ непойдемо уже николи. Наше юношество почувствовало уже за надто силы свои, абы ся цофнути коли рѣшило. Отдае ся оно литературѣ и писательству въ рускомъ языцѣ и въ рускомъ змыслѣ. На доказъ посылаю Вамъ ту отписъ воспѣванои ми учениками Гимназ Дрогобицкои Пѣсни: Сочинителемъ тои поезіи есть Ученн гим. 5^о отр. Желѣховскій и до того клясическаго духа утвору не малъ больше часу, якъ колька годинъ, бо вечеромъ препоручили му колеги сочиненье тои пѣсни а на слѣдующій день рано уже была готова. А тра Вамъ знати, же ученики руск Гимназ Дрогоб. до минушого (1861.) мали великаго Руси гонителя за Директора. И самборск Дір. Полянскій гонить русскихъ учениковъ въ надѣи, же за то буде епископомъ — и нимъ могбы zostати, слибы Польщу зреставроваль. Съ почитаніемъ Михаилъ Качковскій.

(З боку на 1 стороні листу). Робю Васъ уважнымъ, же Змѣй Нотайск належалъ до книжокъ заказанныхъ — чи и теперь есть заказанный не знаю. — На всякій случай — здѣлайте такъ, абысьте немали якои отвѣчательности — яко учитель — Можна чрезъ неучителя роздати. И зъ Ruthsch Spr. u Schrftf. тра быти осторожнымъ —

(На другій стороні). И Звенигороду та Львова (ad 2, et 3, et 22) признаю по два ексемпляр для Стебельскаго — и Анѳологін — книжокъ ad 19, 20 и 21. непотребуе Стебельскій — зъ нихъ убо ничъ для него.

(На другім листі): Незнаючи, чи маєте тамъ много прехорошой Гостины на Украинѣ, посылаю и тои Поемы десять екс. на продажъ — кромѣ 10 ексемплярей для учениковъ, окотрыхъ powyжеі была мова. —

(На обороті): Залучени три листы благоволѣтъ поотдавати. Простѣтъ — жемъ набазгралъ — бомъ ся мусѣль спѣшити. Лист писаний на 4 сторонах білого паперу fol.

24. Лист Михайла Качковського до Амвросія Шанковського, писаний в маю 1862 р.

Самборъ Мая 862

Достопочтенный Родимче!

Передъ 10 днями послалъ я Вамъ черезъ Администратора приход въ Новыцѣ — книжокъ р. для учениковъ за 65 реньс 40 х А В. а на продажъ за 36 р. А В. Тін книжки мусѣли-

сьте получить, и съ ними по моимъ желанью поступити. Въ колька дни потому получилъ емъ листъ въ Стихахъ и два стихи отъ ученика Вашои Гимназии V отр Льва Галицкого, въ котрыхъ много ударованій до поезіи примѣчаю. Абы го до упражненія ся въ поезіи — въ хвиляхъ отъ школьной науки свободныхъ — заохотити, написалъ емъ до него (залученый листъ) и до листу залучилъ емъ подарокъ въ квотѣ 10 р. А В. Кромѣ того благовольтъ дати зъ посланныхъ для учениковъ книжокъ: Альбумъ — die ruthenische Sprach- u Schriftfrage — Попадьянку — Гостину на Украинѣ и еще що, слысьте уже всего пероздали. Даю му больше якъ Застирцови и Малицкому, бо виджу въ нимъ Лучшии ударованья — а до того отвѣчае онъ и школьнымъ наукамъ, бо малъ 6-у льокацю. По Стебельскимъ есть онъ досель найблагонадѣйнѣйшимъ. Немаю я вправдѣ причины сомнѣвати ся, жемъ ся на нимъ не ошиблѣ; но понеже го цѣлкомъ незнаю, и только зъ невеликихъ — бо на одной четвертынѣ умѣщенныхъ стихотвореній — та зъ навязового вспомненія, же есть добрымъ ученикомъ — маючимъ 6-у льокацію, осуждаю, — прошу Васъ на припадокъ мои ошибки стримати ся съ дорученіемъ моего подарку и донести ми орѣчи. Въ прочемъ вспераю я только тыхъ, котри или уже суть, или несомнѣтельно а принаймѣй вѣроятнѣ будутъ ревными русинами. Въ настоящихъ обстоятельствахъ только ревность для нашої народности ожиданое спасеніе принести намъ може. Все, що нашу народность усталити може а особливо руску бесѣду — руску словесность — руске письмо — руске пѣнье — рускій обрядъ а навѣтъ рускіи фарбы поперати повиннисьмо. Ученики р. нашої Гимназии розличаются во всѣхъ тыхъ взглядахъ отъ виполученниковъ своихъ не руской народности — Сообщаются правѣ только съ русинами — и любятъ ся въ рускимъ пѣнью такъ, же всюди розличныи рускіи пѣсни — та коломыйки спѣвають. Многи умѣють правѣ всѣ пѣсни зо Сборника и много иншихъ, — а прехорошу пѣснь „Миръ Вамъ братя всѣмъ приносимъ“¹⁾ — мало кто на память не умѣе. Поляки видятъ то дуже зле уже для того, понеже то есть очивистымъ розличіемъ помеже ними а нами, и употребляютъ возможныхъ средствъ противъ тому — але безъ skutku — а навѣтъ примѣчаю, же у нашихъ молодцѣвъ ревность тѣмъ больша, имъ больше мають перепонѣ. Давнѣй можна ихъ было прозвысками: „Святоюрчикъ — Рутенець — Москаль — и т. и. зъ термину збити. Теперъ называютъ такъ самы — и тымъ способомъ позатыкали многимъ Полякамъ, котри ихъ такъ прозывали, губы. —

Прощайте

Михаилъ Качковскій.

Самборъ мая 862

Лист писаний на 4 стор. жовтого паперу 8°.

¹⁾ Автором сеї пісні є, як відомо, Іван Гушалеви́ч, музику до неї уложив Любо́вич. Докладні́ше про сю пісню у статі І. Франка про Гушале́вича („Літ.-Наук. Ві́стник“ 1903 р.) і в мо́й розвідці: Іван Гушале́вич і його літе́ратурна дія́льність. Львів, 1905, стор. 44 і д.

25. Лист Йосифа Могильницького до Амвросія Шанковського, писаний дня 17 VI 1862 р.

Львовъ дня 17-го червня 1862

Возлюблений мой кс. Амврозій

И такъ встарчаю ся въ даномъ словѣ, посплаючи вамъ тую лепту україньской лѣтератури — якѣмось незнанимъ менѣ способомъ удалося Диметови закупити за 1000 реньскѣхъ книжокъ, спровадилъ опъ ту множество того я вамъ наветъ половину зъ всего неписилаю, бо суть где некотрѣ за падто для мене дорогѣ т. н. Исторѣя Хмельнѣцкого коштуєть 4—5 рублѣвъ основа ще бѣльше але здається же ви ю маєте, босте хотѣли ще на вакаціяхъ пренумерувати; такъ за тиждень пошлю вамъ 3 портрета, Шевченка, Кулѣша, и марка Вовчка, Шевченка видѣль ємъ вже въ великѣмъ форматѣ, зъ него будутъ фотографовати много екземплярѣвъ въ меншихъ форматахъ, тоє самое будетъ зъ другими двома, а варта щось подѣбного видѣти; Ляшня встѣкаєся, на Димета бий забий, а ми тимчасомъ ховаємся зъ накупленими книжками вже педлѣ нашѣ голосять по чеслахъ аби отдавати списъ накупленихъ книжокъ, а я тимчасомъ отсилаю все на почту, и мовю, жемъ нѣчого не купуваль. При читаню тихъ книжокъ трафите такожъ и на такѣ которѣ меншу вартость мають але решта суть дуже краснѣ особливо основяненѣко и Шевченко много знихъ я ще не читаль але тыѣ щомъ читаль, то ми ся дуже подобали. Чорну раду можу собѣ ще записати за 2 мѣсяцѣ можетъ прийти дуже красне дѣло маєгъ бути, але щожъ дуже дорого коштуєть 4—5 реньскѣхъ зрештовъ подивѣтся на окладке, все тоє ту було, але въ єднимъ дни розхопили, по 30 реньскѣхъ платили за все, зъ самои семѣнариѣ забрали бѣльше якъ за 200 реньскѣхъ тихъ книжокъ, Шевченка хотѣль ємъ цѣлого мати, але щожъ упередили мя и лишемъ ухопилъ 7 кавалѣтѣвъ 2 такехъ брошурокъ вже не було але я ихъ ще ту гдєсь помеже алюмнами достану и на вакацѣхъ зъ собою привезу —

може вамъ вже вѣдомо єсть словарь нашъ вже готовый отослалисмо вже до друку 100 реньскѣхъ дѣстанимъ отъ Качковського и я тамъ кѣлка картокъ зробилъ на р 150 слѣвъ моѣхъ приймивъ комѣтетъ нашъ всего писаного єсть 500 аркушѣвъ

Ужалялисте ся передъ Тиховичемъ на мени, але цѣлкомъ неслучно, я погрѣшилъ въ первомъ курсѣ але не такъ якъ ви собѣ гадаєти, бомъ зъ ревеляцѣхъ мавъ I классу отъ разу, а до догматикѣ несѣдалъ ємъ ажъ 3 тижнѣ пѣзнѣйше, и такожъ отъ разу отримальємъ I класу але не такъ якъ ви собѣ думаете жемъ яку другу малъ вамъ Горскій зле набрехаль я ся зъ него того несподѣваль нѣколи, теперъ хвалити Бога все ми красно идетъ до интересѣцый вжемъ все по разу попереходилъ, жадной приключкѣ ся не обавляю и на вакацѣхъ зъ чистою совѣстью їду, ажъ 29-го зъ догматикѣ маю испитъ коло 1-го аугуста виїду зъ Львова; недавно послалъ ємъ до Грушкѣ портретъ Терлецкого и отрималь ємъ

50 fl O W алемъ ся такъ прошепталъ чрезъ тыѣ книжке, же не маю чимъ кравцеви заплатити, але мусѣлъ емъ все купувати бо то лише ся разъ щось подѣбного трафило щомъ засталъ вчера по 11-тѣ годинѣ, томъ все забралъ булбимъ купувалъ ще за бѣльше але вже болше небуло, такъ въ протягу 3 годинъ розѣбрали —

будте такъ ласкавѣ неотмовте тому прошенѣю и пожичте ми 20 fl я колись буду въ станѣ и вамъ отдамъ якосъ, я на вакацѣяхъ поговорю зъ татунцемъ и достану тихъ 20 fl але теперъ листовно якосъ не можу, звлаца жемъ досталъ вже 50 fl вправдѣ писали до мене абимъ книжокъ накупувалъ и прислалъ имъ, але мене коштуєтъ тоѣ 17 fl а за тѣлко богато будуть ся гнѣвати, за портрети предпланили емъ 1 f 50 х на передъ хотѣлъ емъ чикати и разомъ зъ книжками вамъ отослати, але ту якъ огнемъ палить треба утѣкати и часами передъ уратовати тоѣ що єсть; не накедую я вамъ ихъ абисте ми за нихъ грошѣ звернули, я ихъ собѣ хочу затримати, ви менѣ лише на той Гѣпотичѣ будте ласкавѣ пожичити 20 fl а я вамъ вдячнимъ буду, бо ми кравецъ рѣчей не схочи видати безъ грошей. Немаючи своѣй власной Хмелнищени, вижичаю ю отъ Яворского и посилаю єю вамъ, будте ласкавѣ пришлѣтъ ми ю найдаль за 2 тижнѣ, бо пасторалѣсти отѣздать по першимъ, а то передъ першимъ лица мушу мати, решта книжокъ розряджуйте ведля своѣй волѣ кс. капонѣкови прочитайте Гамалѣю Шевченъка певне ся подобаєтъ, тоѣ остатновъ разовъ деклямовалъ Клѣмковичъ въ бесѣдѣ и велике браво досталъ за тоѣ

здравствуйте возлюбленный мой друже, и любѣтъ вашего
Іосифа

до грушкѣ пошлѣтъ тамъ що сли вапа воля, але будте ласкавѣ, не кажѣтъ, жемъ такъ дорого заплатилъ за тыѣ книжкѣ, бо буде гдиранѣ.

Вѣкцю Гѣляра Клѣмку и Яся уцѣлуйте отъ мене —

Клѣмка най ся шануєтъ бомъ потѣшну новину отъ Тиховича учуль.

На боцї:

Здаєтъ ся же розумѣети все, Панна Галя най ся на вакацѣ рихтуєтъ вибирають ся тамъ свати красний оденъ хлопакъ.

Лист писаний на 4 стор. 4^о.

26. Лист Івана Могильницького (?) до Амеросія Шанковского, писаний дня 17 XII (ст. ст.) 1862 р.

Станѣславѣвъ 17 Декемврїа 862/3

Любезный X: Амврозый

За листъ и благожеланїє въ денъ моихъ имянинъ дуже красно дякую, а поневажъ въ тѣмъ самимъ тижни такожде и Вашѣ любезный X: Амврозый имянини випадають то прыймѣтъ ласкаво такожди и от мене сердечный зъ щирою любви текущїй къ Вамъ благожеланїя, и далъ бы Г. Бѣгъ абыети по

зробленномъ испытѣ ще разъ до Станѣславова прийшли, бо такої неподхлѣбляючи Вамъ всѣмъ которій підъ Вами були, дуже за Вами заложуть (sic!), й мають надѣю що ще підъ Вами бюбезний (sic!) Х. Амвросій испытѣ дозрѣлости робити будуть, бо Zipser бѣльше въ осмѣ класѣ бути пехоче. Вчора поховалисмо старого Стипнѣцкого (sic!) которій лише два дни всего хоруваль й такъ раптовно умеръ що ся наветѣ й несподѣваль, передтимъ поховалисмо такожъ й Стрзельского (sic!), незадолго здається що й Маркевича, бо дуже небезпечно хорій. На мѣстце Нестайка єсть ту Гороцкій а на Ступнѣцкого нема нѣкого. За описъ строю козацкого не лише я але й всѣ наші козаки Вамъ дуже красно дякують, й много обѣцяли такий стрѣй собѣ посправляти але будте ласкаві потѣмъ намъ описати якъ тамъ будуть ходити въ лѣтѣ. Вечерницѣ будуть наші всѣ стипендисти принумерувати й то зъ певностію одъ нового року. Іасьо дѣсталь власне пынѣ одъ Качковского 50 ре здається же черезъ той часъ якъ неходилъ до школи мусѣль якій стихи зробити, бо сказати не хоче нѣкому за що онѣ ихъ дѣсталь

Стебелеского вигнали зъ Станѣслава бо сварився зъ Баревичомъ й єсть теперъ въ Самборі. Еугенъ ся достъ добре учить й повиненъ дѣстати добру клясу. Я ще до першого у Ренхелта а потѣмъ йду до Клѣми, а на наші свята пойду до дому.

Конецъ листу — чисто приватний — пропускаю. На кінці підпис:

Васъ (sic!) щиролюбящий Іоанъ (sic!)

Лист писаний на 3 стр. 8^о.

27. Лист Івана Могильницького з Грушки до Амвросія Шанковського, писаний 1862 р

Любін Дѣте!

Начитавши росправу о Угорскехъ Русинахъ І. Амбросомъ Шанковскемъ въ Словѣ начертанну,¹⁾ вострепетало радостію Сердце наше на обявъ умной ревности Вашой и того духового стремленія которое удатна виразительность глубоке чувствѣе оглядѣсть въ виборѣ поднесенныхъ историчныхъ точокъ безсомнително въ далшомъ поступѣ на Словесной дорожѣ до котрой леше Вамъ болше смѣлости, Часу и Свободи духа треба, здѣласть и вивиде Васъ на изрядного Писателя всѣхъ Вами закровенныхъ такъ нужднихъ якъ полезныхъ дѣлъ; бодрствуйте крѣпшии и мужаетесь въ маломъ вѣренъ над многими поставитъ Васъ Господь а честь и Слава громко рознесена будетъ и для насъ стихіємъ житя и радости. — Имѣйте ми вѣру я хоть не лѣтератъ а люблю горячо лѣтературу, не музикъ возхищаюся нею нескусинъ самъ маю вкусъ и чую глубоко, отже Вамъ пророчествую прекрасніи колись Вѣнецъ тои хоть такъ

¹⁾ Слово 1862 р., чч. 41 і 43. Є се обговорене німецької розвідки Г. І. Бідермана, п. з. Die ungarischen Ruthenen і т. д. Амвросій Шанковський пізнав ся з угорськими Русинами підчас богословських студій у Відні й у Львові.

болѣзною Слави на Вашой дорожѣ; але не раджу исключительно въ тую дорогу вѣдубляти ся що не для одного дуже удатного ста-
еть ся тернистовъ. Sapienti sat. —

Дальша частина листу, писаного на 1 стор. білого аркуша паперу, має чисто приватний характер; тому пропускаю її. Лист без дати.

28. *Лист Анастасія Михайловича Шанковського (?) до Ам-
вросія Шанковського, писаний дня 27 II 1863 р.*

Любезнѣйшее Братерство!

Вотъ тебѣ козакъ характерный! Ни сердца ни чувства; — ни potreбы сношенія ся въ своихъ веселыхъ и мрачныхъ хви-
ляхъ жызни съ лицами его полюбившими и сочувствующими его долѣ. Да это на первое мгновеніе точно такъ видится, но
будь увѣренный любезный Братъ, что познавше Тебя и Твою
милую Викту Ивановну, я цѣлымъ сердцемъ прилгнулъ къ Вамъ
а время которое въ Вашимъ кругу перебыть мнѣ случилось ся
причисляю къ пайприятнѣйшой эпохѣ ферій. Ничто другое не-
заставило меня молчать, какъ только моя дикая натура неизвѣ-
щать такъ долго никому о своихъ судьбахъ, какъ долго рокъ
мой положительно несклонить ся къ лучшему; такъ что ессли
молчу тѣ мнѣ дорожные лица съ которыми въ перепискѣ стоятъ
приятностію читаю, знать могутъ, что я или что небудь нового
затѣялъ и хлопотанія мои рѣшительнаго успѣха еще неимѣли,
или я можетъ быть пожалуй въ худыхъ обстоятельствахъ. Ска-
завши то со статіи изясненія Вамъ моего долгаго и самъ со-
знаюся неприличнаго молчанія, позвольте мнѣ доказать Вамъ
охоту писанія къ Вамъ дѣломъ.

Предовсемъ дайте вспомнить объ переставившой ся Вашой
несчастливой Матушкѣ: да будетъ ей легкою земля и вѣчная
память! —

Теперь къ живимъ. Попрацавши ся съ Леономъ поѣхалъ
я во Львовъ. Намѣреніе познакомить ся зъ нашими словистами,
святоюрцами, козаками и ляхами, узнать какъ далеко наша
молодая и старыная Русь успѣла задержало меня во Львовѣ
цѣлыхъ двѣ недѣли такъ что ажъ 7. Октября возвратилъ ся
я домой.

Здѣсь начали у меня Богъ знаетъ съ какой причины глаза
болѣть и заставили меня 7. недѣль дома праздно сидѣть, такъ
что подъ конецъ эта праздная скука надоѣла мнѣ ужъ слиш-
комъ и не смотря на несовсемъ еще здорovie глаза отправилъ
ся я 24. ноябрю во Вѣну. Здѣсь здѣлалъ я съ собою несовсемъ
такъ, какъ я это думалъ будучи въ Станиславовѣ. Я рѣшилъ
ся поступить въ постройку железныхъ дорогъ, и спустя нѣ-
сколько дней по моимъ приѣздѣ во Вѣну принять былъ во
французское общество „Штатсъ банъ“ и назначенъ въ бюро
для постройки мостовъ. Такъ уже одъ двохъ мѣсяцей работаю
на томъ полѣ.

Занятіе очень пріятное, практыка большая и хотя теперъ какъ провизорычный Инжениръ — Элева только 45 гульденовъ въ мѣсяцъ получаю, то есть надежда скоро остать дѣйстви-тельнымъ Инжениръ Элевою съ жалованіемъ 640 гульденовъ, 200 гульд. Квартиргельдъ и есѣли въ полѣ работа 3 fl. еже-дневныхъ диетъ. И такъ какъ наше общество съ весною новую трассу соединяющую Вѣну прямо съ Прагою строить намѣрено то есть вѣроятность что и дорога къ скорому дальшему аванзу назаложена стѣною. Однако будущности моей недумаю здѣсь глядѣть, только перенесуся при удобнымъ случаю на лучшее мѣсто въ Россію, чтобы скорѣй можно dospѣть своей цѣли и осѣвши постоянно въ Галицкой Руси дѣйствовать въ пользу нашихъ. Впрочемъ живу я въ Вѣнѣ довольно пріятно. Уды-вительно, что здѣсь то у меня всегда превосходный юморъ и веселое розположеніе хотя городище и дорогое и присквер-ное. Звижъ того погулявши во время празнниъ по Италіи и Га-лиціи а имѣющій слабость съ отца подѣ никакимъ условіемъ ни копѣйки нетребовать, задолжылъ ся я немножко, такъ что съ мѣсячныхъ 45 гульд. 15 амортизую заѣмъ а Твоихъ то 5 гульд. ажъ за нѣсколько мѣсяцовъ на чергу прійдутъ. Къ ста-ти должень я здѣсь сказать что соотношенія мои съ моими родителями совсемъ не худые. На противъ я ихъ очень люблю и любимъ ни ми необикновенно. Но всегда я такъ дѣлаю, что они никакъ неподозриваютъ били у меня когда небудь мгно-венія, въ которыхъ нужалъ ся я денегъ. Такъ дѣлаю я съ лю-бви къ нимъ, знаячи что ихъ приходы ледво имъ позволяють имѣть свою выгоду на старые ихъ лѣта. Подѣ такими обстоя-тельствами надо жить мнѣ и розчетливо и пожалуй хочеть ся жыть то и весело. Въ первымъ я мастеръ, что до другаго, прак-тическій человекъ. По воскресенямъ хожу всегда къ Батюшкѣ Михаилъ Федоровичу Раевскому. Здѣсь собирають ся все на-шие Русские съ Галичій а есть насъ теперъ 21. мірскихъ мо-лодыхъ, Русские съ Россіи, Сербы Чехи и проч: Передѣ, во время и по чайку идѣтъ пріятная забава съ дамушками, коло одинадцать часовъ идемъ прочъ съ салону въ апартамента Батюшки а закуривши цигарка споримъ и толкуемъ до 2. ча-совъ обыкновенно. Такъ какъ здѣсь смѣсь всѣхъ партіи и сла-вянскихъ народности споры тѣ и очень занемальные и поучи-тельные. Въ четверъ подобные чайки у князя Гагарина, въ пя-токъ у Ламанскаго члена Петербурской академіи и профессора славянской исторіи на университетѣ тамже, путешествующаго въ прочемъ ужъ отъ 6 лѣтъ ради изученія Славянъ по Сла-вянщинѣ и живущаго здѣсь на недолгое время. Прочие вечера перевозжу дома упражняючи ся въ французскомъ и ангелскомъ языкахъ и читая дѣла относящіеся къ моему заводу. Такимъ образомъ день по дню бѣжитъ, чѣмъ разъ менѣе долговъ, чѣмъ разъ сильнѣе охота — къ чему вопрошаєте? да что при-кажете дѣлать — охота жиниться та батюшки. Это серіозно такъ и нешутя уповаю я на Тебя и премущественно на Твою

любезную ласточку Ивановну, что позаботитъся она щиро и охотно найти для меня голубушку. Да любезный Братъ, случай видѣть Тебя съ Твоею несравненную Викцею такъ счастливымъ сдѣлалъ на меня впечатлѣніе. Уѣхавши отъ Васъ не только не ослабло воспоминаніе на Твою нѣжную участь, напротивъ оно усѣливалось съ каждымъ днемъ а когда я заболѣлъ и болѣзнь моя по цѣлымъ днямъ и вечерамъ съ перевязкою на глазахъ сидѣть меня заставила, воспоминалъ я солодко на Твою Викцію и вопросъ: нестремить ли и мнѣ къ скорой женитбѣ чѣмъ разъ чаще мнѣ попадался. Пошли разсужденія — зравнивалъ я выгоды холостой жизни съ тѣми женатаго, прищала меня неограниченная свобода китаться по далекимъ землямъ, но и приманивала нѣжная жизнь домашняя и подѣ конецъ узналъ я возможнымъ, что одно совмѣстное съ другимъ, что жертвуя отчасти необмеженной бродящою волею можно найтти сладчайшее возмездіе въ любящей и любимой женѣ. Но такъ какъ хочу то я непременно женить ся на нашей Галицкорусской а немнѣю случая жить въ Галиціи ничего дѣлать, какъ положить ся въ томъ дѣлѣ на Васъ. А черезъ годъ ужъ и можно будетъ женить ся. Такъ пожалуста Викто Ивановна, чтобъ приѣхать то мнѣ на готовое. Найсчастливѣйшій бы я былъ есѣлибы другая така Викценка нашла ся, но ничего дѣлать и голубка по твоему вкусу будетъ мнѣ любезною. Трудное и совѣстное то дѣло скажешь. Совсемъ нѣтъ. На деньги совсемъ ничего недержу. Красивое личко и доброе сердце вотъ что конечно потребую. Любовь всего что русское, приданность къ вашимъ звичаямъ и обичаямъ, сила николи неувиринькать, знаніе нашихъ пѣсньи, знаніе иль охота изучить ся французскому языку вотъ свойства которые бы въ моихъ глазахъ дѣвушку предѣ другими рекомендовали. Такъ думайте о томъ любезнѣйшіе — иначе придется ся остатъ мнѣ старымъ сѣчевымъ козакомъ и вѣчнымъ бродягою. —

Писалъ Александру Трусевичу, братъ его Михаилъ и по межъ другими говорить что Вы съ Марцею на возвратнымъ путю съ Бродовъ посѣтили его и Ты заявилъ намѣреніе приѣхать лѣтомъ во Вѣну. То меня очень порадовало. Александеръ теперь такожъ въ Вѣнѣ онъ служитъ при томъ самомъ обществѣ что я, приделенъ въ Бюро Гохбау и естъ такъ какъ черезъ цѣлое время нашихъ вѣнскихъ студіи и теперь моимъ единственнымъ другомъ и очень намъ мило что судьба насъ до теперь нераздѣлила. Онъ кланяется Вамъ и радуется также извѣстіемъ о возможности познакомиться съ тобою.

Здѣлайте милость, пишите какъ батюшки въ Стапиславовѣ и Грушкѣ поживаютъ, что дѣлаетъ Левъ и его жена, какъ Малицкимъ идетъ, что маленьки ихъ Амвросіи—Теодоръ и Юзя здоровые ли, Марця и Салюня какъ поживаютъ. Войнаровскийкій женился ли — или Коломыйска блондинушка мнѣ зостанетъ ся. Какъ поживаете во Львовѣ, бали русскіе посѣщали, хорошо бавили ся, нѣтъ надобности готовить ся мнѣ до васъ въ ку-

мушки. Если бы Васъ когда нибудь судьба въ нашия стороны занесла, забудьте посѣтити моихъ стариковъ въ Любачевъ — ведь то только 4. миль отъ Яворова. Очень бы то моихъ родителей радовало Цѣлую Васъ сердечно и поздравляя всѣхъ и вся даю вамъ обѣтованіе покаять ся въ передъ и писать къ Вамъ часто, такъ такъ дѣйствительно на вопросъ: Какъ то случилось что я такъ долго Вамъ не писалъ, самъ немогу найти себѣ удовлетворительнаго отвѣта. Такъ покажите себя лучшими меня пишите сей часъ а если и Ивановна удостоитъ меня нѣсколько власноручными словами то радость моя будетъ безъ границъ. —

Теперь прощайте, не дайте мнѣ долго дожидать ся отвѣта такъ какъ съ истиннымъ нетерпѣніемъ ожидаетъ писанія Вашего любящій Васъ Братъ

Анастасій Михайловичъ.

Вѣна 27 февраля 1863.

Какъ идетъ вѣтръ на нашей Руси относительно Польши?

Мой адресъ A. M. S. Ingenieur- Eleve Staatseisenbahn, Minoritenplatz N. 7. (Brückenbau). — а живу: Mariahilf, Dreihufeneisengasse N. 7. 2. St. Th. N. 51.

Вотъ еще любезной Ивановнѣ („здѣсь“) палую сердечный.

29. Листъ Івана Могильницкаго sen. до Амеросія Шанковского, писанный дня 27 III 1863 р.

(Уривок).

За присланный брошурке Спаси Богъ, невадитъ придивитися зъ далека якихъ Супостатовъ натягае бѣдна Украйнищина, хоць въ принципѣ що одна рускописменна правопись и стѣлѣчно ученна бесѣда якъ у Нѣмцовъ и въ Славянорусовъ бити подобаетъ и я думаю. И читая мае бути нинѣ вже довершенна Словесноруска гражданска Великоруска, чи наша нинѣ въ различныхъ видахъ появляючися по просту Руска бесѣда котра тимъ совершенѣше минѣ править ся чѣмъ близша В. Рускои очищенной отъ поліонѣзмовъ не претязая оправдати. — Виходять въ Стауропегіи и другѣ Брошурке зъ титла любопитно звязующѣ, будте Богу милѣ надѣшлѣть хоць котрѣ дешевшѣ.

30. Листъ Івана Могильницкаго з Грушки, писанный дня 29 IV 1863 р.

Возлюбленнѣ Дѣте!

Извѣстіе о щастливо и по Наському опровадженихъ Святъ и непрекосновеннѣмъ возвратѣ и гараздѣ обрѣтимъ приѣхавши во Свояси, радостно прочиталисмо, и о тѣлко умилилися, вѣдаючи Васъ здоровыхъ. За всѣ любопитнѣ хоць и Сумнѣ вѣсти зъ Столицѣ сердешно благодарю и въ мѣстѣ благаго абисте теперъ коли день великій и Ви свободнѣйшого въ якомъ колвекъ часѣ що полезнаго и намъ нужнаго донести хвилку найдете неотказуйтеся намъ частіше писати, о Собственнихъ общихъ и

Костя¹⁾ тикаючихъ отношеній. Сего послѣднього напрасно вже третій тиждень виглядаємъ, таи отъ толѣ и листу отъ Нихъ немаємъ.

О посѣщеніи Метрополїти кажутъ, що лєше мурованоу буде ѣхати дорогою, отже може и въ самихъ Семаковцехъ бути, на всякій случай я буду перевѣдовати абимъ отдаючи му привѣтливє почтеніє моглъ Ёго видѣти, та уже и Костиви написаль аби упередилъ о томъ Барона. Радбимъ знати чи Кузѣмскій отрималъ яке письмо отъ Бабецкого Сенатора²⁾ якъ мя упевнялъ листовно що Ёго Костика вмѣщеніє въ терно горячо благаль — Снє Вамъ нарочито возвѣщаю абистє Ёстлибъ Вамъ лично або черезъ другого кого дало ся въ томъ отношеніи Г. Кузіемского просити, и тоє обстоятельство знали и по Своему благоразумію употребили. —

И такъ справа обрадова якъ прежде поручена не Князю и Любителю правди але хетрости и лецемѣрїю Ёзотовъ и високопарнимъ неситнимъ чести людемъ що невходячи въ Истенну, невходячи въ нужность Скверности и Ёи очищенія, насъ однихъ Галицкєхъ добравшихъ ся до Корєня правди Историчной и почуваючихъ въ Собѣ силу и волю, тоє що насъ безчестить въ очахъ просвѣщеннихъ протєстантовъ и Свѣтлихъ православнихъ смиренно мудро исправить безъ Соблазна вже зъ гори за виноватихъ рѣшенно; о Мартине Ты мавъ кромѣ правдолюбїя своего хоцє князеи мирскєхъ що тя підперали! — Хтожъ зъ нашихъ остоить Гонєнію нинѣшньому? и хитро лицемѣрнимъ клеветамъ идучимъ по Можнихъ предупрежденіямъ и личной корєсте! чияжъ не наидє ся другїи Рєвнитель сказати: бувъ Шумлянскїи не шумѣвъ, таи Ти Шептицкїй не шепчи, хоцъ тои послѣдній положилъ немалѣи для Галича подвигѣ. Нанєя стане якъ Богъ допустить, Рєформа мню очень нужна; Боже сохрани насъ отъ Шизми и отъ произволу Московско-нѣмецко дишавшихъ Предсѣдателей Синода, но истенно частное Исправленіє и однообразіє обряда Богослужєнія Литургїчного бѣлше на часѣ. Тому и Синодъ зложенїи зъ болшости благоразумнихъ, але правихъ Русиновъ умѣренно ревнитєльныхъ, а не Сребро и Имѣніє любєцєи що Приходъ и прихожанъ лємъ въ матерїяльномъ отношеніи управляютъ и доятъ якєхъ много а Декановъ маємъ такъ зовомихъ Schlamazon, такѣ при нерѣшимости и Студѣ и боязни потерати настоящѣ корєсти провѣдника неуторопають противо вѣчно сильнѣшимъ врагамъ Руси нѣчого; та вибѣжитъ лєше зъ великого труса Гори ridiculus mus!

Дальша частина листу порушує чисто приватні справи, тому пропускаємъ її.

Лист писаний на 3 стор. 8°.

¹⁾ Костя Могильницького.

²⁾ Антона Могильницького.

31. Лист Антона Могильницького до Амвросія Шанковського, писаний дня 9 VII 1863 р.

Euer Hochwürden!

Noch vor dem Anlangen Ihres Schreibens, habe ich die bekanten 17 fl dem Anastasios eingehändiget, wovon 14 fl an Färberlohn zurückbleiben, 3 fl aber, sammt gefärbten Kleiderstoffen rückgesendet werden sollen. —

In Angelegenheit der Gehalts — Aufbesserung des Herrn Professors Kerekiárto habe ich allsogleich die nöthigen Schritte gehörigen Orts gemacht und wie die beiliegende Auskunftnotiz beweiset, ist die dießfällige Eingabe noch unterm 18-ten May l. J. dem Referenten H. Szazskiewicz, in der Kultusabtheilung des k. k. Staats Ministeriums zugetheilt worden. — Dieser Referent, hat aber, wie bekannt, am 19-ten Juny, — der Bischofmützen-Jagd nach Rom, sich als Frey-Schütze angeschlossen, — und die unerledigte Eingabe, ist seinem einstweiligen Stellvertreter, Ministerialrath v Kleeman zugetheilt worden. — Auf meine inständige Verwendung, gab mir H. Kleeman diesen mündlichen Bescheid, er müsse diese Hingabe bis zur Rückkunft des Szazskiewicz unerledigt belassen, weil er mit den Eigenthümlichkeiten derartiger Referate aus Galizien nicht hinlänglich vertraut ist. — Ich werde nicht unterlassen meine dießfällige bittliche Verwendung bei S-er von nun an, Vollblut-Catholischer Vice-Heiligkeit, dem Referenten Szazskiewicz geziemend zu wiederholen, — ob aber meine sündige, im Geruche einer panslawistischen Schisma-Tendenz stehende Wenigkeit, einer hochgeneigten Berücksichtigung würdig befunden werden wird? — werde ich Ihnen eine getreue Notiz zu zusenden nicht ermangeln. —

Xenophont ist seit etlichen Tagen mit seinem Regimente im Übungslager bei „Bruck an der Leytha“ — Rector H. Ciepanowski hat ihn all dort gesprochen. —

Machen Sie, geschätzter Ambros, daß Sie zur Beendigung Ihrer Studien, nach Wien kommen; o! wie glücklich wäre ich, mit Ihnen die Stunden meiner langweiligen Abgeschiedenheit verändeln zu können!

Ich küße Sie und Ihre Victoria herzlich

Ergebenster
Anton Mogilnicki

Wien am 9-ten July 1863. —

Лист писаний на 2 сторонах білого паперу 8°.

32. Лист Івана Могильницького sen. до Амвросія Шанковського, писаний дня 8 XI 1863 р.

Прочитавши розправу Судову Грицолѣнього¹⁾ и Его неумѣстну безглузду оборону дивує мя що Судъ таке заключеніє

¹⁾ Грицолѣній — се професор богословія Черлунчакевич, дуже нелюблений свого часу. Про його судову розправу із редакцією „Слова“ гл. „Слово“ за 1863 р., ч. 83. Про Черлунчакевича згадує нераз кореспонденція А. Шанковського.

здѣлалъ наводячи въ току розправи аби випровадити съ того „parturiunt montes nascitur ridiculus mus“ — бо тоѣ трохѣ Смѣшности котру Грицолѣнѣ яко вообщє мнѣніє съ тои справѣ отнесѣ будѣ лєше мерзостєю римского Систєму и Ёго лєцємѣрного обучєнія, алє неудовлєтворєніємъ оскорблєнного тимѣ Падлєцомѣ Нровствєнного Чувствѣ правоправящєго Православїя. —

Такѣ Ost u. West и 5. ч. Страхопуда прислалѣ мєнѣ на сѣхѣ дняхѣ жялко елє що стѣхѣ обохѣ Сочинєніи даєтєя постєрѣгати якєсь родѣ приголомшєнія бо любопитнѣ Статїи або внѣхѣ дужє обмежєннѣ, або доборомѣ виражєніи тускливо лагѣднѣ: чиби неодѣржали написѣ „Чишѣ дѣтька зрѣдка абѣ ты неувравѣ“. Маю такожѣ Мєту за м. Верєсєнѣ прошу єсли ужє вїйшло Чєсло 2. за Октобєрѣ мєнѣ Ёго разомѣ съ Мѣсяцѣ Словомѣ про 864 на моє коштѣ надослатѣ а я съ благодарєніємѣ отворотною почтою вєсь коштѣ отошлю.

Початок і кєнєць листу (їого дата: Грушка 8^о Новѣмбєра 863.) пропускємо, бо там говорѣть сѣ про чїсто приватнѣ справѣ.

33. Лист Кліментія Сарницького до Амвросія Шанковського, писаний дня 4 (16) XII 1864 р.

Вѣ день св. Великомуч. Варвары ⁴/₁₆ Студня 864.

Почтєннѣйшїй Отчє и любєзнѣйшїй кольєго!

Согрѣшилбѣмѣ тяжко заспавши надходячїй дєнь 7. Студня и неѣплативши сѣ сєрдєчноувѣ взаємностєвѣ. — Святѣтель Амвросїй, єго жє памѣть на висшє означєнѣмѣ дню обходимѣ, а котрїй єсть Вашимѣ теплѣйшимѣ заступникомѣ передѣ Богомѣ, былѣ святѣйшимѣ, ученѣйшимѣ и неустрашимымѣ поборникомѣ правды вѣ всєлєньской цєрквѣ; Щобѣ то ѣнѣ схотѣлѣ вьєднати ласкаво у Бога, абѣ и Вы Любєзнѣйшїй сїялѣ ученостїю и крѣпостїю духа вѣ нашої ѣднѣй отчинѣ руской, щобѣ то ѣнѣ упросилѣ для Васѣ и Вашѣхѣ крѣпкого здоровья и всѣякого благополучїя вѣ якѣ найдолшїй вѣкѣ, и щобѣ теплымѣ своимѣ покровѣтельствомѣ защищалѣ и хоронилѣ ѣтѣ всѣякихѣ прикрѣхѣ и сумныхѣ приключєній Васѣ и цѣлу Вашу рѣдню на всєгда, того сєрдєчно жєлає вѣ дєнь Вашого тєзоимєнія смѣрєнный Ієромонахѣ. —

По правдѣ жалѣ мнѣ Васѣ было почтєннѣйшїй обое, колимѣ вѣчиталѣ — а потєму и дѣзналѣ сѣ о стратѣ великой якѣ Вашу доткнула рѣдню, а то тѣмѣ бѣльшє колимѣ, знаючи Вашїи дражлившїи чувствѣ, вьобразилѣ собѣ Ваше горєстнє состоянє дѣши. — И я такожѣ подѣлялѣ ту Вашу горєстѣ и болѣзнѣ, хотѣя признати сѣ мушу, лишєнѣ часинку, стѣхѣ бо Сирокомлѣ — розѣгналѣ смутокѣ чи скоро—; сєй бо покѣйникѣ именємѣ грабаря — отѣ якѣ промовилѣ за мєнє: — — — tak mu sádzono i basta!¹⁾

¹⁾ Пропускаю довшїй цитат із Сирокомлї.

Тии то слова одобрухали мене скоро. Знаю що они не для Вашой потѣхи, и хорони Боже, щобъ я ними на счотъ Вашихъ чувствъ хотѣлъ Васъ бавити, я тѣлько про себе кажу. Васъ же вручаю Божему потѣшенію; ѡнъ Панъ найлѣпшій, хотъ побѣе то ззумѣе опять потѣшити. Най буде свята его воля благословенна. —

Увѣльяю Васъ любезнѣйшій ѡтъ всякого извиненія, що будучи въ Львовѣ не посѣтилисьте мене; Я не такіи образливый — а досить вырозумѣлый. Знаю, же кто має жѣнку та обовязокъ старанья ся о счастливу будучу свою судьбу, тому не часъ посѣщати монаха, котрому ложка и миска есть готова. — Старалъ ся я въ правдѣ — пѣдъ часъ Вашого перебуванья въ Львовѣ Васъ где небудь стрѣтити щобъ Вамъ привѣтсвовати превосходно сдѣланныи Вами испитъ, тай лично подѣлити съ Вами утѣху, но коли ся не удало, то щожъ робити. Прѣймѣтъ хотъ пѣздное но щирое моє привѣтствіе зъ того взгляду; а дасть Богъ колись зѣйдемъ ся здоровѣ то и натѣшимся. —

Сказати бы Вамъ де що про нашіи новини, такъ щожъ Вы дуже допытливи — мабуть все знаете. Хотѣбы напримѣръ и то що Кайко¹⁾ має бити вспѣвредакторомъ слова; та що появила ся не давно тому зядлива газетка (соромъ) пѣдъ дурнымъ назвищемъ Дуля²⁾; що Панъ директоръ Бачинскій³⁾ зажадалъ на слѣдуючій рѣкъ 3000 fl а. в. сталого жалованья ѡтъ театральнаго комѣтету⁴⁾, а тойже таке освѣдченье пріѣялъ съ насмѣшковъ; що Панъ Бачинска⁵⁾, выступовала въ аматорскихъ представленьяхъ въ театрѣ Скарбка, даннихъ на користъ убогихъ тутейшого мѣста; и що дуже сподобалась польской публицѣ, хотяи зядлившии не выдержали сказати: *Ej coś rusińskiego w niej się przebija* —, и хотъ дулѣсти (*deutsch katholisch* и *orthodox* Коблянскій, Свѣнцицкій *alias* Лозовскій и Лопатинскій правникъ⁶⁾) усиловались ю скомпромѣтувати та сами скомпромѣтованіи зѣстали названіи якимесь ѡдважнѣйшимъ Ляшкомъ: ослима и дурнями; що въ книгарнѣ Вѣлда можъ дѣстати Сотню рускихъ спѣванокъ въ нутахъ до спѣву и на фортепанъ, все то Вы десь знаете, а слисте не знали — ѡтъ Вамъ и сказано. —

Будьте ласкавіи поблагодарити красенько — именемъ моимъ Вашой достопочтеннѣйшой женѣ за ласкаву память на мене, та освѣдчити глубокое почитаніе Всечестнѣйшому газдѣ

1) Микола Лѣскевич, що був якийсь час співробітником „Слова“.

2) Сеї „Дулі“ появило ся тѣльки одно число. Цікаві замѣтки про неї подає Бібліографія І. Е. Левицького (II, стор. 39, ч. 335).

3) Омелян.

4) „Руської Бесѣди“ у Львові.

5) Виступала на нашій сцені як дуже гарна сила.

6) Видно з того, що редактором „Дулі“ не був Володимир Шашкевич, як дехто думав (І. Е. Левицький. *op. cit.*).

въ котрого дому перебуваєте. — Вручаючи ся Вашой ласкавой памяти и братерской любвѣ — имѣю честь зоставати Вамъ всегда жичливимъ

Климентый Геромонахъ.

Кто не взгордить моимъ поклономъ та поздоровканьемъ — прошу поклонѣть ся и поздоровѣть ѡтъ мене. —

Лист писаний на 4 стор. 4^о.

34. Лист Івана Могильницького sen. до Амвросія Шанковського, писаний 1864 р.

Грушка $\frac{16^o}{28}$ на Петра Веригѣ 864.

Возлюбленніи Дѣте!

По долгомъ на сій разъ неумѣстнѣмъ молчаніи, возрадовали Ви насъ найпаче увѣреніемъ що въ благоденствіи и здоровомъ прожитку минувшее время прожили есте. Необикновеннѣ бо гадке и дурнѣ заботи проникали и безспокоили насъ та бодаи здорови були що памяти и любве своєї къ намъ незминили капризно.

Я въ предположеніи що Ви дійстно у Г. Леона¹⁾ съ родиною повесилити и ѡтъ Лвовского амосфера прочхати ся схочете якъ и праведно естъ неквапиль ся отписовати коли нинѣ коли догадуюся що Вы достовѣрно повернули въ свояси. Та благодаря тихѡсть Сельского побиту и одностайность житя мало що любопытного извѣстити маемъ, кромѣ поновленого Васъ увѣренія о нашої Горячої любвѣ и привязанности, по 100 кратъ въ день Васъ споминаючи и о Васъ думаючи.

Кость съ женою котра десь въ м. мартѣ наслѣдника одшедшого детяте надѣся, посѣщали насъ на Собор П. Богор и прожили зъ нами 3. дни, ѡтъ того часа ажъ нинѣ получилисмо ѡтъ него карту що суть здоровѣ, и пр. За Янкомъ посилаемъ до Станислава аби съ Іаськомъ Малѣцкемъ на малѣ празнини приѣхали, такъ надѣемъ ся болше оживленого житя коли Ксеноф и пива предбае, будутъ и устнѣ малѣ повдинкѣ и Сварня. — но ви то неэкого рода. — (sic!)

Подъ днемъ 16^о Сѣчня писалъ минѣ зъ Вѣнни Г. Полевіи желаніе: щобъ ѡтѣхати до Антона въ Маркову¹⁾ усмерити страдателніи и отчаянію близкіи родъ нинѣшняго покаяного житя Ёго упевненіемъ що Метрополитъ знаючи о неприличностихъ послѣднихъ Антонія пустить и отдасть все забвенію подъ условіемъ що ся нѣчого подобного въ будучность не допустить, — и щобъ Антонія ѡтъ настоящей проѣздкѣ у Вѣнну на теперъ отвести бо онъ Полевіи здѣлалъ Президенту доносъ о немочи Антонія недугую зложеного. —

¹⁾ Льва Шанковського, брата Амвросія.

²⁾ Антона Могильницького.

Бѣдняка Ант. єсть въ неисповѣдимомъ Состояніи гризоти физическаго и нравственнаго Снесложенія — унечтоженія майже, а производъ и причина Ёго нелѣпнаго забвеннаго сѣумашедственнаго прояву дурачествъ уже зачатѣ въ Вѣннѣ а продолжившеє ся въ такъ вклятантномъ родѣ въ товариществѣ извѣстнаго Костецкаго рускаго Измѣнника и за Ёго наиболше проводомъ — небуло нѣчого меншого: якъ разителна жестокѣсть Литвѣновѣча пѣдозрѣваюча Антона о дописи Собѣ неприязнѣ въ Словѣ, а наконецъ вираженіє въ сали думи державнои неумовѣрнихъ (sic!): „Sie sind ein gemeiner Schuft“ въ присутствіи Г. Кузѣмского и Полеваго. Сие приключеніє омрачило и глубоко огорчило Антонія и дало му подстроку шукати въ напитокъ такъ ёму вредливомъ розторгненія, котріи ажъ до Наумовича Ёго въ Перемишлянахъ а отсе Стріємъ Дусанѣвскемъ у Станиславъ доведєъ — да и ще лєше заботливости Янка и Цѣня отъ далшого нещастя на силу отвиденѣ. — Но утрата толкєхъ грошей баика, рєшта алє чистая хоць печалная правда, бо и нинѣ ще Ефекта Ант на полиціи въ Львовѣ спочивають котрѣ нечо украдено (sic!). —

За удѣленѣ Брошурке (котрѣ въ прочемъ и всѣ будущѣ моею Издержкою и на мои щотѣ изволте набувати) Вамъ мною презнанѣ и завѣщателно назначенѣ; чувствительно благодаря — ревнїи отраженія Рускаго и оцѣненіє объясняючє такъ Совѣстно, точно, и глубокознателно Полску Цивилїзацію въ Отвѣтѣ на Роковой Вопросъ стоить часа и чтенія. — Не менше „Опытъ дипломатической Запискѣ“ котріи въ прочемъ въ Галичанинѣ на 863 г. такъ Совершенно и критическе єсть написанъ подѣ титуломъ: Последнее Пятидесятилѣтіє Полщи що я зѣ почтенія и удивненія тои Статїи, розохотился єє моєми Knittel Стихами унесмертелнити и дошелѣ до Приглашенія Стан. Аугустомъ русскаго воиска въ Полщу и Варшавскаго Соима въ 1767. —

Касателно вєсьма розголошеннаго Соединенія чи якъ го зовуть рускихъ зѣ Поляками я думаю старую пословицу удержати „Jak świat światem nie był Rusin Polakowi bratem“, а въ томъ утверждаетъ мя неможливість Поляковъ показати дѣлами что они хоць частно покаяться и Restitucyiю вѣками накопленнихъ обидѣ Русинамъ не ино отдати алє и до познанія тихъ обидѣ вознєстися на теперѣ неумѣють. ненамикая тихъ ядеркєхъ кореннихъ отразѣ въ ултрамонтанїзмѣ каѣолицизмѣ несравненно Рускемъ въ Отвѣтѣ на Роковїи Вопросъ поясненнихъ — ну да сє єсть правда непрєборимаго вѣчнаго разстоянїя, ажъ докѣ всѣ поляке сами сѣ „невирѣжуть“ и межи рускеми неуютпять всѣ Славянамъ неприличнѣ прибавке римской Святости и западнои цивилїзаціи и проч.¹⁾

¹⁾ На долині додано: Гап — гап чому сѣ Вами нѣякъ болше побєсѣдити? — Простѣть що я сѣ такъ розписалѣ.

Любін Дѣтв. Колисте щастливо вернули зъ Дулибъ и на-
тѣшилися съ любезнимъ Лвомъ и честною родиною, помилуйте
подайте и намъ крешечку Вашого добра, и напишѣтъ о Собѣ
и о Родинѣ и нинѣшнихъ Вашихъ личныхъ думкахъ и да що
съ общежитія руского. бо Слово минѣ ся видить теперъ въ
Слова довше и ширше по въ Стоиноте (sic!) внутренней и ту-
гости Содержанія нѣте — но то може доке Журналистика упо-
ена Holschteino-мъ та чей пѣсля буде все interessanter —

А (sic!) принуѣроваль на минувшіи $\frac{1}{4}$ року Ost u. West
такъ щожъ, оно похоже на доброго повара та израдну має по-
варню, да порціи алчущему очень малѣ, ще на сви кварталъ
отжалую, а якъ не преїде на ситити ся, то волю малаиомъ та
бульбою живитися (sic!).

Просимо красенько отписати намъ по отъ Обоѣхъ. — Зен.
жнѣ своемъ родомъ житя паньского ѣздить и пѣшо ходить
побивая зайци та журить ся Серомаха що послѣдній мѣсяцъ
отпустки туй, туй, а въ Станеславѣ Rgmts Arzta нѣтъ.

Поручаюче Себѣ и маму Вашои Любвѣ прашаючись бувай-
те здоровѣ,

Любячіе Васъ родителей
І М Могильниц(кі)

прімѣтъ 10 f. на по треби Васъ обоѣхъ Мг

Осипа поцѣлюите, та нагромѣтъ го чому не пиши? а що
Стринскіи?! чи на Карловъ умѣщенъ Рудницкі разомъ зъ Во-
евѣдковъ? наи намъ донесе Осипъ. —

З боку на послѣдній стороні:

Мѣту благодаря Васъ я получилъ-хорошіи Козакъ бувби
Клѣмковѣчъ коби намъ леше Украинскѣ Статикѣ украинскую
правописею подаваль а Своѣ, такои нашимъ смиреннимъ га-
лицко словенно рускомъ.

Лист писаний на 4 стор. 3^о.

35. Лист Теодора Білоуса до Амвросія Шанковського, пи-
саний 1864 р.

Государь!

- 1) Якъ стоитъ дѣло съ Вашимъ именованіемъ?
- 2) Когда весѣлье Г. Директора Вашего?
- 3) Прошу издавайте програмъ гимназ., та дайте печата-
тати сюда, бо Жиды возмутъ руску печатню¹⁾.
- 4) Роспустѣтъ еще больше Тропаровъ и Суда²⁾ меже
Вашіи молодцы и присилайте що можете гроши, хотябы 1, 2 fl.
- 5) Що Вы дѣляли съ 5 екс. Порадника?
- 6) Прошу умильню, пойдѣтъ заразъ до Г. Шенегого
конципіента нотаріятского, (Русина) и попытайте, для чего онъ
на моихъ 2 такъ важныхъ листовъ ничего неотвѣтилъ доте-
перъ.

¹⁾ Печатню Михайла Білоуса в Коломні.

²⁾ Гляди: замітки до ч. 38.

О посаду 2. нот. въ Кол. вже есть урядова пертрактація.
Чи сдѣлавъ Шепеги вже испытъ нотаріятскій.

Прощайте Вашъ другъ
Ө.

7) Чи неберете Вы вмѣсто Mozarta инный Lesebuch на годъ 1866.

Г. Дир. Круш. мое почтеніе и Г. Пр. Бранику.
Лист писаний на 3 стор. 16^о.

36. Лист Юліяна Вислобоцького до Амросія Шанковського, писаний дня 6 II 1865 р.

Всечестнѣйшій Господине!

Рѣкъ близко тому коли Вы изволили были прислати менѣ хорошу допись¹⁾ и пропонувати свою помѣчь на будуще; но на мое оусердне прошеніе о то, и о ласкаве посредничество въ томъ самѣмъ отношеніи до Вашего почтенного брата, не получилъ я до сихъ поръ жадного отвѣта, и толкувалъ собѣ тое въ розличный способъ. — Думаючи на конецъ, що моглобы было выпасти такъ, що мѣй листъ Вашихъ рукъ недѣйшолъ, бо минувшого року часто такъ бывало, поновляю я теперъ мое прошеніе: чи нерѣшилибыся Вы писати до Вѣстника що тыжня, въ той формѣ щобъ принаймнѣй до каждого числа была коротенька Ваша або и Вашего брата корреспонденція Прошу прито и Вашего достойного брата въ моимъ имени къ тому содѣйствію запросити. Я готовъ платити за каждый пѣльаркушовый листъ по 1 зл. а. в., но лутше бы было на кождѣмъ пѣль аркуши двѣ меншіи мѣсто одной большои дописи помѣстити. —

Вѣстникъ Вамъ и брату посылати ся буде безплатно и прошу тѣлько о докладный адрессъ. Паперъ и почтовіи марки доставлю Вамъ заразъ по одобраню отвѣта и первой дописи Вашей²⁾.

Съ правдивымъ почтеніемъ маю
честь писати ся Вашимъ почитателемъ
Вислобоцкій

6/2 1865.

37. Лист Кліма Сінкевича до Амросія Шанковського, писаний дня 18 V 1865 р.

Любезнѣйшій! Не знаю, чи Антоновичъ буде мати часъ, Тебѣ чѣмъ скорше отписати; не знаю еще навѣтъ, коли до Пере-

¹⁾ Говорить ся тут про допись до віденського „Вѣстника“ за 1864 р. якого Юліан Вислобоцький (Василь Зборовскій) був редактором; але не знаємо, котра се допись.

²⁾ Не знати певно, чи А. Шанковскій пішов за тимъ зазивом, бо його підпису в „Вѣстнику“ нема; але можна догадувати ся, що він не відмовив Вислобоцькому.

мысля приїде? Отъ знай, якій я шармантскій, що ти заразъ отвѣчаю на листъ, котрый єсь подавъ чрезъ Антоновича, по которого єще до днесъ т. є. до Четверга нѣтъ въ Перемышлі. Антоновича нема, на листъ же вже отвѣчаю. Отъ сталось трафомъ, щосьмо ся сѣхали въ Львовѣ въ Суботу и въ Недѣлю (хотѣлъ ємъ бо видѣти и послышати славну музику Подгорянь¹⁾) и ту на бесѣдѣ доручилъ онъ менѣ Твой листъ. Яновскій отѣхаль въ Четверъ въ восточну Русь, на инспекцію до Коломыи, де и комиссіювати буде, и до реалокъ въ Снятынѣ, Бродахъ єст. Дивный то человѣкъ, отъ Pater Langsam, у насъ одна Lehrkraft вже 2 мѣсяцѣ слабує, Антоновичъ вже давно чекалъ на Перемышль, но Яновскій и цѣле бюро не мали на только часу, кобы выписати єму декретъ и завѣдомленіє до Дирекціи. Допѣро, якъ ся показаль Антоновичъ, приобѣцали му Панове въ Намѣстничествѣ, що ведля инструкціи, яку Яновскій передъ отѣздомъ на щастье лишилъ, выдадутъ му декретъ, но ажъ въ Второкъ; отже про тое го ще нема у насъ; а сли сѣхоче чекати єще на Reisegeld, то вѣрно перетягне ся єще съ тыждень. За Голуховского, Селига, Черкавского того непорядку не бувало. Мы вже давнѣйше знали, що Антоновичъ до насъ приходить; былъ бо у насъ Яновскій въ Перемышлі и казалъ передъ Директоромъ: не былъ онъ на инспекціи, но въ вородкахъ своихъ, П. Герцъ бо, сестра жены его выдаєсь за мужъ. — Або що думати о поступованю взглядомъ Тебе; чи нерѣшимость его, чи секатура были причиновъ, що Тя выдержаль 5 мѣсяцей безъ мѣстця; хотяй ты може за тое и не гнѣваль ся, бо малъ єсь часъ отдохнути, та на зимовыхъ долгихъ ночахъ зреванжовати собѣ, щось занедбалъ въ часѣ приготовленія до испытю. Теперь не знати єще, доки будешь ждати на номінацію; я ждалъ отъ 20 Декабря, коли мое поданье пошло до Львова ажъ до 9 Юнія; наибольше лежало въ Намѣстничествѣ, ажъ ємъ принужденъ былъ у Вѣдню штурмовати. Взглядомъ належитости за мѣсяцъ одинъ долгого пребыванія Твоего въ Львовѣ пиши (и то шкода щось єще не подавалъ) до Намѣстничества; я подавалъ по приѣздѣ моемъ до Перемышля, отъ такъ коли (sic!) середины Новембра, а въ Декабри коло 13 малъ ємъ вже рѣшеніє и 35 р. (не 33, но 35 р.) подавалъ ємъ um Flüßigmachung der Unterstützung noch für den Monath N. понеже не моглъ ємъ ся съ испытюмъ опорати, бо не было ексаминаторовъ, особенно же Лінкера, котрый былъ на Philologen Versammlung и познѣйше приѣхаль. Отже напиши и Ты, що по ваканціяхъ поволі ся стягали ексаминаторове и комиссія, и не дали ти скоршого терміну, хотяй съ письменнымъ давно былъ єсь готовъ; подай, а вѣрно достанешъ; скажи єще, що такъ долго вже по испытѣ, а все єще съ суплентомъ, скажи, щось женатымъ, то не только ти за мѣсяцъ заплачуть, но и запомогу

¹⁾ „Підгір'яни“ — відома м'єльодрама І. Гушалевича (музика Вербицького). Гл. про се у згаданій мойй праці про Гушалевича стор. 140 і д.

еще дадутъ. Не даруй 35 р. лѣпше справити женѣ модный капелюхъ, та яку бедуинку; якъ въ Станиславовѣ нема, то у Ки-маера, знаного зъ своей таньости, суть. Амросій! мы вже давно не видались, вже давно не наговорились. Може, но кто знае еще, прецѣнь на вакаціяхъ побачимось, сли только дорога не буде мнѣ утяжлива, бо знай, я возомъ дуже не люблю ѣздити, хотяй ины ѣзды всякого способу не можъ казати щобымъ не любилъ. Жена Твоя не хорувъ; тѣшусь тымъ, дай Боже щобы и не хоровала, съ вияткомъ слабостей неизбѣжимыхъ (якъ — ты знаешъ); за Львовомъ тужить — щожъ робити, и я тужу, въ Суботу былъ емъ рано о 6 часѣ въ есуитскомъ городѣ, щобы собѣ припомнути предиспытыви часы. На вакаціи выберасъ театръ до Васъ, сли Бачиньскіи поѣдутъ на провінцію и театръ ся не розлѣзе; бо видѣлъ хоче зъ провінцій отъ кожного представленія 15 р. на що Бачиньскіи въ другомъ роцѣ объѣздки по провінції, де патріотизмъ могъ попустити, де ся только написало противъ театру и противъ Бачиньскимъ по Словѣ, Метѣ, Нивѣ, де не будутъ (и вѣрно не будутъ, я знаю, що въ Перемышли не будутъ) такіи доходы якъ тамтого року, пристати и ресиковати не хотять. Все решта лишасъ видѣлъ Бачиньскому, только хоче 15 р. О сколько знаю издержки и рахунки, значило бы тое, що за 50 представлений, лишило бы ся Бачиньскимъ съ 1000 р. по вытрученію всѣхъ коштовъ, но каждое представленье должно нести 100 р. найменьше; а то вопросъ, чи принесетъ; я знаю, що въ Перемышли, де дуже добре ишло, несло каждое 110—130 dhschnittlich. Шкода, якъ бы ся малъ театръ вже въ другомъ роцѣ существованья розлѣсти, чей до того не прійде. — Калько¹⁾ мешкае въ Редакціи²⁾, пише та бреше, 24. с. м. мае Клявсуру³⁾, сли не отложитъ еще. Устіяновичъ подалъ ся на польске гімназіумъ до Львова. Хотѣлъ бымъ и я бути въ Львовѣ, та усовершити испытъ. То одна бѣда, а друге жена; не знаю, до чего ся брати; но на бѣду все еще часъ. Вѣрно обываете у Отца; ѣсте у него, а за свои гроши брикаете; добре Вамъ ся дѣе. А чи суть въ Грушцѣ еще индоры, кобысьте ся мали чимъ бавити, и съ кимъ дразнити, бо взглядомъ Твоей жены буду мусѣлъ быти гречнымъ, бо она того не любитъ гнѣвлива. А муситъ быти до того и червона кринолина — но така ся все у женыщины найде. Но кобы то не были ріа vota!

Працай любезнѣйшій Амвросій! і т. д. (довше прашане пропускау).

Лист писаний на 6 стор. 8°.

¹⁾ Микола Лїсїкевич.

²⁾ „Слова“.

³⁾ Лїсїкевич здавав іспит на гімназіального учителя.

38. Лист Теодора Білоуса до Амвросія Шанковського, писаний дня 26 V 1865 р.

Любезный Государь!

Вы еще 11. Мая именованы отъ министр. державн. дѣйствит. учителемъ гимн. Колом. — Если передъ 1. Юнія присяги не сложите у насъ, то stratите мѣсячную пенсію дѣйствит. учителя. Прото поспѣшайте до насъ и привезѣтъ мнѣ Тропаревъ¹⁾ и Суда²⁾ а еще лѣпше сдѣлаете, если ихъ розпродасьте и гроши привезете, бо печатня банкротуе, и такъ 3. руска печатня на Руси Австр. Евреємъ попаде ся въ руки.

Запевне Хоржемскій будетъ на Ваше мѣстце перенесенъ. Просѣтъ, щобъ Г. Крушинскій издавалъ програмъ и до насъ далъ печатати.

Пращайте

Ө. Бѣлоусъ

Колом. 26 Мая 865.

Лопушанскій вже зложилъ присягу, отъ 2 дней вже дѣйствуе яко дѣйствит. учитель.

У насъ вже все спокойно, братья одни добрухалися, другіи попалилися. Теперь у насъ все бляхою побивають.

Прощайте

Мнѣ приказано, Вашу присягу намѣстничеству предложить.

Лист писаний на 3 стор. 16^о.

39. Лист Омеляна Гороцького до Амвросія Шанковського, писаний 1865 р.

Високоповажаний Панотче!

Сердечно Вамъ дякую, що черезъ Васъ одержавемъ навпѣсля такъ довго очѣкувану „Мету“. Ще разъ — Вамъ спасибо за сю прислугу. Що до дописи про Станиславську громаду — то менѣ на ней мало що залежить — я ю писалъ въ имени инчихъ. Въ имени тыхъ же, себѣ то Вашего батька (котрого „Слово“ 86 згрызло було) — и инныхъ прошу одослати до „Слова“ якъ найшвидче, а Станиславська громада буде Вамъ дуже вдячна за кошта и труды, такъ якъ я за Мету. Листъ до мене написалисье дуже вправно — але языкъ Вашъ въ повѣстяхъ въ Голосѣ³⁾ далеко краснѣйшій, Вашъ отецъ здоровшій, але всегда ще слабый. Чи вы знаєте, що перше ще нѣмъ до Васъ писавемъ, украли му золотый зегарокъ? Я теперь одъ кѣлькохъ

¹⁾ Тропары, кондаки и примѣрники гласовъ воскресныхъ, сѣдальныхъ и проч., издалъ для учащейся молодежи Ө. Бѣлоусъ. Коломыя. 1864.

²⁾ Судъ, або що Иванъ на тамтомъ свѣтѣ видѣлъ. По розказамъ списаль Л. Тр. Коломыя. 1864, — Авторомъ „Суда“ е Лев Трещаківський (І. Е. Левицький, Бібліогр. II, стор. 50. ч. 425).

³⁾ „Госось Народный“, літературно-політична часопись, що виходила у Коломиї під редакцією Михайла І. Білоуса.

дней зъ паномъ дыректоромъ въ великѣмъ, дуже великѣмъ непорозумѣню о котрѣмъ колись довѣдаєте ся. Для того довго трапочекати, поки зможу зъ нимъ мудро про Ваше дѣло побесѣдувати.

За кѣлька дней напишу, сли межи нами розяснить ся. Поздоровляю Васъ въ имени всѣхъ, а пану Редактору¹⁾ засылаю шанобу ѡдъ себе. Кѣнчу повыщовъ прозьбовъ —

Ом. Гороцкій

Лист писаний на 2 стор. 8^о.

40. Лист Теодора Білоуса до Амеросія Шанковського, писаний 1865 (?) р.

Государь!

Не отписуете мнѣ,

1) коли конецъ I. теченія. Не пишете, чи вже взяли

2) мое жалованье за Сѣчень и много про то у Васъ моихъ.

3) Братъ мой неписылае мнѣ шпинки золотыи изъ столика въ библіотецѣ.

По Вашому предложенію зреферовало намѣстничество. Напишѣтъ мнѣ, чи Глѣбовицкій есть еще где въ Коломыи?

Сов. Яновскій просить, щобытьте пару діалоговъ или сценъ зъ Плятона, Софоклеса и проч²⁾. красно перевели на рускій языкъ и скоро сюда на мои руки переслали.

Ректоръ Головацкій просить, абысьте розѣвжающимся ученикамъ препоручили, щобъ насбери розныхъ пѣсней зъ устъ народа и Вамъ по поворотѣ попривозили, або Тыховичу, бо въ Москвѣ издають теперъ наши пѣсни уже есть 2 томы великіи³⁾.

Е. Чачковскому терпѣливости

Ө. Бѣлоусъ

Лист писаний 2 стор. 16^о.

41. Лист Кліма Сінкевича до Амеросія Шанковського, писаний 1865 р.

Любезнѣйшій! Знаю я, что Ты яко заступникъ директора, яко учитель, яко сотрудинокъ голосу⁴⁾ и на послѣдъ яко мужъ⁵⁾ не имѣешь много времени свободного; протое nichts für ungut — я пересвѣдченъ о Твоей благосклонности и доброжеланіи менѣ, хотяи бымъ и не получилъ ніякой гратуляціи отъ Тебе. Вѣдай ты въ самомъ дѣлѣ дуже занятый школою або женою, не знаєшь бо до селѣ, что за перемѣны не за долгое время зайдуть. Извѣстно Тебѣ, что директоръ школъ гимназіальныхъ Холмскихъ⁶⁾ былъ нарочно въ Львовѣ, нисколько учи-

¹⁾ Михайлови Білоусови.

²⁾ Знаємо, що А. Шанковскій друкував по „Читанках“ переклади з Лівія.

³⁾ Тут певно мова про відомий збірник пісень Якова Головацького.

⁴⁾ Згаданої вже коломийської часописи.

⁵⁾ Пропускаю кілька слів, надто інтимного змісту.

⁶⁾ Теофан Лебединців.

телей тривіальнихъ и 3 гимназіальнихъ до Холму приобрѣсти. Самая лучшая принадлежалась способность, осуществить мое вже долго плеканое желаніе. Вже въ переїздѣ чрезъ Вѣну доручилъ я на руки Раевского мое свѣдѣтельство Варшавскому управителю по дѣламъ школьнымъ Віттому а по приказу его удалъ я ся лично до Лебединцова, который на овыхъ дняхъ бавилъ у Львовѣ. И такъ стало по тому: потрѣбовалъ 2 фѣллоговъ и 1 математика, представлени были я, Федыньскій и Бачиньскій. Декрета надойти мають на сихъ дняхъ, и гроши на дорогу. Тривіальнымъ учителемъ вже поприходили, ждають лише на деньги, которые мають прийти на руки Головацкого или Дѣдицкого. Наши же декрета должни прийти зъ Варшавы, про тое и долшое время вымагають. Служба 25 лѣтъ, по 15 лѣтахъ половина пенсіи, пенсія 1200—1500 рублей серебромъ. Доставши на дорогу удамо ся въ Холмъ, и тамъ съдѣлаемъ контрактъ. Правительство руске очень добре расположенне къ Русинамъ, хоче такой самый ладъ запровадити въ Холмъ, якій есть въ Галиціи, протое добре платитъ, и все съдѣлае, что вымагати будемъ. Не знаю, на яке жалованье насъ поставлять, и на что при вымѣреніи тогожъ уважати будутъ. Свѣдѣтельствъ не давалисьмо жадныхъ „скоро всѣте дѣйствительными учителями а маєте рекомендацію отъ якого извѣстнаго русскаго лица, довлѣтъ“ сказалъ Лебединцовъ. Дивуешь ся, что насъ къ сему привело? Отъ Бачиньскій математикъ, все еще суплентомъ, я только испытъ на нижшу гимназію маю, и учитись вже не хоче на старость, а Федыньскій не свяжанъ (sic!) ту родиную, бо ѣй не має (Мати его на сихъ дняхъ померла) хоче такожъ ся чегось дослужити больше якъ тихъ 900 или 1000 зр. въ Австріи. Въ послѣдъ рубли мають всегда щось привлекательнаго. Надѣмъ ся свята великодни вже торжествовати въ Холмѣ, и сли подѣдемъ, о чемъ ты не залишу увѣдомити, то запрашаемъ Васъ обоихъ до себе на свята. Прикро буде ѣхати, нема что казати, особенно менѣ, который маю ту родину близко, знаемости розличнаго рода, и тягомъ пересуваюсь межи Перемышлемъ, Мостисками и Львовомъ. До того каже Крыницкій¹⁾, который тамъ вже есть съ жалованіемъ 2000 рублей „сама большая борьба предстоитъ намъ въ Холмѣ“. А Холмъ самъ дѣра, 3000 душъ, не ма каварни, ни биляровъ, ни театровъ, не ма, но буде, бо въ Холмѣ має бити въ короткомъ времени губернский городъ. На теперъ нужно тамъ мати жену або служащу; не маю жены, нужно держати кухарку молодую. Добре бы было, слибысь Ты тамъ съ нами пойшолъ, та бы прецѣвъ былъ одинъ человекъ женатый, та бы было де ся припитати. Такожъ мае руске правительство старатись у нашего о кольканадесять священниковъ униатскихъ изъ Галиціи. Дячанъ такожъ ся вербовалъ, но боялись его интригъ. Яновскій тое все знае, каже, та добре, та ты ся того николи не дослужать. И такъ любимый

¹⁾ Іполіт Криницький.

Амросій, розлучилисьмо вже отъ 2 лѣтъ, розлучимось еще дальше, розлучить насъ кордонъ, но земля то одна, а мати Русь одна. Богъ вѣсть, яка и Тебе ждае будущность и де? Нашъ директоръ Кунцекъ померъ 13. см.—блистательный похоронъ — якого вже давно Перемышль не бачилъ — въ Львовѣ острятъ собѣ компетенты зубы на дирекцію, вѣроятно Полянскій зъ Решова, сли схоче прійде. Лукіянъ Лавровскій вже повернуль зъ Вѣны съ испытотъ, сли Федыньскій пойде до Холму або до Львова (бо и на Львовъ ся подалъ) може прійде до насъ. Бозя такожъ подалъ ся на Львовъ. Кристиняцкій яко директоръ подалъ ся на учителя до Львова. Въ Львовѣ всѣ, що хотѣли, подоставали уменьшенъе годинъ, кромѣ Петра. Съ нашимъ потѣшнымъ фамознымъ бородатымъ директоромъ бачилъ я ся колька разъ, въ Львовѣ у Бачиньскихъ, де обитае.— Предъ выѣздомъ не залишу Ти децо точнѣйше описати. На теперь засылаю уцѣлованіе рукъ твей женѣ (най ся не гнѣвае — я ся вже поправилъ) и цѣлую Тя Вамъ всегда прида- нѣйшій

Климъ Сѣнкевичъ.

Лист писаний на 4 стор. 8°.

42. Лист Теодора Білоуса до Амросія Шанковського, пи- саний 1865 р.

Милост. Государь!

Къ избранію Вашему въ директоры заявляю желаніе вся- кихъ благъ! Чрезъ мое отшествіе изъ Колом. моя родина очень много потеряла, а еще больше потерпѣли нѣкоторые дѣла, именно типографія и Словарь Петруш. Тожъ молю, когда на ко- нецъ Ваша справа рѣшилась а Вы томъ самомъ домѣ обитае, гдѣ типографія, вступайте частѣйше, загрѣвайте къ трудолюбію къ благородству и типографа и хлопцевъ его, помогайте имъ чѣмъ можете а именно въ сей хвилѣ вступѣтъ до печатнѣ, велѣтъ отиснуть коректу послѣдняго поллиста и исправте его нѣсколько разъ, чтобъ еще сего тыждня напечаталъ. — Я упо- ваю, что и справу фонда Вы якось залагодите, таже тогдашнее заступництво Дирекціи положило основаніе къ теперѣшному Вашему воздвиженію. Прошу, ступѣтъ и припилюйте корек- туру Словаря нѣсколько разъ, а кромѣ сего возьмѣтъ го за минувшій годъ школьн. нѣсколько ексемп. до библ. учит. и студ. а на сей годъ сновъ, но грошей недавайте въ руки, но покажѣтъ ихъ типографу, доки сновъ зъ $1\frac{1}{2}$ листа ненапечата- етъ, тогда дайте ему зъ 5 fl., если наочно пересвѣдчитесь, что выпечатано 500 прим. И Стан. дирекція чрезъ О. Катих. тоже моглабъ Словаря взяти за 10 fl. щорѣку, такимъ способомъ печата- ніе чѣмъ разъ дальше поступалобъ. Я для Бохни взялъ за 10.

II. минувшого года, хотя здѣ ни 1 ученика не было русскаго, но только я и учит. Жегестъ!

Най и Г. Кульчицкій возьметъ за пару золотыхъ
Бѣлоусъ.

Лист писаний на 2 стор. 8°.

43. Лист Теодора Білоуса до Амвросія Шанковського, писаний 1865 р.

Ваше Преподобіе!

Довѣдуюся зъ письмъ отъ розличныхъ особъ, що наразъ якось нашихъ хлопцѣ такъ розбуяли, що ажъ изгнати треба; прошу мнѣ о томъ коротенько донести. Такожъ о прочихъ отношеніяхъ гимназій нашої. Я передъ пару днями до Васъ о томъ писалъ, но еще немаю отвѣта. Отвѣчайте на всѣ точки моего письма

Прощайте
Ө. Бѣлоусъ

Брату прошу сказати, що познѣйше отпишу. Теперь най скоро Географію кончить и присылае. Такожъ чи Словарь печатаеся? На Голосъ есть у мене сколько предплатителей, пришло за пару дней.

Г. Чачковскаго письмо я получилъ.

О. Лопушинскій, прошу, най до мене напише, чего ему потреба, бо Лѣсѣквичъ о ничемъ незнае, я картку згубилъ.
Лист писаний на 2 стор. 16°.

44. Лист Николая Лѣсѣквича до Вікторіі Шанковської, писаний дня 11 (23) II 1866 р.

Львовъ дня 11 (23) Лют. 1866.

Любезнѣйшому Амвросію мое сердечное поздравленіе. Прошу ему обвѣстити, що Федынскій одержалъ декретъ до Холма съ жалованьемъ 1200 рублей а Бачинскій, математикъ зъ Бережанъ съ жалованьемъ 1000 рублей въ годъ. Сверхъ того прислано обомъ по 250 рублей на дорогу. Климычъ Сѣнкевичъ еще не получилъ декрету. Кульчицкій думаетъ дѣлать испытъ коло Великодня.

Н. Лѣсѣквичъ.

Початок листу — чисто приватні справи; тому пропускаемо його. Лист писаний на 2 стор. 8°.

45. Лист Володимира Стебельскаго до Амвросія Шанковського, писаний дня 5 V 1866 р.

Дорогий Отче — Професоре!

На ласкавое письмо з зимы вислав я через академика Пасичиньскаго скоро одвіт — однак мусів він Коломию минути.

За поміщений стишок¹⁾ трохи соромлюся, хотая го добре не тямлю — мусить то бути щось наивно-недозрілого. До „Голоса Народного“ годі ми було щось прислати, понеже я доси ні числа не бачив, а так не знаю точно програми. Присилаю поему: Мортон²⁾. — Не випечатати ю, бувби вандализм. Думаю, буде найбільше ходити о правопись — однак сором для будучоїся літератури, так односторонно поступати. Зрештою друкарня не єсть трибуналом критики. Если ся до часописи якої пише, то уважаєть ся більше-менше на правила прийняті од редакції — если ся окремо виступає перед народом, годі сего жадати.

Я не належу до тої партії в родимій літературі, котора не знає чи не хоче знати, що люд а що народ котора вічно крутиться в солдатесках алà Федькович, в наслідованях без духа, без правди, без естетики — але єсть то майже лиш одна партія, бо ті, що идуть за Головацким *et consrt.* суть або люде злої волі або *mente capti*. Так з одної сторони слова Гервінуса: *Erkünstelter Volkston ist im Ganzen eine Unwahrheit* — а з другої анатема одъ исторії, філології и патріотизма 15-ти мільонів...

Прошу оже о випечатанє. О гонорарії, думаю, не ма що бесідовати, однак просивбим о певне число примірників або зо 20. ринських. Зрештою се річ найменшої ваги... Єще бим смів просити о друк на краснім велиновім папері, о невеличкий формат и широкий тиск великими буквами. Чи би не могло, Дорогий Отче, скінчитися єще в маю? и чи бисте не були ласкаві, скоро донести, щосте рішили, бо бим міг до Мехитаристів³⁾ переслати... Если би однак печатня⁴⁾ не хотіла прийнятися за наклад, я би се взяв на себе (около 300 пр.) але бим не міг заплатити, аж по курсі, коли дістану стипендію. Я сего року здаю матуру, а на вакації думаю пуститися гень на восток, тож за один з перших довгів почитавбим собі бачитися с дорогим О. Амврозим, котрому тільки а тільки завдячую.

Од родичей ширій, руский поклін — од мене слова искреннєго почитанья, любови в имя одної гадки, в имя мого духа подяка — пишуся с тими чувствами

Дорогого Отця Професора

вдячним учеником и молодшим братом в великій родині нашої будучности

В. Стебелский.

Самбір 5 мая 866.

Лист писаний на 3 стор. 8°.

1) Ст. Володимирко. Русь надъ все. („Голосъ Народный“ (коломийський) ч. 6.)

2) Поема Стебельського „Мортон“ появила ся пізнійше у виїмках.

3) До Відня.

4) Печатня Білоуса, котра, очевидна річ, не друкувала сеї поеми.

46. *Лист Василя Ільницького до Амросія Шанковського, писаний дня 5 VI 1866 р.*

Ваша Всечестно (sic!)!

Упрашаю Васъ умильно, абысьте були ласкаві долучену допись помѣстити або постарати ся о ей помѣщенъ въ „Голосѣ народнѣмъ“¹⁾. Уповаю на стосунокъ или отношенъ давнѣйше наше до себе, що не отвержете мого желанья. Впрочемъ дуже прошо, щобысьте мого имени передѣ нѣкимъ — навѣть въ самѣй Коломїи, — не выявили... и остаюсь съ правдивымъ почтенъемъ

Вашъ Вамъ щире приданный
В. Ільницькій.

Тарнополь дня 5. Юнія н. ч. 866.

Лист писаний на 1 стор. 8^о.

47. *Лист Сінгалевича до Амросія Шанковського, писаний дня 7 VIII 1866 р.*

Kochany Xięże Profesor! Ja odebrałem list wczoraj od Didyckiego ze Lwowa, w którym mi pisze, że podług doniesienia p. Łeb. dostanę miejsce w Hrubieszowie — a oraz poleca mi bym się czempredzej o paszport postarał. — Byłem dziś u naczelnika Lachowskiego, i prosiłem o wydanie Paszportu — lecz on mi nato taką dał odpowiedz: Ja powinien starać się o paszport w Kołomyi, gdyż tam niby moje stałe mieszkanie, a jeżeli chcę koniecznie dostać go tu w Sniatynie, to żąda abym się wykazał, że Dyrekcyja gymn. Kołomyjska nic przeciw temu niema — a mianowicie żąda okazania Enthebungsdekret — (który ja ale do wiadomego użytku załączyłem w kwiecie (?) do Chełmu) — aby miał pewność, że ja ani na urlopie ani też żadnych obowiązków innych niema i nieprzyjąłem tu w kraju.

Więc potrzeba mi bezzwłocznie Enthebungsdekret — trudno ale czekać na zwrot tegoż z Chełmu. Proszę dla tego niech X. Profesor z X. Łopusz. wydadzą mi dekret — i ja wyszlę w tej formie jak poprzednia Biłowa (?): „Die h. KK Stath. hat mit Erlaß v. Zl. Ihre Enth. angeordnet und Ihnen bedeutet daß bezüglich Ihrer weiteren Verwendung die Weisung nachträglich erfolgen wird.

Hievon werden Sie unter Anerkennung Ihrer entspr. t... und Würdigu(ng) etc. etc. in Kenntnis gesetzt“. — A dodać można na końcu — Dies wird Ihnen auf Ihr Ansuchen hiemit bestätigt. —

Dekret ten po formie zupełnie urzędowo wydany i zapieczetowany proszę mi do Sniatyna przysłać. Kończę, bo zaledwie mam czas tych kilka słów napisać — u nas w domu i nieszczęście zawsze — Xiądz Szwagier odegrywa rolę, jak należy się.

O zamiarach moich wyjścia za granicę i o tresci dzisiejszego listu proszę nikomu nie mówić, ja chcę, aby to jakiś czas w ta-

¹⁾ Здасть ся, сеї статі не надруковано.

jemnicy zostało, bo kto wie jaki koniec będzie — ja bowiem postawiłem warunki, których wykonalność z ich strony wątpliwa — Zreszto doniosę Xiędzu Prof. Kochanemu później wszystko — Proszę o rychłą odpowiedz łączę wyrazy prawdziwego szacunku i przyjazni Szanow. Państwu Dobr. (Pani jeszcze extra rączki całuję) uniżony sługa Sieńgalewicz

Sniatyn 7/8 866.

X Łopuszańskiemu ukłon moj oświadczam. —

Proszę nikomu a nikomu o moich zamiarach teraz nie wspominać — oprócz kto już wie.

Лист писаний на 4 стор. 8°.

48. Лист Кліма Сінкевича до Амвросія Шанковського, писаний 1866 р.

Любезнѣйшій другъ Амвросій Петровичъ! Благодарю за благожеланія присланныи мнѣ въ день мой тезоименитый; весьма возрадовало меня межи желаніями моихъ теперѣшнихъ знакомыхъ, съ которыми познакомилъ ся вже какъ порядочный человекъ женатый, получить и отъ Тебя, самого искренѣйшаго и стараго друга изъ лѣтъ еще полнонадеждныхъ, холостыхъ, благожеланія. Естли бы и такъ не было, не забылъ я николи на день Амвросія, въ которой то Ты праздуешь Твое тезоименитство. Прійми саміи ширшіи благожеланія отъ меня, проживай въ здоровлю, щастю и въ надеждѣ на лучшу будучность, естли теперѣшность такъ плоха для насъ, и не забывай никогда на друга Твоего. — Теперъ же, misceantur utilia dulcibus, напишу децо и о нашой бѣдѣ:

Я оженилъ ся, то естъ фактъ, и скоро солнце теплѣйше пригрѣвати стане, будутъ вже и свидѣтельства сего факту.

Тои нужды еще менѣ потрѣбно было! подумаешь Ты, такъ думаю и я; но что дѣлати! скоро ся человекъ запрягъ, нужно и тягнути. Всѣ пережніи женитьбы и подобныи факта infecta fieri rotuerunt i fiebant, но сей фактъ, моя женитьба правдива заперечити, уничтожити ся не дастъ. И такъ смѣй ся, смѣйте ся и Вы Гжа Ивановна, той бурлакъ Климъ, который большу часть дозрѣлой своей жизни посвятилъ былъ на услуги инымъ, той самъ вже замеръ для свѣта, вже глухій и слѣпый на всѣ пѣжности, роскошныи и прелестныи слова и твари человекскіи, особенно же женскіи, жієтъ мирно, пильнуючи теплою хижою и жены, та работая въ виноградѣ собственномъ, доглядая и плекая го, доки силъ станеть. Кобы ся лише пословица не утвердила, что вовка все до лѣса тягне! Смѣйте ся и съ того, что я глядалъ маетку, а оженилъ ся бѣдно; но стало ся, я ся оженилъ по моей воли, по моему пресвѣдченію, по моемъ вкусѣ, и я доволенъ; о прочія же что поможетъ трудитись! Ты мя потѣшаешь словами: прочія же Вамъ придадутъ ся; а я кажу: Geld wird sein, alles wird sein, а насъ не будетъ! —

Въ школахъ идетъ намъ какъ каждому, экспериментующему. Учимо по польски, и учимо ся сами; безъ книгъ, безъ словарей, безъ коментарей, и толкованій идетъ дуже плохо; жалѣю надъ мальчиками, коихъ судьба опредѣлила на таковое экспериментованье. Но ачей такое состояніе долго не потрваеть. А о радѣ школьной ничего не слыхати; можетъ быти, что то будетъ неживо — рожденне дѣтя. Еппы спинають все. Желеховскаго боронитъ Консисторія, и удержитъ го, хотяй онъ до днесъ не побираеть жалованя. Все дѣло теперъ въ рукахъ Сембратовича, а той дасть ся руководити Спиридіону¹⁾; Спиридіонъ же въ Вѣнѣ все естъ Русиномъ, а міністеріумъ вопреки Еппови дѣлати не будетъ, такъ сказалъ Тафе до Юзичиньскаго²⁾. Яновскаго вже другій разъ подавалъ Голуховскій на пенсію, а навѣтъ ему писемно далъ порученіе, однаковожь Яновскій подерживанъ Русинами самъ не хочеть резигновати, а міністерство отповѣло Голуховскому вже по другій разъ: Man sieht keinen Grund ein, ihn zu pensioniren, а Тафе казалъ: Ich fürchte nur, daß der Gohuchowski sich nicht direkt an den Kaiser wendet. Хочетъ бо доконче Черкавского зъ Грацу на инспектора. — У насъ въ Перемышля самая прикрѣйшая служба; паралельныхъ отдѣловъ 4, за тимъ всѣхъ класъ 12, годинъ тыжднево много, учителя одного еще выглядаемъ. Фішеръ учитъ по польски, Тунстъ же нѣмеччину. Полянскій яко директоръ запровадилъ ладъ въ гимназіи нашої, якого не было за Кунцика и его наслѣдниковъ; но за тое служба прикра, конференціи мѣсячныи (доселъ было ихъ 2) протягають ся по 3 часовъ, и то не все еще окончать ся. Съ никимъ не жиетъ, никто у него, мы съ собою такожь не жиемо; наилучше доказательство маешъ, что на вечеръ у мене въ день именинъ моихъ на 17 штукъ учительскихъ былъ одинъ Устыяновичъ и Тунстъ, хотяй было надъ 20 лицъ. Были и дѣвчата, но нашіи колеги учителя не до свѣта, недоваренны; ба навѣтъ Кульчицкій не былъ; не малъ бо, якъ казалъ, часу убраться. Я съ моимъ темпераментомъ, а ты съ своимъ еще живѣйшимъ, не могу ся съ такимъ челоувѣком, к.... погодити, ни жити; ни до картъ, ни до шклянки, ни до д... (я забылъ что я женатъ) ни до політики, ни до забавы; больше естъ онъ тайный грѣшникъ, скрытый челоувѣвъ, — добрый, порядный — но не по моему вкусу. А о прочихъ немащо и казати, ледва знаемъ ся по имени. Супльенти особенну творять котерію. — Кажешъ, что тебя тягнетъ за кордонъ. И меня тягнетъ, но волѣлъ бы я, чтобы кордонъ насъ найшолъ. Я малъ декретъ до Сѣдлца, розходилося дѣло о сверненіе за помози побираемой мною въ Львовѣ. Былъ бы я ся не спускалъ на двуязычное русское правительство. Обѣцало свернути за насъ потребуемыи деньги, а до днесъ не свернуло Австріи. Баньковскій позичилъ отъ Клявдіи Еппской, и поѣхалъ; до-

¹⁾ Литвиновичеви.

²⁾ Юзичиньскій був крилошанином. Тафе — відомий міністер у Відні.

селъ вже по 5 недѣляхъ еще ничего не писалъ. Менѣ же прислали зъ Сѣдлца увольненіе отъ службы съ прибавленіемъ, что мое мѣстце дали вже Сѣмяновичу явившемуся изъ Питирбурга. Я казалъ дѣстно передъ Думанскимъ будущимъ на феріяхъ въ Галиччинѣ, что насъ оставили на ледѣ, обѣщали выкупъ а не даютъ, а ту у насъ полонское правленіе будетъ насъ сековати, что я подъ тими обстоятельствами подавъ о вопросѣ до испиту. И тое то вѣрно сказалъ Думанскій Крыжановскому директору въ Сѣдлцахъ, въ слѣдствіе чего сей менѣ прислалъ увольненіе. Не жалую дуже, бо о много малъ я способность самъ и отъ другихъ познати Россію, есть то старый, ба прастарый Zopf. Насъ шкода тамъ межи тихъ дураковъ, каждый Москаль (хотай не до ока, то въ души) смѣетъ ся зъ нашихъ, бо онъ не понимаетъ нашего жертволюбія, нашего патріотизма; нашии далеко большіи патріоты, чимъ Москаль сами. Если урядники на зелѣзницѣ Варшавской не хотятъ по русски говорити, такъ что Коснѣрскій агентъ Аціенды въ Питрѣ принужденъ былъ верещати на весь желѣзный дворецъ: По русски говори, ты русскій чиновникъ, а той все таки по польске закручоваль, то не дивоватись, что тамъ все въ неладѣ и розстройствѣ. Есть то періодъ переходовый, партіи ся пруть людей нѣтъ, на конхъ бы ся можна спустити, просвѣщеніе далеко за нами, а Россія съ своей дипломаціевъ, загадкова и повольна. Днесъ бють на Поляковъ, а кто знаетъ, чи за $\frac{1}{2}$ года не будутъ ихъ самыми лучшими пріятелями. Матеріяльно можна добре стояти, но въ всемъ иномъ взглядѣ стагнація. Поединчій сатрапы дѣлають вопреки высшимъ властямъ, высшіи Поляки вопреки Москалямъ, а найбільше псують Нѣмцѣ съ своею сильновою партіевъ у двору. Что скажешь, естли Лебединцовъ до Холму взялъ собѣ Дячана, передъ которымъ го самъ Дѣдицкій перестерегалъ какъ передъ интригантомъ, — онъ го взялъ и днесъ Дячанъ *aliter* или *rectius* Пылыпъ¹⁾ самое лучшее орудіе въ кнованіяхъ и интругахъ (*sic!*) Калинского²⁾ и Лебединцова. Для чего кажде писаніе, кое посылаетъ жена Думанскаго въ Галицію, до отца, есть видимоване отъ мужа? для чего Решетоловичъ молодой, кавалокъ адвоката, будучи въ Россіи, малъ лише лиху тривіялку приобѣцану или надану? (на что розуміеть ся плюнуль) для чего же снова одинъ дякоучитель изъ Жолковского получилъ мѣстце за кордономъ доброе, а навѣтъ есть учителемъ нѣмецкого языка на богословіи!!!? для чего Трыльовскій агентъ Аціенды (вербовавшій вже и козаки до повстанія въ г. 1863, а позднѣе фотографъ) получаетъ безъ всего свидѣтельства, безъ всякой минувшости и безъ поруки за будущность мѣстце учителя въ Сѣдлцахъ съ жалованіемъ 1000 руб.? — Обавляюсь, чтобы ихъ при смѣнѣ політики такъ скоро не гнали, какъ скоро приймowali. Знаю я еще больше подобныхъ злоупотребленій, и при вольномъ времени опишу ихъ всѣхъ въ особенномъ меморандумѣ, и пошлю прямо до міністра Толстою чрезъ

¹⁾ Дячан звав ся на імя Пилип.

²⁾ Нещасного холмського єпископа-номіната.

брата або Косиѣрського. Газеты польскіи пересаждають, однако-
вожь денекуда правду кажутъ о Россіи. Политура сверха, греч-
ность, комплементированье, — но зарозумѣлость, непервность
хитрость означають ихъ всегда. Добре однакожь, что почина-
ють насъ ся бояти. Отъ Стакельбергъ былъ у Спиридіона, съ
увѣреніемъ, что наданье ордеру Голуховскому есть чистымъ ак-
томъ політики за сопровожденіе Царицы, чтобы тое Русины за
зле не брали и не думали, что Россія съ Поляками братаеть
ся вже. Но что скажешь о обѣдѣ у Стакельберга, на которомъ
были Поляки? Богъ вѣсть, якъ тое дѣло съ нами особенно,
а съ Европовъ загаломъ ся окончить?! Пишу о Россіи всегда
съ жалемъ и терпко, бо они иначе не достойны добраго слова.
Что сдѣлали они для насъ доселѣ? Поединьчимъ лицамъ по-
магали, мовъ мученикамъ за русску идею, а у насъ тая рус-
ска идея живесть у каждаго болѣе чѣмъ у нихъ. На нашии за-
веденія русскіи обѣщали давати, на театръ сего года обѣщали
прислати надъ 20000 руб. — а де суть — нашъ театръ дыхаль,
еще какъ го сего года брать вспомошествовалъ; но какъ тому
было вже за много, распало ся все. Отъ бѣды и бѣды! Чи для
нашой Руси не засвѣтитъ вже николи солнце! А хибя бы вже
Бога справедливаго не было на небѣ!

Коньчу мое писаніе, и такъ вже за долго выпало, долше
чѣмъ я ся надѣялъ и чѣмъ Ты може себѣ желалъ. Но розпи-
салъ я ся, чтобы легче стало. Жалѣю, что въ вакансии, котрый
то часть я перебувалъ немалъ все въ Львовѣ, не имѣлъ я спо-
собности увидѣтись съ Вами: вѣрь менѣ, дуже было бы меня
тое тѣшило. Но Васъ не было. Жалѣю, что не есьмо де сово-
купно въ службѣ, прецѣмъ было бы съ кимъ де мудре слово
поговорити, знаешь Амвросъ по нашему; може быти, что насъ
рада школьна де сълучить разомъ, або може де ажъ на вакан-
сахъ обачимо. Гей, гей милыи воспоминанія! Житѣ наше въ
Львовѣ, а потомъ Грушка, Станиславовъ, Коломыя, Залуковъ,
всегда мило вспомну о нихъ.

Пращай Любезнѣйшій Амвросій, прашайте и Вы Гжа Ви-
кторія Ивановна, цѣлую Вамъ руцѣ сердечно, и пригадуюсь
Вашой памяти Будте ми здоровыи Вамъ всегда приданѣйшій
Кл. Сѣнкевичъ(ъ).

Лист писаний на 7 стор. 8^о.

*49. Лист Клементія Сарницкого до Амвросія Шанков-
ского, писаний 1866 р.*

Всепочтеннѣйшій Отче! Буквы, звуки, слова и весь крамъ
дикихъ семитскихъ языковъ, що майже всѣ мои мозговыи на-
полнили комѣрки, не были въ силѣ затерти въ памяти мойей
день 7-го Студня, на якимъ Вы сердечнѣйшій обходите торже-
ственно Вамъ собственный праздникъ св. Амвросія. — И не
мнѣ забути о немъ! Рѣвно глубоко въ моемъ умѣ и мило въ
моимъ сердцю спочиваете Вы Всечестнѣйшій. — Прѣймѣтъ же
взаимно отъ мене ширини и сердечныи желанія въ день Тезо-
именія Вашего, именно же желаніе: „Щобы Васъ Всемогучій

надѣлилъ по своему благоразумію всякимъ добромъ въ многіи лѣта!“

Симъ не сплатилъ я еще съ всѣмъ мой долгъ къ Вамъ Всечестнѣйшій. Вы были ласкавыи спросити ся у мене такъ сердечно за мое повожденье; Вы изъявили такъ простоудушно, що вѣстка поданна о моей особѣ есть Вамъ приемле и пожаданна; Вы высказали такъ широ, що даже письмо мое въ томъ взглядѣ, справилобы Вамъ утѣху; а я малбымъ сѣи Вашѣи освѣдченья молчкомъ перейти, малбымъ допустити, щобъ о мнѣ примѣчано ту пословицю: „Птичко! зѣлася ягоды, та не знаешь що добре“.

Щобы того не было, прѣймѣтъ ширу подяку за Вашу дружеску сердечность съ тымъ освѣдченьемъ, що кожда вѣсточка о Васѣ есть мнѣ не менше приемновъ, пожадановъ и миловъ.— Будьте увѣренный, що то не суть лишь фразы кречности (най ся такими дурнѣ уводять) но слова искреннии и теплыи. —

А теперъ де що о собѣ и другихъ. Живу по нынѣ здоровъ — и тружду ся охотно, щобъ толькы хосенъ былъ менѣ и другимъ. Живу, якъ обыкновенно жѣ каждый монахъ, а може и не съ всѣмъ такъ, бо свѣтъ красный и лудачій и на мои влѣяе змыслы та вытягае по за дѣры монастырскіи. Прости Боже — сли дієсь не съ всѣмъ по приписѣ; по годѣ все по указу дѣлати. Тутъ празничокъ, тутъ имянины, тутъ дружеска забава — а монаха всюды полно — бо и якже добрымъ людемъ ѣтмовити; — Отъ тоє най Вамъ буде въ доказъ, що не съ всѣмъ то такъ есть, якъ судить сердечный Вѣличко, будто бы я людемъ не удѣлялъ ся. Людей добре знаюмыхъ богато, пѣйди до одного до другого, такъ мало въ роцѣ дней припадає на одного. Въ прочемъ я держусь въ посѣщанію другихъ арабского правила:¹⁾ (*zar naderan tazid chobbban*) *visita raro augeris amore*. —

Любый Вѣличко, видко нудить ся ему въ святоюрскихъ мурахъ, хотѣлбы шо дня когось у себе мати, щобы розговоромъ скуку забыти; но щожъ годѣ шо денне драпати ся до горы, а потому пѣзно въ ночи домѣвъ вертати; якось лачно и страшно чловѣку, коли середъ залюдненныхъ улицъ мордуютъ людей. Чей Вамъ уже извѣстно изъ Слова о новопріключившомъ ся убѣйствѣ правника Фалѣньского. Якійсь изъ службы отпушенный возный именемъ Марцѣнковскій съ своимъ братомъ или кривнымъ, має быти того кровавого дѣла творцемъ. Судова резолюція на его имя выставлена — находяча ся въ той часъ у того правника на якой ѣнъ припадково кровію звалыный пѣжъ на хвилю былъ положилъ, допровадила судієвъ на слѣдъ. — Такій то дѣють ся у насъ рѣчи!

Здає ся шо добрый и честный Кайко изъ страха мене вже такъ часто не посѣщає якъ то колісь бувало, якъ Вы на на-

¹⁾ Тут іде цитат арабськими буквами, переписаний і латинськими.

шимъ обѣдали передмѣстою. — Въ тогды бывало що Недѣли малемъ щастье его оглядати, днесъ же рѣдко коли; хибѣ поѣду самъ за нимъ до его хати або до Геца, где вечеромъ майже всѣ наши русскіи люди сходятъ ся, и при пивѣ полѣтлизуютъ. — Невиную я его за тоѣ, бо знаю що сердязѣ нѣтъ часа. — Онъ за своего бюро редакторского поглядаѣ безпрестанно на кругъ европейской политикѣ, тай дипломатизуѣ въ справѣ русской. Онъ гейбы Наполеонъ або Вѣкторъ Емануиль — боронитъ хочъ на паперы перомъ предѣловъ русскихъ; та подобно имъ туй туй що не стягне на себе анаѣму Ватикана. Бо що онъ уже ѡтъ давна въ рымскомъ индексѣ чорно записанный, та що его по смерти Рымъ канонизовати не буде; ѡбъ тымъ пересвѣдченъ я и даже вѣрю. — Упѡмнулъ ся я у него за пересылаемыи Вами поздоровканья, та сталъ его полегше чесати, щобы на другій разъ съ препорученіями ѡтъ другихъ совѣстнѣйше собѣ поступалъ, не знаю чи ся покаѣ. Я былъ бы го може и крѣпше наказалъ, но:

Die Konvenienz macht stets das Schwere
Zur unerlässlich starken Pflicht,
Kommst stets den Wünschen in die Quere
Mit der verdammten Feinheitslehre:

„Das schickt sich nicht“. —

Въ конецъ хотяйбъ человекъ и хотѣлъ острѣше поступити; ѡбѣда знаѣ въ сей часѣ разбронити. Такъ сталось послѣднего раза. Прѣйшовъ до него съ готововъ наказуючевъ проповѣдѣвъ; а онъ кладе по середѣ стола локтеву Равску ковбасу; свари же ту на него. Имѣлъ я тогды счастья споживати тую ковбасу разомъ съ Вашимъ директоромъ Бѣлоусомъ, который то собѣ дуже сподобалъ, и ѡбѣцалъ ся при той способности Кайковы быти сватомъ; самъ бо для висшихъ цѣлей негадаѣсь скорше оженити, ажъ докѡль не знайде где найменше 30.000. — Така то Вамъ штука, той Вашъ директоръ!

Дѣдицкому не залишилъ я ѡтъ Васъ поклонити ся; Онъ такожь теперъ шибаѣ собою — щобѣ каждоразное „gadanie“ краювыхъ послѡвъ на папѣрь перенести; — та щобѣ гостей изъ за кордону — забавити та поинформовати. Не знаю чи Вамъ вѣдомо — що недавно тому былъ у насъ Директоръ или лучше инспекторъ — холмскихъ гимназійумъ и народныхъ училищъ Г. Лебедянецъ. — Вербовалъ у насъ людей на учителѣвъ; на гимназійальныхъ зголосило ся нашихъ трѣхъ: Климъ Сѣнкевичъ, Фединскій — та якійсь Бачинскій изъ Бережанъ. Коли въ Холмщину поѣдутъ — ѡбъ томъ не знаю. — Въ прочемъ нѣтъ у насъ нѣчо такъ любопытного, ѡбъ чимъ бы мѡгль Вамъ донести; часописи у Васъ въ Коломыи суть чей? — Не знати — що тамъ буде изъ русскимъ коломыискимъ дневникомъ — чи презимуетъ; чи тѡлько насъ подуриль? —

За запросини на праздники — дякую красенько — слибы часъ позволилъ а человекъ здоровъ былъ — то бы на охотѣ не збывало — хотяй не скорше — ажъ по 10 Серпню — 1866 —

бо у насъ сего року капитула! Извольте — назвалисьте мене въ своѣмъ письмѣ шармантскимъ, а я такімъ хмисъ, що колимъ Вашу жену подарилъ конфитурами въ Пѣдгѣрцяхъ — забылъ ихъ до поязду ѳтнести. Оѣмъ Вамъ Шармантъ. — Пекъ та цуръ ему. —

Повтаряючи еше разъ мои — желанья — и включаючи до того желанья весолыхъ рѣздвянныхъ святъ — имѣю честь поздоровити — Вашу достопочтенну супругу й Васъ сердечнѣйшій — и остатись ся съ всякимъ почитаньемъ и приданностейъ на всегда Климентый Іеромонахъ. —

Лист писаний на 4 стор. 4^о.

50. Лист Осипа Чачковського до Амеросія Шанковського, писаний в другій половині 1866 р.

Всечеснѣйшій Господине!

Отже и Вы въ Москву! шчасливои дороги и прятного быту тамже сердечно Вамъ желаю. —

Пытаете ся мене чи не наскучило менѣ ся вже ожидати именованія? оѣмъ трудно вже выдержати!! Передъ фериами возвалъ меня оденъ знаюмий Лвовскій, абымъ му прислалъ мое сочиненіе друковане и свѣдоцтво испиту, а зостану помѣщенъ въ Вѣднѣ — не посалемъ, бо мѣ ще имѣлъ надежду помѣщенія тутъ — и якосъ лѣпше мы ся дѣяло — теперъ, Вамъ въ секретѣ сказалишы — пѣшолбымъ — и якъ тамъ будете, а добре Вамъ ся вести буде — то вспомнѣтъ о мнѣ. — Въ Вѣднѣ мусить бути Бѣблѣотека, моглбымъ мое сочиненіе друге викончити и издати¹⁾, а тутъ граю — во двоухъ вѣста зо Стрыюмъ моємъ, и марную вѣкь!! —

Оѣмъ троухъ тыждней естемъ недуженъ, десять день не былемъ въ школѣ — то мене добывае, — и стого познаете, якъ менѣ тутъ ведеться. —

Въ вашомъ интересѣ коротко Вамъ доношу, що Нарольского у насъ нема — отжежъ Ваши гроши здаеться пропалы. —

У насъ меже Русинами такъ само бракъ согласія якъ у васъ. — Оѣмъ Коланковского щось трохе довѣдалемъ ся о Коломыѣ, але дуже мало — Въ часѣ феріи дуже коротко въ Станѣславовскѣмъ перебувалемъ, и не думалемъ, що кто зъ учителей Коломыйскихъ въ Коломыѣ бавить, отжежъ для того въ Коломыѣ не булемъ. Поздоровѣтъ всѣхъ знакомыхъ оѣмъ мене; я все мыло о моемъ пребываніи въ Коломыѣ вспоминаю — у насъ колежањского житія нема жадного. —

Ваші сопрузѣ мое глубочайше почтеніе залучаю — Вамъ остаю щиримъ другомъ
Чачков(скій).

Лист писаний на 3 стор. білого паперу 8^о.

¹⁾ О. Чачковский издавал уже 1863 г. більшу наукову розвідку по німецьки з области філософії. Титул гл. у Бібліографіі І. Е. Левичького II, стор. 36, ч. 304.

51. *Бруїон вірша Петра Шанковського з 1866 р.*

Пѣснь Народа Русского въ Галицій въ часѣ Союму 1866 года.

Ще не вмерла Русска мати, тай слава й воля.
 Ще намъ братя всемилѣйшій усъмѣхнется доля
 Згйнуть нашій вороженькій, якъ роса на солныцѣ
 Запауемъ й мы братя у своей стороныцѣ
 Душу й тѣло мы положемъ за дану свободу
 Й покажемъ, що мы братя все русского роду. —

Ще живе престолъ Австрійскій во вѣки,
 Не опуститъ Онъ насъ со своей опѣки;
 Будьможъ братя Ёму вѣрнѣ, якъ булисьмо досі;
 Не зважаймо на прелестнѣ Ляховскій запросы:
 Дабы зъ ніймй злучитися Польщу збудувати,
 А по тому ймъ служити, вѣчне бѣдувати.

П: Т: Ш:

Премѣчаніе; Все значить ту *Zawsze* пр: Тй все одно
 говоришь: каже Поляк Ту (перечеркнено: *wszystko*) *zawsze*
jedno mówisz. —

Во вѣкй Стосується до народного Їмна: *Österreich*
wird ewig stehen.

Писано на чвертці білого паперу. На обороті є ще проби
 дальших двох строф, писаних олівцем, але вони дуже попере-
 речкувані й зовсім не викінчені.

52. *Лист Івана Могильницького (?) jun. до Амвросія Шан-*
ковського, писаний дня 18 XII 1866/7 р.

Львовъ дня 18 Грудня 866/7.

Вселябезнійший кс. Амброзій!

За заявленѣє мнѣ желаній Вашихъ въ день Имянинъ ис-
 кренно дякую й я зъ моеї стороны засилаю въ день Тезоимен-
 ства Вашего сердечній мой благожеланѣя. Желаю Вамъ въ
 первыхъ здоровья веселой й долгой жизни, а далѣ сли се Ваша
 щира гадка посаду управителя школи — въ Вѣлнѣ. —

Вѣсть о занедужанѣю Стрия¹⁾ якоже незалагодженѣє спора
 Осипа, зъ старымъ Любѣнецкимъ непрѣятно мя тронула, чей
 якийсь лутший конецъ наступить й маю надѣю що Стрий верне
 до здоровья й урядъ Старости алунищкого далѣ продолжати
 буде. — Вселябезнійшимъ сестрамъ за пожеланѣя красенько дя-
 кую, тимъ бѣльше же кромѣ Васъ й Нихъ нѣкто зъ прочой
 Родини въ той день на мене незгадавъ. —

Нашъ Львовъ получивъ видъ мѣсяця засѣданій сеймѣковъ
 полскихъ отъ коли „*godak*“ зѣставъ Губернаторомъ, мимо того
 нашъ на дусѣ неунивають, но крѣпляться й мужаються. О
 Голуховскимъ пише Отець єдного питомця слѣдующе: въ Ска-
 лѣ маєтности Голуховского, построєнна на одномъ холмѣ то-

¹⁾ Анто́на Могильни́цкого?

гожъ статуа. — Скала недалеко границъ російской, тожъ кажется въ одной почи вистрѣлено зъ вимѣреной на статуу росинской пушки и туюжъ завалено — се прогностикъ ексгубернаторства. — Иванъ Шанковский зъ Копичинець зостає теперъ при урядѣ въ Львовѣ и ходить дуже часто на вечерницѣ до панѣ Шарапевичовой. Въ Львовѣ має незадовго виходити руска урядова часопись редагована въ дусѣ Голуховсчини Лукашевичемъ членомъ ассикурацій¹⁾. — Нинѣ въ нашомъ театрѣ послѣднее представлѣнѣ, потѣмъ має наступити совершенно тогожъ реорганѣзація — Деректорство хоругъ, Бачиньска бануєтъ запевно за вийхавшомъ до Росіи Сѣнькевичомъ, где наветъ якъ чути за нимъ Деректорство переселити ся має — Дерекцію нашего театру обійме Карпенко. — Петръ Левѣцкій еще суплєнтує и пєзнати коли испитъ робити буде, теперъ слабує на бѣль зубѣвъ. Качковскій посолъ ходить теперъ на години всѣхъ унѣверзитецкихъ професорѣвъ наведъ Богословѣвъ, здає ся зъ нудѣвъ. Колега Вашъ Рибакъ поздоровляє Васъ, бавивъ въ Львовѣ кѣлка дней и вишаставшись зъ грошій отѣхавъ перадо домѣвъ. — Межъ молодежи рускою наступило єденство, нема нѣякихъ партій все протѣвъ Ляхѣвъ обурєне лишъ зъ поворотомъ лѣтерата зъ „Струпкова“²⁾ который досталъ мѣсце при асикурацій може зновъ спокой заколочений буде. Вашъ ученикъ Стебельскій перебиваєтъ теперъ въ Львовѣ перейшовше въ таборъ русскихъ, займаєся коректурою выдаваемого Дѣдицкимъ Словара „нѣмецко руского“ зъ Шмѣда. Се має бити демонстрація противъ Словара Партицкого, Стебельскій за тоє побирає немаліи гроші видно зъ того що убиравсь якъ перший дандесь. Стихъ на „Термопѣляхъ“³⁾ въ чєстѣ кр. Куземского онъ зробивъ — Въ день Роковинъ Шевченка вийдетъ „Алѣманахъ“ редагований такожъ Стебельскимъ⁴⁾. Яко Малѣцкій незнає нѣчого певного о собѣ сказати. — Евгенъ колисту давъ Зарицкому своему кєлєзѣ (sic!) за що здаєтся на вакаціяхъ буде мусѣвъ покутовати, такъ якъ тогѣдъ єденъ питомецъ. Напишѣтъ менѣ хто зъ Грушкѣй бувъ у Васъ на именинахъ? що тамъ Фонѣо чи починаєтъ газдувати? Теперъ цѣлую Васъ сердечно жєлаючи еще разъ Вамъ всего добра и остаючись Васъ

щиролюбящимъ братомъ
Иваномъ

Вѣкцію, Клѣмцію сли еще неодихала, и Сюнѣу цѣлую сердечно.

Лист писаний на 4 стор. 4^о.

¹⁾ Тут певно мова про часопись „Русь“, що стала виходити 1867 р. заходом Костя Горбала и Федора Зарєвча.

²⁾ Ксєнофонта Климовича.

³⁾ На Термопѣляхъ. Стихъ Михайлу Куземскому, любимцеву Руси въ день Его именинъ 1866. Отъ русскихъ академикѣвъ. Львовъ. 1866. (В Библіографіи І. Е. Левицького (II. стор. 72, ч. 592) не зазначено, що автором сего стиха є Володимир Стебельскій).

⁴⁾ Сей Алѣманах не вийшов.

53. Лист Николая Лісікевича до Амросія Шанковського, писаний дня 15 (27) II 1867 р.

Любезнѣйшій Амврозій Петровичъ!

Вашее письмо очень меня возрадовало, а то тѣмъ болѣе, что я могу Вамъ сдѣлать маленькую прислугу. Будьте увѣрены, что все будетъ уже завтра улажено, а не въ Пятницу. За чѣмъ ждаты до Пятницы? Я думалъ, что никогда въ моей жизни не случится мнѣ способность къ сдѣланью Вамъ какой прислуги и вотъ насунулася славить Господа!

Вы скорбѣете, не знаю о чемъ Я думаю что между такими друзьями какъ мы не должны быть ни церемоніи, ни секреты. Я увѣренъ, что Вы для меня то само сдѣлалибъ еслибъ нужно было. Пріймѣте про то мою услужность какъ должность Вашего друга, который для Васъ все сдѣлать готовъ. Дѣло остается между нами двумя. Третьихъ лицъ не нужно въ томъ дѣлѣ. —

Скоро дѣло будетъ улажено сейчасъ извѣщу Васъ объ этомъ.

Спѣшусь съ отвѣтомъ, который для Вашего успокоенія сейчасъ даю на почту и сѣдаю писать „Обозрѣнье политическое“ безъ гумору, потому, что сегодня на 26 чисто русскихъ голосовъ при голосованью на члена Выдѣла краевого изъ куріи селянъ лишь 18 пало на Лавровскаго. 8 чисто русскихъ и 36 польскихъ на: Земляковскаго. Соромъ нашимъ посламъ селянамъ, соромъ! Обѣщали ихъ Ляхи вислати до райхерату! Вашъ Ковбасюкъ честный, но другіе! Господи помилуй!

Пращайте любезнѣйшій

Всемилоствѣйшей женѣ Вашей не вспоминайте ничего.

Вашъ искренній другъ

Н. Лѣсѣкевичъ

Львовъ дня 15/27 лют. 1867.

Лист писаний на 2 стор. 8^о.

54. Лист Николая Лісікевича до Амросія Шанковського, писаний дня 17 II (1 III) 1867 р.

Любезнѣйшій Амврозій Петровичъ!

Извѣщаю Вамъ, что Головацкій уже засуспендованъ vom Amt und Gehalt. Кромѣ того будетъ ему навязано дисциплинарное изслѣдованье. Декретъ его отпуска подписанъ еще 29. сѣчня за временъ гр. Белькредого¹⁾, точно тогда, когда Голуховскій ѣздили въ Вѣну ради министерскихъ конференцій. — Что будетъ съ моимъ испитомъ. Теперь вижу, каковую глупость я сдѣлалъ, не зголосився въ свою пору къ клявзурѣ и устному испиту. Такъ само и Вы не знаю какъ выйдете съ вознамѣреннымъ испитомъ зъ русскаго языка. Можетъ быть что Володи-міръ Шашкевичъ или Павлюсевичъ будетъ Вашимъ экзамина-торомъ. Я подъ ними такожь не буду кончити испита. Голу-

¹⁾ Віденського президента міністрів.

ховскій даєть 10.000 гульд. на изданье рутенско-польской газеты и пересправляетъ въ томъ дѣлѣ съ Литвиновичемъ. Что оттого выйдетъ незнаю. Климовичъ поѣхалъ въ Вѣну и записался въ сотрудника Ливчака¹⁾. —

Завтра напишу къ Вамъ въ другихъ дѣлахъ. Ради формальностей вѣкоторыхъ (а лучше съ ними какъ безъ нихъ) дѣло до завтра провлеклося. Но се глушь! по тому въ концѣ письма объ томъ упоминаю.

Величка отецъ опасно разболѣлся. Вчера отѣхалъ онъ къ нему.

Пращайте
Н. Лѣсковичъ.

Львовъ $\frac{17 \text{ Лют}}{1 \text{ Марта}}$ 1867.

Лист писаний на 2 стор. 8°.

55. *Лист Николая Лѣсковича до Амвросія Шанковського, писаний дня 19 II (3 III) 1867 р.*

Сегодня намѣряють здѣшніи академики почтить Головацкаго походомъ съ факлями. Если полиція не будетъ препятствовать, одбудется все въ порядкѣ. Другихъ любопытностей нѣтъ.

Пріймите съ тѣмъ мой дружескій поцалуй Вашъ искренній другъ

Н. Лѣсковичъ.

Львовъ дня $\frac{19 \text{ лют}}{3 \text{ марта}}$ 867

Початок і koniec листу (він писаний на 1 стор. 8°) пропускаю, бо там порушено чисто приватні справи.

56. *Лист Івана Могильницького sen. до Амвросія Шанковського, писаний дня 4 VI (23 V) 1867 р.*

...Равномѣрно якъ въ Коломійскомъ такъ и у насъ мѣють сердце поглядаючи на изсохшеє Состояніє растѣнія припасовъ людямъ и Скотинѣ и Їстли въ настоящомъ времени недождить Намъ проведѣніє и не наполнить бразди обилнимъ дощемъ, то и сего Года нашѣ хлѣбоданіи паче другихъ сторонъ якъ коло Львова и Самбора остануть послѣдними, и ми должне небевалимъ Явленіємъ отъ запада и Сѣвера ожадаты хлѣбного прокормленія.

Читаючи радушне Гостеприємство нашихъ Аустрійскихъ Славянъ въ Столицяхъ Рускихъ и братне щиро староруске пре-

¹⁾ В 1867 р. видавав Ксенофон Климович у Відні „Славянскую Зорю“ разом із Осипом Ливчаком.

вѣтствѣ¹⁾ Сердце мимоволно скаче а духъ вострепета радується, Сему щирому старобувалому Событію, во истенну лєше Сердце руске такъ Голосно бѣе! по долгомъ испитаніи различныхъ бѣдствѣи якехъ Славяни во обще а наипачи ми родніи отъ крови и кости одно матернои испитивати такъ долго принужденнѣ били Сия радостъ, и восхєщеніе зъ возврата блуднихъ Синовъ чеи ся неостанетъ и для прочіихъ насъ такъ горячо Сочувствующихъ домовникѡвъ безъ вкушенія упитанного телца?? — Я думаю що Сіє Сообщеніє по причинѣ Етнографическои Вистави въ матушцѣ Москвѣ, здѣлається въ будущемъ а то по промыслу рускому Тимъ чимъ ся нинѣ. Италѣянци и Германци величаютъ, „бо Велии Господь и розуму Ёго нистъ Чєсла“, доколѣ Господи отринеше мя. Время настояще время великехъ неждананихъ не обчеслимихъ и мудрими произшестввіи а щожъ природнишого якъ Создененіє реалное многочисленнихъ Славянъ; но произведетъ ли Проведѣніє коли и намъ Кавуровъ? Бисмарковъ? та Гарибалдихъ?? но Велии Господь нанѣ же уповаша Отци наша. — Що за далновидніи проспектъ лучшой будучности; но мнѣ малѣти, а вамъ чеи Господь расти Соизволить, а духъ мой въ томъ и въ любвѣ Вашои возрадуєт ся. —

Початок і кінець листу — чисто приватний; тому пропускау їх.

Лист писаний на 4 стор. 8^о.

Дата: Грушка $\frac{23 \text{ мая}}{4 \text{ Юнѣя}}$ 867.

57. Лист Николая Лїсїкевича до Амвросія Шанковського, писаний дня 5 XII 1867 р.

Любезнѣйшій Амвросій Петровичъ!

Извините любезный другъ, что я сегодвя ограничуся нѣсколькими словами. Завтрѣшний день великаго праздника О. Николая и се обстоятельство, что ради праздника число²⁾ издаємъ сегодня вечеръ, а не завтра заставляеть меня писать коротко.

Во первыхъ прїимите любезнѣйшій мой, щиро — дружескія, искренніи благожеланія по поводу Вашихъ свѣтлыхъ именинъ.

Теперь нѣсколько о другихъ дѣлахъ. Отъ Батюшки зъ Вѣны³⁾ я до сихъ поръ не получилъ никакого письма. О моей судьбѣ я по той причинѣ еще ничего положительнаго не знаю. Такъ само не знаю, что онъ думаетъ сдѣлать съ Вами. Вѣсть, что

¹⁾ Тут мова про участь австрійських Славян в етнографічній виставі в Москві 1867 р. Про се розписувало ся широко львівське „Слово“ з того року. Цікаві вістки про сю виставу гл. у статі: І. Левицкій. Яковъ Головацкій и Пантел. Кулѣшь (Дѣло 1886 р., ч. 48 і 51).

²⁾ „Слова“.

³⁾ Протоєрей російської амбасадн у Відні М. Раєвський.

я уже выступилъ изъ редакціи есть совѣтъ ложною. Ваши артикулы будутъ все помѣщенны, но извинѣте, если не будетъ мѣста, такъ какъ это случилось съ артикуломъ противъ Волинскому.

Продажа „Фуркала“¹⁾ стрѣчаетъ великую конкуренцію. У насъ до сихъ поръ не розпродано больше какъ 20 примѣрниковъ. Съ тѣмъ цѣлю Васъ сердечно Вашъ другъ

Н. Ѳ. Лисикевичъ.

Львовъ дня 5/12 1867.

Лист писаний на 2 стор. 8^о.

58. *Листъ Игнатія Фединскаго до Амвросія Шанковскаго, писаний 1867 р.*

Многоуважаемый Отецъ Амврозій!

Повидѣвшись съ Николаемъ Кульчицкимъ въ два дня послѣ праздника Свѣтлаго Воскресенія, я узналъ отъ него, что Вы ко мнѣ и вмѣстѣ ко Лебединцеву еще въ началѣ Апрѣля послали письмо, въ которомъ свѣдуетесь на счетъ Учительскихъ мѣстъ въ Люблинѣ или Замостыи. Какъ скоро я воротился изъ Галиціи въ Холмъ, сейже часъ поторопился отобрать письмо изъ почты. Доручивъ Г. Лебединцеву адресованное къ нему письмо, я вмѣстѣ съ тѣмъ справился у него въ Вашемъ дѣлѣ. Лебединцевъ сказалъ мнѣ, что такъ въ Люблинѣ какъ и въ Замостыи учительскія мѣста уже заняты. Въ Люблинѣ остались учителя поляки, такъ какъ они согласились преподавать по русски. Но еще не занято мѣсто учителя лат. языка въ Седлцахъ. Туда назначенъ былъ первоначально Н. Кульчицкій. Но такъ какъ ему для его нерѣшимости отказано, то начальникъ Седлецкой учебной Дирекціи Г. Крижановскій нѣсколько разъ писалъ уже къ Лебединцеву, чтобы тотже вызвалъ кого небудь другого изъ Галичанъ на мѣсто Кульчицкаго. Пользуясь заявленіемъ Вашего желанія поступить въ учителя на одну изъ Русскихъ гимназій, онъ предложилъ Васъ именно Г. Крижановскому — на мѣсто Кульчицкаго, присоединяя вмѣстѣ съ тѣмъ и Ваше относительное письмо, и препоручилъ мнѣ извѣстить Васъ объ этомъ. —

Исполняя мнѣ весьма приятный долгъ, честь имѣю искренно поздравить Васъ вмѣстѣ съ Вашею многоуважаемою супругой, и покорнѣе просить Васъ какихъ небудь извѣстій, или мѣстныхъ города Коломыи или общихъ Галицкихъ, потому что насъ Галичанъ въ Холмѣ всякое событіе въ Галиціи, каково бы ни было, даже частное, очень интересуесть.

Извольте при этомъ принять удостовѣреніе въ моемъ къ Вамъ глубочайшемъ уваженіи и искренной дружбѣ —

Вашъ другъ и слуга

Игнатій Фединскій.

¹⁾ Фуркало, русскій мѣсяцесловъ гумористическій на годъ переступный 1868. Коломыя. 1867.

Н. В. Если случайно будете во Львовѣ, то извольте посѣтить моего тестя Яновскаго: у него черезъ вакаціи остается моя жена — можетъ быть будетъ какое дѣло къ Вамъ на случай еслибы Вы рѣшились переѣхать въ Седлце.

Лист писаний на 3 стор. 8^о.

59. Лист Якова Головацкаго до Амвросія Шанковскаго, писаний дня 4 (16) II 1868 р.

Достопочтеннѣйшій Господине!

Посылаю Вамъ по одному эксмп. руководства и наставленія въ церковномъ пѣніи, отдайте тыи книжечки для употребленія и упражненія хора мѣстной школы.

Прибавляю также одинъ экс. Записокъ Бродовича¹⁾ и 5. экс. памятниковъ дѣлового языка русскаго²⁾. Если Вамъ случить ся приобрѣсти подобныи тому древніи акты, сообщите ихъ мнѣ для обнародованія. Вы очень одолжили бы меня, еслибы Вы постарались приобрѣсти фотографіи народныхъ костюмовъ селянъ и селянокъ или мѣщанъ и мѣщанокъ и прислати мнѣ для украшенія моей статьи о народномъ убранствѣ въ Галичинѣ³⁾.

Съ принадлежащимъ почтеніемъ остаюсь Вашъ преданный
Я. О. Головацкій.

Львовъ дня 4/16 Февр. 1868. N^о. 634²/₄.

Лист писаний на 2 стор. 8^о.

60. Лист Івана Браника до Амвросія Шанковскаго, писаний дня 14 IV 1868 р.

Чернівѣцъ дня 14. Цвѣт. 868.

Любезный друже!

Посилаю Вамъ отже мою росправу⁴⁾ съ прошеніемъ абысьте ласкаво нею заняли ся. Що до рѣчи, то прошу все напечатати, а только исправить блуды орфографически, если бы где яки знайшли ся. Знакъ — означае, абы разомъ писати; нѣмецке же Anf. значитъ, абы початку начати. Роспродажею потрудѣтся Вы ласкаво, бо я до того не зручный. Менѣ тѣлько будете ласкавы прислати 8. экс. даромъ. Цѣну опредѣлить ведля Вашей воли, розумѣется не велику, абы легко роспродати можна.

Васъ цюлюю сердечно, Вашей же достойной сопрузѣ вразъ съ моею сопругою засилаемъ найнижшій поклонъ

Иванъ Браникъ

Лист писаний на 1 стор. 8^о.

¹⁾ Widok przemocy na słabą niewinność srogo wywartej. Историческія записки Феодосія Бродовича. Львовъ 1861.

²⁾ Памятники дипломатическаго и судебно-дѣлового языка русскаго і т. д.. Яковъ Головацкій. Львовъ. 1867.

³⁾ О костюмахъ или народномъ убранствѣ Русскихъ въ Галичинѣ и сѣверовосточной Венгріи. Сочиненіе Я. О. Головацкаго. Петроградъ, 1868.

⁴⁾ Причины творенія ся нарѣчей. Написалъ Иванъ Браникъ, ц. к. профессоръ гимназіяльный въ Чернівѣцахъ. Коломыя. 1868.

61. Лист Дмитра Лойванюка до Амвросія Шанковського, писаний дня 7 VII 1868 р.

Львѣвъ 7. л. Юлія 868.

Всечестнѣйшій Отче!

По Вашому желанію посилаю днесъ собравши 11 гульденѣвъ¹⁾ и 8 кр. за спроданіи примѣрники „Причинъ творенія ся нарѣчей“²⁾. Спроданыхъ вже цѣлкомъ есть 86 прем. — рещта 44 въ Ставропигіи — и меже питомцями, и чей може спродадуть ся, но не такъ скоро. Брошурку тую оцѣнила „Правда“³⁾ и длятого вельмо любопитній, чи схочеть Браникъ отвѣчати.

Кажеть ся, что якійсь то ложній слухи представили мене передъ Вами за запальчивого приклонника южнорусского направленія якъ Вы выражаетесь, чѣму Вы надѣюсь не повѣрили. —

Въ Львовѣ на дневнѣмъ порядку прибытіе Нунція Папеского и консекрація Кр. Кузьемского.

Къ принятію первого дѣлаеть руска іерархія величиственній приготовленія; въ Храмѣ св. Георгія ставлять троны для Нунція и прибыти маючихъ епископовъ; въ семѣниці обучають ся питомци въ италіянскихъ пѣсняхъ въ сопровожденію музыки войсковой, 24 человекъ. Спровадили до Семѣнища 60 факлѣвъ для свѣщеносія Нунцію сдѣлати маючого ся. — Павликъ ангажованъ митрополитомъ къ проповѣди въ день канонизаціи Іосафата Кунцевича. —

О консекраціи Кузьемского неможна ничъ положительного довѣдатись. —

Вѣденська стара Пресса слушне замѣтила, що нашъ Спирідіонъ⁴⁾ черезъ 25 лѣтъ змѣняеть свое мнѣніе; и въ самомъ дѣлѣ хорошій зъ него политикъ тай тяжко го поняти. Нынѣ спѣвало въ Юрѣ 60 гимназіастѣвъ на богослуженію мѣсто питомцевъ; — каждому зъ нихъ далъ по образкови и каждому зъ молодшихъ по гульденови а зъ старшихъ по два мовячи: „пріймѣтъ той даръ ѣтъ бѣдного Архіерея“. —

Въ насъ 19. с. м. благодарственное Богослуженіе; мы вже по первѣмъ испитѣ а другій будетъ 20. —

По доносамъ Малицкого въ Редакціи Слова бѣльшій якъ передъ тѣмъ порядокъ. Дѣдицкій справилъ собѣ новый чорный сурдуть — казалъ хорошо кананы пообтыгати. — Площанскій женеть ся.

Маю надѣю скорше якъ звикли выбратися сего року на праздники, а тогды буду мати честь лично ся побачити.

Остаюсь щироприклонный
Димитрій Лойванюкъ.

¹⁾ На боці: (одинадесять гульденовъ).

²⁾ Гл. примітку до ч. 60.

³⁾ Гл. примітку до ч. 64.

⁴⁾ Митрополит Спирідіон Литвиневич.

Благородной Госпожи Директоровой цѣлую руку.
Оба Ивановичи здоровіи съ Евгеніємъ и засилають свое почтеніе.

Залучаю такожъ и полъ листа зъ Бесѣды.
Лист писаний на 3 стор. 8^о.

62. *Лист Миколи Сінгалевича (?) до Амвросія Шанковського, писаний дня 22 IX 1868 р.*

Любезнѣйшій Отець Амврозіи!

Уже давно, еще въ Юніи с. г. я къ Вамъ писалъ. Сегодня нѣтъ у меня времени много къ Вамъ написать, — но послѣ Вамъ больше напишу.

Посылаю Вашей сопрузѣ чай. Если буду имѣть лутшіи, навѣрно пошлю Вамъ.

Епископъ¹⁾ въ Варшавѣ — мы устроили бурсу въ Грубешовѣ, какъ въ Коломыѣ. — Что новаго у Васъ? Лавровскій передастъ Вамъ поклонъ. Я Вашей сопрузѣ 1000 поклоновъ искренно Вамъ преданъ слуга Николай С (?)

Грубешовъ 22. Сент. 1868 г.

Моя жена Вамъ поклонъ глубочайшій Левицкому поклонъ.

На боці:

О. Лопушинскому etc. etc. мой искренный поклонъ. — Nb. у меня дочь другая слава Богу. Отпишите, я Вамъ послѣ больше донесу.

Лист писаний на 1 стор. 4^о.

63. *Лист Омеляна Огоновського до Амвросія Шанковського, писаний дня 26 IX 1868 р.*

Всечестнѣйшій Господине Коллего!

Въ Вашій библіотецѣ есть важное сочиненіе: „Grammatik der slav. Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark“. До Васъ отже, яко до директора гимназіи удаюся съ прошеніемъ, чтобы Вы для мене тог дѣло на не-долгое время вызичити благоволили. Если приѣде цѣсарь до Львова, то вѣдай и Вы бы хотѣлись подивити на великаньское принятъ; тогда отже могли бы Вы ласкаво и книжку съ собою взяти. Иначе-бо не малъ бы я надѣи, щобъ Вы до мене заблудили. Съ книжкою же учитель до учителя бодай на хвильку мусить вступити. Если же Вы не могли-бы приѣхати, то извольте тоту граматикѣ черезъ почту на мой шотъ прислати.

Приѣздъ Цѣсаря, якъ Вамъ може звѣстно, отложено на пѣзнѣйшій часъ, но коло триумфальной брамы робѣтники все еще трудятся. Въ кругахъ посольскихъ велике розстроєннѣ; Смолька иде горою. Изъ нашихъ пословъ не велика теперъ по-тѣха; ино Павликовъ, Лавровскій и по-троха Ковальскій, якъ

1) Михайло Куземскій.

мога заявляють суєтний свій трудъ въ нерѣвнѣй борбѣ. Вы-
боръ послѣвъ Крижановского и Красицкого вчора уневажено.

Поручаюся Вашому доброму сердцю и цѣлую руки Вашои
почтенной супруги

вѣрный другъ и коллега
Емиліянъ Огоновскій.

Львѣвъ, 26/9 1868.

Вч. Г. Лопушиньскому мое почтенье.

Лист писаний на 1 стор. 8^о.

*64. Лист Івана Браника до Амвросія Шанковського, писа-
ний дня 6 X 1868 р.*

Всепочтеннѣйшій друже!

Удаюся до Васъ съ прошеніємъ, дабысьте были ласкавы
прислати менѣ 34. число „Правды“¹⁾. Тое число появится 8.
сего мѣсяця. Въ немъ будетъ конецъ „Відповідь“ Патрыцкого
на мои отвѣтъ. Мушу му еще разъ дати отправу. Число 33.
привезъ ми Г. Кобрынскій. Будьте ласкавы только той отвѣтъ
Партыцкого прислати, бо менѣ цѣлой „Правды“ не треба. Чи
отдалъ Вамъ 7. примѣрниковъ попованныхъ жидъ, що тамъ на
долинѣ мешкаеть? За прочіи примѣрники доручу Вамъ гроши
при случайности. Васъ цѣлую сердечно, Вашей же достойной
сопрузѣ нашъ всенижайшій поклонъ.

Вашъ щирый другъ
Іванъ Браникъ.

Чернівцѣ дня 6. Октовря 868.

Лист писаний на 2 стор. 8^о.

*65. Лист Антона Могильницького до Амвросія Шанковського,
писаний дня 26 (14) X 1868 р.*

Ваше Високо-Преподобіє Всечестнѣйшій Господине!

На возваніє къ соучастію въ Альбумъ въ честь Его Високо-
Преосвященства киръ Михаила Куземского къ изданію приго-
товляемомъ, — имѣю честь нынѣ, коли жена моя сдѣлалась пере-
носницею несомнѣтельно, отвѣтити слѣдующая:

Чувствую я глубоко, достоинство Сего Народолюбца, и одол-
женіе всеи Галицкои Руси, уплести на Его скрань Преосвя-
щенну, достойный вѣнецъ почести, и въ той цѣли уже гдещо
думати почалемъ, щобы хоть яку самородну цвѣтку до того

¹⁾ Рецензію на „Причины творенія ся нарѣчей“ І. Браника помѣстив О.
Партицький у 20 і 21 ч. „Правди“ за 1868 р. Браник помѣстив на се у 60—62
чч. „Слова“: „Отвѣтъ на критику брошюры „Причины і т. д.“. Партицький на-
писав на се знов: „Відповідь на „Отвѣтъ“ п. Браника“. (Правда 1868, чч. 33,
38, 39), на що Браник із своего боку видав: „Отвѣтъ на Відповідь“ Г. Пар-
тыцкого“ (Слово за 1868 р. чч. 94—96) і „Отвѣтъ на продолженіє „Відповіди“ Г.
Партыцкого“ (там же, чч. 98 і 98), а на се останне появила ся з боку Партиць-
кого ще статья: „Відповідь на другий „Отвѣтъ“ п. Браника“. (Правда за 1868
р., ч. 46.)

вѣнца прикинути; но, чи въ рядѣ юныхъ талантовъ русскихъ, остоятись сдужаю, о томъ сомнѣватись велятъ менѣ многіи и важкіи причины: Ибо Пегазъ мой, не есть уже нынѣ, оный огнистый, легконогій лошакъ крылястый, що то мене колись передъ двома десятками лѣтъ, розигравшись носилъ по подѣ хмары, и кобымъ лишь хтѣлъ былъ крѣпко держати ся его гривы, былбы мя може вынеслъ даже на самъ вершокъ русскаго Парнасса; — але есть то нынѣ згарована, зъ охвачена, дихавична, яснокостыста хандиба, котра за собою ледво прозаично волоче зорванны ноги, — и хоть часомъ отпочивши, нѣбы трохи клусомъ побѣгчи зорветъ ся, — заразъ утомлена приостаеъ голову долу спустивши, такъ, що абы где въ калужи не загрязла, я оную то подганяти, то попихати, то за уха подтягати мушу! — И если я на такомъ здохляку межі Васъ загостити осмѣлюсь, — чи не покажете менѣ двери, мовлячи: „Друже! Како вошелъ вси сѣмо, не имѣяй одѣянiя брачна?“ Но хотяйбы и такъ, чей приймете щиру волю, за дѣло. —

Незнаю, якъ тамъ успѣвають мои сынове въ наукахъ и въ нравственности, бо трудно менѣ приходитъ, пры такъ различныхъ и тяжкихъ обовязанностяхъ Душѣ — пастырскихъ, частѣйше до Коломыѣ заглянути; но тымъ однимъ потѣшаюсь, що Ваше В. Преподобіе мѣстце мое заступити благоволяетъ, и ихъ отъ своего дружельного попеченiя и покровительства не отвернуть. — Новѣйшій оборотъ полѣтики, яко ворожба лучшои долѣ для Руси, и моего жестокими ударами судьбы прыголомшенного духа ободряти начинаеть; Крѣпѣмъ ся, чей насъ Богъ не опуститъ. Изъявляю мое искреннѣйшее почитаніе, — остаюсь

Вашого Високопреподобiя Преданнѣйшій

А. Могилицкій

Бабче 26/14 Октовріа 1868.

Лист писаний на 2 стор. 8^о.

66. Лист І. Шмериковського до Амвросія Шанковського, писаний дня 12 XII 1868 р.

Милый Друже!

Я повернулъ ранкомъ въ четверъ до Коломыѣ и скоро о 8 годинѣ поспѣшилъ делѣжансомъ до дому, не посѣтивши Васъ и Юлька а при томѣ не здалши справозданiя изъ отбувшого ся засѣданiя общества „Просвѣти“. А понеже любопитно Тебѣ будетъ передъ тымъ якъ „Правда“ о семъ засѣданiю напишетъ¹⁾, щось довѣдати ся, опишу Тебѣ тое чего былѣмъ зрѣтилемъ и слушахомъ —

Въ ясно освѣтленной сали на стрѣльниці, засталѣмъ по 4 годинѣ по полудни численное собраніе состоящее майже

¹⁾ Правда 1868 р., чч. 43—45. статья: Справозданне зъ першихъ загальныхъ зборівъ товариства „Просвѣта“.

исключно зъ самой молодежи, межи которми: сѣдоглавій Товарницькій, Диметъ, Директоръ Ильницькій, Проф. Огоновскій, Проф. Борковскій, Др Сембратовичъ, свящ. православный О. Воробкевичъ, Яковъ Савчинскій, Коссакъ яко старшій вѣкомъ отличали ся, на кѣлька хвиль былъ ся также Др. Меньцинскій показаль, но скоро прийшло до выбору видѣловыхъ невидимыхъ сталъ ся. Я засталъ уже конецъ бесѣди Проф. Вахнянина, въ которой онъ способнѣсть народа къ просвѣтѣ и цѣкавѣсть къ науцѣ оказоваль, за цѣль общества, „Просвѣти“ возбужденіе охоти къ читаню въ народѣ и издаваніе книгъ поучительныхъ для народа всказуючи, зъ тымъ освѣдченіемъ, же книги тій мають ся кирилицею, языкомъ народови зрозумѣлымъ, формою сближенною до церковного языка видавати. — Понеже первымъ предметомъ порядка дневного былъ выборъ 10 членѣвъ до выдѣлу, упрощено сѣдоглавого Товарницького, дабы мѣстце предсѣдателя занялъ, такоже причитано Телеграми поздоровительній: отъ общества академичного ческого въ Вѣдни и зъ Бережанъ отъ молодежи гѣмназіальной — нѣмъ скрутніумъ укѣнчено — выступило еще двохъ бесѣдникѣвъ, первый бесѣдникъ слушатель правъ, воспитанникъ гѣмназій Тарнопольской Андрей Сѣчинскій все що ѡдъ року 1848 для просвѣщенія народного здѣлано въ своей бесѣдѣ яко неотвѣтне згудивъ и изданный книги учебній яко дрань до нѣчого не здѣбу назваль, вкладаючи на общество „Просвѣти“ обовязокъ тоє зло испарити — змодероваль второй бесѣдникъ бывшій редакторъ „Руси“ Заревичъ изреченія пламенного предбесѣдника, изьявляючи, же не згаджасть ся цѣлкомъ съ мнѣніемъ, якобы все выйшлоє отъ р. 848 до ничего придатнымъ было, однако освѣдчивъ ся также до составленіемъ новыхъ учебныхъ книгъ въ надѣй, же высоке правительство благій намѣренія общества „Просвѣти“ вспирати будетъ, поставилъ внесокъ, дабы для зближенія свѣчной верстви къ народу, розширити кругъ дѣйствія общества „Просвѣти“ на поле Белетристики, понеже єдине недостатокъ соотвѣтного корму духовного на народной нивѣ, отчужило свѣчну верству народови—Послѣ того оголошено результатъ скрутніумъ: на 51 голосующихъ отримали найбѣльше голосѣвъ: Шушкевичъ, Огоновскій, Вахнянинъ, Ильницькій, Партицкій, Ганькевичъ, Сембратовичъ, Коссакъ и т. д. Директоръ Ильницькій подяковаль за выбѣръ извиняючися, своими должностями яко директоръ и членъ рады школьной, освѣдчаючи оразъ, же онъ однако о скѣлько въ сылахъ єго буде обществу поспѣшествовати будетъ и єсть певнымъ, же общество мимо рѣжныхъ перепонъ якъ найліпшихъ успѣхѣвъ надѣяти ся можетъ — а коли додамъ, же яко въ день свободный отъ школьныхъ отчитѣвъ, множество молодежи гѣмназіальной мѣстце призначенне для публіки занимало, зближилъємъ ся къ укѣнченію мѣого справозданія, понеже и я самъ не ожидаючи на конецъ засѣданія, собраніє о 5½ години опустилъємъ¹⁾ —

¹⁾ Тут не достаетъ значной части листа.

Якъ долго приверженьцѣ партій той самопасѣ ходили, стремленія ихъ хотяй уже много вреда особливо для юношества повѣреннаго ихъ воспитанію нанесли, не здавали ся такъ опасными, нынѣ коли уже своихъ вождей получили и сыли ихъ соединенній, при бездѣльности нашихъ проводирѣвъ а загальною холодною къ всему що только труда и пожертвованія зъ себе самого вимагають — ничѣ добраго зъ ихъ дѣланій надіяти ся не можна, понеже на тую дорогу збѣгли они не зъ любви къ народу, але зъ честилобія — но время покажетъ кто въ томъ взглядѣ ся ошибнулъ — але теперъ на инный предметъ зверну...¹⁾.

I. Шмерыков(скій).

Сороки дня 12/12 868.

Лист писаний на 6 стор. 8°.

67. *Лист Антона Могильницького до Амвросія Шанковського, писаний дня 22 (10) XII 1868 р.*

Ваше Преподобіє! Многопочитаемый Господине!

Извинѣть дружески, що я оставшую должость оплаты школнои на моихъ Козаковъ въ количествѣ 9 ренс. 60 край: не въ речинци опредѣленомъ пересилаю. Причина сего извѣстна: теперъ бо власне тяжко приходитъ, бюджетъ такъ упорядкувати, щобы удовлестворивши многостороннымъ требованіямъ, поставити пріемы съ издержками въ согласное равновѣсіе, и сохранятись отъ всемірнаго недуга: „Дефіцита“.

Хотяй день Патрона Св: Амвросія уже уплинулъ, пріймѣть благосклонно наша усерднѣйшая благожеланія! Лучше позднѣйше, — якъ николи! лутше щось трохи, якъ нѣщо! — А здравіе тѣла, веселіе и бодрость ума, благопоспѣшество въ подвигахъ и благонамѣренныхъ предпринятіяхъ, нужная Вамъ не только въ день 19/7 грудня; но на многая, многая лѣта. Якъ бы чувствовались щастливыми, естлибы могли Васъ двое Любезнѣйшихъ оглядати, хотъ чрезъ єденъ день Рождественскій въ нашей смиреннѣй хижі въ Бабчемъ! Охочо привезлибысмы Васъ нашими лошатами туда и на возвратъ!—Прилученый тутъ листокъ прошу доручити нашимъ Козакамъ, — а разомъ надвишку 40 кр. которую мають собѣ задержати яко „Reservfond für unvorhergesehene Bedürfnisse“. Дня 31/12 грудня пришлемъ нашу повозку, забрати тыхъ-же козаковъ на Праздники Рождественскія до дому, а на 11-го Сѣчня 1869. не залишимъ приставити ихъ до Коломыѣ; прошу отже тоє намѣреніє наше приняти до вѣдомости, а естлибы якіи перепоны заходили, оныя усунути, и сыновъ нашихъ закрити предъ всякою отвѣчательностію; Прошу такоже подати мнѣ дружеску раду, якъ-бы возможно прынаймнѣе на второе пол-рочіе уволнити ихъ отъ оплаты школ-

¹⁾ Конецъ листу говорить про чисто приватні справи, тому пропускаю його. —

нои (Schulgeld) и на конецъ написати менѣ хоть нисколько словъ: приклонитесь—ли къ нашему прошенію,—насъ въ Свята Рождественскія посѣтити? и якую надежду можемъ полагати, на успѣхи сыновъ нашихъ? Отъ себе, отъ жены и дочокъ пересилаю Вамъ Обоимъ сердечнѣйшее цѣлованіе: искренно почитающій

Антоній Могилницкій

Бабче 22/10 Грудня 1868.

Ноты до фортепяну дочки нашии еще теперь не отдають, — а естли возможно упрошають еще о свѣжій. —

Лист писаний на 2 стор. 8^о.

68. *Лист К. Селецького до Амвросія Шанковського, писаний 1868 р.*

Вашое Высокопреподобіе!

Пересилаючи въ знакъ почести оденъ екземпляръ написанои мною читанки для сельскаго народа¹⁾ — осмѣляюсь такожъ зъ препорученія Г. Б. Дѣдицкаго залучити 20 екземплярей къ ласкавой розпродажи. Ауторъ не глядає въ томъ якої матеріальной користи для себе, понеже якъ на послѣдномъ листѣ заявлено, признає весь дохѣдъ „на друкованіе нашому народу придалыхъ книжокъ“ — про те надѣсь, же родимцѣ по силамъ допомогуть му въ семъ дѣлѣ. Кождый екземпляръ коштує 25. кр. в. а. — Слибы Ваше Высокопреподобіе зажелали бѣльше екземплярѣвъ, то прошу ѳднестись до мене лично: Мѣлківъ, послѣдна почта: Олешичій (Oleszyce). Чертаюсь зъ почтеніємъ нижайшій слуга

К. Селецькій

адміністраторъ Капеляніи.

Лист писаний на 2 стор. 8^о.

69. *Лист Михайла Соневицького до Амвросія Шанковського, писаний дня 24 (12) II 1869 р.*

Всечестнѣйшій Отче Благодѣтелю!

Полученіи отъ Васъ брошюры подъ назвою „причины творенія ся нарѣчей“²⁾ роздалъ емъ помеже ученикѣвъ — але только трета часть заплатила по долгомъ жданью, ѳтъ прочихъ годѣ упоминати ся бо бѣднѣ, а менѣ яко заступникови горко такожъ приходило изъ моего скуднаго жалованья оныхъ пару левѣвъ Вамъ послати; зѳоставши теперь дѣйствительнымъ посылаю Вамъ принадлежніи грошѣ въ сумѣ 3 л. 60 кр. а. в. и сердечно перепрашаю що такъ долго на оніи ждалисте, на другій разъ наученый настоящимъ случаємъ буду осторожнѣйшій и не дамъ на себе долго чекати.

¹⁾ Своя хата... Читанка сельскому народу на хосень списавъ Мѣлківскій чоловікъ. Во Львовѣ. Накладця К. Селецькій. 1868.

²⁾ Івана Браника з Черновець.

ВГ. Чачковскій съ ВЧ. женою засылають Паньству Добр. свои почтенія. Пр. Лепкій Николай здѣшный учитель гимн. опредѣленный Всечѣстнѣйшою консисторію въ законоучители до Коломыѣ, онъ ожидаетъ только декрету отъ Выс. Рады школьной и вѣроятно въ первой половинѣ мѣсяца Марта на опредѣленное мѣсто прійде, жаль намъ дуже що насъ опуститъ, ибо есть то чоловікъ честный, точный въ исполненіи своихъ обязанностей и працевитый, не съ меншемъ жалемъ опускаетъ и Онъ Бережаны, понеже по долгихъ лѣтахъ тяжкого испытанія со стороны директора чоловіка надменого, прійшолъ до насъ Г. Солтыкевичъ въ управителя, однимъ словомъ сказавше мужъ праведный. —

Моя жена засылаетъ ВЧ. Паньству Добр. свое нижайше почтение; и цѣлую руки Всечестнѣйшой Госпожѣ Добр. и остаю съ всякимъ почтеніемъ Вамъ всегда преданный

Михайлѣ Сонивицкій

Бережаны 24/12 Лютого 869.

Моихъ честныхъ другѣвъ и коллегѣвъ ГГ. Др. Порфірія и Михаила прошу отъ мене поздоровити.

Лист писаний на 3 стор. 8^о.

70. Лист Николая Лѣсковича до Амвросія Шанковського, писаний дня 14 IV 1869 р.

Вильна 14 Апр. 1869.

Любезнѣйшій другъ Амвросій Петровичъ!

Поздравляю Васъ, по здѣшнему обычаю, съ праздниками Пасхи. Здѣсь повторяется въ праздники пасхи таяже исторія какъ на новый годъ. Надо быть вездѣ у всѣхъ знакомыхъ съ визитомъ и поздравлять. Закуски однакже не подаютъ. Кажется обычай нѣмецкій, а не рускій. Между мужиками этого обычая нѣтъ. Мужики христосовуются съ всякимъ стрѣчнымъ и поперечнымъ. Сохрани Богъ отправляться въ праздники въ дорогу на какой терминъ. Путешествующій не успѣетъ прибыть на мѣсто назначенія въ свою пору. Въ каждой деревнѣ задержитъ его пьяное мужичье и онъ долженъ съ цѣлою громадою христосоваться (три раза поцаловать всякаго пьянаго мужика). Все это продолжается не мало времени. Бѣдняка опоздаетъ не премѣнно. — Я намѣренъ въ этомъ году провести праздники въ Вильнѣ. Въ прошломъ году я ѣздилъ, какъ Вамъ извѣстно въ Петербургъ.

Новостей у насъ мало. Петербургскіе безпорядки на университетѣ кончились прогнаніемъ десятка студентовъ изъ Петербургскаго университета. Они произошли отъ того, что студенты требовали для себя свободы стоваришеній въ совѣщаніяхъ университетскаго Сената въ нѣкоторыхъ вопросахъ какъ на пр. роздачѣ стипендіи, наказаніяхъ студентовъ и пр. Молодой Головацкій, (юристъ), не участвовалъ въ томъ дѣлѣ. Старый Головацкій уже возвратился съ Москвы и живетъ

опять мирно и смирно на своемъ хлѣбномъ и спокойномъ мѣ-
стѣ. Крыницкій (бывшій при ассекураціи Триестенской, состоя-
щій теперь на должности агента этого общества въ Кіевѣ,) вы-
палъ съ почтовой телѣги и сломалъ руку та ногу. Будетъ
долго помнить ѣзду на русской почтѣ. Страхопудъ — Ливчакъ
переѣхалъ на дняхъ въ Петербургъ съ моделемъ своей воз-
душной машины. Жаловался, что Англичане его надули (мнѣ
кажется, что онъ надулъ Англичанъ). Застырецъ съ Ковна
уѣхалъ на пасху въ Галичину. Я готовлюся до отѣзда къ Вамъ
около 15 русск. Юнія. Послѣ Пасхи буду жить подъ слѣдую-
щимъ адресомъ: На Зарѣчьи пономарскій переулокъ, домъ ма-
іора Лункевича. —

Залозецкихъ, Павлусевичовъ, Лопушанскихъ и пр. поз-
дравляю съ праздниками и остаюсь вашимъ

искреннимъ другомъ

Н. Лисикевичъ

Лист писаний на 4 стор. 8°.

*71. Лист Петра Шанковського до сина Амеросія, писаний
дня 29 (10) IV 1869 р.*

Вселубезній Сынъ мой!

Г. Бѣлоуса за цѣлое время его карі, не могль-емъ посѣ-
щати, бо наветъ службѣ Божой въ каплицѣ кримѣнальной не
отправляль-емъ, але або катехита, або Г. Целевичъ сотрудинъ.
Въ началѣ Ёго здѣ прійбитія послалъ-емъ до вязнѣ 2 оселедці
маріновані й хлѣба за що менѣ поблагодаривъ — Я не жию
але вегетую маючи 1000-чній клопоті, плебаній анѣ гадають
рестайровати, запомоги просящой досі не получиль-емъ, на
рекурсь о aequivalens до Мѣнѣстерій поданій абі 100 гулд.:
звернулі, не ма досѣ рѣшенія — словомъ зъ всѣхъ сторонъ
журба — гадаю поѣхати до губернатора й консісторій, все опо-
вѣстий, й подяковати за парафію, котра певно по менѣ упаде.
Г. Бѣлоусъ не былъ у мене пріи отпусьткѣ зъ вязницѣ, хотѣль-
емъ ему дати хоць на дорогу, але коли тое такєя стало, то
прошу Тебе лубезній Сынъ даруй ёму тихъ 10 гулд. и скажи
ёму, що ёму старій Русинъ въ доказъ сочувствія, за терпѣнія
для св. Русей й народа Ёй зъ сердца посйлає, й най буде бодръ
й ко дальшимъ гоненіямъ насъ бѣднихъ Русиновъ, доки Все-
могущій йнакше не зарадитъ —

У насъ тѣмы днями была Авантура за колонѣстамі лежа-
щимі пріи дорозѣ Тисъменецкой й mit Feuermänner, былїся
обі стороні мужественно, що Тебѣ поздѣ обшїрне напишу. —

Здравствуйте й майте ся Гараздъ

Вашъ щїре лубящій Отець

Шанковскій

Субота 4. Неделѣ С. Поста дня 29/10. цвѣтня 869.

Лист писаний на 2 стор. 8°.

72. Лист Омеляна Огоновського до Америкосія Шанковського, писаний дня 25 V 1869 р.

Почтеннѣйшій Господине коллего!

Потреба менѣ теперѣ знати гдѣякїй изданїя Слова о полку Игоревѣ. Прото осмѣляюсь Васѣ просити, щобѣ Вы изъ тыхъ книжокъ, якї я Вамѣ пославъ, заглавіє, мѣстце и годъ изданїя выписати, и менѣ таку записку почтою прислати благоволили¹⁾. Прошу такожъ замѣтити, который зъ ряду програмъ нашої гимназїи у Васѣ находится.

Надѣмся, що передъ праздниками посѣтите Львѣвъ, та що позбувшись формальностей, выступите яко кандидатъ якої то директуры. Клима Сѣнкевичъ довершивъ испита съ хорошимъ успѣхомъ.

Цѣлую Васѣ сердечно и засилаю смиренный поклѣнїе честной Вашѣй супрузѣ

вѣрный другъ и старый коллега
Емилїянъ Огоновскїй.

Львѣвъ, дня 25. Мая 1869.

Лист писаний на 1 стор. 4^о.

73. Лист Антона Могильницкого до Америкосія Шанковського, писаний дня 21 VI 1869 р.

Ваше Преподобїе!

Моногоповажаемый и возлюбленный нашъ Свояку!

Письмо Ваше отъ 25/13 Мая с. р. получилъ я 30/18 Мая, на тыхъ бо дняхъ присутствовалъ я кончинѣ и похороненїю въ Богородчанахъ моеи тещи Соболевской, прожившей лѣтъ 80. —

Труды путешествїа, и влѣянїе скоро измѣняющей ся погоды, — такъ вредно подѣйствовали на мое реуматически болѣзнующее ухо, що чрезъ нисколько дней не возмоглъ я разумно подумати и перомъ водити! Доперва 10-го лат. Юнїа, якъ сіє съ прылучки подѣ 1/. явствуєтъ, передалъ я мое письмо до Министра Гаснера на почту, — а дословно — вѣрный отписъ тогоже подѣ 2/. прылучаю. —

Ut desint vires, laudanda voluntas! По моему собственному мнѣнїю, видить ся содержанїе письма моего быти фотографически-вѣрнымъ ѣзображенїемъ обстоятельствъ касающихся ся русско-народного просвѣщенїа посредствомъ училищъ, подѣ нынѣшней системою въ Галиччинѣ, — а заразомъ вѣрнымъ начертанїемъ Вашего достоинства на посаду новоучрежденных Инспекторовъ повѣтовыхъ. — Писалемъ такъ, и въ такихъ граныхъ, якъ по моемъ смиренномъ становищи, яко приходника сельского, но заразомъ яко волного обитателя конституційной Державы въ отношенїи къ либералному Министру,

¹⁾ Відомо, що Омелян Огоновскїй видав 1876 р. „Слово о полку Игоревѣ“. З того листу видно, як довго працював він над сим виданєм.

видѣло ся приличнымъ и возможнымъ. Успѣха, самого наилучшаго усердно желаю, и естли якін тамъ високо-політическіи, намъ неизвѣстныи перепоны не стануть въ дорогѣ, — о томъ же не сомнѣваюсь! —

Въ прочемъ мою логику и стилистику не подтягайте подъ строгіи правила новѣйшой критики; ибо въ теченіи 35 годовъ, отъ коли я по нѣмецки учитись й писати пересталемъ, — премоного въ всемъ измѣнилось; — а я стою до нынѣшней образованности нѣмецкаго языка и стиля, майже въ подобномъ отношеніи якъ н. пр. салдаты зъ арміи Маріи Терессы съ гарпономъ въ тѣсныхъ штанахъ и камапахъ, съ превеликою и тяжкою флиптою на плечахъ, до котрой нужно было огонь кремнемъ кресати, а флейтухи зубами роскусувати, — до нынѣшнихъ легонькихъ и свободныхъ приборовъ, и скорострѣльного оружія.

Моихъ школяровъ поручаю при слѣдующей классификаціи дружескому покровительству В. Преподобія, — и радбымъ ихъ обохъ пріймити въ домъ мой на празднины съ хорошими клясами; естъ бо то наше искреннѣйшое желаніе, и наглящая конечность нашего состоянія матеріалнаго, щобы въ будущемъ школномъ годѣ, оба нашіи сынове лекціями прыватными, себѣ и намъ, хотъ трохи помагали: —

Северіана гадаемъ перенести до 5-ой кляссы до Станислава, або Лвова, — Андроника же лишити въ Коломыѣ, подъ покровительствомъ В. Преподобія; про тоє уже отъ нынѣ усерднѣйше молимъ, щобы В. Преподобіе благоволило, обдумати благовременно, якую такъ зовимую кондицію гдесъ пры дѣтєхъ зъ школь низшихъ. —

Для насъ же самыхъ желаемъ видѣти доказъ Вашего дружелюбіа въ томъ, щобысте обоє въ время праздныхъ, нашъ домъ, — хотъ—бы лишь на 2—3. дны посѣтити, и насъ увеселити воехотѣли, — на що повозку нашу прыставимъ до услугъ Вашихъ. — Благоволѣти прылученый 1 ренск. В. А. передати до Редакціи „Кропила“ и доложити 10 Хг: яко предплату за 2-е чвертьрочіє, съ тымъ условіємъ щобы далшіи числа „Кропила“ подъ адрессою Fräulein Natalia Mogilnicka, per Solotwina in Babcze, — порядочно пересилали, ибо по числѣ 6. зъ дня 13-го русскаго Цвѣтня 1869, мы болше Числѣ не получили. — „Келсієва: аще возможно. —

Моя жена и дочки прылучають свое цѣлованіє и я надѣясь на скорый, благосклонный отвѣтъ поздравляю и цѣлую В. Преподобіє съ возлюбленною Викторією усерднѣйше

Преданнѣйшій почитатель

А. Могилницкій

Бабче 21/9 Юнія 1869. —

Лист (писаний на 2 стор. fol.) адресований до Аме́росія Шанковського в Коломиї. До листу додане ось яке пропам'ятне письмо на 4 стор. fol.:

Euere Excellenz!

In der 1-ten Periode des österreichischen Reichsrathes vom J. 1861. bis einschließlich 1865. habe ich die Ehre gehabt, — als Abgeordneter des galizischen Landtages an den Reichsräthlichen Berathungen, — unter der gloriwürdigen Präsidenschaft Euerer Excellenz Theil zu nehmen. —

Das Bewußtsein, — mit der loyalen Majorität des Reichsrathes, in allen, — die Verjüngung und Kräftigung eines Einheitlichen Österreichs bezweckenden Bestrebungen, bis an das Ende redlich und getreu ausgeharrt, — und nach meinen schwachen Kräften, auch werktätig, — wenn nicht ausgezeichnet, so doch wenigstens standhaft mitgewirkt zu haben, flößt mir zuversichtliches Vertrauen ein, daß Euere Excellenz meiner gegenwärtigen, Ehrfurchtsvollen Bitte, wohlgeneigtes Erhöhen schenken werden. Nach den neuesten Zeitungsberichten, sollen gegenwärtig in den, im Reichsrathe vertretenen Kron-Ländern, neue Bezirks-Inspektorate für Volks-Schulen creirt werden, — und die Ernennung der bezüglichlichen Inspektoren, dem Ressort Euerer Excellenz, als Minister des öffentlichen Unterrichtes zufallen. —

Die weit überwiegende Mehrzahl der, allezeit getreuen, der Einheitlichen Monarchie und dem Hohen Kaiserhause allgetreu ergebenden ruthenischen Bevölkerung in Ostgalizien, giebt sich der süßen Hoffnung hin, — daß der, durch die Reichsräthliche Majorität verworfene, — ominöse §. 75. des neuen Schulgesetzes, nach welchem der, für Österreich als Einheitlichen Staat destructiv wirkende, exclusiv polnische Schulrath in Galizien, mit einer breiteren Wirkungssphäre ausgestattet werden sollte, — die Allerhöchste Sanktion nicht erhalten, — und daß folgerecht, die neuen Bezirks-Inspektoren für Volksschulen, so wie in anderen Kronländern, — auch in Ostgalizien von Euerer Excellenz ernannt werden würden. —

Indem ich auch nach dem Zurücktreten von meiner vorigen politischen Laufbahn, — in meiner gebirgs-ländlichen Zurückgezogenheit, — alle wichtigere, Wohl oder Wehe für mein geliebtes engeres Vaterland bringenden Gesetze und Institutionen, — wie solche von der konstitutionellen Vertretung der Kronländer und der Monarchie ins Leben gerufen werden, — und die Stimmung der Bevölkerung, mit der solche entgegengenommen werden, mit prüfendem Augenmerk zu verfolgen nicht unterlasse, so gebe ich hiemit nur der allgemeinen Stimmung der weit überwiegenden Mehrzahl der ruthenischen Bevölkerung Ostgaliziens, getreuen Ausdruck, wenn ich freimüthig und unumwunden behaupte, daß der polnische Landes-Schulrath in Lemberg, mit seinen ausgeprägt polnischen centrifugalen Tendenzen, wie für das einheitliche Interesse der Monarchie destructiv, — ebenso für Förderung einer, den vitalen Bedürfnissen der ruthenischen Bevölkerung Ostgaliziens zusagenden, fortschrittlichen Aufklärung der Volksschulen, — erschwerend, störend, hindernd, ja! geradezu vernichtend wirke;

indem aus allen Vorkehrungen und Veranstaltungen dieses Schulrathes die unleugbare Tendenz hervorleuchtet; die ruthenische Jugend mittels der Volksschulen zu entnationalisiren, selbe durch eine fast terroristische Aufoktroisirung des Polenthums in das polnische Lager hinüberzuführen, und auf diese Art, brauchbare Materialien für ein chimärisches, innerhalb der Gränzen vom J. 1772. herzustellendes Pohlen, vorzubereiten. —

Laut sprechende Beweise für die Grundhültigkeit dieser letzten Behauptung liegen offenkundig zu Tage, an den meisten Pfarr- und Trivialschulen Ostgaliziens, welche in den letztverfloßenen Jahrzehenden, — hauptsächlich und fast ausschließlich, durch unablässige Bemühungen des Hochw. grk. Metropolitan- Konsistoriums, durch lobenswerthen, uneigennützigem, und durch thätige Mitwirkung einiger k. k. politischen Beamten, ins Leben gerufen, und zu einem erfreulichen Gedeihen emporgebracht worden waren; — die aber gegenwärtig, unter den Auspicien des polnischen Schulrathes nicht nur nicht fortgeschritten, sondern vielmehr derart gehungen (?) sind, daß die einstige Anzahl der schulbesuchenden Jugend von 70 - 80, gegenwärtig bis auf 10 - 5. zusammengeschrumpft ist, nicht etwa aus bloßer Fahrläßigkeit der schulpflichtigen Kinder und ihrer Eltern, sondern hauptsächlich aus dem Grunde, in dem viele Lehrerstellen an ruthenischen Volksschulen mit Individuen besetzt werden, die mit einer sehr oberflächlichen Kenntniß der ruthenischen Sprache und Schrift ausgerüstet, die ruthenischen Sprach- Gegenstände, als geringfügige Nebensache, als obiectum odiosum, als malum necessarium neben dem hoch getragenen polnischen behandeln, — und überhaupt ihre Aneignung zum Lehrfache nach dem Ermessen des polnischen Schulrathes, sich nicht in einem pädagogischen Lehr- Institute, oder in einer vieljährigen tüchtigen Schulpraxis, — sondern anderswo — auf dem Felde der vermeintlichen „Ehre“ in den Jahren 1863—1864. erworben haben. Nicht unbegründet erscheinen demnach die allgemeinen Befürchtungen der Ruthenen, daß falls der §. 75. des neuen Schulgesetzes nach dem Wunsche der polnischen Fraktion im Reichsrathe die Allerhöchste Sanktion erhalten, — und die neuen Bezirks-Inspektoren für Volksschulen, durch den polnischen Schulrath Creirt werden sollten, die volksthümliche Schulbildung der ruthenischen Jugend, eigentlich vollends zu Grabe getragen werden würde.

Eben deßhalb aber erscheinen umso begründeter die lauten Wünsche der Ruthenen, damit diese Bezirks-Schul-Inspectorate, mit volksthümlichen, dem Ruthenenthume mit Liebe zugeneigten Schulmännern, und zwar durch Euere Exellenz besetzt werden. —

An intelligenten, tüchtigen Schulmännern aus dem Schooße der ruthenischen Bevölkerung wird sich gewiß kein Mangel herausstellen; denn nur die offenkundige politisch-antinationelle Tendenz des polnischen Schulrathes, und seiner Schöpfer und Protektoren hat es verstanden, viele solcher ruthenischen Schul-

männer in der letztverfloßenen Zeit zu verunglimpfen, und selbe vom Schauplatze ihrer verdienstvollen Thätigkeit zu verdrängen.

Bei dem Umstande, als meine zwei jüngeren Söhne an dem städtischen Untergymnasium in der Kreis-Stadt Kolomea studiren, habe ich Gelegenheit gehabt einen Schulmann kennen zu lernen, der unter den, für Bezirks-Schul-Inspektorate geeigneten Schulmännern, einen der ersten Plätze einzunehmen, mit vollem Rechte verdienen dürfte. — Es ist dieß der, zwar noch junge, aber eben deßhalb strebsame, — Energievolle, und unermüdet thätige griech. kathol. Welt-Priester Ambros Szankowski; der, obgleich in Anbetracht seiner Dienstjahre, unter den wirklichen Klassen Lehrern einer der später Angestellten — dennoch durch seine ausgezeichnete didaktische Befähigung, durch gediegene wissenschaftliche Ausbildung, — und durch sein allseitig taktvolles pädagogisches Benehmen es dahin gebracht hat, daß ihm trotz manigfacher widersprechenden Partheilichkeiten, — durch den polnischen Schulrath selbst, die Direktion des Untergymnasiums in Kolomea, anvertraut wurde, welchen Posten er bereits ins zweite Jahr, zur allgemeinen Zufriedenheit der vorgesetzten Behörden, und der interessirten Bevölkerung ehrenvoll und erfolgreich verwaltet. — Seine gründliche wissenschaftliche Kenntniß der ruthenischen und polnischen Sprache, und seine makellose Loyalität, eignen ihn für den Posten eines Bezirks-Schulinspektors vorzüglich an; — und auch der Umstand, daß er gr. kath. Weltpriester ist, kann seiner Beförderung zu diesem Posten keineswegs hinderlich in den Weg treten; da es eine erwiesene, allgemein bekannte Thatsache ist, daß der allergrößte Theil des so zahlreichen griechisch — katholischen Klerus in Ostgalizien, — mit allerwenigsten Ausnahmen, von allen separatistischen, reactionær — ultramontanen Treiben fern stehend, — dem gemäßigt liberalen Fortschritte der Neu-Zeit huldiget; — und es nur den unabläßigen Machinationen der, eine exclusiv polnische Politik betreibenden Parthei, im Lemberger Landtage, in der polnischen Tagespresse, und leider! auch hie und da in den Reihen des galizischen polnischen Beamthums, von Zeit zu Zeit gelingen konnte, — diesen griech. katholischen Klerus in den Augen der h. Regierung zu verdächtigen, — und ihn durch tumultuarische Beschlüsse einer erkünstelten Majorität im Lemberger Landtage, aus dem Felde seiner berufsmäßigen, und beliebten Thätigkeit beim Volksschulwesen zu schlagen. Da übrigens, so wie in den meisten Schulbezirken Ostgaliziens, auch, und, vorzugsweise in den zwei nächstgelegenen Schulbezirken, namentlich Kolomea und Kossow, die Anzahl ruthenischer Ur-Einwohner zu den später eingebürgerten Pohlen, nach statistisch verlässlichen Daten sich wie 100: 3, verhält, und der polnische Schulrath, nach Verdrängung ruthenischer Schulmänner, die offen gewordenen Lücken, durch einen künstlich und mühsam aufzutreibenden Nachschub aus den masurischen Kreisen Westgaliziens auszufüllen sich bemüssiget sieht; So erscheint es logisch konsequent, — billig, und der sovielmahl feyerlich ausgesprochenen, und hochgehalte-

nen Gleichberechtigung der Nationalitäten entsprechend, — streng gerecht, und gebietherisch nothwendig, damit diese Distrikts-Schulinspektorate mit volksthümlichen — ruthenischen Itelligenzen besetzt werden. —

Vom heißen Wunsche für ein möglichst ersprießliches Gedeihen unserer Volksaufklärung durch Hebung der Volksschulen, — beseelt, nehme ich mir die Freiheit, die Aufmerksamkeit Euerer Excellenz, auf den oben nahmhaft angeführten provisorischen Gymnasial-Director in Kolomea zu lenken, — und ihn bei Besetzung der Bezirks-Schul-Inspektorate in Kolomea oder Kossow Dero hochgeneigter Huld wärmstens anzuempfehlen. —

Mit ausgezeichnete Hochachtung Euerer Excellenz Ehrfurchtsvoll ergebenster Diener

Anton Ritter von Lubicz Mogilnicki
gewesener Reichsraths — Abgeordneter grkath. Pfarrer in Babce.—

74. Лист Омеляна Партицького до Амвросія Шанковського, писаний дня 23 (11) VI 1869 р.

Всечестнѣйшій Господине!

Выдѣль „Просвѣты“ почитує собѣ за честь, запросити Васъ до вступленя въ члены нашего товариства. Прилучена „Одозва“ вразъ зъ статутами¹⁾, поясняютъ задачу нашего дѣланя, а надрукована книжочка „Зоря“²⁾ послужить доказательствомъ, що товариство наше до осягненя великои своєї задачи по силамъ своимъ щиро приложити ся хоче.

Скромное число членѣвъ „Просвѣты“ а ѿдъ того и невеличкѣй засобы нашѣ не дозволяютъ теперь частѣйше, якъ толькѣ въ неозначеныхъ речинцяхъ выдавати популярнѣ книжочки для нашего народу. Но коли число народолубцѣвъ около насъ побольшитъ ся и членѣвъ „Просвѣты“ стане богато, тогды сполученими силами доспѣємо скорше нашої задачи и зможемо лучше вплинути на розвѣй тыхъ силъ народныхъ, которѣ де инде такъ красно и величаво за помочию науки розбудили ся.—

Книжочки наши, по мѣрѣ числа членѣвъ, въ цѣнѣ заєдно знижати ся будуть. Въ книжочкахъ тыхъ заступлена буде на перемѣну, часть богословска, наукова, белетристична, господарска и лѣкарска. Присыланье матеріялѣвъ въ котрѣй небудь изъ наведеныхъ галузей приймає Выдѣль „Просвѣты“ зъ найусерднѣйшою подякою и не замедлитъ похѣснувати ся ними у своихъ выданахъ.

¹⁾ Уставъ товариства „Просвѣта“ у Львовѣ. 1868.

²⁾ Зоря. Читаночка для сельскихъ людей. Книжочка перша. У Львовѣ. 1869.

Правописъ у видаванихъ нами книжочкахъ уживати ся буде заєдно така, яка у школахъ народныхъ заведена.
Львѡвъ 11 (23) Червця 1869.

Въ имени Выдѣла:

О. Партицкій

секретарь товариства.

Лист писаний на 2 стор. 4^о.

75. Лист Антона Могилянцѣкого до Амвросія Шанковського, писаний дня 8 VII 1869 р.

Ваше Високо-Преподобіе! Почтеннѣйшій Господине!

Еще 19-го лат.: Юлія с. р. выправилъ я письмо до В. Преподобія, въ котромъ прилученый былъ отписъ моего письма и Рецеписи, яко Ему дѣйстно было переслано; письмо сіе до Вашего Преподобія, шло зъ Солотвины 21-го Юлія, а 22-го должно было прійти до Коломыѣ, бо такъ все мои, и инныи корреспонденціи межи Солотвиною а Коломыею пересилають ся. Отвѣта, або прынаймнѣе вѣсти о полученіи моего письма надѣялъ ся я тѣмъ певнѣйше, бо в письмо мое вложили быль предплату за II Четвертьрочіе 1869. на „Кропило“ а такъ хотябымъ прямого отвѣта не удостоились ся, задержаная числа Кропила могла я уже доси получитьи. Про тоє я послалъ рекламацию Nachfrageschreiben еще $\frac{2}{7}$ — якъ на сторонѣ отворотнѣй Рецеписсы видно, — но и на тую нѣтъ отвѣта! Зъ того всего насувасть ся менѣ догадка, чи може письмо мое до В. Преподобія, чиновники почтовый, — извѣстнии враги нашіи Ляхоманы, для того гдєсь не загирили, що поважились ся, на земли рускѣй, послати оное пѡдъ русскою Адрессою? — Про тоє упрошаю усиленѣйше, въ сей часъ отворотною почтою дати менѣ отвѣтъ хотьбы и найскоршій, въ кѡлькохъ словахъ: „дѡйшло — ли сіе письмо до рукъ? — або нѣтъ? бо я гадаю отнестись до Дирекціи почтовой въ Львѡвъ, зажелати строгого изслѣдованія, и потягнути до строгои отвѣчательности той Урядъ почтовый, где спроневереніе моего письма покажетъ ся: — По моихъ школярей, коло 15-го с. м. чей самъ прїѣду, и лично точнѣйше побесѣдуємъ, тымъчасомъ прошу извинити мою наступчивость, и пріняти благосклонне искренное почитаніе, отъ

преданнѣйшого друга

А. Могилянцѣкого

Бабче 8-го лат. Юлія 1869.

Лист писаний на 2 стор. 8^о.

76. Лист Антона Могилянцѣкого до Амвросія Шанковського, писаний дня 13 (25) VIII 1869 р.

Ваше Преподобіе! Многоповажаемый Господине!

При начинаніи празднствъ, коли школярѣвъ моихъ домѡвъ забералємъ, просилъ я В. Преподобія, чи не былобы возможно,

выклопотати для Андроника якусь лекцію приватну, а тымъ мѣй тягаръ улекшити? Тое прирекliste В. Пр. менѣ майже положительно. Праздники исчезли въ слотѣ и бѣдѣ, по нашей простѣйшій пословицы: „якъ песся слина“ а теперъ настыгла нова журба где и якъ школярѣвъ помѣстити? — Если былабы певна надежда на лекцію для Андроника, то не вагал-бымъ съ привезьти его до Коломыѣ, но если нѣтъ, — то легкше намъ клопотати ся обома въ одну, — якъ въ двѣ розличныя стороны! — Прощу про тоє умилно мене въ томъ вопросѣ чѣмъ скорѣйше завѣдомити. —

Въ справѣ притязаніи Возлюбл. Викторіи о 1000 ренск. посагу по ус. Отцу, въ Грушцѣ, — писалъ менѣ на новѣйшихъ дняхъ женихъ Іоаннъ, що наслѣдники (Erben) собрали ся были 15/3 аугуста с. р. у Нотара въ Станѣславѣ, щобы заходящіи споры залагодити. Зъ того описанія позналъ я, що цѣла тая процессія совершила ся, безъ прыналежного пляпа и прывода, про тоє не отнесла, и не могла отнести желаемого успѣха. — Притязаніе Викторіи до помянутыхъ 1000 ренск. може осуществитись единственно черезъ точное наблюденіе слѣдующей формальности, на котру то женихови Іоаннови инструкцію уже послаемъ: „Послѣднее завѣщаніе пок. Отца Вашего не есть юридически — формальный „Testament“ — але такъ зовимый „Kodizill“ — а яко такіи може на желаніе основное наслѣдниковъ, въ поодинокихъ точкахъ, або и в цѣломъ содержаніи перемѣненъ быти. Вдова матеръ съ дѣтьми мають залежати рѣшително, щобы Нотаръ такъ зовимую: пертракцію массы (Verlassenschaftsabhandlung) чѣмъ скорѣйше и совершенно перепровадилъ. —

До протокола тои пертракціи должна Матеръ сложити сознаниє (deklaracye) колко посагу Викторіи обѣтцали? колко дали? а колко еще належитъ ся? — Така декларация буде первою правною podstawoю (rechtliche Basis) притязаніи Викторіи. — На подставѣ того протокола, выдасть Судъ Толмацкій, яко Инстанція опѣкунча, Декретъ наслѣдія (Erbschafts- oder Einantwortungsdekret) всѣмъ наслѣдникамъ до рукъ окромѣшно, — и даже тогда буде Викторіа имѣла въ рукахъ правное и непобѣдимое оружіе, притязаніе свое и тогда благоуспѣшно осуществити, еслибы прочіи наслѣдники тоє оспоривали. — Безъ того всякій трудъ, и всякіи клопоты осталибысь тщетныи, — и только соблазнительный раздоръ межи членами родины увеличил-бы ся! Дикую напастливость Ксенофона я уже помоглъ трохи утихомирити. — О моемъ состояніи, если оное Васъ заняти може, скажу слѣдующая: Постоянна губителна слота сдѣлала намъ кривды въ сѣнѣ и збѣю близъ на 300 ренс. В. А. и прыдивляемъ ся въ отчаяніи, якъ все гныє и пропадає. — За тоє позвожденіе дѣтей нашихъ, Богу благодареніе, обернулось къ лучшему: — Маркіанъ остановилъ ся порядочнымъ питомцемъ. О позвожденіи Александра въ школѣ офицерскѣй, прылучаю Вамъ отписъ письма, яке получилимъ, зъ Пешт-Будина отъ

честного и достовѣрного Священника, которого нарочно просилъ, щобы менѣ прислалъ о Александрѣ положительную и вѣрную вѣсть, — бо при подобныхъ пытомахъ доносахъ Александра все ми ся насувала гадка: *Cisero pro domo sua!* —

Що чувати за Надзоры повѣстовыи школьны? и що бѣльше нового и занимателного, напишѣть менѣ широко, а письмо, Ваше буде осолодою моихъ клопотѣвъ. —

На мое болящое ухо и око — спровадилемъ лѣвки отъ славного Гомеопаты Dr. Luze in Coethen, и тыми лѣчу ся.

Пріймѣть усерднѣйшое цѣлованіе отъ мене и цѣлои родини

Люблящій Васъ Стрый
А. Могилницкій

Бабче 25/13 Аугуста 1869.

Лист писаний на 2 стор. 8^о.

77. Лист Антона Могилницкаго до Амвросія Шанковського, писаний дня 16 (14) IX 1869 р.

Ваше Преподобіе! Многоповажаемый Господине!

О половинѣ мѣсяця Аугуста послалъ я В. Преподобію черезъ почту мое прошеніе о благосклонну порадѣ, чи моглбымъ моего сына Андроника записати на текущій годъ до 3-ои класы гимназіальной въ Коломыѣ подъ условіемъ, если былабы надежда на яку лекціюку приватну, якъ менѣ тоє В. Преподобіе изустно пріобрѣтцяти благоволили. — Адресса того листа, била написана точно по нѣмецки, про тоє не сомнѣваюсь, що самъ листъ уже на другій день былъ въ рукахъ В. Преподобія. Но отвѣта, — и самого малѣйшого, до нынѣ не получилъ. — Зъ той причины видѣль ся я прынужденъ Андроника вразъ съ Северіаномъ отдати до гимназіи въ Станиславовѣ, а тымъ поводъ до ожиданія отвѣта, властиво самъ собою окончилъ ся. — Но тоє неустанно мене непокоитъ, що незнаю, зъ якои причины я не удостоилъ ся отвѣта? — коли цѣлкомъ не почуваю ся до того, щобы або я самъ, або мои сынове прогрѣшились: —

Понеже менѣ дружескія отношенія къ В. Преподобію, и кромѣ всякого собственного интереса суть дорогоценная, — про тоє дерзаю нынѣшнымъ моимъ письмомъ отношеніе сіє возобновити, и о причину отказанного отвѣта дружески впросити. — Я и моя жена болше слабуемъ якъ есьмы здоровы, — но Богу хвала, що еще животѣемъ! Прочая вся: суєта, печаль, и воздыханіе!

Пріймѣть обоє отъ мене и цѣлои родини, усерднѣйшое цѣлованіе

Съ искреннымъ почитаніемъ
преданнѣйшій Другъ
А Могилницкій

Бабче 16/4 Септемврія 1869.

Лист писаний на 2 стор. 8^о.

78. Лист Миколи Лісікевича до Амвросія Шанковського, писаний дня 19 IX 1869 р.

Вильна. —

Любезнѣйшій другъ Амвросій Петровичъ!

Послѣднее Ваше письмо путешествовало больше какъ двѣ недѣли по различнымъ странамъ Австріи и Россіи. Было въ Черновцахъ а послѣ въ Варшавѣ а послѣ Брестъ и такъ далѣе. Кажется вся вина въ адрессѣ. Пишите въ будуще по русски и по нѣмецки: Wilna in Russland, тогда ваши почтитіоны не умѣющіе по французски не пошлютъ его до Черновець. Я получилъ это письмо еще въ теперѣшней моей квартирѣ, но съ 29 Сентября (русск. ст.) буду жить на: „Большой. Домъ прелата Нѣмекши N. 8. квартиры Nръ 4. на 3-омъ этажѣ“. Это мой будущій адрессѣ. У насъ въ Вильнѣ все по старому. Бурачинскій еще естъ здѣсь. Головацкій ничего не дѣлаетъ. Въ Прагу не ѣздилъ, хотя получилъ высочайшее разрѣшеніе потому что „денегъ“ на дорогу не дали. Онъ привыкъ ѣздить на казенный счетъ. Ольга будетъ такимъ образомъ сидѣть цѣлый годъ, пока не приѣдетъ за ней самъ папаша. (Быть можетъ, „на казенный счетъ“). Я говорилъ съ нимъ на счетъ Вашей бursy, но онъ не думаетъ о такихъ мелочахъ писать въ Москву. На дняхъ переѣзжалъ туда нѣкій Рожанковскій зъ Черновець въ Петербургъ въ духовную академію. Гринчакъ еще не женился. Я развлекаюсь какъ могу. Часто играю или какъ здѣсь говорятъ „дуюсь“ по цѣлымъ вечерамъ въ преферансъ. Днемъ играю на билиардѣ, читаю газеты, гуляю и такъ уходить время и проходитъ Heimweh. Чтобъ меня на каникулы опять отпустили въ Галицію, сомнѣваюсь. Не умѣю приобрѣсти себѣ милости начальства. Усовъ не хочу сбрызнуть и мундира не покупилъ еще до сихъ поръ. Здѣсь это преступленіе.

Ваша „згода съ Поляками“ смѣшна. Получаетъ ли Ваша жена „Базаръ“? Госпожѣ Осадцовой и всѣмъ въ Дорѣ, если ее случайно гдѣ увидите мой поклонъ. Въ нашемъ государствѣ все мирно и смирно. Войны не предвидится.

Всѣмъ Честнымъ знакомимъ кланяйтесь. Васъ цалую сердечно Вашъ искренній другъ

Н. Лисикевичъ

19 Сент. Г. 1869.

Лист писаний на 4 стор. 8°.

79. Лист Дмитра Лойванюка до Амвросія Шанковського, писаний дня 9 X 1869 р.

Львовъ 9. лат. Октября 869

Всечестнѣйшій Отче!

Вчера ажъ узналъ я, ня якѣмъ кони ѣду — вчера ажъ узналъ я що въ Недѣлю приступають насъ десять до посвященія. Цѣлый майже тыждень збували насъ ни симъ ни тымъ,

хотай еще въ Неделю т. е. 3. прійшло позволеніе на десять, що ихъ можна святити.

Тымъ недовольный отнеслись повторно телеграфично до Вѣдня щобы Нунцій конечно выробылъ позволеніе всѣхъ святити — а есть насъ 23, а и еще двоухъ мае прійти; — но Нунцій отвѣтилъ, що ѓнъ неможе ничего дѣлати, доки зъ Риму о томъ дѣлѣ шо писемного неотримае. Такъ протяглося ажъ до Середи — а мы сидѣли безъ всякого затрудненія и тѣлько гроши тратили; недавали бо намъ вѣкту а тѣлько помешканье. За богато було намъ вже такъ долго чекати а еще въ той непевности чи прійде и колы прійде позволеніе всѣхъ святити. Дятого телеграфовалисьмо въ середу на свѣй власный коштъ но просто до Риму — але и до нынѣ нема ѓповѣды. — Въ клопотѣ були и сами крилошаны, бо скликали кѣлько люда, а теперъ кажуть имъ седѣти незнати на яке и шо. Дятого урадили въ Четверъ на сесіи, щобы святити десять на шо вже есть позволѣнье, а решта най чикають на ѓповѣдь зъ Риму; но якже тутъ vybrати тыхъ десять, колы кождый зъ двайцять и трохъ ѓднаковй мае претенсїи — щобы отже небуло кривди и щобы собѣ никто немариковалъ, постановили жребіемъ означити тыхъ десять. Въ Пятокъ ѓбувалося лѣсованье и я щастливо вилитѣлъ такожъ зъ урни с. е. зъ цилѣндра, и неувѣрити, якъ мя то утѣшило, що вже дальше небуду въ такой непевности оставати. Нынѣ маеъмъ вже реколекції — а въ Неделю отримаемъ первое посвященіе. — Препоручене мнѣ Вами дѣло ось такъ стоить: довѣдовальемъ ся у Дра Огоновского взглядомъ термѣну въ Грудни, онъ мовилъ, що на то нема властиво жадного термѣну — а особливо въ Грудни на то не часъ. Часъ къ тому есть теперъ и при кѣнцы другого курсу — а такожъ здаемуся шо и въ Мартѣ меже польскими а русскими святами. — То само чульемъ такожъ и ѓтъ одного бувшого профессора при школѣ реальной а теперъ питомця, котрый съ тымъ досить добре ознакомленъ. — Въ Четверъ и Пятокъ т. е. 7. и 8. ѓбувалася остатечна судова пересправа Дѣдицкого взглядомъ переступленія прасового — а тое переступленіе въ тѣмъ було, що ѓнъ въ „Словѣ до Громади“¹⁾ сельскій народъ пѣдбуровалъ противъ жидѣвъ и лацѣньскихъ ксьендзовъ — а друге, що пѣдбуровалъ противъ соймови. Пересправа велася на рускѣмъ язѣцѣ, — предсѣдателемъ булъ Русинъ Лѣтинскій — заступникъ прокуратора Якубовскій — а далѣй 13 присяглихъ судій, меже котрыми и жидѣвъ можна було достерегчи. Боронилъ ся и самъ Дѣдицкій досить добре — але боронилъ го и доцентъ зъ всеучилеца Добрянскій дуже хорошо. — Цѣлыми годинами говорилъ якъбы зъ катедры и дуже хорошо збывалъ актъ оскарженя — такъ шо неможнася було его вѣтїйству наслухати, — а то тимъ бѣльше, шо такъ молодой человекъ, а може еще и

¹⁾ Слово до Громады. Простолудный додатокъ до „Слова“ — виходило під редакцією Богдана Дідацького.

первый разъ въ оборонѣ такъ публично выступилъ, — а притѣмъ якъ либерально и неустрашимо о полѣтницѣ розправлялъ? то до подивленія — а наконецъ що ся и Полякамъ подобало — апелювалъ до згоды мовячи: „непѣдбуряе редакторъ нарѣдъ, но власне до згоды загрѣвае, до згоды, о котрой вже и нашѣ послѣ на соймѣ трактуютъ, — и слыбы власне теперь зъ вашей вины Панове судѣи присягліи Редакторъ мусѣлъ бы бути на кару засуженымъ, незнаю, яковбы то вчетатлѣнїе на сердцахъ русскихъ здѣлало“. — Якъ выпалъ засудъ того еще не знаю. —

На ординацію явилъ ся такожъ и Заклѣвнскій бувшій вѣроятно сунплентомъ въ Станиславѣ; ѡнъ оженилъ ся такой въ Пуылѣ. — Ту вже и кѡнчу и съ почтенїемъ пишу съ нижайшій слуга

Димитрій Лойванюк.

Госпожи Директоровой цѣлую руцѣ и складаю мое нижайшое почтенїе!

На боцї:

Где перебувае Заревичъ? потребую до него написати, чи въ самой рѣчи иде зъ Березова? щобымъ певно зналъ и колы? — Що робить прошу Ясѣо?

Назаревичъ чулъ емъ матури незробилъ!

Лист писаний на 4 стор. 8^о.

80. Лист Івана Саноцького до Амвросія Шанковського, писаний дня 20 X 1869 р.

Всечестнѣйшій и Высокоповажный Отче!

Защиченый довѣрїемъ Вашей Всечестности зайнявѣмся розпродажею книжочокъ, присланныхъ на руки Высокопреподобного крылошанина Отца Шанковського. Но число одержанныхъ екземплярѣвъ выносило ино 107 а не 120 якъ зъ листу вычитавемъ; получивѣмъ бо зъ рукъ О. Теодозїа лише 67 книжочокъ, зъ рукъ ученика 8-ой класы Деметріа Вахняка 17, а ѡтъ ученика Радевича, мешкаючого у О. катехиты Теодозїа 23 книжочокъ. Всѣхъ разомъ мавъ емъ затымъ 107, зъ котрыхъ мимо найусильнѣйшого старання ажъ нинѣ рештку розпродати удаломися, по цѣнѣ 10 хг за одинъ примѣрникъ. Загальна сума зѣбранныхъ зъ розпродажи книжечокъ грошей есть 10 fr 70 хг А В котрїй въ залученю переслати честь маю. Перепрашаючи Вашу Высокоповажнѣсть за такъ долгу зволюку съ ѡтсылкою, що приписати треба тупой продажи, менше й неретельности купующихъ, осмѣляю ся Вашей Высокоповажности писатися найнищимъ слугою

Станиславъ 20-го Октобрїа 1869

Ив. М. Саноцкій.

Лист писаний на 3 стор. 8^о.

81. Лист Миколи Лісікевича до Амвросія Шанковського, писаний дня 1 XII 1869 р.

Вильна. —

Амвросій Петровичъ Любезнѣйшій другъ!

Не желаю я, щобъ письмо сіе опоздало и чтобы такимъ образомъ мои благожеланія, которыми я Васъ въ день Вашего Ангела буквально засыпать хочу, не потеряли должнаго значенія, но если это случить ся, извините любезнѣйшій другъ. Рукою болѣлъ я, и то десницею моею, всю недѣлю и не могъ писать раньше. И такъ „поздравляю“ Васъ любезнѣйшій другъ по просту, по здѣшнему обычаю, „съ Ангеломъ“ Вашимъ, если онъ случайно какъ Медіолянчикъ не уѣхалъ на римскій соборъ. У насъ продолжается хаосъ объ чемъ непременно знаете изъ Narodów-ки. Наше новое начальство, пріѣхало уже въ Вильну, вчера. Батюшкова давно уже нѣтъ. Этотъ нашъ новый Попечитель должны Вы знать „поповичъ“ кончившій курсъ, духовной Московской академіи. Его фамилія Сергіевскій Видите куда лѣзутъ въ Россіи „поповичи“ а есть ихъ слава Богу 600.000. т. е. два жды столько какъ дворянства. Съ временемъ, какъ люди любящіи работать и учиться засыпятъ они всѣ духовные и гражданскіе и военные чины и здѣшняя Русь будетъ похожа на Галичскую. Гринчакъ еще не женился. Свадьба ради нечаянной смерти отца невѣсты отсрочена. Головацкіе живутъ мирно и смирно и копятъ рубли на рубли. Я живу немножко шумнѣе чѣмъ въ прошлый годъ, но всетаки скучно безъ старыхъ друзей и знакомыхъ. Усы всегда еще ношу, но мундиръ приказалъ я себѣ уже сшить. Бурачинскій всегда еще въ Вильнѣ и не получилъ обѣщаннаго мѣста. Начальство его по акцизному сбору смѣнилось, а новое не признаетъ старыхъ обѣщаній. У насъ видите все зависитъ отъ начальствъ. Какъ Вамъ живетъ любезнѣйшій другъ. На дняхъ надѣюсь получить отъ Васъ письмо. Давно Вы не писали ко мнѣ. Еслибы не „Слово“ ничего я о Галичинѣ не зналъ бы. Всѣмъ знакомымъ въ Коломыѣ и окрестности глубочайшій поклонъ. Не забудьте о П. Павлюсевичахъ и Нижанковскомъ.

Цѣлую Васъ сердечно и остаюсь Вашимъ
искреннимъ другомъ

Н. Лисикевичъ.

1 Декабря 1869.

Лист писаний на 4 стор. 8^о.

82. Лист Миколая Лісікевича до Амвросія Шанковського, писаний дня 1 XI 1870 р.

Любезнѣйшій другъ Амвросій Петровичъ!

Вопервыхъ очень Вамъ благодаренъ за то, что Вы мнѣ сдѣлали маленькую пріятность, ибо взять лежащія въ карманѣ безъ всякаго точнаго опредѣленія деньги и послать ихъ самому

лучшему из моих друзей именно тогда когда они Вамъ могутъ быть полезны, это доставило мнѣ большое удовольствіе, большую пріятность. Желаю только, чтобы и Вы любезнѣйшій другъ вовсе не стѣснялись этимъ такъ называемымъ одолженіемъ. Деньги высланы чрезъ Богдана Андреевича¹⁾ и Вы должны ихъ получить уже размѣненныя въ продолженіи этой недѣли. Съ моей стороны прошу Васъ любезнѣйшій другъ въ своихъ письмахъ ко мнѣ объ этихъ деньгахъ никогда не упоминать ни словомъ. Только въ случаѣ „не полученія“ таковыхъ извѣстите меня, чтобы я могъ взыскивать съ почты. На счетъ возвращенія ихъ замѣчаю, что еслибъ я въ будущемъ иначе не распорядился а между тѣмъ переселился туда, гдѣ нѣтъ ни кашлю ни уроковъ и пр. то Вы, если у Васъ будутъ когданибудь лишнія деньги, передайте таковыя отъ бл. п. Н. Л. въ братство св. Николая въ пользу бѣдныхъ Перемышльскихъ учениковъ. Тѣмъ кончаю эго дѣло на всегда и прошу Васъ не упоминать объ немъ.

Изъ новостей сообщу Вамъ, что сегодня пріѣхалъ сюда Ливчакъ сирѣчь „Страхопудъ“²⁾ на должность библіотекаря при здѣшней библіотекѣ. Я очень радъ, что прибылъ одинъ человекъ, съ которымъ могу потолковать о рѣчахъ русскихъ. Изъ прочихъ нашихъ Галичанъ пріѣдетъ въ Ковну Витошинскій на мѣсто Грынчака, уѣхавшаго въ Москву въ Лицей Леонтьева.

Погода у насъ прескверная. У Васъ было чрезъ три мѣсяца по крайней мѣрѣ 10 ясныхъ дней. У насъ ни одного. Снѣгу еще нѣтъ, хотя въ Петербургѣ, какъ говорилъ Ливчакъ давно уже снѣгъ выпалъ. Головацкіе живутъ одинаково. Бурачинскій авансоваль на вицебухгалтера съ 1000 р. жалованья, и кромѣ того получаетъ около 800 за должность надзирателя въ равинскомъ училищѣ. Видите какъ нѣкоторыхъ fortuna juvat. Я никому впрочемъ не завидую и кабы не кашель я былъ бы доволенъ.

Съ тѣмъ цѣлую Васъ сердечно
Вашъ искренній другъ
Н. Лисикевичъ.

Вильна 1. Ноября 1870. г.
Лист писаний на 4 стор. 8°.

83. Лист Миколи Лісікевича до Амвросія Шанковського, писаний дня 7 II 1871 р.

Вильна 7 Февр. 1871. года.

Любезнѣйшій другъ Амвросій Петровичъ!

Извините любезнѣйшій другъ мой, что письмо мое писанное къ Вамъ по случаю именинъ не дошло Васъ. Вотъ въ чемъ

¹⁾ Дідицького.

²⁾ Натяк на се, що Йосиф Н. Ливчак видавав у Відні політично-сатирично-гумористичну часопись „Страхопуд“ від 28 марта 1863 р.

дѣло. Когда я пишу къ Вамъ и къ Всепочтеннѣйшей Вашей Государынѣ тогда страхую, когда же пишу къ Вамъ или къ другимъ знакомымъ посылаю письмо обыкновеннымъ путемъ. Предъ Вашими именинами отправилъ я письмо къ Вамъ и того же дня къ брату моему. Оба эти письма пропали такъ какъ братъ мнѣ уже писалъ что этого письма не получилъ. Кажется что какой небудь почтамскій дуракъ изъ за 30 коп. бросилъ оба письма вонъ а деньги въ карманъ. Вотъ какъ плохо принимать на службу въ почтовомъ вѣдомствѣ людей не знающихъ цѣны письму. Извините меня любезнѣйшій другъ что я этого письма къ Вамъ не страховалъ.

Уже въ будущемъ всегда буду страховать.

Если же письмо это попало въ руки Вашихъ польскихъ шпионовъ, что также быть можетъ то не тревожьтесь. Въ немъ кромѣ выраженій моей преданности и благожеланій Вамъ ничего не было подозрительнаго.

Слава Богу въ этомъ году получаю „Слово“ правильно и кое, что знаю что у Васъ дѣлается. У насъ морозы небывалые, снѣги ужасные словомъ прехорошая зима. У Васъ, кажется, также зима какъ слѣдуетъ.

И такъ Згарскій директоромъ Семинаріи въ Станиславовѣ. Откуда такое довѣріе къ нему и почтенной рады школьной? Вашей номинаціи или собственно утвержденія ожидаю каждаго дня, но до сихъ поръ „Слово“ молчитъ.

Неужели „ложь преодолѣть истину“ и подлые интриганы успѣли помѣшать Вамъ? Если такъ, тогда у Васъ уже близко царство Антихриста и я въ Галицію и ногою вступить не пожелаю, пока такіе у васъ будутъ продолжаться.

Головацкіе и Ливчаки здоровы и я кое-какъ держусь въ этомъ году.

Нижанковскому и кому еще не помню поклонъ. Пишите любезнѣйшій другъ ко мнѣ. Это безопасно, кажется.

Цѣлую Васъ сердечно

Вашъ искренній

Н. Лисикевичъ.

Лист писаний на 4 стор. 8^о.

84. *Листъ Антона Могилянцкаго до Амвросія Шанковскаго, писаний дня 26 (14) VII 1871 р.*

Ваше Високо-Преподобіе!

Благороднѣйшій Господине!

Еденъ школный Годъ 1869. причисляю къ наименѣе затруднительнымъ, — ба даже найщастливѣйшимъ житія моего, — коли мои сынове подъ проводомъ и покровительствомъ Вашего В. Преподобія, посѣщали гимназію въ Коломыжѣ, — а поименно: Северіанъ отрядъ IV, а Андроникъ II. — Въ г. 1870. окончили оба въ Станиславовѣ соотвѣтныи висшіи отряды, съ успѣхомъ весьма утѣшительнымъ, — Андроникъ съ превосходнымъ, по-

лучилиши 3-ое мѣстце. — Въ г. 1871. окончилъ Северіанъ VI отрядъ съ успѣхомъ такъ похвальнымъ, якого только отъ его умѣреннаго таланта можно было надѣяться; — но съ Андроникомъ отворило ся менѣе жерело новыхъ, горестнѣйшихъ грызотъ и смутовъ. Нѣкій Г. Шайдзицкій, — Супплентъ, человекъ безъ характера и чувствія русскаго, — и безъ самого малѣйшаго такта учительскаго, — слѣпово орудіе въ рукахъ загорѣлыхъ Польмановъ въ ополченію и деморализаціи дѣтей русскихъ, — навиклъ въ школѣ при преподаваніи русскаго языка, — частувати дѣтей русскихъ, виноватыхъ и невиноватыхъ найдѣйшими прозиванками, якіи только пастухамъ и уличникамъ суть приличныи! — Мальчики смиреннѣйшаго розположенія характера, переносили терпѣливо таковыя досажденія брутальскія; — но Андроникъ въ почувствіи своемъ, невинности, веденъ порывчостію буйнаго характера своего, невозмоغلъ перетерпѣти, и поважилъ ся противорѣчити, — за що въ I. Семестрѣ 1871. — при оцѣненіи „celujący“ зъ всѣхъ инныхъ предметовъ, — получилъ: *Obuczaje „nieodpowiednie“ — w języku ruskim „niedostateczny“* — Предвидя сіе правдоподобнымъ, — яко Андроникъ огорченъ и роздраженъ подобнымъ гоненіемъ, не може воздержати ся отъ дальшаго противорѣчія, а такъ наведе на себе и на мене еще сумнѣйшія послѣдствія, взялъ я Андроника по I. Семестрѣ до дому, въ намѣреніи, дабы по Празднынахъ, сдѣлавши „Aufnahmsprüfung“ поступилъ въ отрядъ V. — Но въ Станиславовѣ тое успѣшно осягнути — сомнѣваюсь! — Кромѣ-бо соблазнительной без-тактности помянутого Г. Шайдзицкаго, — цѣловое стремленіе тѣла учительскаго, и цѣловое розположеніе гимназій въ Станиславовѣ, есть для молодежи въ обще, а въ особености для русскихъ самое погубнѣйшее. Директоръ Г. Крушынскій, яко прославленный знатокъ всемірної исторіи знаетъ, що дѣеть ся въ Японіи або въ Перу, — але не знаетъ, що дѣеть ся въ поодинокихъ отрядахъ его гимназій, — где Г. Г. Учители, „rządzą, każdy podług swojej własnej Autonomii, jak niegdyś, Starostowie, Kasztellanowie, i Wojewody w prowincyach niegdyś sw; pam; Rzeczypospolitej polskiej, — nie troszcząc się wcale o Ustawy i rozporządzenia Królów, chociaż by i najzabawniejsze, — byle tylko dogodzić zachciankom polskiej Rady szkolnej, — i z grubego materiału, to jest: z twardej młodzieży ruskiej, wyciesać, wystrzygać i wyhyblować narzędzia, przydatne do osiągnięcia wyższych celów,... do pracy organicznej, — do odbudowania... Polski w starych granicach, — a właściwie: zdemoralizować i przeistoczyć tą młodzież na świętoszków hypokrytów, lizunów, odszczepieńców, perekińczyków, zdrajców, Uciskinierów, godnych członków komuny Paryskiej i Internationalu Londyńskiego!... Часто случаетъ ся, встрѣтити по пѣл-ночи Учителей и Учениковъ въ кафенахъ и шинькахъ, — нетверезыхъ, при картахъ, або въ товариществѣ але такіи при класифікаціяхъ хорошо выхоятъ; — „bo szerzą cywilizację i oświatę zachodnio — europejską,

naprzeciw barbarzyństwu turańsko-mongolsko-moskiewskiemu“ а найлучшимъ доказомъ тої цивілізації єсть тоє событіє: — що часто по 6—8—10. Учениковъ зъ версты тої цивілізації польскої, — выносять зъ Станиславова на своимъ грѣшномъ тѣлѣ Не єсть то мечтаніє поетическое, ани пересаженное злобноє очерненіє; але чиста истинна! — а грозою и горкою болѣзною переполняють ся сердце родителей русскихъ, — коли видять, якъ то подъ могущественною Егідою, Wysockiej Rady krajowej szkolnej училища поддерживаемыя кровавымъ трудомъ народа руссого, — стають ся горкою Іронією на имя, на языкъ и на честь тогоже народа, а подлыи измѣнники, — яко лютьйишии гонители своихъ братьей, работаютъ ревнѣйше въ ползу намъ враждебной воздушной Польщи! —

По тыхъ причинахъ сыновъ моихъ до Станиславскої гимназіи далѣй посилати не гадаю, — а и по инныхъ гимназіяхъ восточной Галичины, — даже въ самомъ Львовѣ, подобного вредного влѣянiя зъ стороны Польономановъ и подобныхъ сумныхъ слѣдствій для дѣтей и родителей русскихъ, — опасатись подобаєть! —

Опитомъ собственнымъ я въ 1869. г. пересвѣдчилъ ся, — яко Ваше Високо-Преподобіє, своимъ благоразуміємъ, умѣренностію и всестороннимъ тактомъ дужаєте знеутрализувати оное вредное влѣянiє Польономанiя, и по возможности гоѣти раны, нанесеныя вражією злобою, чувствіємъ русскому, — и для мене и моихъ дѣтей, — єсли-бы исполнила-сь тая поголоска, що єь зачатіємъ будущего года школьного, заведены будутъ въ Коломыѣ Отряды висшой гимназіи. — Дерзаю про тоє умиленно просити: „Благоволѣте Ваше В. Преподобіє мене немедленно увѣдомити, о сколько оная поголоска єсть на истиннѣ основана? єсли певна, — тогды рѣшил-бымъ ся безъ всякого сомнѣванiя, — посилати сыновъ моихъ до Коломыѣ; — єсли-же нѣтъ, — тогды поважусь отдать сыновъ моихъ до Черновець; — но въ послѣднемъ случаи упрошаю далѣи:

Благоволѣте Ваше В. Преподобіє мене обучити: Стоитъ-ли гимназіумъ Черновецке подъ такимъ самымъ влѣянiємъ „Rady krajowej szkolnej“ якъ прочая Училища восточной Галичины, касателно языка руссого, — або нѣтъ? —

Далѣй подати менѣ дружескую раду, — а по обстоятельствахъ и — Рекомендацію до котрого зъ незнаемыхъ мнѣ, — честного Учителя Русина при гимназіи въ Черновцахъ, котрому могл-бымъ сыновъ моихъ въ покровительство повѣрити, и отъ него при первымъ вступленіи порады и помощи засягнути; —

Въ упованіи на оказанную менѣ иногда дружескую благоприклонность, — ожидаю чѣмъ скорѣйшого утѣшительного отвѣта. —

Съ прилученіємъ усерднѣйшаго поздравленія и доброжеланія, Вашему В. Преподобію и Возлюбленнѣй братанцѣ Викторинѣ отъ мене, моеѣ жены и цѣлои родины, —

Остаюсь неизмѣнно,
вѣрнѣйшій почитатель
Антоній Могилницкій

Бабче $\frac{26}{14}$ Юліа 1871. —

Лист писаний на 3 стор. 8°.

85. *Лист Миколи Ліскевича до Амвросія Шаповського, писаний дня 28 XI 1871 р.*

Вильна 28 Ноября 1871. г.

Любезнѣйшій Другъ Амвросій Петровичъ!

Опасаясь, чтобы съ этимъ письмомъ не случилась прошлогодная исторія пишу къ Вамъ подъ 3-ма печатми, что по нашему значить „страховано“ по вашему „gesomandirt“. Рѣдко стали мы теперь писать другъ другу, да и объ чомъ писать? Впрочемъ слава Богу, что не объ чемъ, разумѣется „дурномъ“, а если нѣтъ ничего дурнаго, такъ предполагается хорошее. Такъ и я, хотя не получаю теперь такъ часто Вашихъ любезныхъ писемъ заключаю, что жизнь Ваша течетъ мирно и безъ непріятностей.

Такъ заключайте и обо мнѣ, если я долшее время къ Вамъ не пишу.

И теперь я не писалъ бы, не только по тому что нечего писать но и по тому, чтобы московскія письма получаемыя Вами не беспокоили нечистую совѣсть Вашихъ коломыйскихъ patriotów. Однакоже не лѣзя не писать сегодня къ одному изъ моихъ лучшихъ друзей по случаю торжественнаго дня именинъ, который какъ всякому такъ и Вамъ долженъ казаться болѣе торжественнымъ днемъ, нежели всякій другій праздникъ въ продолженіи цѣлаго года.

Но чѣмъ мнѣ Васъ поздравить? Въ первый разъ приходится мнѣ видѣть въ Васъ любезнѣйшій Амвросій отца семейства и потому желанія мои должны простираться не только на Васъ а на все Ваше семейство ибо въ немъ живете Вы. Да дасть Вамъ Богъ вмѣстѣ съ семействомъ Вашимъ именно Викториной Ивановной и Надеждой Амвросіевной вся благая Іерусалима.

Странно сколько я въ этомъ письмѣ надѣлалъ „жидовъ“ и гдѣ то масло попало, извините что не переписываю на ново, за то да дасть Вамъ Богъ столько счастья, сколько капель въ маслѣ и чернилахъ отъ которыхъ происходятъ эти пятна.

О себѣ что Вамъ писать. Холеру ми прогнали, теперь проживаемъ зиму кое-какъ. Головацкій и Ливчаки здоровіи. О Ва-

шихъ министерскихъ кризисахъ знаю довольно изъ газетъ „Слово“ получаю правильно. Поздравляю Васъ Obywatelom miasta Kołomyi — Это хорошо. Если что пишутъ у Васъ о Вильнѣ не вѣрте.

Добрымъ знакомымъ именно Юліяну Ивановичу и пр. мой поклонъ.

Сердечнѣйшей и почтеннѣйшей и прекраснѣйшей Женѣ Вашей цалую ручки и Васъ обнимаю дружески и цалую искренно
Н. Лисикевичъ.

Лист писаний на 4 стор. 8°.

86. *Лист Миколи Лисікевича до Амвросія Шанковського, писаний дня 28 XII 1871 р.*

Вильна 28 Дек. 1871. г.

Любезнѣйшій другъ Амвросій Петровичъ!

Извините что я такъ долго не отвѣчалъ на Ваше письмо, я не отвѣчалъ потому, что Вы могли быть увѣрены, что я Ваше порученіе къ Гилярову Платонову, сейчасъ исполню и потому нечего было Вамъ сообщать объ этомъ. Повторныхъ задержался я съ моимъ письмомъ потому, чтобы Васъ и Вашу Всемилѣйшую жену и чернобровую и кажется черноглазую Дочь Вашу Всемилѣйшую Надинку Амвросіевну поздравилъ съ Новымъ годомъ. Мы живемъ здѣсь довольно весело. Вотъ въ эту минуту пришелъ ко мнѣ Иванъ Ивановичъ Карпинскій и молодой Головацкій пойдемъ сейчасъ сыграть на бильярдѣ. Вѣдь у насъ теперь праздники уроковъ нѣтъ отъ 22 Дек. по 7 Января слѣдующаго года. У Ливчаковъ бываю въ этомъ году рѣже.

Но на всякъ случай по крайней мѣрѣ разъ въ недѣлю. За то бываю часто въ Клубъ (Касино), котораго членомъ состою. Новостей особенныхъ нѣтъ. Кажется что въ этотъ мясопустъ я еще не оженюсь. Сообщите это Всемилѣйшей Викторинѣ Ивановной, но въ слѣдующемъ году очень можетъ быть. Впрочемъ объ этомъ потолкуемъ когда увидимся лѣтомъ. Раньше именинъ особо письма къ Вамъ Викторина Ивановна не вышла. Извините, теперь посылаю письмо не страховое а такъ по просту франкирую, можетъ быть пропадетъ, тогда жаль бы было мнѣ потерять письмо писаное къ Вамъ. На счетъ женитьбы сообщаю Вамъ что одинъ изъ нашихъ земляковъ Витошинскій въ Витебскѣ женится на богатѣйшей помѣщицѣ. Вотъ Вамъ благодать для Галичанъ. Впрочемъ ничего особеннаго. Незабывайте на меня и пишите почаще за что Васъ еще больше любить буду.

Теперь цалую Васъ сердечно и засылая знакомымъ мой поклонъ остаюсь Вашимъ неизмѣннымъ другомъ Всемилѣйшая Викторина Ивановна цалую Ваши рученята если они свободны

Вашъ неизмѣнный
Н. Лисикевичъ.

Лист писаний на 4 стор. 8°.

87. Лист Миколи Лісікевича до Амвросія Шанковського, писаний дня 4 (16) II 1872 р.

Вильна 4 (16) Февр. 1872 г.

Любезнѣйшій другъ Амвросій Петровичъ!

Не знаю получили ли Вы мое послѣднее письмо, которое я къ Вамъ писалъ предъ новымъ годомъ. Я его не страховалъ и быть можетъ пропалъ какъ многіе. Не знаю также получили ли Вы мое письмо въ день Вашего Ангела. Быть можетъ что Вы объ этомъ мнѣ писали, но это уже такъ давно было, что я рѣшительно не помню. Что у Васъ дѣлается я знаю лишь изъ газетъ здѣшнихъ или изъ „Слова“. У насъ новостей мало. Головацкій и Ливчакъ живутъ какъ прежде. Всѣ здоровіи слава Богу и деньги должно быть есть у нихъ. Впрочемъ деньги есть и у меня только здоровья меньше чѣмъ у нихъ. Но и мнѣ не слѣдуетъ жаловаться. Бывало хуже. Теперь ничего. Надѣюсь выдержать до лѣта, а лѣтомъ отправлюсь подъ Галицкое небо и это путешествіе хотя нравственно не освѣжитъ меня то, надѣюсь что оно по крайнѣй мѣрѣ въ физическомъ отношеніи подѣйствуетъ на меня благопріятно. Изъ нашихъ Галичанъ получилъ Костевъ орденъ св. Анны въ петлицу. По здѣшнему ордену небольшою. Я говорю здѣсь о Галичанахъ живущихъ въ Россіи а не въ Царствѣ польскомъ. Тамъ ордена получаютъ чаще. Лавровскій Лукіянъ на примѣръ имѣетъ уже орденъ Станислава на шеѣ (am Halse) а не въ петлицѣ (im Knopfloch).

Въ редакцію „Совр“ я писалъ сейчасъ получивши Ваше первое письмо и просилъ не посылать въ Коломью своей газеты. Должно быть сдѣлалъ одолженіе и пересталъ высылать газету и безпокоить Васъ мирныхъ Цислейтанцевъ. Видѣли Вы славное сѣверное сіяніе 23 Января с. г. У насъ хорошо было видно. Но все таки у насъ войны не будетъ.

Знакомымъ именно Юліану Ивановичу Н. мой поклонъ. Васъ цалую сердечно и поздравляю съ имениницей Викторіной Ивановной хотя я этакой святой въ нашемъ календарѣ во все еще не находилъ. Должно быть Ваша жена будетъ первой святой этого имени въ нашемъ мѣсяцесловѣ. Вашъ искренній другъ
Н. Лисикевичъ.

Лист писаний на 4 стор. 8^о.

88. Лист Миколи Лісікевича до Амвросія Шанковського, писаний дня 25 IV 1872 р.

Вильна 25 Апрѣля 1872.

Любезнѣйшій другъ Амвросій Петровичъ!

Не надѣялся я получить отъ Васъ такъ печальное извѣстіе какъ Вы мнѣ въ послѣднемъ Вашемъ письмѣ сообщили. Мнѣ очень жаль, что я не былъ такъ счастливъ видѣть Вашу Надинку живой. Но чтожъ дѣлать я потѣшаюсь мыслью что по крайней мѣрѣ Васъ и Вашу Всемилѣйшую жену увижу въ непродолжительномъ времени во здравіи и веселіи а Вы потѣшайтесь мыслью: Богъ далъ печаль, дасть и радость.

Не знаю съ которой почтовой станціи Вы это письмо мое получили. Я его передаю чрезъ Ярослава Яковлыча¹⁾ чтобъ сдалъ въ Австріи на почту. Онъ сейчасъ ѣдетъ въ Вѣну будь-тобы слушалъ лекціи въ Вѣнскомъ Университетѣ. Что моя переписка съ Вами принесетъ Вамъ непріятности, объ этомъ я не сомнѣвался. Богъ съ ними съ сумашедшими. Я не думаю теперь уже до самыхъ каникулъ писать къ Вамъ изъ Вильна, развѣ опять по случаю отъѣзда кого небудь изъ нашихъ за границу. Чрезъ два мѣсяца я отправлюсь лично къ Вамъ и тамъ потолкуемъ объ кое-чемъ. Вы только извольте написать мнѣ, а это можете неподвергаясь никакой непріятности, передавъ письмо на какойнибудь не Коломыйской почт. станціи. Гдѣ Вы будете на каникулахъ? Не лучше ли устроить свиданье где небудь auf dem Lande. Также напишите какъ долго будете въ Коломыѣ и когда уѣдете куда-нибудь чтобъ я могъ Васъ скорѣе найти in dem verrufenen Lande Galizien. Я намѣренъ съ начала вакацій пробыть нѣсколько дней у моего брата въ Дрогобычскомъ уѣздѣ. Въ Дору я не хочу отправляться, чтобы объ мнѣ не говорили что я сплетничаю. —Какъ бы я и хотѣлъ съ Вами видѣться ранше чѣмъ съ кѣмънибудь другимъ, но это для меня былобы неудобно. Впрочемъ напишите Ваши соображенія, а я еще могу переимѣнить мою Marschruthe.

Всепочтеннѣйшей женѣ письма не посылаю, но за то передайте отъ меня всеискреннѣйшее руколобанье и миліонъ поклоновъ самыхъ низкихъ. Я выѣду изъ Вильна 20 Юнія.

Цѣлую Васъ сердечно
Н. Лисикевичъ.

Лист писаний на 4 стор. 8^о.

89. *Лист Миколы Лискевича до Амвросія Шанковського, писаний дня 20 II 1873 р.*

Вильна 20 Февр. 1873 г.

Любезнѣйшій Другъ Амвросій Петровичъ!

Въ послѣднемъ моемъ письмѣ позабылъ я сообщить Вамъ, что Ваши письма и „Страхопуда“ исправно получаю. Благодарю Васъ сердечно за одно и за другое. Тутъ не могу не замѣтить, что галицкая журналистика мнѣ кажется теперь очень вялою. Подразумѣваю здѣсь и Слово и Страхопудъ.

Съ большимъ прискорбіемъ узналъ я изъ Вашего послѣдняго письма о жестокой болѣзни любезнѣйшей Вашей жены и удивлялся что и здѣсь исполнилась старая истина: „что Боги примѣшиваютъ всегда къ радости немножко горя“. Вѣрно потому чтобы одно и другое рѣзче почувствовать. Надѣюсь, что Милостивѣйшая уже совершенно оправилась, такъ извольте передать Ей мое сердечное поздравленіе съ новорожденной и выздоровленіемъ. Изъ этого факта, что Богъ подарилъ Вамъ

¹⁾ Сина, Якова Головацького.

дочь, какъ этого Ваша жена себѣ желала, а не сынъ какъ я предполагалъ, заключаю, что Боги очень внимлють молитвамъ святѣйшей жены Вашей.

Мы живемъ здѣсь въ Вильнѣ по старому. На дняхъ я болѣлъ не множко такъ... самъ день а...¹⁾ жены сидѣлъ дома и занимался чтеніемъ назидательныхъ книгъ. Но и чтеніе не развлекало меня, попалась мнѣ статья изъ одного изъ русскихъ журналовъ подъ заглавіемъ „Русскіе въ Галиціи“ гдѣ всѣхъ Галичанъ представлено какъ дураковъ за исключеніемъ Лавровскаго, Качалы и другихъ (дурачковъ по моему мнѣнію) видно, что статья написана не доброжелательнымъ человѣкомъ, который хочетъ насъ переселившихся въ росію сдискредитировать въ... прошенія, чтобы меня на вакаціонное время отпустили за границу. Дастъ Богъ увидимся.

Снѣгу у насъ уже нѣтъ, но все еще нѣтъ и весны.

Цѣлую Васъ сердечно Вашъ искренний другъ

Н. Лисикевичъ.

Всемильѣйшей цѣлую ручки (по галицкому обычаю).

Н. Л.

Лист писаний на 4 стор. 8°.

90. Лист Миколи Лісікевича до Амвросія Шанковського, писаний дня 5 I 1874 р.

Вильна 5-аго Января 1874 р.

Любезнѣйшій другъ Амвросій Петровичъ!

Вамъ будетъ казаться страннымъ что я такъ долго заставилъ Васъ дожидаться моего письма. А вотъ въ чемъ причина. Я хотѣлъ Вамъ сообщить о себѣ чтонибудь положительное, такъ какъ въ послѣднее время много слуховъ и толковъ начало разпространяться. Но результата ихъ пожидался до нынѣ и сегодня могу Вамъ сообщить лишь то, что я наконецъ получилъ и чинъ и крестъ. О крестѣ еще и сегодня ничего нѣтъ въ газетахъ, но вѣроятно уже завтра будетъ напечатано. Крестъ небольшой Анны 3-ей ст. Вотъ Сѣнгалевичъ такъ молодецъ хотя не имѣетъ чина, а уже директоромъ въ Люблинѣ и имѣетъ три кресты. Теперъ получилъ Анну 2-ой ст. Перешеголялъ всѣхъ Галичанъ даже Ексцеленцію Головацкаго, который также до сихъ поръ лишь Анну 2-ой ст. имѣетъ.

Какъ поживаетъ милѣйшая Викторина Ивановна? Съ новымъ годомъ желаю и Ей и Вамъ и Вашей женѣ (удареніе на первомъ слогѣ Женѣ отъ Жена (Евгенія) здоровья и новаго счастья. Не удивляйтесь что я поздравляю Васъ съ новымъ годомъ на канунъ Богоявленія. У насъ такой обычай поздравлять съ новымъ годомъ, начиная съ 1-аго Января по Богоявленіе. Значить меня на пр. еще и завтра будутъ поздравлять

¹⁾ Тут видерто частину листа.

съ новымъ годомъ. Новаго у насъ почти ничего нѣтъ. Развѣ, что теперь у меня будетъ новый директоръ Болвановичъ, такъ какъ прежній Зессель назначенъ помощникомъ попечителя въ Ригу. Головацкіе и Ливчаки и я живемъ какъ можемъ. Мое здоровье in statu quo. Тиховичева сидитъ въ имѣнїи Головацкихъ, такъ какъ она взяла на себя аренду этого имѣнїя (посессию) по Апрѣлю Бурачинскій уже приѣхалъ и отправился тоже туда въ качествѣ управляющаго. Съ вчерашнимъ днемъ у насъ въ городѣ снѣгъ стоялъ и нѣтъ саннаго пути. Завтра будемъ крестить воду на поромѣ.

Вотъ вамъ всѣ новости наши. Напишите кое что о Васѣ и галицкихъ дѣлахъ, чего нѣтъ въ газетахъ.

У насъ теперь все балы, маскарады, вечера, и т. д. (катанье прекратилось), но вмѣстѣ съ тѣмъ и уроки, некогда веселиться. Счастливъ у кого здоровье, деньги и свободное время.

Горацій этого не зналъ когда писалъ *Beatus paucis contentus*.

Цѣлую Васъ и Всемилѣйшую жену Вашу вмѣстѣ съ Женочкой

Вашъ искреннѣйшій другъ

Н. Лисикевичъ.

Лист писаний на 4 стор. 8°.

91. Лист Миколи Лисикевича до Амвросія Шанковського, писаний дня 1 XII 1874 р.

Любезнѣйшій Другъ Амвросій Петровичъ!

Вашъ переѣздъ въ другую провинцію австро-венгерскаго государства¹⁾ какъ будто повліялъ и на нашу переписку съ Вами.

Какъ живется Вамъ и Всепочтеннѣйшей Викторинѣ Ивановнѣ съ выросшей уже вѣроятно маленькой Евгеніей?

Въ газетахъ объ этомъ не пишутъ, такъ сдѣлайте одолженіе и сообщите въ письмѣ.

Что подѣлываетъ Иванъ Ивановичъ Браникъ? Передайте ему мой поклонъ.

А теперь перехожу къ дѣлу. Вашъ ангелъ или Святой сосѣдъ моего ангела и такъ какъ сей великій день уже недалеко, то я посылаю Вамъ по почтѣ, такъ какъ лично не могу этого сдѣлать, мои Вамъ искреннѣйшія благожеланія. Живите и благоденствуйте съ Вашимъ милымъ Семействомъ много, много лѣтъ!

О себѣ мало Вамъ могу сообщить. Живу монотонно, особенныхъ прїятностей не испытываю, кашель, мой жестокий прїятель, не оставляетъ меня ни зимой ни лѣтомъ. Впрочемъ зима

¹⁾ На Буковину.

у насъ пока плоха, началась хорошо, но теперь опять на извошикахъ катаемся. Ольга Голов. съ Тихов. уѣхали въ Галицію. Въ Вильнѣ становится мнѣ съ каждымъ годомъ скучнѣе. Думаю переселиться гдѣнибудъ подальше на югъ, на пр. въ Одесскій Округъ учебный. Въ Кишеневѣ напр. я охотно переехалбы. —

Если не ошибаюсь въ Черновцахъ живетъ точно нашъ Докторъ Ганкевичъ. Передайте и ему мой поклонъ.

У насъ во всемъ застой маленькій. Лишь постройка желѣзныхъ дорогъ движется впередъ.

Цалую Васъ сердечно повторяя мои задушевные благожеланія и прошу Васъ передать Всепочтеннѣйшей Викторинѣ Ивановнѣ мое искреннее привѣтствіе а маленькой и миленькой Евгениі Амвросіевнѣ мой сердечный поцалуй

Н. Лисикевичъ.

Вильна 1-аго Декабря 1874. г.

Лист писаний на 4 стор. 8°.

92. Лист Омеляна Огоновскаго до Амвросія Шанковскаго, писаний дня 31 I 1876 р.

Высокопочтенный Господине Профессоре и Коллего!

Дякую Вамъ сердечно за Ваше отверте и щире письмо. Дѣйстно, оказуе ся, що сов. Ковальскій таки чванивъ ся своею дѣяльностію передъ проф. Шараневичемъ. Вправдѣ сказавъ онъ: ось видишь, я въ засадѣ неприклонный Просвѣтѣ, але таки говоривъ министрови за ремунацію, и онъ обѣцявъ, що набавкомъ залагодить сю справу, але будучи въ Львовѣ на Святахъ озвавъ ся дерзко передъ Ильницькимъ, що доси не сплоче, поки не удасть ся ему розвязати комиссію составлену для уложенья школьныхъ книжокъ. Учувши такє „dictum acerbum“, нѣкто зъ насъ не поважить ся вже, высылати прошенья о ремунацію на его руки: — однако Господинъ Профессоръ могутъ на всякій случай, изъ свои стороны подати одвѣтне прошенье на его руки, а онъ певно попре Вашу справу, а ѡтакъ посередно промовить и въ справѣ иншихъ книжокъ. Прошу отже безъ скрупулѣвъ съ поглядомъ на солидарнѣсть выслати своє письмо до Вѣдня и покликати ся именно на рѣшенье министерства изъ д. 11. марта 1871, Ч. 133, котрымъ оно ремунаціи давати обѣцало, и въ слѣдство котрого кѡлька книжокъ передъ трѣма роками ремунеровало.

Маю честь поручитись достойнѣй памяти высокопочтенного

Господина Профессора покѡрный слуга и давний коллега
Е. Огоновскій

Въ Львовѣ, 31. сѣчня 1876.

Всеч. Госп. Професоровѣй засылаемо наше глибоке почтенье Моя супруга вже троха здорова. В. Паньсто Шараневичи заявляють такожъ свои уклони.

Лист писаний на 2 стор. 8°.

93. Лист Ойгалеви́ча до Амвросія Шанковського, писаний дня 28 (16) XII 1889 р.

Люблинь $\frac{16}{28}$ Декабря 1889 г.

Глубокоуважаемый и Любезнѣйшій
Отець Амвросій!

Душевно благодарю Васъ за поздравленіе присланное мнѣ въ день моихъ именинъ. Желаю и Вамъ и Вашему уважаемому семейству всѣхъ благополучій. Пусть Васъ Богъ всегда утѣшаетъ счастьемъ тыхъ, кто близокъ Вашему доброму сердцу.

Не могу себѣ простить, что, будучи лѣтомъ сего года такъ близко Васъ, не навѣстилъ Васъ. Богъ знаетъ увидимся ли когда либо въ нашей жизни. Очень хотѣлъ бы я еще разъ побесѣдовать съ Вами; хотѣлъ бы я видѣть еще разъ Вашу супругу и дочь. Засвидѣтельствуйте имъ мой глубокій поклонъ и скажите Вашей дочери, ежели будетъ по Божіей воли выходить замужъ, пусть увѣдомитъ меня. Пріѣхать на свадьбу едва-ли буду въ состояніи; однако пошлю ей какъ дитяти моего добраго и благороднаго стараго друга, прекрасную икону Божіей матери, на благословеніе ея жизни.

Благодарю Васъ очень за хлопоты Ваши въ домъ моего брата Якова относительно Коссова.

Я былъ бы очень радъ, ежелибы онъ былъ получилъ этотъ приходъ; можно бы когда нибудь съѣздить къ нему на вакаціи. Извините, пожалуйста, что я Васъ беспокоилъ. Теперь онъ хлопочетъ о Тысменицѣ. При случаѣ попросите О. Θεодосія, брата Вашего, посодѣйствовать моему брату, что можно будетъ. Здоровіе мое плохо. Постоянно имѣю головокруженія и безсиліе чувствую очень часто. Долго-ли можно будетъ прожить, не знаю. Во всякомъ случаѣ Карлсбадъ помогъ мнѣ. Я чувствовалъ бы себя гараздо лучше, но постоянный трудъ, который маю, какъ директоръ гимназій, убиваетъ меня. Я долженъ работать въ день по меньшей мѣрѣ 10 до 12 часовъ!

Правительство цѣнитъ мой трудъ, все это хорошо; но работа мучительная и тяжкая. Не давно увеличили мнѣ жалованіе, такъ что въ матеріальномъ отношеніи я хорошо обезпеченъ. Затѣмъ, на дняхъ по декрету узналъ я, что я представленъ къ ордену св. Станислава 1-ой степени. Есть то високій очень орденъ, который рѣдко очень даютъ и изъ Галичанъ никто его не имѣетъ.

Состоитъ онъ изъ самага ордена, звѣзды и ленты чрезъ плечи. Императоръ не откажетъ; но боюсь, чтобы комитетъ министровъ пропустилъ меня и далъ свое согласіе. Впрочемъ, награды выходятъ 1-го Января и увидимъ. Сообщу Вамъ, но Вы можете узнать изъ газетъ раньше моего письма.

Фотографическую карточку мою пошлю Вамъ позже. Нѣсколько лѣтъ тому назадъ просилъ какой-то публицистъ, жившій тогда въ Галичинѣ, чтобы я прислалъ ему мою біографію,

для помѣщенія въ одномъ журналѣ, но я отказался. — Во Львовѣ живеть какой-то Левицкій¹⁾, который тоже требоваль отъ насъ біографій, но я тоже не послалъ ему, хотя Дьячанъ нѣсколько разъ напминалъ мнѣ. Послѣ пошлю ему, ежели буду жить. Что у Васъ новаго въ Галиціи? „Червоную Русь“²⁾ читаю очень старательно, но всякій Нрѣ волнуетъ меня.

Помоги Вамъ Богъ! Писалъ мнѣ на дняхъ братъ мой Иванъ изъ Белелун и собицль, что сестра моя въ Снятинѣ чувствуетъ себя лучше. Дай Богъ! Я ее видѣлъ лѣтомъ и тяжело было смотрѣть на нее несчастную, очень тяжело! Ежели ей, дѣйствительно, лучше, то сообщите мнѣ! Чай послалъ я вчера Вашей супругѣ прямо по почтѣ. Дойдетъ-ли онъ и сколько прикажутъ Вамъ заплатитъ Zoll. Напишите. Что подѣливаетъ Нг. prof. Tarnowiecki? Кланытесъ ему отъ меня.

Въ „Червоной Руси“ было объявленіе чито о желанье — вступитъ — въ бракъ. Не Бѣлоусъ³⁾ ли это?! Очень похожее объявленіе на него. Ежели увидите о. Каратницкаго и его жену, то передайте имъ мой искренній привѣтъ. Чай я послалъ вчера также имъ по почтѣ. Братъ мой Иванъ очень жалуется на свое здоровье и на семейныя дѣла. Жаль мнѣ его очень.

Когда будете свободны, напишите мнѣ письмо. Я съ истинною радостью читаю Ваши письма. Желая Вамъ и всему Вашему семейству веселыхъ праздниковъ.

Еще разъ прошу Васъ передать мой глубокій поклонъ и отъ моей жены Вашей Супругѣ и дочери и приймите увѣреніе въ моей всегдашней преданности и дружбѣ

Искренно уважающій Васъ
Сѣнгалевичъ.

Лист писаний на 5 стор. 8^о.

94. Лист о. Теофія Гарасовського⁴⁾ до мене, писаний дня 17 II 1913 р.

Moje stosunki z X X przybyłymi z Galicyi w epoce zagłady Unii w Chełmszczyźnie.

Już za czasów przybycia Biskupa Kuźmińskiego, zaczęli częściej napływać X X z Galicyi (choć i pierwiej pewna liczba już znajdowała się) a także młodzi aspiranci do Seminarium duchownego. Znacznie jednak więcej pojawiło się tychże po wyjeździe Kuźm. kiedy już Popiel zaczął rządy sprawować.

¹⁾ Відомий галицький бібліограф Іван Ем. Левицький.

²⁾ Часопись „Червона Русь“ виходила у Львові щоденно під редакцією О. А. Маркова і І. Н. Пелеха.

³⁾ Теодор Білоус.

⁴⁾ О. Теофіл Гарасовський, переселенець із Холміщини, є парохом Коровиці коло Любачева в Галичині. Отсе цікаве письмо зволив о. Гарасовський прислати на мою просьбу. До письма долучений лист, якого тут не подаю.

Zawiaadywałem wtedy parafią „Nieledew“ w pobliżu Hrubieszowa, gdzie też w krótkce objął parafię niejaki Decykiewicz (galic.) ożeniony rzekomo z kuzynką Popiela. Rozumie się mieszczenie Hrub. znacznie oświeceńsi od wiejskich chłopków, a przytem za-możni i butniejsi, zaczęli stronic od cerkwi, a potrzeby duch. szczególnie spowiedź załatwiali gdzie się dało w sąsiednich parafiach i miejscach odpustowych. A że moja parafia sąsiadowała z Hrubiesz. więc także ruch w tym kierunku rozpoczął się, szczególnie przedmieszczenie z Sławęcina licznie zaczęli uczęszczać do nas do Nieledwi, że mała cerkiewka ledwie mogła pomieścić.

Uchodziło to nam jakiś czas rok czy 1½ poki tam w „gorze“ nie postanowiono likwidacyi Unii. Ale tymczasem wypadło że raz proszono mię o zaopatrzenie pewnego starszego chorego mieszcza-nina na Sławęcinie. Coż było robić! pojechałem, zadość uczynilem jak należało. Dowiedział (się) o tem Decykiew. zrobił doniesienie i trzeba było jechać przed oblicze Popiela i tłumaczyć się. Zarzut mi uczyniono że naruszyłem prawo kanonicz. sprawując funkcyę duch. w cudzej parafii. Tłumaczyłem się że tu chodziło o udzielenie Sakr. umierającemu, który życzył sobie mieć te udzielone przezemnie, a w takich razach przyjęte jest że „воля умирающего святая“ — a dalej nadmienilem że mię w tym mniemaniu utwierdził świeży wypadek, że pievien ks. przybyły z Galic. (Koblański) gdy się poczuł ciężko chorym, poprosił łać. księdza i od niego przyjął Sakramenta — co według nowszych postanowień było także bezprawiem. Na to wykreślił Popiel: „to inna rzecz „это дрырое дбло“ on był sam настоятель u siebie więc mógł zarządzić jak chciał. I dalej jeczczę nasłuchiłem się różnych „nastawlenij“ a wreszcie oświadczył że wyrok dostanę na piśmie. Jakoż nadszedł wkrótce srogi „wygovor“ i kara pieniężna 25 rub. którą mi po-trącono z pensyi. Którą to kwotę pocziwa rodzina tego com dysponował, dowiedziawszy się zwróciła, bez jakiegokolwiek przypominania się z mej strony. —

Ale dalej już jako „неблагонадежный“ miałem już złą markę w konsystorzu — i kiedy r 1874 na Jordan mieszczenie z Sławęcina zalegli całą przestrzeń, że moich prawie niewiadać było — to już przyspieszyło moje usunięcie z parafii. Jakoż po tygodniu przyjechał pomocnik naczelnika powiatowego Прикотъ z owym Decykiewiczem i innym jeszcze księdzem Galicyaninem z Moniatycz i wręczyli mi pismo od dziekana tej treści: w nagłówku: „Благочинный Грубешовского Благочиния“ „Неледовскому приходскому священнику“.

treść: Зъ получениемъ сего передать сей часъ такъ приходъ какъ и гражданскія акты Монятыческому священнику — одновременно командированъ мною священникъ для передачи прихода“ Михайловскій

Sam dziekan jako starszy mój kolega uchylił się, a raczej wyprosił się u naczalstwa od tej funkcyi a kazał Decykiewiczowi tem zająć się. Ale godne uwagi że to pismo dziekana sporządzone zostało w biurze Naczel. Powiatu, bo nawet pieczęć na laku miała

napis „Начальникъ Грубешовскаго уѣзда“ Jak do dziś dnia niewiadomem gdzie się kończy u moskali władza duchowna a zaczyna świecka, tak i wówczas niewiem kto decydował o mojem usunięciu Konsystorz czy gubernator? Pewnie konsystorz zaproponował, a gubernator zadecydował. —

O dalszym moim losie niewiem co było przeznaczone — tymczasem kazano mi jechać do Chełma, a podrodze dodano mi towarzysza X Kozłowskiego i tak w 2-ch pod nadzorem strażnika zajechaliśmy do Chełma. Tam znowu stawiony przed oblicze Popiela, dostałem „wygovor“ jeszcze sroższy niż 1-ą razą — z poleceniem zostania w Chełmie, aż do czasu nadejścia wyższego rozporządzenia, a tymczasem polecono abym przypatrywał się nowemu porządkowi „Борослуженя“ według prawosławnej modły, jaki tam w katedrze od czasu rządów Popiela został zaprowadzony. Może myśleli że się dam jeszcze przekabacić — tembardziej że ten X kolega z podróży Kozłowski okazał się słabego ducha człowiekiem) uląkł się i przyrzekł posłuszeństwo. I tak na tym wolnym areszcie przesiedziałem w Chełmie około 10 dni, poczem gdy już dowiedziałem że żona interesu majątkowe załatwiła — a ojciec z Zamościa ma przybyć (mój ojciec także tymczasowo po wyrzuceniu z parafii był internowany w Zamościu) — na razie więc obaj tylko ruszyliśmy w stronę Galicyi, do pewnego księdza który mieszkał nad samą granicą — a przeczekawszy parę dni aż moskale zaczęli obchodzić „maślanicę“ czyli zapusty zdołaliśmy spokojnie i bezpiecznie przebyć kordon graniczny.

Dodam jeszcze że w czasie pobytu w Chełmie, nawiedzał nas czy sam z dobrego serca, czy z polecenia Popiela, dawny kamerdyner Biskp. Kuziemskiego, (obecnie zamieniwszy panów tę funkcję sprawujący przy Popielu,) i starał się wpływać na nas w duchu jakim sam był przejęty. Niemniej X. Hoszowski poprzednio Sekret. Kuziemskiego, starał się nas przełamać, jakoteż i Krynicki natenczas Rektor Seminar. duch. choć ten ostatni (stosunkowo najporządniejszy z Galicyan) najmniej. Przeczytał mi ustęp z „Церковного Вѣстника“ gdzie jakiś zdaje (się) duchowny katol. przyszedł do przekonania że tylko jedna prawdziwa wiara to Prawosławna.

To tyle moich stosunków było z X X Galic.

Z dokumentów jakich, pism z tamtych czasów nieposiadam, bo jakie miałem to w krótkce po przybyciu oddałem do publicznego użytku na ręce ś p. X. Telakowskiego.

Dodam tu co już w Galicyi dowiedziałem się o tym X Decykiewiczu: Miał to nieszczęście popaść w niełaskę u Начальства — i nietylko usunięto go z Paraf. — ale zdegradowany w Псаломщики że się temu oparł — więc na wstyd umyślnie wziął się do furmanki między Chełmem a Hrubiesz. co także wtrótce miał wzbronione i dalej już niewiem końca. —

95. Лист якогось Апанаса до Амвросія Шанковського.

Високопочтений и Всечестнѣйшій Господине!

Прочитавши допись Вашу, грудь моя просторонѣйше одихати стала, а слёза радости горячемъ спадомъ покотилась по лици старого Русина... Такъ Господине! душа моя урадовалась дуже видячи: що молодое руске поколѣнне, невестидаё ся своего руского имени, но почуло во собѣ житя чести, духа народной sprawy и желанье русской Славы. Я истинно учуль въ собѣ висшое вдохновенье и началъ думати отъ послушайте якую думку:

Ей такъ! Ляхи погодились!
Слава Богу, слава!...
Вѣками оны мирились —
Не днешна то справа!

*

Знаё, Русинъ, — добре знаё —
Чомъ! згоды нехоче;
Цурь отъ неи — най счезаё!
Ляховъ зновъ скобоче:

*

Щобъ робили, що... хотѣли,
Щобъ здоптали нашу вѣру!
Руску кровцю щобы пили...
Щобъ зъ Русина дерли шкѣру!

*

Досить того — що бувало...
Жаль соромъ сказати;
Досить кервы... вже пропало...
Буде такихъ братьей!

*

Ненька плаче... Но волѣють
Подъ кнутомъ терпѣти;
Кнутъ скорше переболѣють,
Якъ... Ляхамъ служити!

*

Ненька кличе; на родину:
„На Бога спадайте!
Мене бѣдну сиротину
Доптати не дайте!

*

Я вамъ красне имя дала
И долю красаву...
Польша всё намъ то забрала
Та про свою славу.

Тай засѣла Левадоньку
 Рускою — панамы;
 Васъ зробила... упадоньку, —
 Своими рабами!

*

Дѣмъ зграбила, статокъ взяла
 Щобъ си догодити,
 А зато неперестала,
 Васъ въ свѣтъ ганьбити!

*

А до того жаль ся Боже!
 Ляхѡвъ въ одно гасло:
 Здѣлять! нмя руске гоже,
 Щобъ на вѣки згасло!

*

Богъ призрѣвъ на кривду вашу!
 Скаралъ ихъ немало...
 Мы горку изпивши чашу
 Потерпѣмъ ще мало

Дѣти мои красны, милы
 Неньку окружайте,
 Ратуйте ю всѣми сыли
 Въ загубу недайте

Скончилась неволя ляша
 Про напасть не бѣйте
 Богъ зъ вами! будущность ваша!
 Лише крѣпко стѣйте!!!“

Се вамъ думка которую допись Ваша со чувствъ моихъ ви-
 кликала! дякую Вамъ сердечно за потѣху, тай за честь кото-
 рую содѣлалисте мнѣ задержаньемъ моего имени во благо-
 склонной памяти. Спаси Бѣгъ за здѣланое — и дай Боже щобъ
 и Вы колись такой потѣхи и чести дожили! День той щаст-
 ливый записаль я до мойей лѣтописи, щобъ ревность Вашу про
 руску неньку и будущность знала! —

Упрашаючи о дальшу конверсацію въ нашой роской справѣ,
 позостаю со високимъ почтеньемъ Вашой

Всечестности искренный другъ
 Апанасъ.

*96. Лист Гларіона Сероічковського до Амвросія Шанков-
 ського.*

Всечестный Господине!

Имѣю честь поздоровить Васъ зъ Вашою супругою и за-
 слати Вамъ въ память мою фотографію, бо я принужденъ по
 извѣстнымъ Вамъ причинамъ сцену руску опустить а ужъ

давно предпринятому званію учительскому отдатись. Я отъѣзжаю въ Россію. — Жалко, щомъ сіе здѣлати мусѣль. Надѣюсь, що всегда мене въ памяти имѣти будети. — Остаюсь съ почтеніємъ и совокупною приданностью Вашъ другъ.

Иляріонъ Серончиковскій.

Лист писаний на 1 стор. 8^о.

На обороті адреса:

Всечестному Господину Шанковскому
въ Коломы.

97. Лист Я. Гошовського (?) до Амвросія Шанковського.

Милостивый Государь

Амвросій Петровичъ!

Прежде всего покорнѣйше прошу у Васъ, Амвросій Петровичъ, извиненія въ томъ, что я такъ долго не отвѣчалъ на Ваше столь снисходительное вниманіе къ мнѣ. Я разумѣю карточку Вашу пересланную мнѣ черезъ Николая Ѳеодича Г. Лискевича. Причина этой оплошности просто та, что я только теперь первый разъ въ жизни давалъ сниматься. Будьте же добры и примите, по крайней мѣрѣ теперь, и мою карточку на память тѣхъ отношеній, въ которыя Вы меня къ себѣ изволили поставить. Получили ли Вы правила Свято-Никольскаго братства? Ковны, которыя я Вамъ переслалъ моимъ Товарищемъ Р. Застырцемъ?

Позвольте еще обратиться къ Вамъ съ покорнѣйшей просьбой. Въ нашей гимназій поручено свыше, начальствомъ, комиссіи составить дисциплинарныя правила для гимназій.

Въ этой комиссіи принимаетъ участіе и Вашъ покорнѣйшій слуга. По этому не будете Вы такъ снисходительны и не пособите нашему горю тѣмъ, что Вы не откажетесь прислать намъ дисциплинарныя правила австрійскихъ гимназій или въ оригиналъ, или прикажите кому-либо снять копію. Во всякомъ случаѣ я ручаюсь за возвращеніе этихъ правилъ — и въ добавокъ немедленно — лишь только комиссія прочитасть ихъ. Всѣ возможныя издержки позвольте намъ взять на себя. Сдѣлайте одолженіе и не оставте нашу покорнѣйшую просьбу безъ Вашего вниманія. Ѳеодату Петровичу¹⁾ мое нижайшее почтеніе. Въ надеждѣ на успѣхъ этого дѣла имѣю честь просить Васъ принять увѣреніе въ глубокомъ моемъ уважанію къ Вамъ, Милостивый Государь, и Вашей Высокоуважаемой супругѣ и пред²⁾

Вашея(?) покорнѣй(?) слугою

Я. Гош(овскій?)

Лист писаний на 2 стор. 8^о.

¹⁾ Братови А. Шанковського.

²⁾ Нечитке.

98. Два листи якихось Іванів до Амвросія Шанковського.

Львів дня 5/17 Декемврія

Любезний Х. Амброзій!

Листъ Вашъ урадовалъ мя незмѣрно, но неберѣть менѣ тоѣ за зле що я до Васъ¹⁾ въ передѣ ненаписалъ — й недумайте щоби я мѣгъ такъ легко забути на ласки, якисте менѣ черезъ тѣлько лѣтъ свѣтчили, бо того нѣколи забути не можу що Вы мене властиво поставили челоувѣкомъ. Найбѣльше причина того такъ долгого молчанія була тая, щомъ немавъ Вамъ щось мудрого й цѣкавого донести; У насъ въ сѣмѣйци все єдностаїне, строгѣсть й карнѣсть велика, якої одъ давна не памятають алуمني, причиновъ того єсть тамторѣчна пасторална, котра скаржила, якъ Вамъ Юзію²⁾ може оповѣдавъ Ректора, той але на насъ теперъ мститъ ся, чесла цѣлий день позамиканѣ, цѣгара курити не можъ хѣбанъ на городѣ, лекцїю якъ въ Бучачи, хотять питати въ музеяхъ що дня, за найменший фѣгѣль абстиненцїя й карцеръ, й такъ завсѣгда йде що годѣ буде кѣнца дотримати. —

Дальшу частину листу пропускаю, бо там говорить ся про чисто приватнї справи. Цїкаве ще хїба отсе реченє:

Професорами моєми сѣть Сембратовичъ й Сарнѣцкій, послѣдній, видно недобрий чолоувѣкъ бо великий злѣсникъ, має у насъ Ревильяцію й Ексегитику, видно що при испитахъ буде зъ нимъ велика бѣда.

Другий лист такий:

Любезнѣйшій!

Дуже мнѣ прикро — же ажъ допоминатись мусишь листу одъ мене — лишь прости Любезнѣйшій! Якась дивна по вступленію до сѣменища овладѣла мною лѣньность — а духъ стату-тами заведенія сего приголомшенъ — ледво дасть гадкамъ свободно възлетѣти. За прислане 3. ч. „Голосу Народнѣго“ красенъко Ти дякую; присилай мнѣ тую часопись и далѣй — а єли не змогу грошей предплатительныхъ ѣтъ колегѣвъ прѣобрѣсти такъ надѣшлю пѣзднѣйше власнїй. Пишешъ жєсь незадоволенъ зъ Коломый — такъ подавайсь до Львова; при второй гимназїи сѣть два опорожненї для филѣлогѣвъ мѣстця. Речинецъ до 20. (лат.) с. м. А варто абысь бувъ теперъ въ Львовѣ — новостей якї въ не всегда оголошати подобаєтъ — гурма! Сѣнкевичъ зъ Перемышля їде въ Росїю на учителя — такожь Бачинскій зъ Бережанъ. Sub sigillo secreti — доношу Ти же нашъ „Обрядовщикъ“ получилъ ѣтъ Гр. Толстаго въ золото оправлений Молитвословъ — за очищенє обряда. Кониській вертаючи зъ Сибира оженивъ ся съ дуже богатою Росианкою — и приїздивъ съ нею тутки. Съ новымъ рокомъ начне виходити нова часопись Зазуля — 3 разы на тыждень —

¹⁾ В листї часто помїшано: ѣ і ѡ.

²⁾ Йосиф Могилянський?

въ форматъ „Слова“. Полянського хочуть редакторомъ зробити. На кауцію складати-муть-ся — Кониській — Литвиновичъ (Główny polyglota — które śpiewa po rusku — mówi i pisze po niemiecku, ji — pije i śmieje się po polsku a myśli po diabelsku) Лавровскій-Ильницькій-Качала-Шашкевичъ.

Конєнь листу — самі приватні справи.

Оба листи писані на 4 стор. 4^о.

99. Лист Івана Івановича Могильницького(?) до Амвросія Шанковського.

Любезнѣйший швагеръ!

Благодаря за память, и я зъ моеї стороны немедлю зъ искренними желаніями въ день Вашего тезоименьства, моля въ ету же минуту Всевишняго, даби надѣлили Васъ всякимъ благополучѣмъ, на многая и многая лѣта!!!

Справедливо упрекаєтє меня, раба лѣниваго, что нечего напишу къ Вамъ, да извините, Филярскій и Делкевичъ псують сего года ужасно юморъ кореспондированя, часто же й при грѣ фербля приходится ся на Васъ забивати. Изъ новостей очень мало знаю Савчинъ уже выординованъ й остаєть еще здѣ на практикѣ, намѣряє послѣ старатись о Коропецъ. Справа Отпа упразднена, кажется, въ судѣ зъ добрымъ успѣхомъ; теперъ только Консисторія рѣшати имѣетъ, й есть надежда, что этоє очень странное дѣло на ничемъ скончится. — Иванъ Ивановичъ въ Семѣнаріи, естѣ однакожъ вспомогаєтєльнымъ членомъ Бояна¹⁾. За Ваше привѣтствѣ онь сердечно дякує, й упрашаєть Васъ, переказатъ (sic!) сотрудиикови Коломыйскаго Голоса народнаго, что естойже въ справѣ Кулиша совсѣмъ дурнѣя возрѣнѣя имѣетъ, й что примирителною своею политекою онь оскорбилъ чувство руской молодежи. Листъ зъ уваженѣя для нѣкоторыхъ лицъ, пропустила редакція Бояна молчанѣмъ на-праснѣя клевити етой газетки. Фуркало очень понравился особенно Ваша статья. Желателно было бы толко, наблудатъ (sic!) лутше русску правопись. Такъ говорятъ етимологи, къ которымъ я якъ изъ письма наглядно нѣякъ причислятись немогу. Мазайли-народовцѣ негодують на етотъ „мѣскѣвскій“ календаръ безусловно. Лѣсикивичъ отизжає въ три мѣсяци въ Вѣлно. Билъ у Львовѣ Мѣлошъ Стрийскій зъ нареченою по дѣламъ выправы. Братъ Карачевскихъ Александеръ здѣлалъ на сихъ дняхъ испить доспѣлости и придетъ завтра въ Семѣнарѣю. Говорятъ, что нашего Редактора замѣнитъ Павликовъ, и что намѣстничество вздумало урватъ намъ кое-что изъ стравъ; — Ето кажется, по етой причинѣ, дабы, доставъ мѣстце: „hołodniwkę“ битъ уже хорошо къ дѣетѣ заправленнимъ. О достовѣрности етихъ слуховъ нѣтъ ничего положительнаго. Шаранєви-

¹⁾ Боянъ, письмо для белетристики и науки. — Ся часопись виходила у Львові від цвітня 1867 р.

чамъ ведеться щастливо. Докторъ¹⁾ работаєть зновъ прилѣжно надъ исторѣю на нѣмецкомъ и полскомъ языкахъ; на послѣднемъ составилъ даже хорошую, слишкомъ парцѣальною статейку для виходячої здѣ Газети Szkoła. Какъ зъ одной стороны Докторъ сильно умственно дѣлаєтъ....²⁾ Если имѣти нужду бачити Кѣевскій Календарь, да жажелати (sic!) зъ Грушкѣ. —

Каковѣя припятствѣя дѣлають развитію нашего родного языка имѣємъ фактъ слѣдующій: Ученикъ Подляшецкій дѣлающий испитъ зъ 7-ой класи, зажелалъ вопрошати его на нѣмецкомъ языкѣ. Кѣрикярто опирался тому силно. Ученикъ подалъ въ намѣсничество, а послѣ неуспѣшнаго тогоже рѣшенѣя въ самую даже мѣнѣстерѣю; доставъ позволеніє дѣлати по нѣмецкѣ испитъ, Графъ Голуховскій пригласилъ Оскарда й въ присутствію ихъ велѣлъ питать (sic!) Кирикярту Ученника. 40 вопросовъ получивъ страдалецъ русской справи, а послѣ хорошихъ отвѣтовъ сказалъ Голуховскій къ присутствующимъ ученикамъ: A wy uszcie się dali po polsku, a ran z swoim uporem daleko nie zajdziesz. — Ученикъ подалъ кромѣ того жажаленѣ (sic!) въ Думу державну. — Если желати имѣти на фортепяно Гимнъ русскій правителственний „Боже царя храни“ то могу Вамъ прислать; — Насъ сего года 214 питомцевъ очень хорошихъ число, и вчисляючи до того гурму екстернѣстовъ.

Кончу протое — и вознавяляючи еще разъ мой сердечный желанѣя, цѣлую Васъ и сестру Викторину й остаю всегда любящимъ Васъ

Иваномъ Ивановичемъ.

Кінцеві підписи пропускаю.

Лист писаний на 3 стор. 4^о.

100. Лист Клима Сінкевича до Амеросія Шанковського.

(Частина.)

Любезнѣйшій!

Вчера съложилъ, бо мусѣлъ въ слѣдствіє листу писаного Спірідіономъ до Полянського Гинилевичъ схолястерію. Русь крѣпка, но Русь бюрократична, австрійска, котру якъ кажутъ, сами, ничъ не обходитъ только церковъ и рядъ но противъ ней нема кому смѣло выступити. На Дѣдицкого дуже уѣдають въ слѣдствіє дописи изъ Украины такъ що сами Русины не желаютъ собѣ Слова на касинѣ нѣмецкомъ. Вчера завязало ся брацтво сестриць — торжественно просятъ стрѣляютъ, но sklepy i targъ in floribus за Грегорія того не бувало. Бѣда та бѣда. Былисьмо рабами Польщи, есьмо рабами Нѣмцѣвъ, шоже робити, коли такъ некоторымъ дуже добро. Прощай до свиданія на лат. свята, сли буде возможно. —

¹⁾ Исидор Шараневич.

²⁾ Пропускаю кілька слів драстичних.

101. *Лист Кліма Сінкевича до Амвросія Шанковського.*
(Частина.)

Слово послѣдне забрала прокураторія за дописъ изъ Стрыйского; но понеже поліція тогда прійшла, якъ 760 примѣрниковъ было вже въ експедитѣ на горѣ, то тиі щастливо уйшли, а только 500 котрыи были еще подъ тискомъ забрала; будуть про тоє по провінціи примѣрники первого накладу съ конфіскованымъ артикуломъ и второго накладу безъ тогожъ. Не посылаю ти го, бо вѣрно будешь могъ де видѣти, а сли яѣтъ, то я ти го пришло. Головна рѣчь: Русины должны смѣльше выступати предъ Европовъ, предъ рядомъ и предъ Римомъ; русску справу предложити на конференцію державъ, якъ польску! — Перечитай такожъ Гонецъ або Народову зъ 30 с. м., естъ тамъ толкованье зъ Presse зъ дня 29. с. м. въ Presse стоить: Lemberg In unseren Mauern weilte... Paulazzi. Gleichzeitig traf hier ein der zu politischen Missionen verwendete Adjunkt der Charkower Universität Putrebia (R. Putebnia) ein. Er verkehrte lebhaft mit vielen Ruthenen geistl. u. welt. Standes, die nach seinem Absteigquartier im engl. Hof zahlreich wahlfahrteten. Auch besuchte er das Ruthen. National-Museum u. Kassino, und er würde viel Material zu seinen wissenschaftlichen Forschungen gesammelt haben, wenn ihm nicht urplötzlich die Polizei die kathegorische Weisung zugeschickt hätte, Lemberg binnen 24 Stunden zu verlassen u. t. d. Гонецъ: w objęciach Świętojursów. — Въ Жолковскомъ снова перейшло 200 повстанцѣвъ за границу, но 60 вже вернули отперты. — Такъ стоить справа за границевъ, такъ въ земляхъ польскихъ, дальшиі извѣстія о предпринятыхъ Поляковъ, о тайной здѣшной поліціи польской, о поліціи святоюрской не залишу Тебѣ отъ часу до часу доносити, особенно таковое, що въ газетахъ не буде и быти не може...

102. *Лист Кліма Сінкевича до Амвросія Шанковського.*

Любезнѣйшій Амвросій Петровичъ! Благодарю сердечно за благожеланія отъ Тебе и отъ твоей Жены. Вотъ хвиля, въ которой я Тебѣ отзаямнити ся могу. Прійми любезный дружє отъ мене щиріи желанія долгоденствія и благополучія, дай Боже, чтобы исполнились Твои желанія, дабы мы, сли такъ будетъ возможно и угодно, могли совокупно еще проживати и служити въ ачей счастлившихъ сторонахъ!

Извѣстно Тебѣ, что я получилъ заовзаніє въ Сѣдлце, 10 миль за Варшавой, дороговъ желѣзновъ: но отпустки отъ нашего правительства я доселѣ еще не получилъ. Чутка ходить, что правительство кажетъ свертати 800 гульденовъ запомоги двулътной въ Львовѣ. Не знаю, правда ли то? покаже ся. Я рѣшенъ и тѣхъ 800 г. свернути, кобы лише мя якъ найкорше пустили. Кульчицкій повольный якъ всегда не подавалъ еще о отпустку, еще ся намышляетъ. Мы не клали жадного условія правительству русскому, обѣцали въ декретѣ 1500 р.

и 260 на проѣздъ — что болѣе, не знаемъ ничего, бо отъ тѣхъ что тамъ вже суть, тяжко что нового доведатись. Я Тебѣ откровенно кажу, чтобы не причина, что только полъ имѣю испытѹ, вагалъ бымъ ся при тѣхъ всѣхъ прикростяхъ переходити въ Россію. Но я о испытѣ не думаю, про тое чипляюсь того завозванія. Дивно менѣ, чему Крыжановскій директоръ Тебе не завозвалъ, лише Баньковского, коли му Калько откровенно казалъ, что Баньковский не умѣетъ по русски — не знаю, на якой подставѣ они въ Варшавѣ выбираютъ насъ? менѣ ся здаеть, что по жребію, — бо все по козацки идетъ. — Устыановичъ малъ получить польскій языкъ въ Сѣдлци (1000 р.), но заскочилъ го Лопатынскій изъ Тарнополя авскульптантъ, который лично явилъ ся у Черкавского и получилъ заразы катедру въ Сѣдлцахъ. — Зъ того всего видишь, что мое нынѣшнее положеніе очень непріятне — возьми до того Ты, а особенно Твоя жена на увагу, что я вже зарученъ немалъ 2 мѣсяцѣ, а тѣмъ прикрѣйшимъ выдасть ся Тебѣ моя теперѣшность. Пойшоль я за радовъ Твоей жены — не глядалъ богатства но привязанія и доброты — и тую найти себѣ подхлѣбляю въ нѣякой Панинѣ Гермѣнѣ Нѣмкинѣ. Такъ Богъ судилъ! Такъ сердце казало! Она ждетъ, кобымъ якъ найскорше поѣхавши въ Сѣдлице повернулъ въ Юніи для совершенія зачатого дѣла — для вѣнчанія; бо теперь прецѣнь не возможно брати съ собою жену въ чужій край, чуже мѣсто, чужіи люде, не зная, де, що, якъ есть? Отже видишь, можете менѣ пограторьовати. Tandem aliquando! и зъ мене будутъ-люде! Калько при Словѣ, весьма не задоволенъ — суплентуры му теперь не дадутъ propter malam notam яко сотрудинокви Слова; а то испытѣ по 3 лѣтахъ тратитъ вже свою вагу, не будучи въ службѣ. Лавровскій Лукіянъ на все рѣшенъ.

Тое любезный друже на вѣрно передаю Тебѣ, больше ничего вѣрного; якъ будетъ, коли поѣду, напишу ти еще. Далъ бы Богъ, кобы мы сойшли ся еще де разомъ! Теперь дякую женѣ за тѣ благожеланія, цѣлую тѣ руцѣ и Тебе любезный Амвросій Пращайте

Климъ.

Лист писаний на 4 стор. 8^о.

Показчик

назв осіб, народів, періодичних видавництв та інституцій.

Абанкур, редактор »Dziennika pol-sk-ого« 29.

а. в., дописець »Слова« 70.

Августів у Конгресівці 93, 102.

Австрія 1, 62, 85, 90, 103, 104, 109, 116—18, 121—23, 188, 194, 200, 218, 225, 236, 246.

Австро-Угорщина 5, 238.

Аксаков І. С. 102, 107.

Александрів Степан 26, 152.

Александрович, дідич 93.

Амартол Георгій 145.

Амвросій, св. 178, 193, 196, 212.

Англичани 215.

Антоневич 183—4.

Антонович Володимир 56.

Апанас 245.

Бабче 132, 176, 210, 212—13, 217, 221—22, 224, 233.

Баден 6.

»Базарь«, часоп. 225.

Баньковський, гімн. учит. у Пе-ремишлі 117, 119, 194, 251.

Баньковський Омелян оп. cit. 89, 93—4, 98, 128.

Баранецький, львівський р.-кат. архієп. 143.

Барановський, Василян 147.

Барвінський Олександр радн. дв. 2, 10, 45, 49, 55—7, 125.

Баревич, гімназ. директор 60, 171.

Баркири 141.

»Батьківщина«, часоп. 44.

Бах, міністер 147.

Бачинська, артист. театру 179, 201.

Бачинський із Бережан 114, 121, 122, 188, 190, 198, 247.

Бачинський Омелян, директор те-атру 35, 153, 179, 185.

Бачинські 185, 189.

Безегій, угор. питомець 140.

Белелуя 241.

Белз 71.

Белькреді, гр., презид. мініст. 208.

Берг, гр., намісник Польського Ко-ролівства 103.

Березів 227.

Бережани 57, 77, 114, 122, 190, 198, 211, 214, 247.

Бересть Литовський 71, 98, 225.

Бернатович Володимир 26, 56.

Бельовський Август 21—2, 146.

Бідерман Г. І. 171.

Біла в Холмиці 112, 118, 126—7.

Білінкевич, питомець 37.

Білозерський Василь 40, 42, 110.

Білоус Михайло 8, 135, 182, 186—7.

Білоус Теодор 8, 183, 186, 190, 198, 215, 241.

Білоусові видання 8.

Білянський Петро, єпископ 71, 73.

Бісмарк 204.

Блудова, графиня 107.

Богородчани 216.

Боднар Гаврило, богослов 45.

Бойкевич А., богослов 18.

Болванович 238.

Boltz оп. cit. 146.

Борисікевич Іван 29, 30.

Борковський Олександр 211.
 Борягаївка к. Києва 66.
 Бохенський Іван, єпископ 13.
 Бохня 189.
 »Боянъ«, часоп. 49, 61, 164, 248.
 Боярський І. П. *op. cit.* 97—8.
 Браник Іван 8, 60, 183, 206—7, 209, 213, 238.
 Братство св. Николая в Ковні 246.
 Братство св. Николая в Перемишлі 229.
 Брідичина 4.
 Броди 4, 174, 184.
 Бродович Теодосій 52, 206.
 Bruck an d. Leithe 177.
 Брунштайн 31.
 Будапешт 223.
 Буковина 1, 2, 9, 10, 57, 238.
 Бурчийський 225, 228—9, 238.
 Бучацький Володимир 156, 159.
 Бучач 247.
 Бучаччина 87.
 В. із С. *op. cit.* 12, 15, 18, *op. cit.* 23, 40.
 Варшава 51, 53, 91, 107—8, 112, 115, 123, 146, 160, 164, 188, 195, 208, 225, 250—1.
 »Варшавський Дневникъ«, часоп. 113.
 Василій В., св. 69.
 Василяни 36, 73, 109, 147.
 Ватикан 198.
 Вахняк Дмитро 227.
 Вахнянин Анатоль 12 (*op. cit.*), 25, 27—8, 36—7, 40, 56—7, 67, 211.
 Великоросія 106.
 Величко 197, 203.
 Величковський, богослов 36—7.
 Венедикт XIII, римський папа 71.
 Венедикт XIV, рим. папа 71.
 Венеція 6.
 Венжикувська 17.
 Венжикувський, кравецький челядник 17.
 Вербицький 184.
 Верона 147.
 Верхратський Іван 41, 43.
 »Вечерниці«, часоп. 36—8, 40—1, 45, 51—2, 56, 58, 60, 155—6,

164, 171.
 Вечерничники 40, 54, 59.
 Вержхлейський, львівський р.-кат. архієп. 82.
 Вильно 9, 117, 124, 128, 199, 200, 214, 225, 228—9, 233—37, 239, 248.
 Вислобоцький Юліян 8, 76, 183.
 Вислоцький Юліян, угор. питомець 140.
 Відень 1, 5, 6, 12—3, 17, 19, 82, 85, 88, 104, 105—8, 115, 118, 132, 140, 146—7, 151, 155, 157, 160, 171—5, 177, 181, 184, 188—9, 191, 194, 202—4, 207, 211, 226, 229, 236, 239.
 Wieser 149.
 Віжинський, холмський єпис. 71.
 Віктор Емануїл 198.
 Вільд книгар 179.
 Віравець, угор. питом. 140.
 Вірмени 141.
 Вісніч 46.
 Вітебск 129, 234.
 Вітошинський 129, 229, 234.
 Вітте, гр., варшавський управитель шкільних справ 107, 115, 188.
 Вовчок Марко 21, 42—3, 169.
 Воевідка 182.
 Войнаровський 174.
 Войціцький Йосиф 92, 94—5, 98—100, 124, 126.
 Волинський 205.
 Волинський Іван *op. cit.* 67, 71, 73, 81, 82, 88—9.
 Володимир Вел. 145.
 Волоська церква у Львові 16.
 Волохи 10.
 Воробкевич Григорій 211.
 Воробкевич Ісидор (Данило Млака 10.
 Востоков 145.
 Вутка 145.
 »Вѣстникъ«, часоп. 18, 65, 75—8, 80, 108, 140, 183.
 »Вѣстникъ Народного Дома« у Львові 35, 47, 49, 92.
 Гавришкевич Василь, парох Нового Села 66.

- Гавришкевичівна Теодора (Наумовичева) 66.
 Гакетгаузен, проф. 70.
 Галицький Лев 48—9, 168.
 Галич 176.
 Галичани 21—2, 25, 27, 43, 45, 58, 64, 74, 88—90, 95—6, 98—100, 102—16, 118—31, 205, 229, 234—5, 237, 240, 242—3.
 »Галичанинъ«, літератур. збірник 162, 181.
 »Галичанинъ«, часоп. 3.
 Галичина 1, 9, 10, 21, 23, 27, 29, 30, 33—5, 40—43, 47, 52, 54, 56—7, 64—6, 71, 77—8, 84, 86, 88—90, 94, 101—106, 108, 111, 116—18, 120, 122, 124, 126—7, 130, 133, 140, 146, 153, 173—4, 177, 188, 195, 205, 206, 209, 215—16, 218—20, 225, 228, 230, 232, 235—37, 239—43, 251.
 Галька Гнат М. de Шалава 52, 74, *op. cit.* 157.
 Ганка Вячеслав 145.
 Ганкевич 211, 239.
 Гарасовський, віцеректор холмської семір. 125.
 Гарасовський Теофіл 2, 131, 241.
 Гаснер, міністер 216.
 Герасимович Евстахій 46, 54.
 Гербарт 108.
 Герц 184.
 Гинилевич Григорій, крилошанин 72, 249.
 Глиняни 66.
 Глібовицький 187.
 Гоголь Микола 21.
 Годобай 141.
 Головацька Ольга 225, 239.
 Головацький Іван 13, 106.
 Головацький Омелян 18—19.
 Головацький Яків 6, 8, 13, 18—9, 21—2, 25, 41, 43, 46—7, 51, 53—4, 61—2, 106, 114—15, 119, 128—130, *op. cit.* 145, 161—2, *op. cit.* 165, 187—8, 191, 202—3, 206, 214, 225, 228—30, 233, 235, 237—8.
 Головацький Ярослав 214, 234, 236.
 »Голосъ Народный«, часоп. 8, 61, 186—7, 190—92, 247—8.
 Гольштайн 182.
 Гораций 238.
 Горбаль Кость 20, 32, 201.
 Гординський Ярослав, др. 1 (*op. cit.*), 2, 3 (*op. cit.*), 5, 21, 44, *op. cit.* 62, 89, 102, 107, 113, 134, 168, 184.
 Городецька унія 91.
 Городок к. Львова 66.
 Гороцький із Самбора 153, 171, 187.
 Гороцький Омелян 8, 31.
 Гошовський Я. 243, 246.
 Грабар Ольга 66.
 Грабар Павло Іванович 107.
 Греки 19, 141, 145.
 Греція 34.
 Гречулевич 21, 42.
 Григорій XVI, рим. папа 73.
 Григорій Богослов, св. 69.
 Грималів 74.
 Гринчак 225, 228—9.
 Грицоліні 108, 177—8.
 Громадка, богослов 37.
 Грубенів 93—4, 112, 129, 192, 208, 242—3.
 Грушка к. Товмача 7, 10, 131, 134, 148, 152, 169—70, 174, 178, 180, 185, 196, 201, 204, 223, 249.
 Губин у Бучаччині 87.
 Гусятин 3.
 Гушалеви́ч Іван 11, 19, 33, 62, 137—8, 168, 184.
 Гагарін, кн. 105—6, 109, 173.
 Гагарін І., Єзуїт 70.
 »Gazeta narodowa« 65, 74, 94, 228, 250.
 »Gazeta powszechna« 4.
 Гарібальді 204.
 Гелічинський Іван 17—8, 143.
 Гервінус 191.
 Германи 204.
 Гец 198.
 Голуховський Агенор, гр. 13, 184, 194, 196, 200—203, 249.
 »Gonies«, часоп. 250.
 Горський 152, 154, 159, 169.
 Горчинський Осип 3.

Грац 6, 194.

Дейницький Лев, др., префект семіна. 23.

Делькевич 248.

»День«, часоп. 102, 107.

»Deutsche Lemberger Zeitung« 156—7.

Децикевич 131, 242—3.

»Dziennik polski« 29—32, 65, 71, 74—6, 81.

Димет Михайло 40—43, 45, 52, 55, 159, 169, 211.

Дидицький Богдан Андрійович 12, 33, 35 (ор. cit.), 41—2, 46 (ор. cit.), 49, 51—2, 54, 59, 62—3, 78, 94, 114—5, 118, 122, 128, 155, 158, 161—2, 165 (ор. cit.), 188, 192, 195, 198, 201, 207, 213, 226, 229, 249.

Дідушинський, гр. 118.

»Діло« (»Дьло«), часоп. 7, 12, 15—6, 18, 23, 204.

Dumas 139.

Добрянський, др., доцент 226.

Добрянський Антін 70, 100.

»Додаток« до »Слова« 70.

Долинський Іван, парох Губина 87.

Домінікани 73, 98.

Дора 225, 236.

Драгоманів Михайло 92 (ор. cit.), 110.

Дрогобич 52, 57, 167, 236.

Дубківці к. Грималова 74.

Дубно, село 46.

Дулби 4, 182.

»Дуля«, часоп. 189.

Думанський 195.

Дусанів 181.

Дячан Филип 115, 128, 188, 195, 241.

Европа 34, 196, 250.

Єзуїти 73, 98, 176.

Єзуїць 166.

Еошко, угор. питомець 140.

Єрусалим 233.

Завалинський, дяк із Перемишлян 70.

»Зазуля«, часоп. 247.

Заклинський 227.

Залеський Богдан 138.

Залозецькі 215.

Залуква 196.

Залуський 143.

Замость 9, 30, 70—1, 93, 205, 243.

»Записки« Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові 1, 23, 41.

Запорожці 150.

Заревич Федір 155, 201, 211, 227.

Зарицький 201.

Застирець Омелян 47—8, 162—3, 166, 168.

Застирець Р. 215, 246.

Збараж 66.

Звенигородський повіт у Київській губер. 110.

Зеліг 184.

Зессель 238.

Згарський 230.

Зелена Дуброва в київській губернії 110.

Земялковський Флоріан 29, 31, 87, 104, 202.

Золочівське 35, 66.

»Зоря Галицька«, часоп. 11, 18—9, 138, 149.

Зубрицький Денис 19, 21, 145.

Зубрицький Михайло 7.

Жеґест 190.

Желехівський Юстин 194.

Желиховський 48, 167.

Жиди 31—2, 98, 141, 182, 186, 226.

»Житє і Слово«, часоп. 38.

Жовква 250.

Жовківське 195.

Жуковський, крилошан. 11.

Іван Золотоуст, св. 69.

Ігнатів Юрій Юревич 107.

Ігор, князь 146.

Іжак Микита, крилошан. 12, 142.

Ілинці 156.

Ількевич Григорій 11.

Ільницький Василь 8, 9, 51—3, 148, 165 (ор. cit.), 192, 211, 239, 248.

Ільницький Гнат 148.

Ільницький Іван (Паґат), др., віцеректор львівськ. семіна. 14, 22, 36, 39, 151, 154.

- Іргене, книгар 151.
 Італійці 204.
 Італія 173.
 Іречек, мініст. секретар 147.
 »Jahrbücher d. deutschen Literatur« 145.
 Йосиф II, цісар 3.
 Кавур 204.
 Калинський Іван, холмський еп. 92—5, 97—100, 112—13, 195.
 Калмуки 141.
 Кальвіні 141.
 Камінка Струмілова 66.
 Камінський 153.
 Каната 142.
 Караїми 141.
 Карамзин 145.
 Каратницький Дюїс 156, 241.
 Карачевський Олександр 248.
 Карлів 182.
 Карльсбад 6, 240.
 Карпатські гори 133.
 Карпенко, директор театру 201.
 Карпинський Іван Іванович 234.
 Катков 102.
 Качала Степан 237, 248.
 Качковський Михайло 1, 7, 34, 36, 45—54, 59—63, 163, 167—9, 171, 201.
 Квітка-Основяненко Григорій 25, 35, 42, 44, 152, 169.
 Кельсєв 217.
 Керекіярто 177, 249.
 Кергель, проф. унів. 160.
 Київ 26, 41, 56, 66, 104, 110, 215, 249.
 Кишинів 239.
 »Кієвская Старина«, часоп. 104, 110—12, 114, 134.
 Кімаєр 185.
 Клеман, мініст. радн. 177.
 »Клепайло«, часоп. 40.
 Климентій VIII, рим. папа 71.
 Климкович Ксенофонт 44, 58, 113, 125, 155, 170, 201, 203.
 Cleinow Georg op. cit. 93, 97.
 Кніґиницький 159.
 Кобилянська Євгенія з Шанковських 3, 237—39.
 Кобилянський Антін 32, 179.
 Коблянський 242.
 Кобринський 209.
 Ковальський Василь 208, 239.
 Ковбасюк 202.
 Ковно 215, 229, 246.
 Coethen 224.
 Козанович 148.
 Козаревич 143.
 Козлів к. Камінки Струмілової 66.
 Козловський 243.
 Кокосикин Т. Т. 104, 108—9, 114—15.
 Коломия 1, 7—9, 30, 61, 66, 128, 135, 182—4, 186—90, 192, 196, 198—9, 203, 205, 208, 210, 212, 214, 217—18, 220—24, 228, 230, 232—36, 246—7.
 Колянковський 199.
 Конґресівка (Польське Царство) 64—5, 89, 92—6, 98, 102, 105, 108, 110—14, 116—17, 120, 127, 130, 234.
 Кониський Олександр 247—8.
 Константин, вел. князь 93—4.
 Копичинці 201.
 Коровиця 241.
 Коропець 248.
 Коростно к. Перемишлян 66, 75.
 Косів 220—1, 240.
 Косіпрський, урядник »Апєнди« в Петербурзі 123, 195—6.
 Коссака Михайло 36, 148, 211.
 Костек Франц, др. 23.
 Костецкий Плятон 135, 149, 181.
 Костів 235.
 Костомарів Микола 26, 40, 43, 152.
 Котляревський Іван 22, 26, 35.
 Кохановський, перемишлянський р.-кат. декан 82.
 Коцюбинський (?), автор україн. драм 35.
 Країна 6.
 Красицький 209.
 Кривецкий Іван op. cit. 4.
 Крижановський із Галичини 209.
 Крижановський Ефим М., директор сідецького учебного округа op. cit. 64, 67—8, 91, 95—101,

111—13, 117, 123—125, 131, 195, 205, 251.
 Криницький із Трієстеньської Аскурації 215.
 Криницький Іполіт 104, 126, 133, 145, 188, 243.
 Кринякевич Іван, др. 2.
 Кристинопіль 147.
 Кристиняцький 189.
 Кронштад 46.
 Крушинський, директор гімн. 48, 54, 160, 162—3, 183, 186.
 Крушинський, богослов 154, 231.
 Куземський Михайло 12, 94, 127, 135, 142, 147, 151, 155, 158, 176, 181, 201, 207—9, 241, 243.
 Кулачківський Д. 31.
 Куліш Пантелеймон 21—2, 24—8, 39, 40, 42—4, 103, 110, 120, 151—2, 169, 248.
 Кульчицький, гімн. учит. із Перемишля 119, 190, 194, 250.
 Кульчицький, радник 118.
 Кульчицький Григорій 190.
 Кульчицький Николай 205.
 Кунцевич Йосафат, св. 127, 207.
 Кунцек, гімн. директор 189, 194.
 Лаврентієвська рукопись 145.
 Лаврівський Антін 48, 57.
 Лаврівський Лукіяні 117, 119, 189, 208, 235, 251.
 Лаврівський Юліян 28, 33—40, 45, 118, 152—3, 202, 208, 237, 248.
 Ладомерський 141.
 Ламанський, проф. 105—6, 109, 173.
 Латинники 19, 24, 84, 141.
 Лебединців Теофан Гаврилович 104, 109—16, 128, 130, 133—6, 187—8, 192, 195, 198, 205.
 Левицький Іван Ем. *op. cit.* 3, 12, 37, 44, *op. cit.* 48—9, 54, 80, 85, 87, 127, 157, 179, 186, 199, 201, 204, 241.
 Левицький Михайло, митроп. 13, 70, 73, 142.
 Левицький Петро 201.
 Левицький Юліян, віцедиректор семіна. 23.

Лепкий Микола 214.
 Лешнів к. Бродів 4.
 Ледуховський, кардинал 93.
 Леонтева ліцей 229.
 Ливчак Йосиф Н. 107 (*op. cit.*), 129, 203, 215, 229—30, 233—5, 238.
 Ливчак Николай Николаевич 106, 107 (*op. cit.*), 118, 121, 126—7.
 Липск 26, 152.
 Литвинович Спірідон 3, 14, 30, 72, 76, 78, 87, 104, 107, 114, 132—4, 142, 151, 154, 181, 194, 196, 203, 207, 248—9.
 Лівій 187.
 Ліковський Е., еп. 89 (*op. cit.*), 93, 95, 99, (*op. cit.*), 100, 105 *op. cit.* 127, 131.
 Лінкер 184.
 Лісківчак Микола 52, 115, 117, 122, 126—9, 131, 161, 165 (*op. cit.*), 179, 185, 190, 197—8, 202—3, 205, 215, 225, 228—30, 234—9, 246, 248, 251.
 »Літературно-Науковий Вістник« 26—7, 38, 49, 62, 168.
 Літинський 226.
 Логанов Н. А. 91.
 Лозинський Йосиф (Л. із Перемиською) *op. cit.* 157.
 Лойванюк Дмитро 5, 207, 227.
 Лопатин 4.
 Лопатинський 179, 251.
 Лопушинський 186, 190, 192—3, 208—9.
 Лопушинські 215.
 Лотоцька Сальомея з Шанковських 4.
 Лотоцький, парох Лешнева 4.
 Лотоцький Іван, крилош. 86.
 Лубінський 29.
 Лукашевич 143, 201.
 Лункевич, майор 215.
 Лучаковський Константин, др. 132, 133 (*op. cit.*), 136.
 Львів 5—7, 9, 11, 13, 17—23, 25—6, 33, 38—9, 42—3, 45—9, 52, 54—6, 59, 62—3, 66, 72—3, 78—9, 82, 84, 86, 88, 92, 103,

- 105, 108—9, 114—17, 119, 127,
138, 140, 142, 150—51, 155—9,
161—2, 169, 171—2, 174, 179
—81, 184—5, 187—90, 192,
194, 196, 199—203, 205—9,
216—8, 220, 222, 225, 232, 239,
241, 247—8, 250.
- Львовяки 14.
»Lloyd«, часоп. 18.
Льондон 231.
Любачів 66, 175, 241.
Любінецький 200.
Люблин 9, 102, 129, 130, 205,
237, 240.
Люблинщина 90.
Любляна 6.
Любович 168.
Лютерани 141.
Luze, dr. 224.
Ляутнер 15.
Ляховський 192.
Ляхомани 222.
Ляшки Королівські к. Глинян 66.
Мазури 9.
Макаровський Михайло 26, 152.
Маковей Осиц, др. op. cit. 20,
32, 45.
Максимович Михайло 25, 146.
Малиновський Людвик, др., рек-
тор універс. 31.
Малиновський Михайло, крилошан.
11, 147.
Малицька Йосифа 174.
Малицький Амвросій 174.
Малицький Іван 48, 164, 166,
168, 171, 180, 201, 207.
Малицький Модест 147, 151, 154,
159, 160.
Малицький Теодор 174.
Малицькі 152, 174.
Малорусини 16, 103.
Малорущина 22, 113.
Мальчевський Антін 138—9.
Марбург 3, 6.
Марія Тереса, цесарева 216.
Маркевич із Станіславава 171.
Маркевич Микола 159.
Марков Осип 241.
Маркова 135, 149, 180.
- Маріїнковський 197.
Матковський 29.
Медвецький Мих. Петрович 107.
Медоляничик 228.
Меживисловіє 35.
Менційський, др. 211.
Мерунович Клим 46, 160, 161.
»Мета«, часоп. 8, 41, 49, 55, 108,
178, 182, 185—6.
Метлинський (Могила) Амвро-
сій 33.
Метники 40.
Мехитаристи 191.
Микола св. 204.
Микола I, цар 99.
Миколая св. церква у Львові 7.
Михайлович А., угор. питом. 140.
Михайловський 243.
Михалевич Микола, богослов 55.
Мійський, гімн. учит. 60.
Мікльосіч Франц. 5, 144 (op. cit.),
145—6.
Мілків 213.
Мілютин Микола Алексієвич 111.
Могилянська Наталія 217.
Могилянський Андронік 217, 223
—4, 230—31.
Могилянський Любич Антін 2, 7,
8, 33, 52, 131—6, 149, 151,
176—7, 180—81, 200, 210, 213,
217, 221—2, 223, 233.
Могилянський Іван sen., парох
Грушки 7, 10, 131, 134—5,
148, 182.
Могилянський Іван jun. 36,
171, 201.
Могилянський Йосиф 20—23, 25,
28—9, 31—2, 36—40, 43—4,
54—5, 152, 154, 156, 159, 161,
170, 182, 200, 247.
Могилянський Кость 144, 148,
150, 176, 180.
Могилянський Ксенофонт 177,
280, 183.
Могилянський Северіян 217, 224,
330—31.
Молієр Покелін I. X. 187.
Мончаловський Осип А. op. cit.
66, 72, 82.

Монятичі 242.
 Моравец 155—6.
 Мор, др. 31.
 Москалі (Великороси) 19, 60, 76,
 112, 120, 122—3, 127, 130,
 168, 195, 243.
 Москва 113, 128, 187, 199, 204,
 214, 225, 228—9.
 Мостиска 188.
 Mozart 183.
 Mosch, віцепрезид. намісництва
 86, 147.
 Навроцький Володимир ор. cit. 57.
 Назаревич 227.
 Назарет 149.
 Наполеон 198.
 Найсідлерське озеро 6.
 »Народний Дім« у Львові 21,
 34—5.
 Нарольський 199.
 »Наукове Тов. ім. Шевченка« у
 Львові 87.
 Наумович Івач 66, 68—75, 81
 —2, 88, 119, 137, 161—2, 181.
 »Наша Школа«, часоп. 102, 113.
 »Недѣля«, часоп. 127.
 Неледів 242.
 Нестайко 171.
 Нестор, літописець 145—6.
 »Neue Freie Presse«, часоп. 103,
 207, 250.
 Немекша, пралат 225.
 »Нива«, часоп. 185.
 Ніжанковський 228, 230.
 Німці 9, 10, 16, 24, 130, 145,
 175, 195, 249.
 Нове Село 66.
 Новиця 167.
 »Nowiny«, часоп. 18.
 Новоросійск 66.
 »Новый Проломъ«, часоп. 12.
 Ногайці 141.
 Номіс 42.
 Огоновський Омелян 7, 8, 12, 132,
 209, 211, 216, 226, 239.
 Одеса 239.
 Олешичі 213.
 Осадцева 225.
 Осадця Михайло 37, 146, 155, 158—60.

Оскард 249.
 »Основа«, петербурська часопись
 42—3, 110.
 Осолінських бібліотека 159.
 Остромирово Євангеліє 145.
 »Ost und West«, часоп. 65, 81—2,
 88, 178, 182.
 »Отечественный Сборникъ«, ча-
 соп. 3.
 Охримович Ксенофонт 57.
 Павликів Теофіль 207—8, 248.
 Павлусевич Порфірій, 202, 214, 228.
 Павлусевичі 215.
 Панасінський 92.
 Параскевії св. церква у Львові 7.
 Париж 43, 231.
 Парнас 210.
 Партицький Омелян 8, 36—8, 40,
 132, 201, 209, 211, 222.
 Пасічинський 190.
 Паславський Гаврило 114.
 Paulazzi 250.
 Пашкевич, богослов 36—7.
 Пелех І. Н. 241.
 Пелеш Юліян, др. ор. cit. 89.
 Перемишль 24, 55—7, 75, 78, 80,
 88, 114, 119, 142—3, 147, 151,
 156, 183—5, 188—9, 194, 247.
 Перемишляки 14.
 Перемишляни 66, 69, 70, 75, 81
 —2, 154, 181.
 Перу 231.
 »Pester Lloyd«, часоп. 155.
 Петербург 18, 40, 42, 45, 95—6,
 105, 109, 122—3, 145, 152, 173,
 195, 214—15, 225, 229.
 Петрашович Антін, 5, 20, 40.
 Петренко 26, 152.
 Петрицький Данило 52, 165 (ор.
 cit.), 166.
 Петрушевич Антін 52, 114, 147, 161.
 Петрушевич Степан ор. cit. 189.
 Пенгт 141.
 Підгірці 199.
 Підляшани 119.
 Підляше 91, 93, 97, 100, 101, 111,
 119, 128, 131.
 Підпечари 148.
 Пій IX, римський папа 82, 85.

Пійло 227.
 Піпан Лука, префект львів. семі-
 нар. 12, 23.
 Піяри 90.
 Платонов Гіляров 234.
 Плієниско 11.
 Площанський Венедикт 207.
 Плятон 187.
 Погодін Михайло 21.
 »Погодінекая колонія« 18.
 Поділе 65, 137.
 Подяшецький 249.
 Подоляни 29.
 Покуте 137.
 Полевий 180—81.
 Полоцк 89.
 Польономани 231—2.
 Польца 18, 73, 103, 119, 164,
 167, 175, 181, 200, 219, 231—2,
 244, 249.
 Поляки (Ляхи, Ляшя) 9, 11, 31,
 33—5, 43, 59, 60, 74, 84—5,
 105—6, 120, 123, 130, 133, 147,
 153, 159, 160, 163—4, 168—9,
 172, 179, 181, 195—6, 200—
 202, 219, 225, 227, 244—5, 250.
 Полянський, директор гімназії 59,
 147, 163, 167, 189, 194, 248.
 Полянський Тома, перемиський
 єпис. 78, 80, 88, 249.
 Понель Маркил 46, 54, 74, 127,
 161, 241—3.
 Попов Ніл *op. cit.* 21.
 Потебня О. 250.
 »Правда«, часоп. 207, 209—10.
 Прага 37, 128, 173, 225.
 »Przegląd polski«, часоп. 65-6, 150.
 Прикот 242.
 Приморе 6.
 Принк 108.
 »Просвіта«, товариство 8, 46,
 48—9, 210—11, 220—21, 239.
 Проць Іван 56, 60.
 Пряхів 108.
 »Pfenning-Magazin«, часоп. 18.
 »Пчола«, часоп. 137.
 Рава Руська 114, 198.
 Равинське училище 229.
 Радзикович Володимир *op. cit.* 56.

Раєвський Михайло Федорович 102,
 105—7, 109, 115, 173, 188, 204.
 Раковецький *op. cit.* 146.
 Рачинський 34.
 Рачинський Олександр, маляр 121.
 Рашиївці к. Грималова 74.
 Ревакович Титко 23—4, 27.
 Ренхельт 171.
 Реформатори 90.
 Решетилівч 195.
 Рибак 201.
 Рига 238.
 Рим 64, 66, 71—3, 75—6, 80,
 82—4, 86—8, 95, 99, 116, 162,
 177, 198, 226, 228, 250.
 Рожанковський 225.
 Рожанський Гнат 21, 44—5, 59.
 Ройкович Антін, угор. питом. 140.
 Росія 1, 2, 4, 9—11, 18, 21, 28,
 42—3, 46, 54, 70, 75, 89, 91
 —2, 94—6, 101, 103, 105—24,
 126—31, 141, 152—3, 173, 195
 —6, 201, 225, 228, 235, 237,
 246—7, 251.
 Росіяни 112.
 Росіянка 247.
 Рудницький 182.
 »Руководство для сельских па-
 стырей«, часоп. 110.
 Русини 5, 9—11, 16, 20, 21, 24,
 28, 30—35, 46, 49, 51, 59, 64,
 73, 75—6, 83—5, 96, 104, 107
 —8, 114, 116, 120, 123, 125,
 135, 140—41, 146, 149, 153,
 156—9, 163—4, 166, 168, 176,
 181—2, 188, 194, 196, 199, 215,
 218,—20, 226, 232, 244, 249—50.
 Русинки 130, 164.
 »Руслан«, часоп. 21, 44.
 Русекії 105, 127, 130, 173, 237.
 Русь 18—9, 24—5, 28, 39, 50,
 70—72, 78, 92, 105, 114, 123,
 130, 151—4, 158, 162, 167, 172,
 175—6, 184, 186, 189, 196, 210,
 215, 228, 249.
 »Русь«, часоп. 201, 211.
 »Руська Бесіда« у Львові 35, 44,
 160, 170, 179, 184.

«Руська Правда», часоп. 38.
 Рутенці 60, 168.
 Ряшів, 46, 189.
 Савчин 248.
 Савчинський 160.
 Савчинський Йос. Йос., богослов
 36—7.
 Савчинський Микола 142—3, 149.
 Савчинський Яків 211.
 Садова 62.
 Сакович Касян 64.
 Самбір 1, 2, 7, 46—8, 50, 52—3,
 56—63, 70, 77, 147, 153, 162,
 164, 167—8, 171, 191, 203.
 Самовидець, літописець 21.
 Самоїди 141.
 Саноцький Іван М. 227.
 Санч 60, 164.
 Сарницький Клим 35, 108—9, 114,
 180, 199, 247.
 Сахаров 146.
 »Сборникъ«, часоп. 3.
 Свенціцький Іларіон С., др.ор.сїт.43.
 Свенціцький Павлин (Лозовський)
 179.
 Свистун Філін ор. сїт 92, 95.
 Світлик Остап 1.
 Святиорці 60, 79, 94, 105, 149,
 168, 172, 250.
 Седлак 141.
 Селецький К. 213.
 Семаківці 176.
 Сембратович Йосиф 11—2, 194,
 211, 247.
 »Семейная Библиотека«, часопись
 18—9.
 Серби 105, 173.
 Сергієвський 228.
 Сероїчковський Іларіон 48, 246.
 Сибір 247.
 Сирокомля 178.
 Сідньї 100, 111—12, 114, 118,
 122—3, 194—5, 205—6, 250.
 Сімянович 122, 195.
 Сінгалевиц 115, 241.
 Сінгалевиц із Люблина 129, 130, 237.
 Сінгалевиц із Снятина 193.
 Сінгалевиц Іван 241.
 Сінгалевиц Микола 129, 208.

Сінгалевиц Яків 240.
 Сінкевич, богослов 37.
 Сінкевич, секретар Ацієнди 118.
 Сінкевич Клим 35, 114—5, 117,
 119, 121—4, 127—8, 131, 189
 —90, 193, 196, 198, 201, 216,
 247, 251.
 Сінкевичева Герміна 251.
 Сіраковський 148.
 Січевська Маркила 4.
 Січинський Андрій 211.
 Скала 200, 201.
 Скалат 66.
 Скарбек, гр. 34—5, 179.
 Скобельський Теофіл 55.
 Скоморовський (Доліняненко) Ке-
 лестин 137.
 Скот Вальтер 139.
 Славутин 242.
 Славяни 105—6, 173, 181, 203—4.
 Славяноруси 175.
 »Славянская Зоря«, часоп. 204.
 Славянщина 173.
 Слимаковський Іван, ректор львів.
 семінар. 12—4, 22, 44.
 Словісти 172.
 »Слово«, часоп. 11—2, 23—4, 29,
 30, 32—3, 35, 37, 42—3, 49, 54,
 58—9, 62, 65, 67, 69—71, 74
 —8, 80—82, 87—8, 90—96,
 98—104, 107—8, 112—21, 124
 —6, 129—30, 134—5, 150, 157
 —9, 171, 177, 179, 181—2,
 185—6, 197, 204, 207, 209,
 228, 230, 234—6, 248—50.
 »Слово до Громадъ«, часоп. 226.
 Смаль-Стоцький Степан, др. ор.
 сїт. 9, 10.
 Смерековський, челядник 17.
 Смолька Вл. 29, 208.
 Снятин 115, 184, 192—3, 241.
 Соболевська 216.
 »Современникъ«, часоп. 235.
 Соколів у Конгресівці 93.
 Солецький, др. 31.
 Солотвина 217, 222.
 Солтикевич 214.
 Сольон 34.
 Соневицький І. І. ор. сїт. 91, 109.

Соневницький Михайло 214.
 Сорока к. Грималова 74.
 Сороки 212.
 Сосновський 161.
 Софокль 34, 187.
 Ставропігія у Львові 21, 143, 175, 207.
 Стакельберг 196.
 Станіслав Август 181.
 Станіславів 3—5, 7, 47, 50, 57—8, 60, 63, 77, 137, 148—9, 152, 159—60, 164, 170—72, 174, 180—82, 185—6, 189, 196, 199, 217, 223—4, 227, 230—32.
 Старкевич, гр.-кат. священник на Підляшю 101.
 Стебельський Володимир (Славичь) 8, 48—9, 60—63, 162, 166—7, 171, 191, 201.
 »Страхонудь«, часоп. 107, 178, 215, 229, 236.
 Стрижельський із Станіславова 171.
 Стрий 4, 250.
 Стрийський Милош 182, 248.
 Стрільче к. Коломії 66.
 Струнків 201.
 Студинський Кирило, др. 2, 12, ор. cit. 13—4, 17, 19, 21, 43, 44, 46, 53, 56, 62, 72, 78, 87, 103—4, 106, 110—12, 114—5, 118.
 Ступницький із Станіславова 171.
 Ступницький Іван, перемиський єписк. 87.
 Сункевич Корнило 45, 211.
 »Съверная Почта«, часоп. 113.
 Т., дописець львівського »Слова« 35.
 Тянячків Данило 26—7, 36—7, 39—41, 46, 48—9, 55—8, 61—3, 75, 152.
 Тарновецький, проф. 241.
 Татари 141.
 Тафе, гр. 194.
 Телиховський, крилош. 12.
 Теляковський 243.
 Теранкевич Іван, холмський єпископ 92.

Терлецький Володимир 55, 74, 157 (ор. cit.), 169.
 Терлецький Остап, др. ор. cit. 26—7, 38, 43, 54, 56—7, 64, 73—5.
 Тернопіль 29, 37, 46, 52, 55—7, 66, 127, 164, 192, 211, 251.
 Тершаковець Михайло ор. cit. 36, 43.
 Тисьмениця 248, 215, 240.
 Тихович Гнат 17, 159, 169—70, 187.
 Тиховичева 138—9.
 »Towarzystwo wzajemnej pomocy akademików lwowskich« 29, 31.
 »Товариство св. Кирила і Методія« у Відні 107—8.
 Товарницький 33, 142, 211.
 Товарницький Петро, богослов 36—7.
 Товмач 7, 223.
 Толстой, гр. 130, 195, 247.
 Торонський Алексій 37, 155, 161.
 Трешаківський Лев ор. cit. 186.
 Трильовський 195.
 Трієст 6.
 Трусевич Михайло 174.
 Трусевич Олександр 174.
 Тун, міністер 157—8.
 Тунет 194.
 Турки 141.
 Угорська Русь 78, 101.
 Угорські Русини 171.
 Угорщина 1, 140.
 Україна 21—2, 25, 27—8, 34—5, 42—3, 45, 51—2, 56, 67, 89, 91, 103, 249.
 Українці 21, 26, 29, 59, 89, 91, 111, 113.
 Українщина 175.
 Унгвар 140—41.
 Унів 73, 142—3.
 Устиянович, проф. у Перемишлі 185, 194, 251.
 Устиянович Корнило 106, 112, 114, 121, 124.
 Устиянович Микола 33.
 Фалійський 197.
 Фармарини 141.

Фединський Ігнатій 114, 121—2, 188—90, 198, 205.
 Федорович 48.
 Федунів, богослов 17.
 Федькович Юрій 20, 44—5, 52—3, 155 (ор. cit.), 157, 165, 191.
 Фехер 143.
 Филевич А. П. ор. cit. 64.
 Филинів, богослов 152.
 Філярецький 248.
 Фішер 194.
 Фльоренція 71.
 »Volksfreund«, часоп. 18.
 »Fortschritt«, часоп. 155.
 Франко Іван, др. 26—7, 38, ор. cit. 62, 74, 149, 168.
 Французи 24.
 Харкевич Едвард ор. cit. 7.
 Харків 250.
 Хойнацький А. Т. ор. cit. 67.
 Хойнацький Макарій 101.
 Холм 71, 90—92, 94, 96, 99, 102, 109, 111—115, 121—2, 126—7, 187, 190, 192, 195, 205, 243.
 Холмщина 2, 89—100, 102—5, 107, 109—13, 116, 118—22, 124—28, 130—31, 187, 198, 241.
 Холм'яни 89, 90, 95.
 Хомінський 143.
 Хомяков Алексій 137.
 Хорвати 6.
 Хоржемський 180.
 Хохолунка 52.
 Целевич 158, 215.
 »Церковний Вѣстникъ«, часоп. 243.
 Цибиб Лука 52, ор. cit. 165.
 Цицибор у Підляшю 101.
 Цілі 6.
 Цінановський Яків, др., ректор віденської семінар. 23, 108, 177.
 Zipser 171.
 Цісляйтанці 235.
 Zucker 29.
 Чабарівка к. Гусятина 3.
 Чайківський Юліан 49, 56 (ор. cit.), 61, 63 (ор. cit.).
 Чайковський Антін, префект львівської семінар. 23.
 Чайковський Михайло 139.

Чанай Михайло М. 107.
 »Czas«, часоп. 93.
 Чачковський Михайло 57.
 Чачковський Осип 9, 124, 187, 190, 199, 214.
 »Червона Русь«, часоп. 241.
 Черкавський Евсебій 147, 155, 184, 194.
 Черкаський В. А., князь 95—6, 99—101, 104, 111—13, 126, 251.
 Черкеси 141.
 Черлюнчакевич (Грицоліні) 23, 151, 155, 177.
 Чернівці 9, 10, 49, 57, 206, 209, 213, 225, 232, 239.
 Чехи 105, 173.
 Чургович Августин Мих. 107.
 Шайдзінський 231.
 Шаміссо Адальберт 127.
 Шанковська Вікторія з Могильницьких 7, 105, 108, 154, 156, 159—61, 170, 172, 174—5, 177, 193, 196, 201, 217, 223, 233—5, 237—9, 249.
 Шанковська Маркила з Січевських 4.
 Шанковська Надія 233—5.
 Шанковський Амвросій 1—12, 14—5, 18—20, 22, 26, 43—4, 46—50, 53—5, 58, 61—3, 74—5, 89, 104—5, 108—9, 114 17, 121, 125, 128—9, 131—2, 134—5, 137—8, 140, 143—4, 148—50, 152, 155—8, 169—71, 177, 180, 183, 185, 187, 189—91, 193, 196, 200, 202, 204—5, 208, 214, 218, 220, 225, 228—29, 233—8, 240, 246—7, 250—51.
 Шанковський Анастасій Михайлович 105—6, 121, 175.
 Шанковський Іван 201.
 Шанковський Іларіон 4, 15, 147, 155—6, 159, 161, 170.
 Шанковський Лев 4, 14, 17, 144, 172, 174, 180, 182.
 Шанковський Матій 3.
 Шанковський Петро 4, 140, 200, 215.

- Шанковський Северин 2, 3, 9.
 Шанковський Теодосій (Теодат) 4,
 5, 138, 140, 227, 240, 246.
 Шанковський Яків 204.
 Шанковський Ярослав 140.
 Шараневич Ісидор 9, 51—2, 161,
 165 (ор. cit.), 239, 248—9.
 Шараневичева 201.
 Шафарик Йосиф 145.
 Шашкевич Володимир 31—2, 38,
 45, 153, 159, 179, 202, 248.
 Шашкевич Григорій 141, 157, 177.
 Шашкевич Маркіян 12—3, 33,
 36, 62, 69.
 Швеція 46.
 Шевченко Тарас 21, 25—7, 33,
 35, 42—5, 51, 54—5, 57, 152,
 169—70, 201.
 Шепарович Фавст 147, 158.
 Шепегі 182—3.
 Шептицький Атанасій, єпис. 73,
 176.
 Шехович Северин Г. 18, 52, 138,
 161.
 Шиманський Павло, пралат 89.
 Шиманський Павло Петро Веня-
 мин, підляський р.-кат. єпис. 93,
 96—7.
 »Szkola«, часоп. 249.
 Шлеск Горішній 6.
 Schleicher ор. cit. 144.
 Schlözer ор. cit. 145.
 Шмериковський І. 143, 212.
 Шмід 47, 201.
 Schmidt Н. dr. med., проф. 157.
 Шокальський Степан 93, 112, 125.
 Шпільберг 17.
 Шумборський, єпис. 89, 90.
 Шумлянський Йосиф, єпис. 70, 176.
 Щурат Василь, др. 3.
 Юзичинський 194.
 Юр св. (церква) 142, 207.
 Яворів 175.
 Яворовський Корнело, богослов
 36—7.
 Яворський 170.
 Якубовський, заст. прокуратор. 226.
 Яновський Амросій, др. 147, 157,
 159—60, 184, 187—8, 194, 206.
 Ян 231.
 Ярослав, князь 19.
 Ясеницький, катехит 46.
 Яхимович Григорій, митрополит
 24, 64—6, 69, 72—3, 77—83,
 84, 148, 154—5, 158, 162, 269.

Важніші похибки.

Стор. 26 в останній замітці при словах: О. Терлецький замість: ор. cit. повинен бути заголовок як на стор. 27, замітка: 4.

Стор. 89 в нумерації уступа зам. V повинно бути: VI.

Стор. 187 в листі ч. 40 зам. Е. Чачковському повинно бути: Г(осподину) Чачковському.

Етнографічний Збірник , т. VI. Містить: В. Гнатюк, Галицько-руські анекдоти	400 К.
— т. VII. Містить: О. Роздольський, Галицькі народні казки	200 „
— т. VIII. Містить: О. Роздольський, Галицькі народні новелі	200 „
— т. IX. Містить: В. Гнатюк, Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Т. III. (І. Матеріали записані в ком. Земшин, Шарош, Спіш. II. Пісні записані в Бачії).	300 „
— т. X, XVI, XXIII, XXIV, XXVII, XXVIII. Містить: Галицько-руські народні приповідки. Зібрав, упоряд. і пояснив др. І. Франко. Три томи, кождий у двох випусках. Т. I — 800 К., т. II — 700 К., т. III	700 „
— т. XI. Містить: Галицько-руські народні пісні з мелодіями. Зібрав Др. І. Колесса.	600 „
— т. XII—XIII. Містить: В. Гнатюк, Галицько-руські народні легенди, I—II, том по	300 „
— т. XIV. Містить: Оповідання Р. Ф. Чмихала. Зібрав В. Лесевич	400 „
— т. XV і XXXIII—XXXIV. Містить: Знадоба до української демонології. Зібрав В. Гнатюк. Т. I—400 К; т. II, вип. 1 — 300 К; т. II, вип. 2 — 300 К. разом оба томи	1000 „
— т. XVII—XIX. Містить: Коломийки, т. I—III (Т. XX готується і буде містити IV т. коломийок). Зібрав В. Гнатюк, том по	400 „
— т. XXI—XXII. Містить: Галицько-руські народні мелодії зібрані на фонограф Йосифом Роздольським, списав і зредагував Стан. Людкевич, том по	600 „
— т. XXV. Містить: В. Гнатюк, Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Т. IV. (Казки, Легенди, Новелі, Істор. спомини з Банату)	300 „
— т. XXVI. Містить: В. Гнатюк, Народні оповідання про опришків	400 „
— т. XXIX і XXX. Містить: В. Гнатюк, Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Т. V. Казки з Бачки. Т. VI Байки, легенди, перекази, новелі, анекдоти з Бачки. Том по	400 „
— т. XXXI і XXXII. Містить: І. Свенціцький, Похоронні голосіння. — В. Гнатюк, Похоронні звичаї й обряди	500 „
— т. XXXV—XXXVI. Містить: Вол. Гнатюк, Колядки і щедрівки, т. I—II, разом	900 „
— т. XXXVII—XXXVIII. Містить: В. Гнатюк, Укр. народ. байки (Звіринний епос). т. I—II	800 „
Записки , т. I—CXX, — містять багату бібліографію по етнографії, огляди часописів і чинало статей і матеріалів, том по	300 „
Збірник фільологічної секції , т. II, III, VII і X. Розвідки Мих. Драгоманова про українську народню словесність і письменство. Т. I—IV; два перші томи кождий по 3 кор., два другі кождий по	400 „
— Т. VI. Посмертні твори Митрофана Дикарева з поля фольклору й мітології	400 „
Зубринський М. Про рекручину	018 „
— Пачкарство бакуну в горах у Галичині в XIX ст.	060 „
Клоустон. Народні казки і вигадки	100 „
Колесса Філ. Ритміка українських народних пісень	400 „
Кузеля З. Слав. байки на тему: хлопець перебирається в жіночу одіж	080 „
— Угорський король Матвій Корвін в слав. усній словесности	200 „
— Причинки до народніх вірувань з початком XIX ст.	030 „
— Про студії над дітьми	030 „
Матеріали до укр. етнології , т. I. Містить: Хв. Вовк, Передісторичні знахідки на Кирілівській улиці у Києві; Хв. Вовк, Українське рибальство у Добруджі; М. Могильченко, Гончарство у с. Оленшії у Чернігівщині; В. Гнатюк, Кушнірство у Галичині; М. Могильченко, Будівля на Чернігівщині; В. Гнатюк, Народня пожива і спосіб її приправи; Он. Гриша, Весіля у Галицькому пов. у Полтавині; М. Максимович, Сороміцькі весільні пісні; М. Кордуба, Писанки на Галицькій, Волині; Програми (нар. побутова техніка).	800 „
— т. II. Містить В. Шухевича: Гуцульщина; так само т. IV, V і VII; т. II. (400 к.); т. IV, V і VII по	600 „
— т. III. Містить: Хв. Вовк, Знахідки у могилах між Веремем і Стретівкою і біля Трепіля; В. Гнатюк, ткацтво у східній Га-	

1986 1982

16

личині: А. Веретельник, Рубане і виготовлюване дерева: М. Зубрицький, Народний календар (бойківський); В. Жите на віру у сибірських селян; П. Литвинова-Бартош, Весільні обряди і звичаї у с. Земляниці в Чернігівщині; Програми (вулиця, вечерниці, досвітки, складки)

Матеріали до укр. етнології, т. VI. Містить: Хв. Вовк, Вироби передмікенського типу у неоліт. становищах на Україні; М. Зубрицький, Годівля, купно і продаж овець у Мшанці; М. Русов, Гончарство у с. Опошні у Полтавщині; М. Русов, Вироби з дерева у с. Груні у Полтавщині; М. Русов, Гребінництво у с. Груні у Полтавщині; Литвинова-Бартош, Олійниця у с. Земляниці; А. Веретельник, Олійні у півн. східній Галичині; М. Шишкевич, Виріб олію на Волині в Галичині; В. Доманицький, Народ. медицина у Ровен. пов.; М. Дикарів, Народ. календар Вагуйського пов.

— т. VIII і IX. Містить: Мр. Г. Дитина в звичаях і віруваннях укр. народа, том по

— т. X. Містить: Ф. Вовк, Антропометричні досліді українського населення Галичини, Буковини й Угорщини; М. Зубрицький, Верхня вовняна ноша укр.-р. народа в Галичині; В. Гнатюк, Бойківське весіле в Мшанці; В. Гнатюк, Весіле в Керестурі (в полуд. Угорщині); Ю. Кміт, Бойківське весіле в Гвіздиці; В. Левинський, Бойківське весіле в Доброгостові; Др. З. Кузеля, Бойківське весіле в Лавочнім

— т. XI. Містить: Статі М. Зубрицького про селянські будинки в Мшанці і про ходаки, обуз селян Старосамб. і Турч. пов. та статю А. Онищука: Матеріали до гуцульської демонології

— т. XII. Містить: Гайки. Зібрав В. Гнатюк. Мелодії схопив на фонограф О. Роздольський, списав і зредагував Ф. Колесса

— т. XIII і XVI. Містить: Мелодії українських народніх дум. Серія I—II. Списав по фонографу і зредагував Ф. Колесса, том по

— т. XV. Містить: А. Онищука: Народний календар у Зеленці; Останки первісної культури у Гуцулів; З народнього житя Гуцулів (родини і христини; рекруччина; як Гуцули правують ся: баї й ворожіння Анд. Шумиляка, й ин.). — В. Доманицького: Народний календар із Волині. — В. Гнатюка: — Купане й палене відьм у Галичині

Огоновський Ом. Історія руської літератури, т. IV. (Житєписи і характеристики українських етнографів)

Олехнович В. Раси Європи і їх історичні взаємини

Онищук Ант. Останки первісної культури у Гуцулів

Охримович В. Останки комунізму у Бойків

Руська історична бібліотека, т. XIX. Праці Ю. Целевича про опришків

Томашівський Ст. Причинки до пізнання етногр. території Угор. Руси.

— Угор. Русини в світлі маляр. урядової статистики

— Етнографічна карта Угорської Руси

Франко Ів. Варлаам і Йоасаф, старохрист. роман

— Лукіян Кобилиця

— Наливайко в мідіанім биді. Причинки до історії легенди

— Пісня про Правду і Неправду

— Притча про сліпця і хромця

— Слово про збуренє пекла

— Козак Плахта

— Слово о Лазаревѣ воскресеніи

— До історії українського вертепа XVIII в.

— Нові матеріали до історії українського вертепа

— Студії над народніми піснями

Широцький Коств. Надгробні хрести на Україні

Щербаковський Вадим. Деревляні церкви на Україні і їх типи

Щурат Василь. Увільнене злочинця дівчиною в Бродях 1727 р.

358903

B 3.666/16